

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**XVI- XVII. YÜZYIL ŞUARA
TEZKİRELERİNDE ŞAİR SULTAN VE
ŞEHZADELERE DAİR POETİK
DEĞERLENDİRMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine FENER İBİŞ

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Uzun**

ARTVİN-2020

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin oruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-ğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “XVI- XVII. Yüzyıl şuara Tezkirelerinde şair Sultan ve şehzadelere Dair Poetik Değerlendirmeler” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin oruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-ğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Artvin oruh niversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu srenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

03./07/2020

Emine FENER İBİş

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Uzun danışmanlığında, **Emine FENER İBİŞ** tarafından hazırlanan bu çalışma/...../ 2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr.Abdülkadir ERKAL

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

03 /07/2020

Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR.....	XV
ÖZET	XVI
SUMMARY	XVII
ÖN SÖZ	XVIII
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	4
1.POETİKA VE TEZKİRE.....	4
1.1. POETİKANIN TANIMI.....	4
1.2. TEZKİRE.....	4
1. 3. TEZKİRELERDE POETİK UNSURLAR	5
2.TÜRK EDEBİYATINDA ŞAİR TEZKİRELERİ.....	6
2.1. Türk Edebiyatında 15. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	6
2.1.1. Mecâlisü' Nefâ'is (Ali Şîr Nevâyî).....	6
2.2. Türk Edebiyatında 16. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	7
2.2.1. Heşt- Bihişt(Sehî Bey)	7
2.2.2. Tezkire-i Şu'arâ (Latifi)	7
2.2.3.Gülşen-i Şu'arâ (Ahdî).....	8
2.2.4. Meşairü's- şu'arâ (Âşık Çelebi).....	8
2.2.5. Tezkiretü's- Şu'arâ (Kınalızâda Hasan Çelebi).....	9
2.2.6. Tezkire-i Şu'arâ (Beyanî).....	9
2.2.7. Künhü'l- ahbâr'ın (Gelibolulu Alî).....	9
2.2.8. Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum: Garîbî Tezkiresi (Garîbî).....	10
2.3. Türk Edebiyatında 17. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	10
2.3.1. Mecmau'l-havâs (Sâdikî)	10

2.3.2. Rîyâzü'ş- şu'arâ (Rîyâzî)	10
2.3.3. Zübdetü'l-eşâr (Kafzâde Fâizî).....	11
2.3.4. Tezkire-i Şu'arâ (Rızâ).....	11
2.3.5. Tezkire-i Şu'arâ (Yümnî)	11
2.3.6. Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr (Âsım)	11
2.3.7. Teşrifâtü'ş- Şu'arâ (Güftî).....	11
2.4. Türk Edebiyatında 18. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	12
2.4.1. Tezkire-i Mucîb (Mustafa Mucîb)	12
2.4.2. Nuhbetü'l- âsâr min Fevâidi'l-eş'âr (Safayî)	12
2.4.3. Tezkire-i Şu'arâ (Sâlim).....	12
2.4.4. Nuhbetü'l- asar li-Zeyl-i Zübdetü'l- Eş'âr (Belîğ)	12
2.4.5. Adâb-ı Zurefâ (Râmiz).....	12
2.4.6. Tezkire-i Şu'arâ (Silâhdârzâde)	13
2.4.7. Nuhbetü'l- Âsâr min- Fevâidi'l-eş'âr (Mustafa Safvet).....	13
2.4.8. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (EsrarDede).....	13
2.4.9. Mir'ât-i Şi'r (Âkif).....	13
2.5. Türk Edebiyatında 19. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	13
2.5.1. Tezkire-i Şu'arâ (Şefkat).....	13
2.5.2. Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdâd (Hatibî)	14
2.5.3. Bâğçe-i Safâ- endûz (Esad Efendi)	14
2.5.4. Tezkire-i Şu'arâ (Ârif Hikmet).....	14
2.5.5. Hâtümetü'l-eş'âr (Fatîn).....	14
2.5.6. Mecmua-i Terâcim (Tevfik)	14
2.5.7. Kâfile-i Şu'arâ (Mehmet Tevfik).....	14
2.6. Türk Edebiyatında 20. Yüzyıl Şair Tezkireleri.....	15
2.6.1. Eslâf (Fâik Reşad).....	15
2.6.2. Mecma-ı Şu'arâ (Mehmet Siraceddin).....	15
2.6.3. Rîyâzü'l- âşîkîn (Ağa Muhammed Müctehidzâde)	15
2.6.4. Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid (Ali Emîrî)	15
2.6.5. Son Asır Türk Şairleri (İbnülemin Mahmut Kemal İnal).....	15

2.6.6. Tuhfe-i Nâilî (Nail Tuman)	15
BÖLÜM II	16
1. XVI. VE XVII. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİNDE GEÇEN ŞAİR OSMANLI PADİŞAHLARI.....	16
1.1. II. MURAD (MURÂDÎ).....	17
1.1.1. Hayatı.....	17
1.1.2. Kişiliği.....	18
1.1.2.1. Ebü'l hayrat/ Ebü'l hayr:	19
1.1.2.2. Pür-edeb:.....	19
1.1.2.3. Evbaş/ Ayyaş:.....	19
1.1.2.4. Melek-nijâd:	19
1.1.2.5.Nîk-nihâd/nazûk- nihâd:	20
1.1.2.6. Şair, âlimŞair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren:	20
1.2.3. Sanatı ve Poetikası	21
1.2.3.1.Sanatı	21
1.2.3.2.Poetikası.....	21
1.2.3.2.1. Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar	22
1.2.3.2.1.1. Mühre-i mahâret:	22
1.2.3.2.1.2. Kâdir:	22
1.2.3.2.1.3.Tab‘:.....	24
1.2.3.2.1.4. Ale'l-fevr:.....	23
1.2.3.2.2. Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar	23
1.2.3.2.2.1. Sehlü'l-mümteni’: “	23
1.2.3.2.2.2. Beyt-i letâfet-şi‘âr:.....	24
1.2. FATİH SULTAN MEHMET- II. MEHMET (AVNÎ)	24
1.2.1. Hayatı	25
1.2.2. Kişiliği.....	29
1.2.2.1. Dine bağlılık:	29
1.2.2.2. Ebü'l Feth:	30
1.2.2.3. Ebu'l hayrât/ Ebu'l hasenat.....	32

1.2.2.4. Gevher:.....	30
1.2.2.5. Vâsita-i ‘ıkd-ı selâtîn-i kişver-i Rûm:.....	30
1.2.2.6. Letâyif sever:.....	30
1.2.2.7.Ma’delet:.....	31
1.2.2.8. Tenhâ-rev	31
1.2.2.9. Vakâr	31
1.2.2.10. Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	32
1.2.3. Sanatı ve Poetikası	34
1.2.3.1. Sanatı	34
1.2.3.2. Poetikası.....	35
1.2.3.2.1. Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	35
1.2.3.2.1.1. Sadâ-yı tâzîyâne-i ebyât ü eş‘âr.....	35
1.2.3.2.1.2. Sâhib-hüner	36
1.2.3.2.1.3. Sühan	36
1.2.3.2.1.4. Tab‘	36
1.2.3.2.1.5. Semend-tab‘-ı çâlâk	37
1.2.3.2.1.6. Üslûb-ı gazel mümtâz	37
1.2.3.2.2. Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	38
1.2.3.2.2.1. Âb-dâr	38
1.2.3.2.2.2. Beyt-i dil-güşâ	38
1.2.3.2.2.3. Mesel-âmîz.....	38
1.2.3.2.3.4. Nazmı bî-bedel	38
1.3. II. BAYEZİD (ADLÎ).....	39
1.3.1. Hayatı.....	39
1.3.2. Kişiliği.....	41
1.3.2.1. Adl ü dâd.....	41
1.3.2.2. Sütüde- şiyem.....	42
1.3.2.3. Cömert	42
1.3.2.4. Vücûd-ı latîf	42
1.3.2.5. Sâhib-hayr	42

1.3.2.6. Fâzıl/Kâmil.....	47
1.3.2.7. Tîr-endâz.....	43
1.3.2.8. Dine bağıllık.....	43
1.3.2.9. Kûh-ı sengîn-i pür-vakâr-ı bürdbâr	44
1.3.2.10. Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlara benzetilmesi	44
1.3.2.11. Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	45
1.3.3. Sanatı ve Poetikası	46
1.3.3.1. Sanatı	46
1.3.3.2. Poetikası.....	48
1.3.3.2.1. Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	48
1.3.3.2.1.1. Tarz-ı gazel.....	48
1.3.3.2.1.2. Tab‘	48
1.3.3.2.1.3. Kudret-i tamm.	49
1.3.3.2.1.4. Mahâret-i mâlâ- kelâm.....	49
1.3.3.2.1.5. Bî-mesâlib/ Bî-me’âyib.....	50
1.3.3.2.1.6. Ser ü Kâr	50
1.3.3.2.2. Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar.....	53
1.3.3.2.2.1. Tasannu’	53
1.3.3.2.2.2. Nazm-ı revân-bahş.....	50
1.3.3.2.2.3. Zülâl-i nazm-ı âbdâr	51
1.3.3.2.2.4. Beyt-i atîf.....	54
1.3.3.2.2.5. Sehl-i mümteni’	52
1.4.YAVUZ SULTAN SELİM (SELİMÎ)	52
1.4.1.Hayatı	53
1.4.2.Kişiliği.....	55
1.4.2.1.Âhenîn-veş sîne	55
1.4.2.2.Âsâf-re’y.....	59
1.4.2.3.Bahâdır/ Dilaver/ Şecâ‘at.....	56
1.4.2.4.Cism-i latîf.	56
1.4.2.5.Dine bağıllık.....	57

1.4.2.6.Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlara benzetilmesi	57
1.4.2.7.Ehl-i ‘irfân.....	59
1.4.2.8.Envâr-ı mihri ‘akl / Envâ’-ı mâh-ı re’y.....	59
1.4.2.9. Fâris-i feres-i ma’reke-i ferâset.....	59
1.4.2.10.Fâtih-i Mısrû’l-Kâhire.	59
1.4.2.11.İlime ve bilime önem veren	60
1.4.2.12.Mürebî-i zarîfân.....	60
1.4.2.13.Pâdişâh-ı ârif-i pür-ma’ârif.	60
1.4.2.14.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	60
1.4.2.15.Şehinşâh-ı sahib-i adâlet	61
1.4.2.16.Vüfûr-ı akl u idrâk / vüfûr-ı idrâk ü zekâvet.....	61
1.4.2.17.Zihn-i pâk.....	61
1.4.3.Sanatı ve Poetikası	61
1.4.3.1.Sanatı	61
1.4.3.2.Poetikası.....	63
1.4.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar.....	64
1.4.3.2.1.1.‘Âşıkane.	64
1.4.3.2.1.2.Beligu’l-beyan.....	67
1.4.3.2.1.3.Fasîhu’l-lisân.....	67
1.4.3.2.1.4.Kâbiliyet	67
1.4.3.2.1.5.Kâdir.....	67
1.4.3.2.1.6.Merdâne	64
1.4.3.2.1.7.Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm	65
1.4.3.2.1.8.Tab‘	65
1.4.3.2.1.9.Sanatçılara şiiri ve fesâhatı yönüyle benzetilmesi.....	66
1.4.3.2.1.10.Üslûb-ı ‘Acem.	66
1.4.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	67
1.4.3.2.2.1.Beyt-i sûz-nâk	67
1.4.3.2.2.2.Ebyât-ı ra’nâ.....	70
1.4.3.2.2.3.Eş‘âr âb-dâr	67

1.4.3.2.2.4.Eş‘âr-ı belâgat-‘üvân.....	67
1.4.3.2.2.5.Eş‘âr-ı garrâ.....	67
1.4.3.2.2.6.Eş‘ar-ı suznâk.....	68
1.4.3.2.2.7.Eş‘âr-ı şecâ‘at-şi‘âr.....	68
1.4.3.2.2.8.Ebyât-ı derdnâk.	68
1.4.3.2.2.9.Eş‘ârı serî‘ü’l-fehm.....	69
1.4.3.2.2.10.Fehvâ-yı dakik / Nükte-i ‘âcîb.....	69
1.4.3.2.2.11.Îcâz.....	72
1.4.3.2.2.12.Mutazammîn-hâyâlât-ı garibe/ Müştemil-i ma’âni-i bedîa	70
1.4.3.2.2.13.Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm.	70
1.4.3.2.2.14.Sihirr.	70
1.4.3.2.2.15.Kelâm-ı çâlâk	71
1.4.3.2.2.16.Şâhid-i sıdk-ı makâl.....	71
1.4.3.2.2.17.Yek-dest/ hemvâr.....	71
1.5.KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN (MUHUBBÎ- MUHİBB).....	71
1.5.1.Hayatı.....	72
1.5.2.Kişiliği.....	74
1.5.2.1.Dine bağlılık.....	74
1.5.2.2.Dürr-i ezher	75
1.5.2.3.Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlara benzetilmesi	75
1.5.2.4.Ehâli-perver /Ri‘âyet-i ehâlî.....	78
1.5.2.5.Hayrât-ı bî-gâye.....	78
1.5.2.6.Hurşîd-i enver.....	78
1.5.2.7.Hurşîd-i re’y-i cihân-ârâ	78
1.5.2.8.İlim sahibi, İlme ve ilim ehline önem veren	79
1.5.2.9.Kân-ı ma’rifet/Menba’ul-ma’ârifet	79
1.5.2.10.Menba’-ı adâlet.....	79
1.5.2.11.Nâzûk edâ.....	80
1.5.2.12.Re’y-i âlem-ârâ.....	80
1.5.2.13.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	83

1.5.2.14.Şecâ'at.....	81
1.5.2.15.Vâkâr/vekâr	82
1.5.2.16.Vücûd-ı pür-cûd/ eshıyâ/ sehâvet.....	86
1.5.2.17.Zihn-i latîf	82
1.5.2.18.Zât-ı pâk	82
1.5.3.Sanatı ve Poetikas1.....	86
1.5.3.1.Sanatı	83
1.5.3.2.Poetikas1.....	84
1.5.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	84
1.5.3.2.1.1.Hüner-ver	84
1.5.3.2.1.2.Kudret-i bâhir.	85
1.5.3.2.1.3.Mahâret-i zahir.....	88
1.5.3.2.1.5.Suhan-güzâr	89
1.5.3.2.1.4.Rûşen-nihâd.....	85
1.5.3.2.1.6.Tab‘	86
1.5.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	87
1.5.3.2.2.1.‘âşıkâne eş‘âr u matla’	87
1.5.3.2.2.2.Durûb-ı emsâl:	87
1.5.3.2.2.3.Ebyât-ı latîf.....	88
1.5.3.2.2.4.Ebyât-ı zîbâ.	88
1.5.3.2.2.5.Elîfâz-ı fesâhat-libâs	88
1.5.3.2.2.6.Eş‘ar-ı âb-dâr.....	89
1.5.3.2.2.7.Eş‘âr-ı belâgat-âsâr	89
1.5.3.2.2.8.Eş‘âr-ı bülend	89
1.5.3.2.2.9.Gazeliyyât-ı ra‘nâ.	90
1.5.3.2.2.10.Gevher-bâr	93
1.5.3.2.2.11.Güftâr-ı sudmend	90
1.5.3.2.2.12.Hûb / Gazel-i zîbâ.....	90
1.5.3.2.2.13.Kelâmı belâgat-nizâm	91
1.5.3.2.2.14.Kelimât-ı le‘âlî-intizâm.....	92

1.5.3.2.2.15.Kelimâtı mevzun.....	95
1.5.3.2.2.16.Nâzûk güftâr.....	95
1.5.3.2.2.17.Rengin elfâz.....	92
1.5.3.2.2.18.Rindâne güftâr u matla‘lar	93
1.5.3.2.2.19.Şi‘r-i garrâ.	93
1.5.3.2.2.20.Tercemân-ı lisânü‘l-gayb.....	97
1.5.3.2.2.21.Üstâdane güftâr.....	94
1.6.II. SELİM (SELÎMÎ)	94
1.6.1.Hayatı.....	95
1.6.2.Kişiliği.....	96
1.6.2.1.Cûd, bezl, fazl, sehâ.....	99
1.6.2.2.Dâver	97
1.6.2.3.Dil-âver	97
1.6.2.4.Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlara benzetilmesi	97
1.6.2.5.Hâtır-ı ‘âtır-ı ‘anber-âmîz	99
1.6.2.6.İhsan sahibi	100
1.6.2.7.İlme ve ilim ehline önem veren.....	103
1.6.2.8.Ok atmada mahir	100
1.6.2.9.Re‘y-i zurefâ	100
1.6.2.10.Şâh-ı ra‘iyyet-perver.....	101
1.6.2.11.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	104
1.6.2.12.Tüfek kullanmada mahir	101
1.6.2.13.Zâde-i zihn-i pâk	102
1.6.3.Sanatı ve Poetikası	102
1.6.3.1.Sanatı	102
1.6.3.2.Poetikası.....	104
1.6.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar.....	107
1.6.3.2.1.1.Dürr-i yekdâne.....	107
1.6.3.2.1.2.Matla‘-ı belâgat-âftâb	104
1.6.3.2.1.3.Mi‘mâr-ı ebyât-ı ma‘ârif.	104

1.6.3.2.1.4.Micmere-i hâme-i müşk-bâr.....	105
1.6.3.2.1.5.Sâhib-i mi'yâr-ı ebyât-ı 'avârif.....	108
1.6.3.2.1.6.Suhen-güzâr.....	105
1.6.3.2.1.7.Tab'.....	106
1.6.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	107
1.6.3.2.2.1.Âb-dâr	107
1.6.3.2.2.2.Beyt-i bî-hemta.....	107
1.6.3.2.2.3.Dûde-i sûtûr-ı eş'âr.....	111
1.6.3.2.2.4.Eş'âr-ı belâgat-şî'âr	108
1.6.3.2.2.5.Eş'âr-ı dürer-bâr	108
1.6.3.2.2.6.Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm.....	109
1.6.3.2.2.7.Gazel-i pür-mese	110
1.6.3.2.2.8.Kevkeb -i nazm-ı pür-envâr.....	111
1.7.III. MURAD (MURÂDÎ)	111
1.7.1.Hayatı.....	111
1.7.2.Kişiliği.....	113
1.7.2.1.Ahter-i sa'âdet-mend-i bî-bâk	113
1.7.2.2.Gevher-i pâk.....	113
1.7.2.3.Dine bağlılık.....	116
1.7.2.4.Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlara benzetilmesi:	113
1.7.2.5.Hâ'iz-i cevâiz-i bî-şümâr	114
1.7.2.6.Kân-ı mürüvvet	114
1.7.2.7.Kâmil	114
1.7.2.8.Ma'delet-nihâd	114
1.7.2.9.Muhibb-i 'ulemâ.....	115
1.7.2.10.Ri'âyet-i ahâlî.....	115
1.7.2.11.Sürûr-ı sîne-i sultân-ı bî-nifâk	115
1.7.3.Sanatı ve Poetikası	115
1.7.3.1.Sanatı	115
1.7.3.2.Poetikası.....	115

1.7.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	115
1.7.3.2.1.1.Erbâb-ı belâgat ü beyân	115
1.7.3.2.1.2.Sâhib-ma'rifet.....	116
1.7.3.2.1.3.Tab'	116
1.7.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar.....	119
1.7.3.2.2.1.Basit ve sade şiir.....	119
1.7.3.2.2.2.Beyt-i tasavvuf-âne.....	116
1.7.3.2.2.3.Gazel-i mülemmâ.....	120
1.7.3.2.2.4.Muhakkikâne eş'âr	118
1.7.3.2.2.5.Mutasavvifâne güftâr	118
1.7.3.2.2.6.Muvahhidâne ve ârifâne şiir.....	118
1.8.III. MEHMET (ADLÎ)	119
1.8.1.Hayatı	119
1.8.2.Kişiliği.....	123
1.8.2.1.Dine bağlılık.....	123
1.8.2.2.Hûrşîd-emsâl.T.....	120
1.8.2.3.Püser-i hûş-mend.....	120
1.8.2.4.‘Adl / dâd	120
1.8.3.Sanatı ve Poetikası.....	120
1.8.3.1.Poetikası.....	120
1.8.3.1.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	124
1.8.3.1.1.1.Tab'	121
1.8.3.1.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar.....	124
1.8.3.1.2.1.Âşıkane	121
1.8.3.1.2.2.Beyt-i ra'nâ.....	121
1.8.3.1.2.3.Eş'âr-ı hazîn	122
1.8.3.1.2.4.Tûtî-i şîrîn-makâl:.....	122
1.8.3.1.2.5.Kalem-i ‘anber-bâr	123
1.8.3.1.2.6.Tahrir-i kalem-i hoş-reftâr.....	123
1.9. I. AHMET(BAHTÎ).....	123

1.9.1.Hayatı.....	123
1.9.2.Kişiliği.....	124
1.9.2.1.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi.....	127
1.9.2.2.Evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâ.	124
1.9.2.3.İlme ve ilim ehline önem veren.....	124
1.9.2.4.Şâh-ı ‘adâlet-nihâd	124
1.9.2.5.Şeh-süvâr	125
1.9.3.Sanatı ve Poetikası.....	125
1.9.3.1.Sanatı	125
1.9.3.2.Poetikası.....	125
1.9.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar	125
1.9.3.2.1.1.Tab‘	125
1.9.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	126
1.9.3.2.2.1.Eş’ârı latîf.....	126
1.9.3.2.2.2.Eş’âr-ı âb-dâr.....	126
1.9.3.2.2.3.Kalem-i dil-güşâ.	127
1.9.3.2.2.4.Kelimât-ı fesâhat-şi‘âr:	127
1.10. IV. MURAD (MURÂDÎ)	127
1.10.1.Hayatı.....	128
1.10.2.Sanatı ve Poetikası	128
1.10.2.1.Poetikası.....	128
1.10.2.1.1.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	128
1.10.2.1.1.1.Kilk-i serî ‘ü’l-harekât-ı tahrîr.....	128
1.10.2.1.1.2.Beyt-i pür- nikât:	129
BÖLÜM III.....	129
1. XVI. VE XVII. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİNDE GEÇEN ŞAİR OSMANLI ŞEHZADELERİ	129
1.1. ŞEHZADE CEM SULTAN.....	129
1.1.1. Hayatı.....	130
1.1.2. Kişiliği.....	131

1.1.2.1.Ehl-i fazîlet.....	135
1.1.2.2.Sâhib-ma'rifet	132
1.1.2.3.Şecâ'at/Sehâvet.....	135
1.1.2.4.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	132
1.1.3. Sanatı ve Poetikası	132
1.1.3.1. Sanatı	132
1.1.3.2. Poetikası.....	133
1.1.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar	133
1.1.3.2.1.1.Bî-bedel şâ'ir.	133
1.1.3.2.1.2.Kâdir.	134
1.1.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar.....	137
1.1.3.2.2.1.Emsâl-âmîz.....	138
1.1.3.2.2.2.Hâssa me'ânî	134
1.1.3.2.2.3.Hayâl-engîz	135
1.1.3.2.2.4.Nazmı selis.	135
1.1.3.2.2.5.Üslûbı nefis	135
1.1.3.2.2.6.Cevâhir-i nazm.....	139
1.1.3.2.2.7.Ebyât-ı musîbet-me'âl.T.....	135
1.2. ŞEHZADE KORKUT (HARÎMÎ).....	136
1.2.1. Hayatı	136
1.2.2. Kişiliği.....	137
1.2.2.1.Âlim / Zu- fûnûn	137
1.2.2.2.Dine bağlılık.....	137
1.2.2.3.Efsanevi şahsiyetlere ve tarihi kahramanlar benzetilmesi	138
1.2.2.4.Fazıl / Fazîlet-perver/ Fuzalâ.	138
1.2.2.5.Ferzend-i ferzâne.....	138
1.2.2.6.Hüner- perver.	138
1.2.2.7.Kemâlât.....	142
1.2.2.8.Nâhid	138
1.2.2.9.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	139

1.2.3. Sanatı ve Poetikası	139
1.2.3.1. Sanatı	139
1.2.3.2. Poetikası.....	140
1.2.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar	140
1.2.3.2.1.1.Kudret.	140
1.2.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar	140
1.2.3.2.2.1.Eş'âr-ı dürer-bâr	140
1.2.3.2.2.2.Güftâr-ı güher-nisâr	140
1.2.3.2.2.3.Hoş-âyende nazm	140
1.2.3.2.2.4.Nâzûk beyân.....	140
1.2.3.2.2.5.Şi'r şûr-engîz	141
1.3. ŞEHZADE MUSTAFA (MUHLÎSÎ)	141
1.3.1. Hayatı.....	141
1.3.2. Kişiliği.....	142
1.3.2.1.Kân-ı mürüvvet	142
1.3.2.2.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren.....	143
1.3.3. Sanatı ve Poetikası	143
1.3.3.1. Sanatı	143
1.3.3.2. Poetikası.....	143
1.3.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar	143
1.3.3.2.2.1.Eş'âr-ı güher-bâr.....	143
1.4. ŞEHZADE BÂYEZÎD (ŞAHÎ).....	144
1.4.1. Hayatı.....	144
1.4.2. Kişiliği.....	151
1.4.2.1.Bahr-ı irfâna cânı âşinâ.	145
1.4.2.2.Fünûn-ı ma'ârifle ferîd.....	145
1.4.2.3.Nîkû-nijâd.	145
1.4.3. Sanatı ve Poetikası	145
1.4.3.1. Sanatı	145
1.4.3.2. Poetikası.....	145

1.4.3.2.1.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar	146
1.4.3.2.1.1.Eş'âr-ı mihnet-âsâr.	146
1.5. ŞEHZADE CİHÂNGÎR (ZA'ÎFÎ).....	146
1.5.1. Hayatı.....	147
1.5.2. Kişiliği.....	147
1.5.2.1.Hey'et-i ten-i nahifi	147
1.5.2.2.Kuvvet-i zihn-i latîf... ..	147
1.5.3. Sanatı ve Poetikası	147
3.5.3.1. Sanatı	147
1.5.3.2. Poetikası.....	151
1.5.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar.....	151
1.5.3.2.1.1.Tab'	151
1.5.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar.....	152
1.5.3.2.2.1.Nazm-ı belâgat-mazmûn.....	152
1.5.3.2.2.2.Mânend-i dürr-i meknûn.....	152
OSMANLI PADİŞAH VE ŞEHZADELERİ İÇİN TEZKİRE TABLOSU	151
SONUÇ	15252
KAYNAKÇA	153
KAVRAMLAR DİZİNİ.....	158
ÖZGEÇMİŞ.....	16262

TABLO LİSTESİ

	Sayfa no
1. Tablo 1: İstanbul'un Fetih Tarihi ile İlgili Ebced Hesabı	30
2. Tablo 2: Âşık Çelebi'nin tezkiresinde şiir meziyeti hususunda II. Selim ile ecdadı arasındaki teşbihlerle yapılan karşılaştırma	105- 106
3. Tablo 3: Bahtî Mahlası ile İlgili Ebced Hesabı	127
4. Tablo 4: Şehzade Mustafa'nın Ölüm Tarihini Veren Ebced Hesabı	146
5. Tablo 5: XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Padişahları	153
6. Tablo 6: XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Padişahları	154
7. Tablo 7: XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Şehzadeleri	155

KISALTMALAR

A.: Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ

A.Ç.: Âşık Çelebi, Meşâ'irü's- şuarâ

B.: Beyanî, Tezkire-i Şuarâ

Edb.: Edebiyat

H.: Hicri

haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

L.T.: Latifî, Tezkire-i Şuarâ

M.Ö.: Milattan Önce

Msl.: mesela

Ö. : Ölüm

R.: Riyâzî, Riyâzü's-şu'arâ

RI: Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, Rızâ Tezkiresi

s.: Sayfa

S.B.: Sehî Bey, Heşt-Bihişt

S.A.V.: Sallallahu aleyhi ve sellem

vb.: Ve benzeri

vs.: Ve saire

y: Yıl

yy.: Yüzyıl

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında “Tezkiretü’ş-Şuara” olarak adlandırılan eserler günümüz biyografi türü eserlerin yerini tutmaktadır. Edebiyatımız tarihinde araştırmacılar için bu tür eserler büyük önem arz etmektedir. Tezkirecilik, Türk edebiyatında XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar geniş bir zaman diliminde varlığını göstermiştir.

Şairlerin hayatından söz edip onların şiirlerinden örnekler veren şuara tezkireleri bunu icra ederken sadece şairin hayatını ele almamışlardır. İncelediği şairin sanat anlayışı yanında şiir sanatının nasıl olması gerektiği yönünde de bilgiler içermektedir. Şairin şairliği noktasında, şiirleri hususunda bazı poetik değerlendirmelere yer vermişlerdir.

“XVI- XVII. Yüzyıl Şuara Tezkirelerinde Şair Sultan ve Şehzadelere Dair Poetik Değerlendirmeler” adlı bu çalışma temel olarak üç bölümü ihtiva etmektedir. Birinci bölümde poetikanın tanımı ve Türk edebiyatında yazılan şair tezkireleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Çalışmanın esasını teşkil eden ikinci ve üçüncü bölümde Sehî Bey’in “Heşt-Bihîşt”, Latîfî’nin, “Tezkire-i Şuarâ”, Ahdî’nin “Gülşen-i Şu’arâ”, Âşık Çelebi’nin, “Meşâ’irü’ş- şuarâ”, Beyânî’nin, “Tezkire-i Şuarâ”, Riyâzî’nin, “Riyâzü’ş-şu’arâ”, Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ’nın, “Tezkire-i Şuarâ” adlı çalışmalarının Osmanlı padişah ve şehzadeler için ayrılan kısımları incelenmiştir. Tezkire yazarlarının padişah ve şehzadelerin şiir sanatı hakkında yaptıkları tespit ve değerlendirmeler tespit edilerek, şair padişah ve şehzadelerin sanatları hakkında kanaat edinilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma adı geçen Osmanlı padişah ve şehzadelerinin tezkire müellifleri nazarında şiir sanatlarına yönelik değerlendirmeler, konu hakkında çalışanlar ve konuya ilgi duyanlar için faydalı bir başvuru kaynağı olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şair Sultanlar, Şair Şehzadeler, Tezkire, Klasik Türk şiiri, Poetika, Poetik Kavramlar, Şiir sanatı.

SUMMARY

Literary works named “Tezkiretü’ş-Şuara” in classic Turkish literature have taken place of today’s biographies. These kind of literary studies in our literature have a great importance for researchers. Tezkirecilik(person who writes biographies of persons who were talented in any profession) kept its existence between XV century and beginning of XX century.

The poet tezkires (collections of biographies), which ones were mentioning poets, life and giving examples of their poets, did not only handle the poets life. Besides the understanding of art of the poet he/ she studied, he/ she also contains information on how the art poetry should be. They have done some poetic evaluations about poet’s poetry.

This study, named “Political Sultan and Princes in Poet Tezkires (collections of biographies)” is basically have parts in first part. There are given a short informations about poetica’s explanation and poet tezkires (collections of biographies) written in Türk literature in the two and third chapters that constitute the basis of the study, Sehî Bey's "Heşt-Bihîşt", Latîfî, "Tezkire-i Şuarâ", Ahdî's "Gülşen-i Şu'arâ", Âşık Çelebi's, "Meşâ'irü 'ş- suuarâ ", Beyânî's,“ Tezkire-i Şuarâ ”, Riyâzî's,“ Riyâzü'ş-Şu'arâ ”, Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ's,“ Tezkire-i Şuarâ ”, the parts reserved for the sultan and prince’s were examined. By examining the evaluations made by the tezkire (Collection of Biographies) about the poems of the sultan and the princes, it was tried to give information about the art of these people.

This study, and the Ottoman sultan and princes’s, evaluations about poetry arts, will help to the persons who needs information about them.

Keywords: Poets Sultans, The Poet Prince, Tezkire (Collection of Biographies), Poetics, Poetic Concepts, Poetry

ÖN SÖZ

Günümüz çalışmaları içerisinde tezkireler üzerinde yapılan poetik çalışmaları parmakla sayılabilecek kadar az sayıdadır. Poetik kavramları öncü edinerek padişah ve şehzadelerin hayat ve kişiliklerine yer vermiş bu çalışmanın tespit edebildiğimiz kadarıyla bir benzeri bulunmamaktadır. Bu alanda daha sağlam adımlar atmak edebiyat tarihimizin daha iyi aydınlatılabilmesi ve açığa çıkmayı bekleyen poetik veriler açısından faydalı olacaktır.

Bu sahadaki çalışmalara katkı sağlayabileceği düşüncesi ile yüksek lisans tez konusu olarak XVI. yy. içerisinde yazılmış olan Sehî Bey'in "Heşt-Bihişt", Latifî'nin, "Tezkire-i Şuarâ", Ahdî'nin "Gülşen-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin, "Meşâ'irü's- şuarâ", Beyânî'nin, "Tezkire-i Şuarâ" ile XVII. yy. içerisinde yazılmış olan Riyâzî'nin, "Riyâzü's-şu'arâ" ile Rızâ'nın, "Tezkire-i Şuarâ" adlı eserleri seçilerek incelenmiştir.

XVI. yüzyıl, şair tezkireciliğinin Osmanlı sahasındaki varlığını göstermesi, gelişmesi ve sonraki yüzyıllarda devamlılığını sürdürebilmesi açısından önemli bir yüzyıldır. Bu dönemde yazılan ve Anadolu sahasında ilk örneklerini gördüğümüz şair tezkireleri hem kendi devrine hem de kendinden önceki devirlere ışık tutması ve Osmanlı şair sultan ve şehzadeler hakkında gerek biyografik gerekse şiir sanatlarına yönelik poetik veriler barındırması çalışmamız açısından önemli görülmüştür. XVII. yüzyıl tezkirecileri ise bir önceki yüzyıla oranla biyografik bilgilerin daha az yer alıp bahsettikleri şairlerin şiirlerine daha çok yer vermeleri dolayısıyla şiir sanatına yönelik poetik verilerin elde edilebileceği düşüncesi ile Osmanlı şair sultan ve şehzadelerden bahseden tezkireler tercih edilmiştir.

Tez çalışmamızda adı geçen eserlerin kaynakçada belirtilen Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak çevrilip yayımlanan metinleri esas alınmıştır. Bu metinlerde geçen Osmanlı padişah ve şehzadelerinin hayatları, kişilikleri ile ilgili bilgiler tespit edilmiş olup şairlikleri ve şiirleri hususunda poetik kavramlar çalışılmıştır.

Çalışmamızı meydana getirirken ilk etapta alan taraması yapıp şair tezkirelerinde şair padişah ve şehzadelerin şiir sanatına yönelik poetik bir kavram çalışmasının olmadığı teyit edilmiştir. Ardından ele alınan şair tezkirelerinin şair padişah ve şehzadeler için ayrılmış kısımları değerlendirilmiştir. Bu kısımlar günümüz Türkçesine çevrilip ayrıntılı tahliller yapılarak şair padişah ve şehzadelerin hayatları ve şairlik özelliklerine yönelik ifadeler tespit edilmiştir. Çalışmamızda ele alınıp değerlendirilen her ifade metinlerdeki orijinal hallerine sadık kalınarak tırnak içerisinde italik harflerle yazılmış ve ait olduğu tezkire ile sayfa numarası belirterek gösterilmiştir.

Çalışmanın esas konusu olan şair padişah ve şehzadelerin hem şairlik yönlerini gösteren hem de şiir sanatlarına yönelik poetik verilerin tezkire yazarlarınca nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Padişah ve şehzadelerin şairlik yönlerini gösteren poetik kavramlar sayesinde padişah veya şehzadelerin şairlik sanatındaki özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit

edilen poetik kavramların cümlelerde nasıl kullanıldığı ve ne ifade ettiği incelenmiş ve araştırılmıştır. Çalışmada gözden kaçmış, üzerinde durulamamış veya hatalı manalarla ifade edilmiş vb. hususların olabileceği düşünülerek metinlerdeki poetik kavramların geçtiği cümleler orijinal metinlerdeki şekliyle alınmıştır. Okuyucu ve araştırmacılar bu cümleler sayesinde yeni değerlendirmeler yapabilecektir.

Sehî Bey'in tezkiresindeki “bu muhtasarun safha-i cebhesine nevk-i ‘alem-i i‘tirâz ile hattı-nâ-makbul u nâ-ma‘kul çekmeyüp mehmâ emken ‘uyubın zeyl-i şefâ‘atleriyle mestur ve hatâsın‘ayn-ı rızâları ile ıslâh u manzur buyurula” ifadesinden hareketle bu çalışmada görülebilecek birtakım hataların mümkün olduğunca hoş görüyle karşılanacağını umut eder düzeltilmesine katkı sağlayacak her türlü görüş için şimdiden müteşekkîr olurum.

Bu çalışmaya beni sevk eden kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN’a, yardımlarından ötürü emeğini eksik etmeyen Araştırma Görevlisi Levent SARIÇOBAN’a, fedakârlıkları ve desteği ile her zaman yanımda olan başta eşim Adem İBİŞ ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

Emine FENER İBİŞ

ARTVİN-2020

GİRİŞ

Şair tezkireleri Alî Şîr Nevâyî'nin "Mecâlisü'n-nefâ'is" adlı eseriyle XV. yy.'da edebiyatımızdaki yerini bulmuştur. Anadolu sahasındaki gelişimi XVI. yy.'da Sehî Bey'in "Heşt Behişt" adlı eseri ile başlamış XX. yy.'da Nail Tuman'ın "Tuhfe-i Nailî" adlı eserine kadar varlığını sürdürmüştür.

Şairlerin zaman içerisinde unutulup yok olmalarını önleyen şair tezkireleri içlerinde barındırdıkları bilgiler sayesinde gerek kendi dönemlerinde gerekse sonraki dönemlerde kıymetli olmuşlardır. Tabiki bu bilgileri doğru anlayabilmek ve yorumlayabilmek belirli çalışmaların neticesinde sonuçlanmıştır. Poetik kavramlar çalışmaları bunlardan biridir.

Tezkirelerdeki şairi ve şiirleri anlayabilmek, yorumlayabilmek ve değerlendirebilmek için gerek şairin gerekse tezkire müelliflerinin şair ve şiir için kullandıkları kelimelerin, terimlerin ve kavramların hangi manaları taşıdıklarını bilmek gerektir. Bu sayade yapılan poetik kavramlar çalışmalarında kelimenin mana dünyasına inilerek, kelimeyi; içinde bulunduğu cümle ve metnin parçalarını oluşturan bir bütün gibi ele alıp doğru tahliller yapılmalıdır. Ayrıca tezkirelerde geçen kelimelerin daha sonradan anlam değişikliğine uğramış olma ihtimaline karşı kullanıldığı devirdeki manası gözardı edilmemelidir. Poetik kavramlar çalışmalarında dikkat edilecek bir diğer husus ise tezkire müelliflerinin şair ve şiire karşı olan sanatsal anlayış ve zevkleridir. Her devrin ve toplumun sanata bakış akışı ve sanatsal zevkleri farklılık göstermektedir. Poetik kavramlar alanında çalışma yapan kişi bu anlayış farklılığını dikkate almalıdır ki bu tavır, kavramları yorumlamada doğru bir bakış açısı kazandıracaktır.

KONU

Tezkireler; yazıldığı dönemin, şairin, şiir sanatının poetik verilerini ortaya koymak ve bu konuda gelecek nesilleri aydınlığa kavuşturmak açısından zengin ve önemli eserlerdir. Sehî Bey'in "Heşt-Bihişt", Latifi'nin, "Tezkire-i Şuarâ", Ahdî'nin "Gülşen-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin, "Meşâ'irü's- şuarâ", Beyânî'nin, "Tezkire-i Şuarâ", Riyâzî'nin, "Riyâzü's- şuarâ", Rızâ'nın, "Tezkire-i Şuarâ" adlı tezkirelerinde Osmanlı padişah ve şehzadelerin şairlikleri noktasında şiire dayalı poetik verileri bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

AMAÇ

Sehî Bey'in "Heşt-Bihişt", Latifi'nin, "Tezkire-i Şuarâ", Ahdî'nin "Gülşen-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin, "Meşâ'irü's- şuarâ", Beyânî'nin, "Tezkire-i Şuarâ", Riyâzî'nin, "Riyâzü's- şuarâ", Rızâ'nın, "Tezkire-i Şuarâ" adlı çalışmalarda geçen şair Osmanlı padişah ve şehzadelerin şiire dayalı poetik kavramlarının çıkartılması ve mana çerçevesinin belirlenmesindeki temel amaç poetik kavramlara karşı görüş alanımızı genişletmek, poetik kavramlara olan hâkimiyetimizi ilerletmektir. Bu amaç klasik Türk şiirini daha iyi anlayabilmemize olanak sağlayacaktır. Aynı zamanda bu çalışma sadece şiir sanatını araştırmak isteyenler için değil Osmanlı padişah ve şehzadelerin tezkirelerdeki yerini öğrenmek isteyen meraklıların da müracaat kaynağı olarak edebiyat sahasına sunulmuştur.

YÖNTEM

Klasik Türk şiirinin poetikasına hâkim olabilmek için detaylı bir bilgiye ihtiyaç vardır. Bu bilgileri kimi divanların dibace kısımlarından, pendnamelerden, şiirlerin methiye ve fahriye bölümlerinden, şiir konusunda yazılan risalelerden ve tezkirelerden elde etmek mümkündür.

Tezkirelerden bünyelerinde barındırdıkları bilgiler sayesinde şair Osmanlı padişah ve sultanların hem şairlikleri noktasında hem de şiirleri hususunda poetik kavramları görmek mümkündür. XVI. yy. ve XVII. yy. da yazılan şair tezkirelerinde bu konuya ilişkin poetik veriler geniş bir yer tutmaktadır.

Osmanlı şair padişah ve şehzadeler için hazırlanan bu poetik kavramlar çalışması, yedi adet tezkirenin günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak çevirip yayımlanan metinleri incelenerek hazırlanmıştır. XVI. yy. da yazılan Sehî Bey'in "Heşt-Bihişt" adlı tezkiresi için Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey'in "Heşt-Bihişt"; Latifi'nin, "Tezkire-i Şuarâ" adlı tezkiresi için Rıdvan Canım'ın "Tezkiretü's- Şu'arâ ve Tabsiratü'n- nüzemâ"; Ahdî'nin "Gülşen-i Şu'arâ tezkiresi için Süleyman Solmaz'ın, "Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ"; Âşık Çelebi'nin, "Meşâ'irü's- şuarâ" adlı tezkiresi için Filiz Kılıç'ın "Âşık Çelebi, Meşâ'irü's- şuarâ, İnceleme – Metin"; Beyânî'nin, "Tezkire-i Şuarâ" eseri için Aysun Sangurhan'ın "Beyânî- Tezkire-i Şu'arâ" adlı çalışmaları ile XVII. yy. da

yazılan Riyâzî'nin, “Riyâzü’ş-şu’arâ” tezkiresi için Gencay Zavotçu’nun “Zehr-i Marzâde Seyyid Mehmet Rıza ve Tezkiresi”, Rızâ’nın, “Tezkire-i Şuarâ” eseri için Namık Açıkgoz’ün “Riyâzü’ş- şu’arâ Riyazi Mehmet Efendi” adlı Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak çevirip yayımladıkları metinleri esas alınarak yapılmıştır.

Şair tezkirelerindeki poetik kavramları inceleyebilmek için önce Klasik Türk şiirindeki şair tezkireleri kısaca izah edilmiştir. Daha sonradan çalışmanın esas konusu olan şair Osmanlı padişah ve şehzadelerin şiire dayalı poetik kavramları yukarıda izah edilen metinlerin padişah ve şehzadeler için ayrılan kısımlardan tespit edilerek üzerlerinde tarafımızca çalışılmıştır.

Şair Osmanlı padişah ve şehzadeler için tezkirelerde hayatları ve kişiliklerine yönelik ifadeler tespit edilmiştir. Kişilikleri ilgili yapılan teşbihler dikkate alınmış alt başlıklar halinde yapılan teşbihler izah edilmiştir. Padişah ve şehzadelerin ilme, maharet ehline, sanatsal faaliyetlere karşı ilgileri metinlerin onlar için ayrılan kısımlarından elde edilen bilgiler kadarıyla anlatılmıştır. Şairlikleri ve şiirleri hususunda poetik kavramlar bulunup çalışılmıştır. Padişah ve şehzadelerin hayatları, kişilikleri, poetikaları ile ilgili tespit edilen cümleler tırnak işareti içerisinde italik usul kullanılarak ve cümle sonuna ait olduğu tezkire ile beraber sayfa numarası belirtilerek yazılmıştır. İnceleme esnasında bir poetik kavramın gerek aynı şair madde başlığında gerekse başka şairlerde geçen birçok farklı örneği tespit edilmiş olup bu örneklerin tamamı ele alınmıştır.

Çalışmada Poetik kavramın ilk önce lügat manası verilmiş bu kavram ile ilgili yapılmış olan çalışmalar taranıp yapılan değerlendirmeler kısaca özetlenmiştir.

İzlenen bu yöntemle adı geçen tezkirelerdeki poetik kavramlar çıkarılmış ve bu kavramların mana çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma şair Osmanlı padişah ve şehzadeler başta olmak üzere şairlerin ve şiirin tenkit ve değerlendirmesi husunda yapılan çalışmalara katkı sağlayacaktır.

BÖLÜM I

1.POETİKA VE TEZKİRE

1.1. POETİKANIN TANIMI

“Poetika (Yunanca “Po(i)etikos”), köken olarak “yapmak”, “üretmek”, “yaratmak” anlamlarına sahip “poein” fiilinden türetilen Yunanca bir sözcüktür. “Fransızcada poetique, İngilizcede poetic, Almancada poetik, İtalyancada poetica, Latince de poetica” olarak geçer” (Okay 2015: 15). “Poetika, şiir sanatının değişik türlerinde ve tarzlarında yazılmış ürünleri açıklayan, yorumlayan şerh eden bir inceleme yöntemleri bütünü olmaktan çok şiirle ilgili/şiire ilişkin her türlü meseleyi genel ölçekte ele alan bir bilgi dalıdır.” (Sazyek 2000: 10). Kısaca şiire dair her türlü meseleyi inceleyen, şiir sanatı olarak da adlandırabileceğimiz bir bilim dalıdır.

Şiir sanatı konusunda çeşitli görüşler ileri süren en eski kaynak Aristo’ya aittir ve bu eser Poetika’dır. M.Ö.344’te yazılan Poetika sanat ve edebi türler üzerinde bir takım bilgilerin verildiği bir eserdir. Aristo’ya göre şiir sanatı genel olarak, *“varlığını insan doğasında temellenen iki temel nedene borçlu gibi görünüyor. Bunlardan birisi taklit içtepi’si olup, insanlarda doğuştan vardır; insanlar, bütün öteki yaratıklardan özellikle taklit etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler. İkincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanmadır ki, bu, insan için karakteristiktir. Ancak çoğunlukta bu hoşlanma geçicidir. O halde taklit içtepi’si, insanlarda doğuştan var olduğuna ve oldum olası bunlar için yetili olan ve bu yetiyi yavaş yavaş geliştiren insanlar, ilkin uzun uzun düşünmeden yapılan denemelerden hareket ederek şiir sanatını oluşturmuşlardır”* (Aristo1987: 16-17).

1.2. TEZKİRE

Tezkire kelimesi Arapça zıkr kökünden gelmektedir. Zıkr; “anma, anılma” (Devellioğlu 2011:1383) anlamlarına gelmekte olup tezkire ise; 1. Tezkere, pusula 2.hükümetten alınan izin kâğıdı 3. bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi manasına gelmektedir (Devellioğlu 2011:1289).

Klasik İslam edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin –özellikler şairler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlerin genel adı. Arap edebiyatındaki tabakat kitaplarından doğmuştur. Arapların soy bilgisine ve biyografi öğrenimine verdikleri önem, tabakat kitaplarında her daldan başarıya ulaşmış kişilerin (msl. Kariler, fakihler, şairler) yer edinmesine yol açmıştır. Ancak ilk defa İran edebiyatından karşılaşılan tezkirelerde, tabakat kitaplarının çeşitliliği görülmez ve yalnızca şairlere özgü birer biyografik eser halini alırlar (Pala 2011:456). İran edebiyatında ilk yarı tezkire örneği Çihâr-ı Makale olup müellifi Nizâmî-i Aruzî’dir. Gerçek manada ilk tezkire ise Lübâbü’l-Elbâb’dır ve yazarı Avfi’dir.

Türk edebiyatında ise ilk şairler tezkiresi Çağatay sahasında olup Ali Şir Nevâî'nin yazdığı Mecâlisü'ün- Nefâis'dir. Türk edebiyatındaki diğer tezkireler konumuz gereği Türk edebiyatında tezkire başlığı altında incelenmiştir.

1. 3. TEZKİRELERDE POETİK UNSURLAR

“Poetikanın sınırları içine giren eserler, içerikleri gibi biçimleri bakımından da bir birlik oluşturmazlar. Her şair, poetik düşüncesini büründüreceği biçimi seçme hususunda özgürdür. Poetik metnin mektup, ön söz, makale, deneme, söyleşi, özdeyiş, şiir gibi türlerin gerektirdiği formlar içinde konumlanması mümkündür” (Sazyek, 2000: 12).

“Bizim klâsik edebiyatımızda şiir sanatına dair müstakil bir kitaba rastlanmamasına rağmen, divan edebiyatı çerçevesinde bazı şairler poetik söylemlerini ya nesir ya da nazım yoluyla aktarmışlardır” (Çıkla, 2015: 22). Divan şairlerinin poetik görüşlerini ifade eden kaynaklara örnek olarak; şairlerin divanlarının varsa dibace kısımlarını, pendnâmeleri, şiir konusunda yazılan risaleleri şura tezkirelerini ve şairlerin şiir sanatı üzerine söyledikleri beytleri örnek olarak gösterebiliriz.

Dibaceler bilindiği üzere divanların giriş kısmı olup ön söz mahiyetindedir. Divan sahibi şair bu bölümde kendi şiiri ve şiir sanatı hakkındaki görüşlerini, bir şiirin nasıl olması gerektiği ile ilgili fikirlerini açıklar. Pendnâmelere diğer bir deyişle nasihatnameler, bir öğüt mahiyetini taşıyalar da şiir ve şiir sanatı hakkında poetik unsurları barındırırlar. Pendnâmelere örnek olarak Nâbî'nin Hayriyye-i Nâbî, Sünbülzâde Vehbî'nin lutfiyye isimli eserlerinde şiir sanatına dair poetik unsurları görmek mümkündür. Risalelere örnek olarak Hüsameddin Amâsî'nin Risaletün Mine'l Aruz ve Istılah'ı- Şi'r isimli risaleleri aruz ve edebi sanatlar üzerine poetik bilgiler vermektedir.

Klasik Türk edebiyatında ilk mensur teorik poetikalar tezkire yazarlarına aittir, denebilir. *“Şura tezkirelerinin mukaddime bölümlerinde tezkire yazarları, şiir hakkında geniş mülâhazalarda bulunduktan sonra şiirin faydaları üzerinde dururlar. Şairlerle ilgili bölümlerde de şairin, şiirinin özellikleri ve sanatı üzerine durulur”* (Erkal 2009: 36). Tezkireler, özellikle mukaddimelerinde şiirin menşeyini, biçim ve muhteva özelliklerini, veznini, kafiyesini, nazım şeklini, hayal dünyasını ve mazmunlarını yani kısaca poetikaya dair konuları ele alırlar.

Müellifin kaleminden çıkan bir tezkirede ele alınan şairler her türlü konu edilir. Bibliyografya kaynağı olarak da değerlendirebileceğimiz tezkirelerde şairlerin anne, baba isimleri, doğum yerleri, asıl adları, bulundukları gezip gittikleri memleketler, ün yaptıkları uğraşlar, öğrenim durumları, evlilikleri, çocukları, ölüm tarihi gibi bilgiler verilirken diğer taraftan da poetik bir unsur olan şiirleri de konu edilerek şiire karşı bakış açıları hakkında da bilgiler vermişlerdir. Tezkireler, şairin şiirleri hakkında bilgi verirken şiirin yapı ve muhteva özellikleri hakkında da bilgi vermiş olur. Şair ve şiirleri ile ilgili değerlendirmeler de bulunan tezkirenin müellifi bizlere şairlerin şiir sanatını bir nevi izah etmiş olur. Biz çalışmamızda ele aldığımız tezkirelerde Osmanlı sultan ve padişahların şiire dayalı poetik unsurlarını inceledik.

2.TÜRK EDEBİYATINDA ŞAİR TEZKİRELERİ

Klasik edebiyatta mahiyeti itibariyle günümüz biyografilerini aratmayan şair tezkireleri elde edilen son verilere göre 15.yüzyılda Ali Şîr Nevâî ile başlamıştır ve son çalışmalar ile Türk edebiyatında 36 adet şair tezkiresi tespit edilmiştir. Bu tezkireleri Mustafa İsen editörlüğü ile hazırlanan “Şair Tezkireleri” adlı çalışmadan tespit edip haklarında kısaca bilgi verdik.

2.1. Türk Edebiyatında 15. Yüzyıl Şair Tezkireleri

2.1.1. Mecâlisü’ Nefâ’is (Ali Şîr Nevâyî)

Türk dili alanında yazılan ilk şuaara tezkiresi olması hususuyla önem kazanan eser, 1491-1492(897) yıllarında kaleme alınmıştır. Nevâî bu eserini Câmî’nin Bahâristân ve Devletşah’ın Tezkiretü’ş Şuarâ isimli tezkirelerini örnek alarak oluşturmuştur. Nevâî, onlar gibi eserini 8 bölüme ayırmıştır ve her bölüme de “meclis” ismini koymuştur (Bulut 2017:31).

Bir önsöz ve sekiz meclisten oluşan tezkirenin önsözünde Nevâyî tezkireyi hangi amaçla yazdığını belirtmiştir. Şairlerin isimlerinin unutulup yok olmaması için çeşitli eserler oluşturulduğunu, bunlardan Mollâ Câmî’nin, Bahâristân isimli eserini sekiz ravzaya ayırdığını, bir ravzasında şairlerden söz ettiğini; Emîr Devletşah’ın Tezkiretü’ş- şuarâ adlı bir eser yazdığını ve onda şairleri topladığını belirtir. Daha sonra bu konuda başka eserlerde kaleme alındığını, ancak bunlarda eski şairlerin yer aldığını ve sıfatlarının belirtildiğini, oysa sultan-ı sahib-kırân (Hüseyin Baykara) zamanında şiirin her alanında değerli şairler yetiştiğini, bunların eskilerden aşağı olmadıklarını, bundan dolayı isimlerinin ve sözlerinin kaybolmaması için onları toplayarak ötekilere katmak amacıyla bu eseri oluşturmaya karar verdiğini belirtir (İsen, 2015: 24-25).

Meclislerde geçen şairler toplamda 459’dur ve tezkirede 46 adet Türkçe şiir söyleyen şair bulunmaktadır. Meclislere baktığımızda birinci meclis Nevâyî’nin kendinden önceki yani tanıma şerefine erişemediği 46 şair ele alınmıştır. İkinci meclis, Nevâyî’nin çocukluk dönemine rastlayan kimileri ile sohbet imkânı bulduğu 93 kişiden oluşmuştur. Üçüncü meclis, kendi zamanında üne kavuşmuş 173 kişiden oluşmaktadır. Dördüncü meclis, dönemin tanınmış 73 fazılından oluşmaktadır. Beşinci meclis, 23 kişiden oluşan Horasan’ın ve başka diyarların soylularından oluşmaktadır. Altıncı meclis, Horasan dışındaki 31 uludan oluşmaktadır. Yedinci meclis, 22 kişiden oluşan sultan ve şehzadelerdir. Nevâî bu eserinde son meclis olan sekizinci meclisi tamamen Sultan Hüseyin Baykara’ya ayırmıştır. Şairler kronolojik bir tasnifle okuyucuya sunulmuştur.

Mecâlisü’ Nefâ’is, 1908 ve 1961 yıllarında iki defa Taşkent’te, 1995’te ve 2001’de Türkiye’de yayımlanmıştır. Eseri, Fahrî-i Herâtî Ravzatü’s- selâtîn (y.950/1543); Sâm Mîrzâ Tuhfe-i Sâmî (y. 957/1550); Seyyid Hâce Nakîbü’l-eşrâf Buhârî (ö.1005/1596) Müzekkir-i Ahbâb adıyla Farsça, Sâdıkî-i Kitâbdâr ise Mecma’ul-havâs (y. 1010/1602 veya daha önce) adlı eseri ile Türkçe olarak zeyletmiştir. Ayrıca eser, Fahrî-i Heratî ve Hakîm Şah Muhammed

bin Mubâreki tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Buna ek olarak Şeyhzade Fâiz-i Nî-merdânî, Şah Ali bin Abdülali ve Mirza Abdülbâkî Şerif-i Rızevî tarafından da Farsça'ya çevrilmiştir (İsen 2015: 27).

2.2. Türk Edebiyatında 16. Yüzyıl Şair Tezkireleri

2.2.1. Heşt- Bihişt (Sehî Bey)

Anadolu sahasında şairler tezkiresi yazma geleneği, Sehî Bey'in 945/1538 yılında Edirne'de tamamladığı Tezkire-i Sehî olarak da bilinen Heşt Bihişt ile başlar. Eser, bir önsöz, her birine "bihişt" (cennet) adı verilen sekiz tabaka ve bir hâtimeden meydana gelmiştir. Sehî Bey tezkiresini tamamladıktan sonra devrin sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur (İsen 2015: 38).

Sehî Bey, tezkirenin önsözünde eserini neden yazdığına dair bilgi vermiştir. Sehî Bey, 'Abdu'r-rahmân Câmî'nin (ö.898/1492) Bahâristân ve Devlet-şâh'ın (ö.913/1507?) Tezkiretü's-şu'arâ'sından etkilenmekle birlikte asıl model olarak 'Alî Şîr Nevâî'nin (ö.906/1501) Mecâlisü'n-Nefâ'is'ini almıştır (İsen 2015: 38). Sehî Bey bu üç eserden sonra kendisinin de böyle bir eser tanzim etmeğe karar verdiğini önsözünde açıklamıştır.

Toplamda 241 şairin anlatıldığı tezkirenin bihiştlarını incelediğimizde birinci bihişte devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman; ikinci bihişte Kanuni'ye gelinceye kadar olan şiirle ilgilenen Osmanlı sultan ve şehzadeleri; üçüncü bihişte şiirle ilgilenen devlet büyükleri (vezir, nişancı, kazasker vb.); dördüncü bihişte 17 adet bilgin şairler; beşinci bihişte Sehî Bey'den önce yaşamış ve ölmüş olan şairler; altıncı bihişte Sehî Bey döneminde yaşamış olup kimisi ile tanıştığı 61 şair; yedinci bihişte eserin yazıldığı döneme ait ünlü şairler ve son bihişte ise şairlik yoluna girmiş olan genç şairler yer almıştır. Şairler kronolojik bir tasnifle okuyucuya sunulmuştur.

Tezkire Mehmet Şükrü tarafından Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî adıyla 1325'te İstanbul'da basılmıştır. O. Reşer ve Necati Lugal tarafından Almancaya çevrilmiş (Türkische Dichterbiographien I. Sehi's Tezkire Tübingen 1941); Günay Kut, tenkitli olarak (Harvard 1980), Mustafa İsen de sadeleştirerek yayımlamıştır (İstanbul 1980, Ankara 1998). (İsen, 2015:39)

2.2.2. Tezkire-i Şu'arâ (Lâtîfî)

Tezkire-i Şu'arâ, Lâtîfî Tezkiresi ve Tabsıra-i Nuzemâ olarak da bilinmektedir. Bir mukaddime, 3 fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır. Latîfî eserini Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. Eserde 334 şair konu edinmiştir. Eserin 1. faslında Osmanlı Ülkesinde yetişmiş 13 şeyh şair; 2. faslında şiirle ilgilenen yedi Osmanlı sultanı ve son faslında Osmanlı devletinde ki şiirle nam salmış 314 şair konu edinilmiştir. Şairler sıralanırken alfabetik bir sırayla anlatılmıştır.

Tezkirenin yazılış sebebini sebeb-i telif-i kitâb bölümünde belirten Lâtîfî, daha önceden böyle bir fikri olmadığını arkadaşı Zaîfî'nin isteği üzerine tezkireyi yazdığını söylemiştir. Zaîfî Câmî'nin Baharistân'ı ve Ali Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü' Nefâ'is adlı eserleri ile Lâtîfî'nin

yanına uğrar kendisinin de böyle bir çalışma yapmasını ister. Bu talep üzerine Lâtîfî Anadolu şairleri üzerine tezkiresini oluşturur.

Tezkire Ahmet Cevdet tarafından Tezkire-i Lâtîfî adıyla 1314'te İstanbul'da basılmış; ilk olarak Teheodor Chanbert tarafından özet şeklinde (Zürih 1800), ikinci olarak da O. Rescher tarafından iki kez Almancaya çevrilmiş (Zürih 1800, Tubingen 1950); Mustafa İsen sadeleştirerek (Ankara 1990, Ankara 1999), Rıdvan Canım edisyon kritikli metin olarak (Ankara 2000) yayımlamışlardır. Tezkire üzerindeki bir diğer çalışma da Waşter Guilford Andrews (Michigan Üniv. 1970) tarafından yapılmıştır (İsen 2015:47).

2.2.3. Gülşen-i Şu'arâ (Ahdî)

Ahdî'ye ait olan Gülşen-i Şu'arâ bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtîme'den oluşmaktadır. Her bir bölüme "ravza" adı verilmiştir. Daha sonradan bu üç bölüme bir bölüm daha ekleyen Ahdî, bu bölümde şiir söyleme kabiliyetine sahip sancak beylerini ve defterdarları konu edinmiştir. Eserin son şekli bir mukaddime, dört ravza ve bir hâtîme'dir. Eser Şehzade Sultan Selim adına yazılmıştır. Ahdî ölümüne kadar Gülşen-i Şu'arâ'da bir sürü değişiklikler ve eklemeler yaptığı için eser her ne kadar alfabetik bir sıralama ile yapılsa da bu değişiklikler sebebiyle alfabetik sıralamada bazı düzensizlikler bulunmaktadır.

Eserin mukaddime kısmında şair, Kanuni ve Şehzade Sultan Selim'i övdükten sonra sebeb-i Nazm-ı kitâp kısmında, şairler hakkında topladığı bilgilerin yok olmaması için bu çalışmayı yaptığını belirtmiştir. Eserin birinci ravzasında 17 adet Osmanlı sultan ve şehzadesini, ikinci ravzasında devrin ileri gelen 14 devlet adamını, üçüncü ravzasında ulemâ ve bilgin 25 kişiyi, son ravzasında ise dönemin 325 şairini anlatmıştır. Tezkirede toplamda 381 şair yer almıştır. Eserin hatime kısmında ise şair varsa bir kusuru bunun için temennilerde bulunmuştur.

Tezkire üzerinde Süleyman Solmaz tarafından (Solmaz, 1996) bir doktora çalışması bulunmaktadır.

2.2.4. Meşairü's- şu'arâ (Âşık Çelebi)

Meşairü's- şu'arâ devrin padişahı II. Selim'e sunulmuştur. Bir mukaddime ve şairlerin biyografilerinin yer aldığı kısım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte, sözden hareketle şiirin manası, iç ve dış unsurları, Araplarda ve Osmanlıdaki tarihi gelişimi başka kaynaklardan alınan bilgilerle, Arapça, Farsça şiirlerle, ayet, hadis ve kelimelerle desteklenerek anlatılır. Tezkirenin yazılış tarihine kadar tahta geçmiş Osmanlı sultanlarının şairlik yönleri ve edebiyata gösterdikleri ilgi üzerinde durulur (İsen 2015: 59). ikinci kısımda ise toplamda 426 şaire yer verilmiştir.

Âşık Çelebi kendinden önceki tezkirelere karşılık alfabetik bir sıralama göstermeyerek şairleri ebced sistemine göre tasnif etmiştir. Âşık Çelebi, şairleri alfabetik sırayla yazma istediğini ancak Latîfî'nin kendisinden önce davranıp bu tertibi kullanınca bu düşüncesinden vazgeçtiğini söyler (İsen 2015: 60).

2.2.5. Tezkiretü's- Şu'arâ (Kınalızâda Hasan Çelebi)

Tezkiretü's- Şu'arâ'nın kime sunulduğu Hasan Çelebi tarafından net bir ifadeyle belirtmemiştir ama tezkirenin mukaddime kısmında Hasan Çelebi, eserini kaleme alma sebebini açıkladıktan sonra Vâsî-1 Şerîf-i Gazret-i Hâce Efendi başlığı altında Hoca Sadüddin Efendi'yi bilgi, kültür, ahlak ve erdem bakımından övmüş; yeryüzünde ne kadar değerli şeyler varsa bunların hepsinin onun şahsında toplandığını belirtmiştir. Bu övgü dolu sözlerden ve Sebeb-i Te'lîf-i Kitap ve Zikr-i Evsâf u Ekâb-1 Cenâb-1 Saadet-nisâb başlığından tezkirenin Hoca Sadüddin Efendi'ye sunulduğu anlaşılmaktadır (İsen 2015:69).

Eser bir mukaddime ve üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm Osmanlı sultan şairleri; ikinci bölüm şehzadeleri ve üçüncü bölüm diğer şairleri konu edinmiştir. Şairleri sıralama konusunda padişah ve şehzadeler bölümü kronolojik üçüncü bölüm olan diğer şairler ise alfabetik olarak düzenlenmiştir. Eserde toplamda 640 şaire yer verildiği görülmektedir. Bunlarda 6'sı padişah, 5'i şehzade 627 tanesi diğer şairler ve 2'si ise eserin mukaddime kısmında yer alan III. Murat ve Hoca Sadüddin Efendi'dir.

Eserin toplamda 97 adet yazma nüshası bulunmaktadır. Eser Beyanî (1006/1597-98) tarafından telhis edilmiştir. Tezkirenin Arap harfleriyle üç yazma nüsha üzerinde yapılan edisyon kritikli metni İbrahim Kutluk tarafından hazırlanmış; ölümü üzerine İbrahim Olgun tarafından sunulmuştur. İkinci cilt İsmet Parmaksızoğlu tarafından düzenlenmiştir. (Ankara 1989) Ayrıca eser üzerinde Aysun Sungurhan (Ankara 1999) tarafından akademik bir çalışma yapılmıştır (İsen 2015: 71).

2.2.6. Tezkire-i Şu'arâ (Beyanî)

Eser bir mukaddime ve iki bölümden meydana gelmiştir. Beyanî eserin mukaddime kısmında şiire dayalı görüşlerini söyleyip tezkire kelimesinin anlamı üzerine görüşlerini söylemiştir. Ayrıca mukaddime kısmında Beyanî, Kınalızâda Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's- Şu'arâ adlı tezkiresinden beğendiği şairleri ödünç alarak tezkiresini hazırladığını belirtmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Beyanî'nin tezkiresi Tezkiretü's- Şu'arâ'nın özeti mahiyetindedir. Beyanî, Kınalızâda Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's- Şu'arâ tezkiresinden aldığı şairlere ek olarak Hakânî, Hızrî, Muîdî ve Meylî adlı 4 şairi tezkiresine eklemiştir.

Tezkirenin birinci bölümünde 5 padişah ve 4 şehzadeye yer verilmiş olup ikinci bölümde ise dönemin tanınmış şairlerinden oluşan 368 kişiye yer verilmiştir. Tezkirede toplamda 377 şairden bahsedilmiştir.

Türkiye kütüphanelerinde toplam 3 yazma nüshası vardır. Bu üç yazma nüshalar üzerinde Arap harfleriyle edisyon kritikli metni İbrahim Kutluk (Ankara 1977) tarafından hazırlanmış olup Aysun Sungurhan (Ankara 1994) tarafından akademik çalışması yapılmıştır (İsen 2015: 77).

2.2.7. Kühü'l- ahhâr (Gelibolulu Âlî)

Kühü'l- ahhâr bir mukaddime ve dört bölümden oluşmaktadır. Yazar her bölüme Rûkn adını vermiştir. I. Rûkünde dünyanın yaratılışı ve Hz. Âdem anlatılmış II. Rûkünde

peygamberler ve mucizeler, Araplar, Abbasiler, Emeviler, bilginler, şeyhler konu edinmiştir. III. Rükünde Türk ve Tatar kavimlerinden bahsedilmiş olup son Rükünde ise Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1007 tarihine kadar olan ki dönemi, 15 padişahı, devrin devlet adamlarını, bilginlerini ve şairlerini konu edinmiştir. Eserin çalışmamız açısından en büyük özelliği içerisinde 305 tane biyografik bilginin varlığıdır.

2.2.8. Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum: Garîbî Tezkiresi (Garîbî)

Garîbî'nin bilinen beş eseri 184 varaklık bir yazma içinde yer almıştır. Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum adlı eseri bu yazmanın 135b ile 162b varakları arasında yer almaktadır.

Bir mukaddime ve şairlerin yer aldığı bölümden oluşmaktadır. İçerisinde toplamda 54 şair bulunmaktadır. Şairler sıralanırken herhangi bir yönteme başvurulmadan Garîbî'nin arzusuna göre şairler yerleştirilmiştir.

2.3. Türk Edebiyatında 17. Yüzyıl Şair Tezkireleri

2.3.1. Mecmau'l-havâs (Sâdıkî)

Sâdıkî'nin Mecmau'l-havâs isimli tezkiresi doğu Türkçesi ile yazılmış eser Şah Abbâs adına yazılmıştır. Sâdıkî bu bilgiyi tezkirenin mukaddime kısmında belirtmiştir. Eser bir önsöz, sekiz tabaka ve bir hatimeden oluşmuştur. Sâdıkî her bir tabakaya Mecma ismini vermiştir. Çalışmanın Mecmalarına baktığımızda;

Birinci Mecma, dönemin padişahlarını; ikinci Mecma şehzade şairler; üçüncü mecma, Türk saltanat büyüğü olan şairler; dördüncü Mecma, İran saltanat büyüğü olan şairler; beşinci Mecma, Türk ve İran saltanat erkânının şair çocukları; altıncı Mecma, “sâdattan olan şairler; yedinci Mecma, Türk şairler ve son Mecma, Sâdıkî'nin çağdaşı olan İranlı şairlerden oluşmaktadır. Tezkirede toplamda 332 şaire yer verilmiştir.

Tezkirenin Farsça tercümesi ile birlikte Doktor Abdurresûl Hayyâmpûr tarafından Tebriz'de 1327/1910 tarihinde yayınlanmıştır.

2.3.2. Rîyâzü's- şu'arâ (Rîyâzî)

Rîyâzî'nin Rîyâzü's- şu'arâ adlı tezkiresi bir önsöz ve iki bölümden meydana gelmiştir. Her bir bölüme Ravza adı verilmiştir. Tezkire I. Ahmet adına yazılmıştır.

Tezkirenin mukaddime kısmında Rîyâzî, şiir hakkındaki görüşlerini ve tezkireyi hazırlarken dikkat ettiği konuları dile getirmiştir ayrıca bu bölümde I. Ahmet için bir kıtaya yer verilmiştir. Bu kıtada padişah iyiliği ve cömertliği ile övülmüş ondan yardıma muhtaç kişiler için taleplerde bulunulmuştur.

Tezkirenin Ravzalarına baktığımızda birinci Ravza'da, 8 Osmanlı şair padişahına ve şiirlerine; ikinci Ravza'da ise Osmanlı ülkesinde yetişmiş 417 şaire yer verilmiştir.

2.3.3. Zübdetü'l-eşâr (Kafzâde Fâizî)

Antoloji niteliğindeki. Zübdetü'l-eşâr içerisinde 14'ü kadın toplamda 515 şairi barındırır. Şairlerin çalışmada yer alırken alfabetik bir yöntem izlenmiştir.

Eser üzerinde Bekir Kayabaşı(Malatya 1996) tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

2.3.4. Tezkire-i Şu'arâ (Rızâ)

Rızâ'nın bilinen tek eseri Tezkire-i Şu'arâ'dır. Tezkire bir önsöz ve iki bölümden oluşmaktadır. Sultan İbrahim'e sunulmuştur. Eserin birinci bölümüne “Zikr-i Şu'ara-yı Selaâtîn-i Mâziyye” başlığı verilmiş olup Osmanlı padişahlarından on tanesine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise alfabetik bir sıra izlenmiş olup 259 şair hakkında bilgi verilmiştir. Haklarında bilgi verilen padişahların şairlik özellikleri de dikkate alınarak eserde toplamda 269 şair vardır diyebiliriz.

Eser, Ahmet Cevdet tarafından 1316/1899 yılında eski harfleriyle basılmıştır. Baskıya esas alınan nüsha Süleymaniye, Aşir Ef. 243 numarada kayıtlıdır. Gencay Zavotçu tarafından karşılaştırmalı metin olarak neşredilmiştir (İsen,2015:116).

2.3.5. Tezkire-i Şu'arâ (Yümnî)

Yümnî, Tezkire-i Şu'arâ olan tezkiresinde çağdaşı olan 29 şair hakkında kısa bilgiler vermiştir. Fâizî'nin tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. Tezkireye 1031/1621 tarihinde başlayan Yümnî çalışmasını tamamlayamadan 1032/1622 tarihinde vefat etmiştir. Bu sebeple tezkire yarım kalmıştır.

Tezkire Ali Emirî tarafından 1905'te temize çekilerek tekrardan okuyucuya sunulmuştur.

2.3.6. Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr (Âsım)

Fâizî'nin tezkiresine zeyl olarak yazılan Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr antoloji türünde kaleme alınmıştır. Tezkire alfabetik bir sıraya göre hazırlanmış olup içerisinde 123 şair bulunmaktadır.

Eserde 15 şairin Âsım'ın vefatından sonra ölüm tarihleri düşülmüştür. Bu da bize gösterir ki bir başkası tarafından tezkireye eklemeler yapılmıştır.

2.3.7. Teşrifâtü's- Şu'arâ (Güftî)

Türk edebiyatında Güftî'den önce yazılan tezkireler nesir türünde yazılmaktaydı. Bu bakımdan Güftî'nin Teşrifâtü's- Şu'arâ Türk edebiyatında nazımla yazılan ilk eserdir. Mesnevi nazım şekliyle fe'ilatün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Toplamda 2400 beyitten meydana gelmiş. İlk 210 beyitte kendi şiirini öven Güftî diğer beyitlerde ise 106 şairi anlatmıştır. Tezkire Kâşif Yılmaz (Ankara,2001) tarafından yayınlanmıştır.

2.4. Türk Edebiyatında 18. Yüzyıl Şair Tezkireleri

2.4.1. Tezkire-i Mucîb (Mustafa Mucîb)

Tezkiresine bir giriş ve devrin sultanı IV. Murad'ın biyografisiyle başlamıştır. Bu kısımda Mucîb Efendi eserini Riyazî'nin tezkiresine zeyl olarak yazdığını belirtmiştir. Tezkirede 107 adet çağdaşı olan şair anlatılmıştır ve şairler alfabetik bir yöntemle ele alınmıştır.

Tezkire Kudret Altun (Ankara 1997) tarafından yayımlanmıştır.

2.4.2. Nuhbetü'l- âsâr min Fevâidi'l-eş'âr (Safayî)

Rıza Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmış olup tezkirede 493 şair bulunmaktadır. Şairlerin dizilişine baktığımızda şair adlarının üçüncü harfine kadar alfabetik bir yöntem izlenirken aynı adı taşıyan şairler ise ölüm tarihleri göz önüne alınarak sıralanmıştır.

Tezkire üzerinde Pervin Aynagöz (Elazığ, 1998) ve Nuran Altuner(İstanbul,1989) akademik çalışma yapmıştır.

2.4.3. Tezkire-i Şu'arâ (Sâlim)

Bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümden ilki padişahlara, ikincisi şairlere ayrılmıştır. Sâlim tezkiresini devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur.

Tezkirede 423şair biyografisine yer verilmiştir. Şairler ele alınırken ölüm tarihleri göz önüne alınarak bir sıralama yapılmıştır.

Tezkire 1315 tarihinde basılmıştır ayrıca tezkire üzerinde Adnan İnce (Elazığ 1992) tarafından akademik bir çalışma yapılmıştır.

2.4.4. Nuhbetü'l- asar li-Zeyl-i Zübdeti'l- Eş'âr (Belîğ)

Belîğ'in Nuhbetü'l- asar li-Zeyl-i Zübdeti'l- Eş'âr adlı tezkiresi Kafzade Fâ'izî'nin Zübdeti'l- Eş'âr Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. Bu bilgiyi biz eserin giriş kısmında görmekteyiz.

Eserde 414 şair biyografisine yer verilmiştir. Tezkire III. Ahmet ile başlayıp alfabetik bir sıralama ile 413 şaire yer verilerek yazılmıştır.

Eser Abdülkerim Abdulkadiroğlu (Ankara, 1985, Ankara 1999) tarafından iki kez yayımlanmıştır.

2.4.5. Adâb-ı Zurefâ (Râmiz)

Bir diğer adıyla Râmiz Tezkiresi olarak bilinen eser Mirzazade Mehmed Sâlim Efendi'nin Tezkire-i Şu'arâsına bir zeyl çalışması olarak yazılmıştır. Eserde 375 şair biyografisi okuyucuya sunulmuştur.

Eser Sadık Ertem (Ankara, 1994) tarafından yayımlanmıştır.

2.4.6. Tezkire-i Şu'arâ (Silâhdârzâde)

Silâhdârzâde Mehmed Emin'in hazırladığı tezkire antoloji niteliğinde olup içerisinde 60 şair biyografisinin yer aldığı bir çalışmadır. Bu eser Belig Tezkiresinin zeyli durumundadır. Tezkire üzerinde Dr. Furkan Öztürk tarafından çalışılmaktadır.

2.4.7. Nuhbetü'l- Âsâr min- Fevâidi'l-eş'âr (Mustafa Safvet)

Safayî Tezkiresinin bir özeti olarak yazılmıştır. Eserin sona koyulmuş Tezyilü'l- Kitap kısmında, Safayî Tezkiresini bir arkadaşıdan birkaç günlüğüne ödünç aldığını ve fazla zamanı olmadığı için ancak tanınmış şairleri seçerek ve kısaltarak yazabildiğini belirtir (İsen 2015:149).

Safayî Tezkiresinden farklı olarak çalışmaya üç şair eklenmiştir. Bu şairler Hanefî, Râsim ve Nigâhî'dir. Eserde 328 şair biyografisine yer vermiştir.

2.4.8. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (EsrarDede)

Esrar Dede Tezkiresi olarak da bilinen Tezkire-i Şu'arâ, mevlevî şairlerin yer aldığı bir tezkiredir. Esrar Dede, eserin başında Şeyh Gâlib'in Mevlâna'dan başlayarak tanınmış mevlevî şairlerin beğendiği şiirlerini seçerek bir defterde topladığını, sonra bunu seçtiği şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplaması ve bir tezkire yapması için kendisine verdiğini belirtir (İsen 2015: 152). Buradan hareketle eserin yazılma sebebi şeyhin talebidir diyebiliriz. İçerisinde 212 mevlevî şair biyografisi bulunmaktadır. Şairler ele alınırken alfabetik bir sıra izlenmiştir.

Ali Enver, bazı şiirleri seçip kısaltarak ve eklemeler yaparak eseri düzenlemiş ve Semâhane-i Edeb adıyla (İstanbul,1309) yayımlamıştır. Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İlhan Genç (Ankara, 2000) tarafından yayımlanmıştır (İsen 2015: 153).

2.4.9. Mir'ât-i Şi'r (Âkif)

Enderunlu Mehmed Âkif 'in Mir'ât-i Şi'r Tezkiresi bir önsöz, dört bölüm ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Eserini devrin padişahı Sultan Selim'e sunmuştur. Eserde kendisi ile birlikte toplamda 24 şair biyografisi yer almaktadır. Eserin hâtime kısmında İcmâl-i Terceme-i Fakîr başlığı altında kendi hayatına dair bilgiler vermiştir (İsen 2015: 156). Tezkirenin muhtasar bir nüshası Seda Bozaslan Uysal tarafından yayınlanmıştır.

2.5. Türk Edebiyatında 19. Yüzyıl Şair Tezkireleri

1.5.1. Tezkire-i Şu'arâ (Şefkat)

Şefkat çalışmasının başında eserin yazılış sebebini açıklamıştır. Enderun'da Kiler-i Hassa ve Hasoda'da görev yaptıktan sonra kapıcıbaşıyla çırak edildi. Vezir Yahya Paşazade Ali Bey'nin bir toplantısında, Enderunlu İbrahim Nâşid Bey'in topladığı Müntehabat-ı Eşar'dan söz edilirken, bu şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplayarak bir tezkire haline getirmeyi önerdiği ve Ali Bey'in emri ile bu tezkireyi yazdığını, eserine eski şairleri almayıp I. Mahmud devrinden sonraki şairleri aldığını açıklamıştır (İsen 2015:159).

125 şair biyografisi ele alınmış olup antoloji niteliğindedir. Şairler ele alınırken alfabetik bir sıra izlenmiştir.

2.5.2. Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdâd (Hatibî)

Eserin yazılış sebebine baktığımızda, Vali Davud Paşa'nın talebi üzerine tarafından duyulunca kendisinden Türk şairlerine dair bir tezkire yazılması istenir. Bunun üzerine bu eser kaleme alınmıştır. Eserde Bağdat ve civarında yaşayan 75 şairin biyografisine yer verilmiştir.

Eser Metin Akkuş (İstanbul 2008) tarafından yayınlanmıştır.

2.5.3. Bâğçe-i Safâ- endûz (Esad Efendi)

Sâlim tezkiresine zeyl olarak yazılan bu eserin içerisinde 209 şair bulunmaktadır.

2.5.4. Tezkire-i Şu'arâ (Ârif Hikmet)

Elimizde bulunan tek nüshalık Ârif Hikmet tezkiresi Ali Emirî Efendi tarafından düzenlenip yazılmıştır. Yazmanın baş tarafında Ali Emirî, tezkirenin müellif nüshasının Bağdatlı İsmail Paşa'da bulunduğunu ve eseri ondan istirham ettiğini fakat müellifin tezkiresini tamamlayamadığını belirtmiş, bazı şairler hakkında tezyil notuyla esere ilavelerde bulunmuştur (İsen 2015:172).

Eserde 203 şair biyografisi ele alınmış olup şairler ele alınırken alfabetik bir sıra izlenmiştir

2.5.5. Hâtümetü'l-eş'âr (Fatîn)

İçerisinde 672 şair biyografisini barındırma özelliği ile bilinen Türk edebiyatı şair tezkireleri içinde en hacimli olma özelliğine sahiptir. Sâlim Tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır.

Şinasî tarafından ele alınarak bir baş makale ile belli bir planla ve yeni şairlerle yeniden yayınlanmak istenir, bu teşebbüs bir miktar baskıya dönüşse de tamamlanamamıştır (İsen 2015:177).

2.5.6. Mecmua-i Terâcim (Tevfik)

Eserden ilk kez Âgâh Sırrı Levend söz etmiştir. İçerisinde 542 şair bulunmaktadır hatta bu şairlerden bir kısmı Arap ve Acem şairlerdir.

2.5.7. Kâfile-i Şu'arâ (Mehmet Tevfik)

Eser Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1873 yılına kadarki dönemde yaşayan şairleri ele almıştır. Yalnız eser tamamlanamamış D harfi ortalarına kadar ki kısım basılmış olup sonraki müsveddeler ise kaybolmuştur.

Esere baktığımızda içerisinde Osmanlının kuruluşundan itibaren 12 padişah 5 şehzade ve 260 şair bulunmaktadır.

Eser Fatma Sabiha Kutlar, Müjgân Çakır ve Hanife Koncu (İstanbul 2012) tarafından yayınlanmıştır.

2.6. Türk Edebiyatında 20. Yüzyıl Şair Tezkireleri

2.6.1. Eslâf (Fâik Reşad)

Osmanlı şair ve âlimlerinin hal tercümeleriyle manzum eserlerinden parçalar veren ve müellifinin “tezkire” diye taktim ettiği eser, aynı adla Hazine-i Fünûn mecmuasında çıkan yazı serisinin herhangi bir kronolojik ve alfabetik bir sıralama yapılmadan kitaplaştırılmış şeklidir (İsen 2015:195).

2.6.2. Mecma-ı Şu’arâ (Mehmet Siraceddin)

Mehmet Siraceddin beş tezkire ile Mirâtü’ş-şîr, Şefkat, Ârif Hikmet, Fâtîr ve elde ettiği bazı şiirleri de eklemek suretiyle Hammer’in IV. cildinin başlangıcı olan 1113 (1701) tarihinden itibaren bir tezkire yazmayı arzu etmiştir (İsen 2015:201).

Tezkire tarih sırasına göre yazılmış olup içerisinde 75 şair bulunmaktadır. Tezkire Mehmet Arslan (İstanbul 1988) tarafından yayınlanmıştır.

2.6.3. Riyâzü’l- âşıkîn (Ağa Muhammed Müctehidzâde)

Eser Karabağlı 78 şairin biyografisine yer veren bir çalışmadır. Şairler ölüm tarihleri göz önüne alınarak sıralanmaya çalışılmış fakat bu sisteme yer yer uyulmamıştır. Eserden ilk bahseden kişi Fuat Köprülü’dür.

2.6.4. Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid (Ali Emîrî)

Ali Emîrî’nin Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid çalışmasına baktığımızda, bu çalışma Miratü’l-fevâid adlı tezkiresinin, sadece şairleri kapsayan bir özetidir.

Miratü’l-fevâid Diyarbakır âlimleri, sanatkârları ve kendi alanında ün yapmış meşhur kişilerin toplandığı geniş bir tezkire çalışmasıdır.

2.6.5. Son Asır Türk Şairleri (İbnülemin Mahmut Kemal İnal)

Fatîr tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. Türk Tarih Encümeni tarafından yayınlanmıştır. Eserde toplam 565 şaire yer verilmiştir.

2.6.6. Tuhfe-i Nâilî (Nail Tuman)

İki ciltlik bir çalışma olup Klasik edebiyat şairlerinin biyografilerinin yer aldığı bir eserdir. Eserin iki nüshası Ankara Millî Kütüphanesi ve Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu kütüphanesinde bulunmaktadır.

BÖLÜM II

1. XVI. VE XVII. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİNDE GEÇEN ŞAİR OSMANLI PADİŞAHLARI

Osmanlı Devleti 1299¹ - 1922² tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Bu yıllar arasında Osmanlı Devleti'ne Osman Bey'den Mehmet Vahdettin'e kadar 36³ padişah hükmetmiştir. Bu padişahlardan çoğu imparatorluğun gereklerinden olan kültürel ve sanatsal faaliyetlere oldukça önem vermiştir.

Şiir ve edebiyat, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadarki dönemlerde daima revaçta olmuştur. Devlet adamları özellikle padişahlar, sanatın icrasına imkân tanımışlardır. Sanatı ve sanatçıyı gözeterik Osmanlıda muhteşem yapıtların üretilmesini sağlamışlardır.

Osmanlı sultanlarının şiirle olan yakın münasebeti neticesinde şairler silsilesine padişahlar da eklenmiştir. Osmanlı hanedan mensuplarının sanata yönelik yatkınlıklarını ise çeşitli kaynaklardan bulmak mümkündür. Bu kaynaklardan biri tezkirelerdir. Tezkireciler padişahların hayatlarına yönelik bilgilerle yetinmemiş şiir sanatı üzerindeki yetkinliklerini de okuyucuya sunmuşlardır.

Şair tezkirelerinde, belagat meydanında sözü geçen maharetli padişahlar yer almış şiire yönelik eğilimleri konu edinilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey'in "Heşt Bihişt", Latîfî'nin "Tezkire-i Şu'arâ", Ahdî'nin "Gülşen-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin "Meşâ'irü's-şu'arâ", Beyânî'nin "Tezkire-i Şu'arâ" adlı tezkireleri ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rîyazî'nin "Rîyazü's- şu'arâ", Rızâ'nın "Tezkire-i Şu'arâ" adlı tezkirelerinde şair padişahlar için ayrılan bölümler incelenmiştir. Bu tezkirelerde şair padişah olarak II. Murat, II. Mehmed, II. Bayezid, I. Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III.

¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı ile ilgili görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. Bu görüşlerden ilki, Sultan Alâeddin, Osman Bey'e beylik alametlerini 1299 yılında göndermiştir. 1299 yılında Osman Bey adına Dursun Fakih tarafından Eskişehir yakınlarında Karacahisar'daki camide istiklal hutbesi okutulmasıdır. (Gürsoy Naskali 2017: 16-17). Osman Bey adına okunan bu hutbe ile devlet kurulmuştur çünkü İslam inancına göre devlet kurmanın en mühim gereği Cuma hutbesidir. Hutbe okutmak bağımsızlık alameti olarak görülür. Diğer görüş ise, Bizans ile yapılan Koyunhisar (Bafeus) Savaşı neticesinde, elde edilen zaferin tarihi 1302'yi kuruluş yılı olarak görmektir (Can 2018: 29). Bizans gibi bir imparatorluğun mağlup olması beylikten devlete giden yolda büyük bir dönüm noktası olarak görülmüştür.

² 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış olup Osmanlı Devleti resmen yıkılmıştır (Kalemli 2018: 666).

³ Tahta çıkış sırasına göre Osmanlı padişahları: Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid (Yıldırım), I. Mehmed, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa, Genç Osman, IV. Murad, İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid, Mehmed Reşad, Mehmed Vahdeddin (<http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/> Erişim Tarihi: 16.02.2019)

Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, IV. Murad geçmektedir. Adı geçen şair tezkirelerinde şair padişahların hayatlarına, kişiliklerine, ilgilendikleri sanat türlerine yönelik her türlü bilgiyi görmek mümkündür. Tezkireciler, padişahların hayatlarına ve kişiliklerine yönelik bilgileri ya direk olarak ya da teşbih yoluyla anlatılmışlardır. Öyle ki kişilikleri, kahramanlık ve cömertlikleriyle tarihi kahramanlara, tabiatlarıyla gezegenlere, kıymetleriyle paha biçilemez değerli taşlara benzetilerek okuyucuya aktarılmıştır. İlgilendikleri sanat türlerine baktığımızda karşımıza şiir, müzik, hat gibi sanatsal faaliyetler çıkmıştır. Şiir sanatına yönelik poetik unsurları bu tezkirelerden görmek mümkündür.

1.1. II. MURAD (MURÂDÎ)

II. Murat hakkında XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey'in "Heşt Bihişt", Latifî'nin "Tezkire-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin "Meşâ'irü's-şu'arâ" ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rızâ'nın "Tezkire-i Şu'arâ" adlı şair tezkirelerinde padişahın hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik birçok bilgiyi görmek mümkündür.

Tezkirelerde kullanılan başlıklara baktığımızda tezkire müelliflerinden Sehî Bey "Sultân Murâd Hân-ı Gâzî", Latifî "Der-Zikr-i Hazret-i Sultân Murâd Hân", Rızâ "Hazret-i Sultân Murâd Hân İbn Sultân Mehmed Hân" başlıklarını atmışlardır. Âşık Çelebi ise II. Murat dâhil olmak üzere ele aldığı tüm padişahlar için bir başlık atmayıp tezkiresinin mukaddime kısmında topluca bilgi vermiştir.

Tezkire müellifleri eserlerinde padişahın söz ederken ağırlık verdikleri konular farklılık göstermiştir. Sehî Bey sultan hakkında okuyucuyu bilgilendirirken hayatına ve şiir sanatına ağırlık vermiştir. Latifî padişahın maharet sahibi olan kişilere özellikle şairler tayfasına karşı gösterdiği ilgiyi ve sultanın şiirle olan yakın münasebetini dile getirmiştir. Âşık Çelebi, II. Murat'ın padişahlığını ve hat sanatına karşı olan ilgisini anlatmıştır. Son olarak Rızâ ise padişahın hayrat sahibi bir sultan olduğunu vurgulayarak Edirne ve Bursa'da yaptırmış olduğu cami gibi çeşitli yapılar ile padişahın şiire olan ilgisini okuyucuya sunmuştur.

Otuz yıllık saltanatı süresince sanatın her türünü destekleyen II. Murat, Bursa ve Edirne'yi birer kültür merkezi haline getirmiştir (İsen 2012: 23). Kendisi de sanatın şiir ve hat türlerine ilgi duymuştur. Marifet ehliyle yakından alakadar olmuş sarayda meclisler düzenleyerek sanatın gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı hanedanlığında bu davranışı örnek teşkil etmiş kendisinden sonra sanatı desteklemek bir gelenek haline gelmiştir.

1.1.1. Hayatı

Şair tezkirelerinde şair olarak yer alan ilk Osmanlı padişahı II. Murat'dır. Yıldırım Bayezid'in oğlu olan Sultan Mehmet'in (Mehmet Çelebi) oğludur. Osmanlı Devleti'nin altıncı padişahıdır. Bu durumun izahını Âşık Çelebi, tezkiresinde şeş gelmek deyiimiyle ifade etmiştir; altı sayısını özellikle belirterek II. Murat'a İlâhi yardımların birçok konuda tesadüf ettiğini söylemiştir. Bu deyim hem şanslı olmayı hem de denk gelmeyi ifade etmektedir. Saltanat tahtına 825/1421 oturan II. Murat otuz yıl bu makamda hüküm sürmüştür.

“Sultan Yıldırım Bâyezidün oğlu Sultan Mehmed oğludur.”(S.B. s.14)

“Ol sultân-ı sâdis çün ‘uyûn-ı ‘avn-i ilâhîye şeş geldi” (A.Ç. s.69)

“Sekiz yüz yigirmi dörtde cülûs buyurup ve ol sâhib-devlet otuz sene hilâfet idüp vedâ ‘-ı ‘alem-i fânî eylediler.” (RI. s.28)

II. Murat, ülkesi uğruna birçok fetih yapmıştır. Anadolu’yu kâfirlerin elinden kurtarmak için cenkler etmiş, Osmanlı hâkimiyet alanını genişletmiştir. II. Murat’a padişahlık kapısının açılmasıyla beraber birçok civar devletlerinin hükümdarlarını zelil hale getirmiştir. Bu zelilliği Âşık Çelebi tezkiresinde diğer şahları kamere çevirmekle ifade etmiştir. Çünkü kamerin Divan şiirindeki manalarından birtanesi zillet, zayıf ve güçsüzlüktür (Levend 2015:201).

“Nerrâd-ı felek ol melek-nijâda devlet kapusın küşâd itmekle niçe bî-çâre şâhı kamer eyledi.” (A.Ç. s.69)

Sonsuz hayır sahibi II. Murat, ülke masrafları için ayrılan parayla 19 bina inşa ettirmiştir. Bursa’da bir cami ve medrese; Edirne’de Murâdiyye Câmî’i, Mevlevîhâne, Üç Şerefeli Câmî, Dârü’l-hadîs Câmî ve medresesi ayrıca Ergene Köprüsü’nü yaptırmıştır ki bunlar eşsiz seçkin ve insanları hayrete düşüren eserler olarak Rızâ’nın “Tezkire-i Şu’arâ” adlı eserinde beyan edilmiştir.

“Burûsa’da câmî ‘-i şerî f ü medrese vü imâret ve Edirne’de Murâdiyye Câmî ‘i ve Mevlevî -hâne vü ‘imâret ve Üç Şerefelü Câmî ‘i ve medâris ü Dârü’l-hadî s Câmî ‘i vü medrese ve hayret-fezâ-yı ‘alem ü ‘ibret-nümâ-yı benî Âdem olan Ergene Köprüsi ki yüzyetmiş dört sâk-ı bülenddür bunların eser-i hâss-ı bî -mânenddür. Ve ol pâdişâh-ı be-nâm bilâd-ı müteferrikada on dokuz hammâm binâ itdirmişlerdür ki her biri hayret-dih-i havâss u ‘avâmdur.” (RI. s.28)

1.1.2. Kişiliği

II. Murat’ın kişiliğine yönelik incelediğimiz tezkirilerde hem olumlu hemde olumsuz ifadeler bulunmakta fakat bu olumsuz ifadeler şairlik mesleğinin bir gereği gibi düşünülmektedir.

Padişah özellikle hayırseverliğiyle tanınmış, edep dolu kişiliğiyle okuyucuya sunulmuştur. Tabiatı iyi olup, eğlence meclislerini sevmiştir. Şairlerle yakından alakadar olmuş meclisler düzenleyerek onlarla hasb-i hal olmuştur. Edepli olmakla bereber ayyaş olması zairen çelişki göstermektedir. Bu durumu Rızâ’nın tezkiresini yazarken şairlere bakış açısının genelde iyimser olduğuna bağlamaktayız (İsen 2015: 116).

Tezkirelerde geçen “pür-edeb, ebü’l-hayrât, ebü’l hayr, melek-nijâd, nîk-nihâd, nazik-nihâd, evbaş, ayyaş” gibi ifadeler kişiliğine yönelik değerlendirmelerdir.

1.1.2.1. Ebü'l hayrat/ Ebü'l hayr: Hayrat; “1.sevap kazanmak için yapılan hayırlı işler 2. sevap içi kurulan müessese” manalarına gelmektedir (Devellioğlu 2011:400).

Rızâ'nın Tezkire-i Şu'arâ adlı eserinde II. Murat'ın lakabının “ebü'l hayrat” olduğu yazılmıştır. Heşt-Bihişt tezkiresinde de Sehî Bey, Tevarih-i Al-i Osman'ı kaynak göstererek padişahın lakabının “Ebü'l-hayr” olduğunu söylemiştir. Öyle ki padişaha nasip olan hayırlar kadar bir başka padişaha bu derece hayır yapmak nasip olmamıştır. Ebü'l-hayrat yani hayırların babası ile padişahın çok hayır yaptığı kastedilmiştir.

“**Ebü'lhayr** Sultân Murat Hân devri...” (A.Ç. s.69)

“Ol Pâdişâh-ı pür-edeb **Ebü'l-hayrât** lakabı ile mülakkabdur.”(RI. s.28)

“Tevarih-i Al-i Osmânda **Ebü'l-hayr** yazılır. Buna müyesser olan hayrât bir pâdişâha dahı müyesser olmuş degül.” (S.B. s.14)

1.1.2.2. Pür-edeb: Pür; “1. dolu 2. çok fazla 3. sahip, mâlik” (Devellioğlu 2011: 1016), pür-edep ise “edep dolu, edep sahibi” manalarına gelmektedir. Rızâ, tezkiresinde II. Murat'ın utanç ve hâya duygusunun varlığını ziyadesiyle ifade etmiştir. Diğer taraftan bu ifade terbiye ve nezaketini de göstermektedir.

“Ol Pâdişâh-ı **pür-edeb** Ebü'l-hayrât lakabı ile mülakkabdur.”(RI. s.28)

1.1.2.3. Evbaş /Ayyaş: Klasik edebiyatta şiire dayalı poetik verileri ele alırken tezkire yazarının yaşadığı devri ve bu devrin mana dünyasını araştırmak gerekir. Birçok mazmunun yer aldığı klasik edebiyatta, kendi manası dışında farklı bir manada kullanılan kelimelerden biri de “evbaş” ifadesidir. Sehî Bey'in “Heşt-Behişt” adlı tezkiresinde “ayyaş” tabiriyle beraber geçmektedir. Her ne kadar kelime anlamı olarak “ayak takımı” (Devellioğlu 2011: 273) manasına gelse de çok farklı bir manada kullanılmıştır. Burada rind-meşreplikten bahsedilmiştir. Hiçbir şeyde taassup göstermeyip kalender davranışlarıyla öne çıkan bir bir kişilikten söz edilmiştir.

“Gayet mertebede ‘**ayyâş** ve nihâyet derecede **evbâş** hoş-tâb’ nâzûk-nihâd ...” (S.B. s.14)

1.1.2.4. Melek-nijâd: Melek; “1. Allah'ın nurdan yarattığı varlıklar 2. mec. güzel yüzlü, iyi huylu, temiz olan kimse” (Devellioğlu 2011: 705), nijâd; “1. soy, nesil, neseb 2. tabiat, cibilliyet” (Devellioğlu 2011: 978) manalarına gelmektedir.

Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-su'arâ adlı tezkiresinde geçen “nijad” kelimesi II. Murat'ın hem yaradılışını hem de soyunu ifade etmektedir. Hem kendi hem de soyu melek gibi masum ve yi huyludur.

“Nerrâd-ı felek ol **melek-nijâda** devlet kapusın küşâd itmekle niçe bî-çâre şâhı kamer eyledi.” (A.Ç. s. 69)

1.1.2.5.Nîk-nihâd/nazûk- nihâd: Nihâd; “tabiat, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011: 977), nîk-nihâd; “yaradılışı, aslı mayası iyi olan.” (Devellioğlu 2011: 979). II. Murat Rızâ ve Sehî Bey’in tezkirelerinde tabiatı itibariyle iyi ve nazik olarak geçmektedir.

“*Hoş-tâb’ u nî k-nihâd ve eş’âr dimege mu’tâd idiler.*” (RI. s.28)

“*Gayet mertebede ‘ayyâş ve nihâyet derecede evbâş hoş-tâb’ nâzûk-nihâd ...*” (S.B. s.14)

1.1.2.6. Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: II. Murat’ın padişahlık zamanlarında hem ilim hem de edebiyat çevreleri büyük itibar görmüştür. Padişahın verdiği kıymetle ilim rağbet görmüş ilim erbabının sayısı ve değerleri artmıştır.

Osmanlı Devleti’nde saray, kültür merkezi olarak şairlerin toplanma yeri haline gelmişti; II. Murat, âlimler, şairler ve faziletli kimselerle sohbet meclisleri kurmuş bu meclisleri haftada iki gün olmak üzere toplamıştı. Nazma kabiliyetli olan her kimse bu yerlere davet edilir maddi ve manevi olarak oluşturulan meclislerden istifade ederlerdi.

Toplanan meclislerde sadece şiir söyleşmeleri yapılmazdı, ilimlerin zorluklarından yahut herhangi bir mesele hakkında da konuşulurdu. Mecliste konuşmalarında hakikati ayırıp meydana çıkaran, iyi ve kötüyü ayıran kişilerden memur tayin edilirdi. Bir kimseye haksızlık ve hainlik yapıldığında hatalar ve doğrular ortaya çıkarılıp kabiliyetli kimseler iyiliklerle bağışlanır rütbe ve makam verilerek herkes tarafından saygı görülmesi sağlanırdı.

II. Murat, şair ve münşileri aylık ve yıllık ücretler takdir ederek sevindirmiştir. En küçük marifet ehli dahi bu mükâfatlardan hissesiz kalmamıştır. En ufak bir hünere sahip olan dahi hürmetle karşılanıp değer görmüş hatta yerinde nükteli bir söz yahut hikâye söyleyen olduğunda ona hil’at⁴ verilmiştir. Diğer taraftan zor bir meseleyi çözen fıkıh âlimine de şanına layık devlet makamında rütbe ile mükâfatlandırılmıştır.

“... ‘ahd-i hümayûnlarında bu fenn kemâ-yenbağı kadr ü revâc ve erbâb-ı nazm u inşa kemâ-hiye i’tibâr u ibtihâc bulmuşdur. Rivâyet iderler ki fart-ı tergib ü tahrik için haftada iki gün ‘ulema ve şu’arâyı cem’ ve kendüyi samîm-i dilden iz’ân u iltifâtla sertâ-pa sımâh u sem’ idüp mübâhas eye bâ’is olsun için her fende nice mübâhis ta’yîn iderlermiş ve muhakkık-güzârlardan bî-muhâbâ ve bî-garâz ehl-i temyizden bir nice mümeyyiz nasb iderlermiş. Tâ ki herkeşün kadri ma’lûm olup bir kimseye hayf u gadr olmaya ve hatâ ve sevâp ma’lûm oldukça kavâbile in’âm u ihsân ve imtiyaz u istihsân ile ‘unvân u rûchân virüp ri’âyet-i mekâdîr-i nâsda tarik-ı ‘adle giderlermiş. Ve her kimde ki bir mikdâr-ı zerre hüner veyâhud hünerden eser ihsâs itseler sebeb-i kesb-i ma’rifet ve bâ’is-i tahsîl-i ‘ilm ü fazîlet olsun için envâ’ı rağbet ü ri’âyetle kadr ü ‘unvân virürlermiş. Ve mahallinde bir nükte-gûy bir hoş nükte eylese

⁴ Hil’at, eskiden padişah ve vezirler tarafından taktim edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan. (Dellioğlu 2011: 425).

veyâ bir latîf latîfe söylese bir hil'at virürler imiş. Veyâ bir fakîh mesâil-i müşkilinden bir mes'ele-i müşkile hall itse menâsıb-ı şânına münasıb bir mansıb virürler imiş ve miktarınca merâtibden bir mertebeye ırgürürlermiş. ”(L.T. s.138)

“Mihr-i sipîhr-i saltanat-ı ‘Osmânî’nün envârı ziyâde oldu, erbâb-ı ‘ilm ü kemâlün çerâgları şem’-i iltifâtından iktibâs itmekle hâne-i milleri ziyâda oldu. Nâm-ı şerîflerine kitâblar dinildi müşâhereler ü sâlyânelerle her zümre behremend oldu. Cur’a-i câm-ı in’âm-encâmından bezm-i şu’arâya dahı piyâle irüp şevk u şâdî toluları içildi ve hân-ı simât-ı inbisâtından ihvân-ı nazma nevâlar irişüp hânlar yinildi. ” (A.Ç. s.69-70)

1.1.3. Sanatı ve Poetikası

1.1.3.1.Sanatı

II. Murat güzel sanatlardan hat yazısıyla edebiyat da ise şiir türüyle nam salmıştır. Hat sanatıyla alakalı olan mühreleme⁵ işiyle de ilgilenmiştir.

Şair tezkirelerinde şair olarak yer alan, ilk Osmanlı padişahıdır. Tezkirelerden erişilen bilgilere göre; her ne kadar sohbet esnasında, eğlence vakitlerinde o anki haline uygun olarak çıkan vezinli sözleri seyrek olsa da şiirleri gerektiği gibi kıymet görmüştür. Şiir söylemeyi adet edinmiş, şiirleri çok olup nazma kâdir bir padişah olmuştur. Sohbet esnasında birden bire söylediği bir matla Sehi Bey'in Heşt-Behiş adlı tezkiresinde yer almıştır.

“Egerçi makûle-i şî’r kendülerinden nâdir sâdır oldu lâkin ‘ahd-i hümâyûnlarında bu fenn kemâ-yenbagî kadr ü revaç ve erbâb-ı nazm u inşâ kemâ-hiye i’tibâr u ibtihâc bulmuşdur. Ve bi’l cümle şâh-ı mûmâ-ileyh tâlib-i ‘ilm ü hüner ve şî’r ü şu’arâya sever imiş ve kendülerinden dahî esnâ-i sohbetde ve evkât-ı ‘ıyş u ‘işretde münâsıb-i hâl ba’zı mevzûn u manzûm makâl sâdır olur... Selâtîn-i Âl-i Osmândan evvel şiir diyen ve şiir-i şuâaraya kadr ü ragbet viren bu Şâh-ı mûmâ-ileyhdür.” (L.T. s.138-139)

1.1.3.2.Poetikası

Tezkirelerde II. Murat’ın şairliğine yönelik “mühre-i mahâret, kâdir, tab‘, ale’l-fevr”, şiir sanatına yönelik ise “letâfet- şî’âr, sehlü’l-mümteni” gibi poetik unsurlar tespit edilmiştir.

⁵ Doğu kâğıtlarının pürüzlü yüzeyleri yazımı zorlaştırmaktaydı. Bu sıkıntının giderilmesi için pürüzlü yüzeyler mühürlenirdi. Bu işlem kâğıtları mühre’ denilen sert bir cisimle cilalayarak yapılmaktadır. Osmanlı Devleti’nde bu mührelenmiş kâğıtlar hattatlar ve tezyinat sanatçıları tarafından kullanılırdı (Somer 2013: 254-255).

1.1.3.2.1. Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar

1.1.3.2.1.1. Mühre-i mahâret: Mühre; “kâğıtları cilalamak için kullanılan billur top” (Devellioğlu 2011: 835). Osmanlıda mühreleme işlemini hattatlar kullanmıştır. II. Murat da Osmanlının hat sanatıyla ilgilenen sultanlarından biri olup mühreleme işiyle uğraşmıştır (Yorgancı 2013: 14). Âşık Çelebi de Meşâirü’ş-şu’arâ adlı eserinde II. Murat’ın bu uğraşına vurgu yapmıştır.

“**Mühre-i mahâret** salmakla taht-ı şeş-kûşe-i ‘alemi kendüye şeş-der eyledi.” (A.Ç. s.69)

1.1.3.2.1.2. Kâdir: Kâdir; “kudret sahibi; kudretli, kuvvetli, güçlü” (Devellioğlu 2011: 551). Şairin şiir bağlamında yeteneğinin doğuştan geldiğini ifade etmek maksadıyla tezkirelerde kullanılmıştır. Sehî Bey’in tezkiresine göre, II. Murat bünyesinde taşıdığı yetenekler sayesinde nazma gücü yetmektedir ve tabiatında var olan kabiliyet sayesinde şiir yazmayı adet edinmiştir.

“... hoş-tâb’ nâzûk-nihâd ve eş’âr dimege mu’tâd, eşârı vâfîr ve nazma **kâdir** pâdişâd idi.” (S.B. s.14)

1.1.3.2.1.3. Tab’: Ta’b; “tabîat, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011: 1178) manasına gelmektedir. Tezkire müellifleri şairin kendisinde barındırdığı yeteneklerin doğuştan geldiğine inanmışlardır. Getirilen bu yetenekler çeşitli kavramlarla izah edilmeye çalışılmıştır. Bu kavramlardan biri de “tab” kelimesidir. Şair tezkirelerinde şairin şairliği noktasında poetik bir kavram olarak görülmüştür (Çetindağ 2010: 240). II. Murat’a doğuştan verilen şairlik yeteneğinin değerlendirmesinde; “hoş, dürer-bâr” gibi sıfatlarla nitelendirmeler yapılarak kullanılmıştır.

Hoş-tâb: Hoş, hoşlantı uyandıran iyi ve güzel durumlar için kullanılır. Karşımıza şairlik kabiliyetinin değerlendirilmesinde ya da şairin kişiliğine karşı bir beğeni ifadesi olarak çıkmaktadır (Solmaz 2012: 408). Rızâ ve Sehî Bey’in tezkirelerinde padişahın tabiatı itibarıyla iyi olduğu söylenmiştir.

“**Hoş-tâb** u nî k-nihâd ve eş’âr dimege mu’tâd idiler.” (RI. s.28)

“... hoş-tâb’ nâzûk-nihâd ve eş’âr dimege mu’tâd, eşârı vâfîr ve nazma **kâdir** pâdişâd idi.” (S.B.BBBBBBBBBBBBBB s.14)

Zâde-i tab’-ı dürer-bâr: dürer; “büyük inci taneleri.” (Devellioğlu 2011: 220). –bâr: “yağdıran, serpen, saçan” (Devellioğlu 2011: 79). Tezkirelerde inci, iriliği, parlaklığı ve kıymeti yönüyle kullanılmıştır. Rızâ’nın tezkiresinde padişahın tabiatından doğan iki beytin inci saçtığı dolayısıyla kıymetli olduğu ifade edilmiştir.

“Bu iki beyt-i letâfet-şi’âr **zâde-i tab’-ı dürer-bârlarıdır.**” (RI. s.28)

Sâkî getir yine dünkü şarâbumı

*Söylet dile getir yine çeng ü rebâbumı*⁶

Ben var iken gerek bana bu zevk u bu safâ

*Bir gün gele ki görmiye kimse türâbumı*⁷

1.1.3.2.1.4. Ale'l-fevr: Ale'l-fevr kelime manası olarak “derhal, defaten, birden” (Devellioğlu 2011: 30) anlamındadır. Şairlerin düşünmeksizin üzerinde hiçbir hazırlık yapılmadan ağızdan birden bire çıkan şiirleri; onun kendisinde var olan kabiliyetin açığa çıkması şeklinde yorumlanabilir. İrticalen söylenebilen şiirler şairlik meziyetinin yaradılışında var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sehî Bey de tezkiresinde II. Murat’ın sohbet esnasında defaten söylediği bir beytine yer vermiştir.

“Esnâ-i sohbetde ‘ale’l-fevr didügi matla‘larun biri bu matla‘dur”. (S.B. s.14)

Çalınur çengler ayalar karsılır

*Raks urur rakkâs çardak sarsılır.*⁸

1.1.3.2.2. Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar

1.1.3.2.2.1. Sehlü'l-mümteni’: “Kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz” (Devellioğlu 2011: 1086). Bu tabir sultanın şairlik gücünü göstermek amacıyla tezkirelerde kullanılmıştır.

Sehl-i mümteni’ de eser zahirde basit, sadedir dolayısıyla okuyan kişide bir benzerini yapabilme hissi uyandırır fakat yapmaya kalkışınca beceremez. Çünkü bu tarzdaki bir eserin içinde buldurduğu derin anlamları yakalayabilmek dolayısıyla tekrar edebilmek çok zordur.

Sehî Bey tezkiresinde II. Murat’ın bir matlası için “sehlü’l mümteni” ifadesini kullanmıştır. Bu matlanın aynı zamanda letafetli olduğu da Rızâ’nın tezkiresinde ifade edilmiştir.

“Ve bu matla‘ sehlü’l-mümteni’ kısmındandır.” (S.B. s.14)

Sâkî getir yine dünkü şarâbumı

*Söylet dile getir yine çeng ü rebâbumı*⁹

⁶ Sâkî yine getir dünkü şarabımı. Söylet gönüle getir saz ve kemançemi. Beytin yer aldığı tezkireler; (S.B. s.14), (L.T. s.139) (RI. s.24)

⁷ Ben varken bana bu zevk ve sefa gerek. Bir gün gele ki kimse görmeye toprağımı. Beytlerin yer aldığı tezkireler; (S.B. s.14), (RI. s.24)

⁸ Sazlar çalınır eller çırpılır. Rakkasın dans etmesinden çardak sarsılır. Beytin yer aldığı tezkire; (S.B. s.14)

1.1.3.2.2.2. Beyt-i letâfet-şî'âr: Letâfet; “1.latiflik, hoşluk 2.güzellik 3.nezâket 4.yumuşaklık” (Devellioğlu 2011: 631). Letâfet tabiri karşımıza ya şairin şairlik gücünü göstermede ya da şairin şiirine karşı yapılan bir değerlendirme olarak çıkmaktadır (Çetindağ 2010: 354). Rızâ da tezkiresinde padişaha ait olan iki beytin letafetli olduğunu beyan etmiştir. Letafetlikten kastedilen hoşluk, güzellik ve yumuşaklıktır.

“*Bu iki **beyt-i letâfet-şî'âr** zâde-i tab ‘-ı dürer-bârlarıdur.*” (RI. s.28)

Sâki getir yine dünkü şarabımı

*Söylet dile getir yine çeng ü rebâbımı*¹⁰

Ben var iken gerek bana bu zevk u bu safâ

*Bir gün gele ki görmeye kimse türâbımı*¹¹

1.2. FATİH SULTAN MEHMET- II. MEHMET (AVNÎ)

XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey’in “Heşt Bihişt”, Latifî’nin “Tezkire-i Şu’arâ”, Âşık Çelebi’nin “Meşâ’irü’ş-şu’arâ”, Beyanî’nin “Tezkire-i Şu’arâ” ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rîyâzî’nin “Riyazü’ş- şu’arâ” ve Rızâ’nın “Tezkire-i Şu’arâ” adlı eserlerinden Fatih Sultan Mehmet’in hayatına, kişiliğine, sanatı ve poetikasına yönelik bilgileri görmek mümkündür.

Tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Latifî, Beyanî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde padişahın söz ederken padişahı ayrı bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Âşık Çelebi ise tezkiresinde Fatih Sultan Mehmet için ayrı bir bölüm açmamış tezkirenin mukaddime kısmında Osmanlı sultanları hakkında bilgi vermiştir.

Tezkirelerde Fatih Sultan Mehmet için kullanılan başlıklara baktığımızda tezkire müelliflerinden Sehî Bey; “Merhûm Sultân Mehmed Han”, Latifî; “Der Zikr-i Hazret-i Merhûm Sultân Mehmed Hân”, Âşık Çelebi; “Sultân Mehmed”, Beyanî; “Zikrî’s-Sultân Mehmed Hân İbnü’s-Sultân Murâd Hân Ebü’l-Fütûhât Ve’l-Gâzi Sultân Mehmed Hân Gâzî”, Rîyâzî; “Hazret-i Fâtih Sultân Mehmed Hân”, Rızâ; “Hazret-i Ebü’l-Feth Sultân Mehmed ibn Sultân Murâd Hân” başlıklarını kullanmışlardır. Kimi başlıklarda padişah,

⁹ Sâki yine getir dünkü şarabımı. Söylet gönüle getir saz ve kemançemi. Beytin yer aldığı tezkireler: (S.B. s.14), (L.T. s.97) (RI. s.24)

¹⁰ Sâki yine getir dünkü şarabımı. Söylet gönüle getir saz ve kemançemi. Beytin yer aldığı tezkireler: (S.B. s.14), (L.T. s.97) (RI. s.24)

¹¹ Ben varken bana bu zevk ve sefa gerek. Bir gün gele ki kimse görmeye toprağımı. Beytlerin yer aldığı tezkireler: (S.B. s.14), (RI. s.24)

babası Murâd Hân ile kimi başlıklarda ise “Ebü’l-Feth” ünvanı ile beraber anılmıştır. Tezkirelerin tamamı padişahın ölümünden sonra kaleme alındığı için bazı başlıklarda “merhum” ifadesine yer verilmiştir, ayrıca Mehmet ismi kimi başlıklarda Mehmed şeklinde geçmiştir.

Tezkire müellifleri Fatih Sultan Mehmed’in hayatını farklı tarzlarla işlemişlerdir. Önemsenen konulara belli bir derecede ağırlık verilmiştir. Bu konular padişahın kişiliği, İstanbul’un fethi, ilim tayfasına olan düşkünlüğü, devamlı yanında taşıdığı maharet sahibi olanların yer aldığı not defteri ve sanatçı kimliği olmuştur. Çoğu tezkireci padişahı uzun uzun övmüş sonrasında hayatını ele almıştır. İstanbul’un fethi hemen hemen her tezkirede işlenmiş olup dini boyutu hadislerden alıntı yapılarak okuyucuya aktarılmıştır. Kişiliği özellikle Sehî Bey tarafından rivayetlerden yararlanarak anlatılmıştır. Padişahın hamilik yönünü en çok ayrıntılara inerek anlatan Latîfî olmuştur. Âşık Çelebi sultanın padişahlığını, taşıdığı vasıfları övgü dolu sözlerle aktarmıştır. Son olarak Beyanî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde padişahın tahta çıkışı, padişahlığı ve İstanbul’un fethi hususunda bilgiler vermiştir.

II. Mehmet, 1432-1481 yılları arasında yaşamış, Osmanlı Devleti’nin yedinci hüküdarı olarak tahta oturmuştur. Padişahlık zamanları birçok fetih ve gazalarla dolu olan II. Mehmet İstanbul’un fethiyle çağ açıp çağ kapatmıştır.

İstanbul’un fethedilmesi, İstanbul’u kültür merkezi haline getirmede bir kapı olmuştur. II. Mehmet’in şer’î ve müsbet ilimlere olan merakı sayesinde İstanbul’u ilim ve kültür şehri yapma yolunda mümkün olan tüm imkânları kullanmıştır. Maddi ve manevi hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

İlim ve marifetin kaynağı olan sultan, fen ve sanatı himaye etmek istemesiyle tezkirelerden tanınmıştır. Sanat ve sanat çevresi desteklenmiştir; maharetli kimselere rütbe ve makamlar verilmiş şair zümresine de maaş bağlamıştır. İlm için farklı memleketlerden kişileri ülkeye getirtip vazifelendirmiştir.

Sanata bu derece meyleden II. Mehmet sanatın şiir dalıyla ilgilenmiştir. Şiirlerinde Avnî’ mahlasını kullanarak Osmanlı padişahları içerisinde şair olarak adının dışında ilk mahlas kullanan olmuştur (Işın Durmuş 2009: 34).

1.2.1. Hayatı

Osmanlı padişahlarından II. Murat’ın oğludur. II. Mehmet 855/1451 tarihinde Osmanlı saltanatına yedinci sırada oturmuş ve otuz bir yıl Osmanlıya hükmetmiştir. Elli bir yaşında ise vefat etmiştir.

“Mukaddemâ zikr olan Sultan Murâd oğludur.” (S.B. s.14)

“Sultân Murâd Hân-ı Sâninün ferzendidir. Sekiz yüz elli beş târîhinde evreng-nişîn-i cihân-bânî olmuşlardır.” (R. s.27)

“Sekiz yüz elli beşde evreng-nişîn-i taht-ı zer-endûd-ı pâdişâhî olup müddet-i saltanatları otuz bir ve müddet-i ömrleri elli bir senedir.” (RI. s.29)

“Felek-i sâbi ’ün sâ ’ir eflâkdan vüs ’at-i tedvîri şâyi ’ oldu.” (A.Ç. s.70)

“Hicret-i Nebeviyye عليه فضل التحية ’nün sekiz yüz elli beşinde cenâb-ı izzet-kıbâb من تشا kalbinden menşûr-ı saltanat u eyâlet zât-ı pür-ma’deletlerine namzed olup...” (B. s.4)

II. Mehmet, tahta çıkışından iki yıl sonra 857/1453 yılında medeniyetler beşiği İstanbul’u fethetmiştir. Öyle ki bu fetihle Osmanlı sultanları arasında daima üstün tutulmuş İstanbul tahtının fatihi ve peygamberin şer’î kurallarının uygulayıcısı olmuştur. İstanbul’un fethi ile Hz. Muhammed (SAV) tarafından “Ni’me’l-emîru emîruhâ”¹² hadis-i şerifi ile şereflendirilmiştir. Bu şerefle hayatı ve mematı iki dünya saadetiyle müşerref olmuştur.

“Fâtih-i Kostantiniyye’dür.” (RI. s.28)

“Şâhân-ı memalik-sitân içre fâtih-i taht-ı İstanbul ve muhyi-i merâsim-i şer’-i Rasûldur. Ve ahbâr-ı Nebeviyyede ni’me’l-emîr teşrîfî birle müşerrefdür. Bu sebepten hayât-ı ve memâtı devlet-i dâreyn ve sa’âdet-i kevneyn ile e’azz u eşrefdür.” (L.T. s.139)

“Zihî Sultân-ı felekmekân ki beyân-ı şân-ı ma’delet-nişânlarında “Ni’me’l-emîru emîruhâ” buyurulmuşdur.” (R. s. 27)

Dini, siyasi, sosyal, ekonomik gibi birçok sebeple hükümdarın gözdesi haline gelen İstanbul’un muhasara geçmişi M.Ö. 510’dan¹³ başlatılmaktadır. Pek çok kez farklı milletler tarafından hatta II. Mehmet’ten önceki Osmanlı sultanlarından dahi fethedilmek istenmiştir. Beyanî tezkiresinde bu muhasaralara gönderme yaparak II. Mehmet’in üstünlüğünü dile getirmiştir. Tuğrul ve Sencer gibi hüküdarların da gayret gösterdiği bu zafer II. Mehmet’e nasip olmuştur. Dolayısıyla Kısra¹⁴, Kayser¹⁵, Efrenç¹⁶ hükümdarları tarafından gıpta edilmiş haleflerin imrendiği bir padişah olduğu vurgulanmıştır. Çelebi de tezkiresinde İstanbul’un ehemmiyetine değinmiştir. Tahtın korunması ve memlekete yeni bir başkent için bu fethin gerçekleştiğini söylemiştir. Çelebi İstanbul’un fethiyle II. Mehmet’in kâfir sultanların kalplerini kırdığını, Avrupalıların ızdırap çektiklerini, kâfir hükümdar ile halkın hayret kuyusuna esir düştüklerini tezkiresinde ifade etmiştir.

¹² “Le- Tüftehanne’l- Kostantiniyyetü fele ni’me’l-Emirü Emirüha ve le ni’me’l-Ceyü, Zalike’l-Cey” Kostantiniyye (İstanbul), İslam adına, mutlaka fetih olunacaktır; ne mutlu bu fethi sağlayan kahraman ordu komutanına ve de ne mutlu bu büyük zaferi, kazanan ordunun kahraman askerlerine (Akakuş 2012: 517).

¹³ İlk kez Pers İmparatoru Darius’un komutanlarından Otanes tarafından kuşatılan şehir, 1453’e kadar 27 defa muhasara edilmiştir” (Yılmaz 2015: 18).

¹⁴ İran hükümdarlarına verilen lakap (Pala 2011: 277).

¹⁵ Eski roma ve Bizans imparatorlarının lâkabı (Pala 2011: 263).

¹⁶ Frenk, Avrupalı (Devellioğlu 2011:234).

Gerçekleşen bu fetihe, Beyanî'nin tezkiyesinde ifade edildiği şekilde “Belde-i tayyibe” denilmiştir. Güzel şehir¹⁷ anlamını veren bu ifade Kur'an-ı Kerim'de “Beldetün tayyibetün”¹⁸ şeklinde geçmektedir. Ebced¹⁹ sistemine göre bu ifade, İstanbul'un fetih tarihini vermektedir.

“Beldetün tayyibetün” بَلَدٌ طَيِّبَةٌ ifadesindeki Arap harfli kelimelerin ebced sistemindeki karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Her bir harfin sayı değeri toplandığında İstanbul'un fetih tarihi olan H. 857'yi vermektedir. Temmin “ت” olarak ele alınıp sayı değeri hesaplanmıştır.

Tablo 1: İstanbul'un Fetih Tarihi ile İlgili Ebced Hesabı

Harf	ب	ل	د	ت	ط	ى	ب	ت	Toplam
Sayı Değeri	2	30	4	400	9	10	2	400	857

“Çün sebbiti'l-'arşe summe unkuş²⁰ diyü makarr-ı saltanat ve kürsî-i memleket lâzım oldukda şehir-i Kostantiniyye'yi feth idüp eflâk-ı seb'a İstanbul'la sekiz oldu, sekiz cennet gökdedür didükleri yirin buldı. Memâlik-i İslâmiyyeye zamm itmekle kulûb-ı mülûk-i tavâ'if-i kefereyi kesr itdi. Ru'us-i re'y-i rûşenî revîşinde Efrenc gibi mübtelâ-yı renc olup sâ'ir mülûk u umerâ-yı küffâr ile bu ne hâldür diyü her biri kendin çeh-i hayretde kayd-ı esr itdi” (A.Ç. s.70)

“İllâ a'zam-ı husûn-ı rub-ı meskûn olan mahrûsa-i Kostantiniyye ki gayet-i emniyyet Tugrul u Sencer ve nihâyet be-gayet Kısra vü Kayser idi. Anun fethine olmuşdur. Lâ-cerem تطلع الرجال همته الملك الا كبر muktezâsıyla zemânı sehlde müyesser olup sene sekiz yüz elli yedide feth ü teshîr olunup belde-i Tayyibe târîh dinilmişdür.” (B. s.4)

Padişah İstanbul'u fethettikten sonra şehirde ilim ve irfan için bayındırlık faaliyetleri yaptırmış, hayır evlerini ve şifa yurtlarını yeniden inşa ettirmiştir. Bu inşalardan biri Yedikule Hisarı olmuştur. Âşık Çelebi padişahın dünyayı sarayından Ülker yıldızına kadar zapeteden

¹⁷ <http://lugatim.com/s/belde-itayyibe> Erişim Tarihi: 23.02.2019

¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer: Yemin olsun ki, Sebe' halkı için yurtlarında bir işaret vardır: Sağ ve solda iki bahçe. Şöyle denilmiştir: Rabbinizin rızından yiye, Ona şükredin. Orası ne hoş, ne güzel, bir yurttur. (34. Sebe: 15).

¹⁹ Ebced: Osmanlı alfabesinde, her harfi bir rakamı karşılayan anlamsız sekiz sözcüğün oluşturduğu bir hesaplama dizgesidir. Bu harfler yanyana gelerek anlamlı bir bütün oluşturur ve verilmek istenen tarih bu kelimeye geçen harflerin sayı değerinden çıkartılır (Canım 2009: 106).

²⁰ Tahtını sabitle (koru) sonra nakış yap (icraat yap) (Kılıç 2018:70).

kılıcının tesir ettiğini göstermek için sarayın mahzendeki gömüsüyle Yedikuleyi tamir ettiğini tezkiresinde bildirmiştir.

İstanbul'da Yeni Cami'yi inşa edip (bugün ki Fatih Cami) çevresine 8 medrese yaptırmıştır. Bu yapı Sahn-ı Semaniyye olarak adlandırılmıştır. Bu yapı kimi tezkirelerde karşımıza Heşt Behişt (Sekiz Cennet) olarak çıkmakta ve Rîyâzî tezkiresinde bu yapının mimarını ünlü Mimar Sinimmâr²¹ a benzetmiştir. Bu medrese ilim ateşini daha da körüklemiş fazıl ve kâmillerin toplanacağı yer olmuştur. Dünyanın dört bir tarafından öğrenciler medreseye ilim öğrenmek üzere gelmişlerdir. İlmin aydınlığı böylelikle âşık olmuştur. Âşık Çelebi'nin dediği üzere Sinân Paşa, Ahmet Paşa, Mahmut Paşa ve Monlâ Hünkâroğlu Mehmed Paşa gibi devlet adamları da bu aydınlıktan nasibini almışlardır. Bu yapıyla ilme verilen değer yüceltilmiş ve ilim sahipleri de gerekli itibarı görmeye başlamıştır.

“Rûy-ı zemîni serâdan süreyyâya dek teshîr-i şemşir-i cihân-gîrî itdügine delâlet itmek için ün Güngörmez serâyın mahzen-i defâ'in eyledi ve burûc-ı seb'aya mûmâsil olan Yidikulle'yi ta'mîr idüp ol hısn-ı hasîni ki sûrî muntika-i zâtü'l-burûca ta'n eyler burûc-ı mezkûr muhît olmagla reşk-i felek-i sâmin eyledi.” (A.Ç. s.70)

“Ol şevk ile İstanbullu feth itdükde Yeni Câmi'i bünyâd idüp çevresine sekiz medrese yaptı. Dânişmendler ana Semâniyye diyü anarlar.” (S.B. s.15)

“Şehr-i Kostantiniyye'de câmi'-i şerîf ve sekiz 'aded medrese-i münîfe vü 'imâret ü dârü-ş-şifâ müceddeden ihdâs ü binâ itdürmüşlerdür ki her biri hayret-efâzdur.” (RI. s.28)

“Ashâb-ı 'ilm ü kemâle kemâl-i meyl ü incizâblarından mi'mâr-ı himmet-i düşvâr-pesend-i kâr-güzârî nümûne-i heşt behişt olan heşt-sahn-ı dil-ârânun Sinimmâr'ı olmuştur.” (R. s.27)

“Lâkin kayyidu'n-ni'ame bi's-şukri kavliyle 'amel idüp el cennetu tahte zılâli's-suyûfî²² diyü cinân-ı semânı kendünün etmek için şukran mine'llâhi ve ni'metehu²³ câmi'-i şerîf ki câmi'-i envâ'-ı ma'âli vü me'âsirdür binâ idüp mebânî-i mebâdî-i 'ilmi lâzım görüp medâris-i Semân inşâ eyledi. Dünyâda heşt bihişt binâsıyla havâlî-i câmi'-i câmi'ü'l-hucurâtı pür-behcet ü senâ eyledi ve kendüyi ilâ-âhirü'd-dehr mazhar-ı medh ü senâ eyledi. Lâ-cerem İstanbul tafsîl-i müfredât-ı dünyâya sûret-i muhâsebe-i icmâl oldu ve medâris-i Semâniyye melce'-i ashâb-ı 'ilm ü makâl ve mecma'-ı erbâb-ı fazl u kemâl oldu, min kulli beledin sahîkin vurûdu tullâbihî merci' ve min kulli feccin 'amîk²⁴ vufûd-ı erbâbü'l-bâba masîr ü me'âl oldu

²¹ Sinimmâr, Nu'man İbn-i Münzir'in Havernak adıyla yaptırdığı köşkün mimarı; köşk bittikten sona bir benzerini daha yapmasın diye sarayın damından atılarak öldürülmüştür (Devellioğlu 2011:1114).

²² Cennet kılıçların gölgesi altındadır (Kılıç 2018: 70-71).

²³ Allah'ın nimetlerine şükür (Kılıç 2018: 70).

²⁴ Her yerden, dünyanın dört bir tarafından öğrencileri geldi (Kılıç 2018: 70).

‘ilm-i küllînin ‘ilmi ke’n-nâri ‘alâ’l-‘alemi²⁵ ‘alemde âşkâr oldı, fer’ asla tâbi’ olmagla fûnûn-ı ma’ârif-i cüz’îye dahı her taraftan be-didâr oldı. Vüzerâdan Sinân Paşa ve Ahmed Paşa ve Mahmûd Paşa ve Monlâ Hünkârı Mehemmed Paşa ve erkân u a’yândan çok kimesne zuhûr eyledi.” (A.Ç. s.70-71)

Fatih Sultan Mehmet hükümdarlığı sürecinde İstanbul dışında birçok fetihle bulunmuş hâkimiyet alanını genişletmek üzere birçok beylikle de toprak savaşı vermiştir. Karamanoğulları Beyliği bu beyliklerden bir olmuştur. Latifi ve Beyanî tezkirelerinde Fatih’in bu hususta söylediği bir beyte yer vermişlerdir. Karamanoğullarını şiirlerinde konu edinmiş olması bu durumun ehemmiyetini bizlere göstermesi açısından önemlidir.

Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî

Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı²⁶

1.2.2. Kişiliği

II. Mehmet’in akıllı, ağır başlı, yalnızlıktan ve latifelerden hoşlanan; dinine bağlı, adaletli, ilm ve ilm ehline önem veren, şairi gözetip saniiyelerle ödüllendiren, Avnî mahlasından da anlaşılacağı üzere yardımsever bir padişah olduğu tezkirelerde ifade edilmiştir. Yapmış olduğu fetih ve gazalardan dolayı “Ebü’l Feth” ünvanı ile tanındığı, Osmanlı hükümdarları içerisinde “Selâtîn-i Kışver-i Rûm” unvanını ilk kullanan olduğu bilgisine yine tezkirelerden ulaşılmıştır.

Tezkirelerden elde edilen “Ebü’l Feth, vâsıta-i ‘ıkd-ı selâtîn-i kışver-i Rûm, letâyif sever, püser-i hûş-mendi, pâdşâh-ı gerdûn-vakâr, tenhâ-rev, bâni-i mebâni-i envâ’-ı hayrât u hasenât, muhyi-i merâsim-i şer’-i Rasûl, zât-ı pür-ma’delet, şân-ı ma’delet-nişân” gibi tabirlerle II. Mehmet’in kişilik özellikleri ifade edilmiştir.

1.2.2.1. Dine bağlılık: Latifi, sultanın peygamberin şeri kurallarının yaşatıcısı olduğunu tezkiresinde bildirerek padişahın İslam’a karşı olan tutumunu bizlere göstermiştir.

“Şâhân-ı memalik-sitân içre fâtih-i taht-ı İstanbûl ve muhyi-i merâsim-i şer’-i Rasûldur.” (L.T. s.139)

²⁵ Âlemde bütün ilmin bilgisi dağın üzerindeki ateş gibidir (Kılıç 2018: 70).

²⁶II. Mehmed’in sanat gücü, söz sanatları konusundaki yeteneğini bu beyitte görmekteyiz. Cinas sanatının mükemmel güzelliğini “Karamanî” kelimesinde uygulayan padişah, “saltanat lafı eden Karamanoğlu Beyliğini Allah’ın fırsat vermesiyle kara toprağa gömeceğini” söylemiştir. Beytin geçtiği tezkireler: (L.T. s.141), (B. s.4)

1.2.2.2. Ebü'l Feth: “Fetihler babası” (Devellioğlu2011:228). Sehî Bey, II. Mehmed’e Ebü’l- feth denmesindeki sebebi kendisine nasip olan fetih ve gazaların hiçbir padişaha nasip olmadığına bağlamaktadır.

“*Tevârîh-i Âl-i ‘Osmân’da Ebü’l-feth yazılır ki buna müyesser olan feth ü gazâ Âl-i ‘Osmândan bir padişaha dahı müyesser olmuş degül. Ebü’l-feth dimege dahı sebeb oldur.*” (S.B. s.14)

1.2.2.3. Ebu’l hayrât/ Ebu’l hasenat: Hayrât: “1.sevap kazanmak için yapılan hayırlı işler, iyilikler 2. sevap için kurulan müessese” (Devellioğlu 2011: 400). Hasenât: “iyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler” (Devellioğlu 2011: 385), ebu; “baba, ata” (Devellioğlu 2011: 227). Tezkirelerdeki bu terkipler sayesinde II. Mehmet’in iyi ve hayırlı işlerinin çokluğuna delalet edilmiştir. Latifi’nin tezkiresinden edinilen bilgiye göre, tarih kitaplarında yüce künyelerinin “ebu’l hayrât” övülmeye layık vasıflarının ise “ebu’l hasenat” olduğu yazmıştır. Rızâ da tezkiresinde padişahın yardımlarının çokluğuna işaret etmiştir.

“*Sultân Mehmed Hân Gâzî selâtîn-i Âl-i ‘Osmânun mu‘ayyen ü mümtâzı mülûk-i mâziyyeden sultân-ı selâtîn-i guzât ve bâni-i mebâni-i envâ‘-ı hayrât u hasenâtdur. ... kütüb-i tevârîhde künyet-i ‘âliyyeleri ebu’l-hayrât ve na’t-ı ma’âliyyeleri ebu’l- hasenatdur.*” (L.T. s.139)

“*Hayrât u hasenâtları gayret- efsâ-yı selâsîn ve ‘ibretnüma-yı havâkîndür.*” (RI. s.28)

1.2.2.4. Gevher: Gevher; “1.elmas, cevher. 2.inci. 3.değerli taş. 4. birşeyin aslı” (Devellioğlu 2011: 331) anlamlarını taşımaktadır. Bir kişinin gevhere benzetilmesi ona verilen kıymetten ileri gelmektedir. Âşık Çelebi İstanbul’un fethinin gerekçesini izah ederken padişahı gevhere benzetmiştir. Bu da onun padişaha olan değer yargısını gösterir. Çelebi’ye göre gevher kadar kıymetli olan sultan kendi ve kendinden sonra gelen halefleri için büyük şehir İstanbul’u ülkenin merkezi yapmaya karar kılmıştır.

“*Ol gevher evvel kendüye nigîn ve kendüden sonra gelen ahlâf-ı hulefâsına şeh-nişîn olmag için şehir-i mezkûrı makarr idinmegi mukarrer itdi.*” (A.Ç. s70)

1.2.2.5. Vâsita-i ‘ıkd-ı selâtîn-i kışver-i Rûm: Âşık Çelebi, tezkiresinde Fatih Sultan Mehmet’in Osmanlı sultanları arasında ilk mahlas sahibi sultan olduğunu belirtmiştir. Bu mahlasın “Rûm Memleketinin Sultanı” (Anadolu memleketinin sultanı) olduğu bilgisine tezkireden ulaşılmıştır.

“*Ammâ ittifâk üzre evvel sâhib-i mahlas merhûmdur ki vâsita-i ‘ıkd-ı selâtîn-i kışver-i Rûm’dur.*” (A.Ç. s.71)

1.2.2.6. Letâyif sever: Letâyif; “lâtifeler, güldürecek sözler ve hikâyeler.” (Devellioğlu 2011: 631). Sehî Bey “Heşt-Bihîşt” adlı tezkiresinde padişahın latifelerden hoşlandığını vurgulanmıştır ayrıca tezkirede bu latifelere örnek olarak padişahın başından geçen bir olaya yer verilmiştir.

Her türlü latifeyi seven II. Mehmet ile ilgili Sehî Bey tezkiresinde bu konuyla bağlantılı olarak şu hikâyeyi aktarmıştır: “Rivayet ederler ki bir gün kılık değiştirip gezerken bir derviş

bunu tanımış, yanına gelmiş ve demiş ki: “Allah üç yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. O peygamberlerin her birinin aşkına bana bir akçe ver,” demiş. Sultan Mehmed, dervişin istediği akçenin çok olduğunu görmüş ve dervişe: “Hoş, sen o peygamberlerin her birinin adını bir bir söyle ben de sana bir bir akçe vereyim.” demiş. Beş on peygamberin adını ancak söyleyebildi fazlasını söylemeye kadir olmadı. Padişah da akçe vermekten kurtuldu.” (Seymen, 2008: 28-29). Bu hikâye padişahın letâyif severliğinin yanında kıvrak zekâsını göstermesi bakımından da önemlidir.

*“Andan çok letâyif nakl iderler. Tenhâ-rev ve **letâyif sever** pâdişâh idi.”* (S.B. s.15-16)

“Rivâyet iderler ki bir gün tenhâ sûret değışdürüp giderken bir dervîş bunu bilmiş. Yanına varmış eyitmiş: “Allâh tebâreke ve ta‘âlâ üç yüz yigirmi dört bin peygâmbere yarattı. Ol peygâmbere her birinin ‘ışkına bana bir akçe vir” demiş. Sultân Mehmed dahi görmüş ki istediği çok akçe olur. Dervîşe eyitmiş. “Hoş sen ol peygâmbere her birinin bir bir adın söyle ben de bir bir sana akça vireyin” dedi. Dervîş ise bunca peygâmbere her birinin adın kanda bilse gerek idi. Beş on peygamberün adın ancak söyleyebildi. Artuk söylemege kâdir olmayup ol dahi akçe vermekden beri oldı.” (S.B. s.15-16)

1.2.2.7.Ma’delet: Ma’delet; “adâlet, âdillik; insafılık” (Devellioğlu 2011: 644). İnsanoğlunun yaradılışından sahip olması gereken bu vasıf bir padişahda bulunması gereken en önemli özelliklerden biridir. Beynânî, II. Mehmet’in adil oluşuna Rîyâzî de Osmanlıya adaletle hükmettiğine işaret etmiştir.

*“Zihî Sultân-ı felekmekân ki beyân-ı şân-ı **ma’delet-nişânlarında** “Ni‘me’l-emîru emîruhâ” buyurulmuşdur.”* (R. s. 27)

*“...menşûr-ı saltanat u eyâlet **zât-ı pür-ma’delet**lerine namzed olup ol cülûs-ı meymenet-me’nûslarında الممهعلو من الايمان fehvâsıyla himmet-i vâlâ-nehmetleri munsarif olmadı.”* (B. s.4)

1.2.2.8. Tenhâ-rev: “Yalnız giden” (Devellioğlu 2011: 1258). Sehî Bey tezkiresinde II. Mehmed’in yalnızlıktan hoşlanan bir padişah olduğunu ifade etmiştir.

*“**Tenhâ-rev** ve letâyif sever pâdişâh idi.”* (S.B. s.16)

1.2.2.9. Vakâr: Vakâr, “ağırbaşlılık, temkinlilik” (Devellioğlu2011:1321). Beyanî tezkiresinde sultanın ağırbaşlı olduğunu vurgulamıştır. Bu ifade tezkirede “ba-vakar” şeklinde geçmektedir.

*“Bu birkaç eş’âr ol **hudâvendigâr-ı bâ-vakârundur.**”* (B. s.4)

1.2.2.10. Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: II. Mehmet devri maharetli kişiler açısından bir fırsat kapısı olmuştur. İlim ve marifete mükemmel derecede kıymet verildiği, ulema ve fazılların yükseldiği, gönüllerinin açıldığı, şiir ve inşa sanatının değer ve rağbet gördüğü, ahalisine de o derecede itibar ve hürmet gösterildiği bir devir olduğu tezkirelerde belirtilmiştir.

II. Mehmet devri, âlimlerin devri olmuştur. Latîfî'ye göre sanatın her çeşidine kıymet veren padişah ilim erbabına rağbet göstererek onlara iltifatlar etmiştir ki bunu kendi dönemine kadar hiçbir padişah yapmamıştır.

Şair zümresine gösterdiği itibarı Sehî Bey'e göre hiçbir padişah göstermemiştir. Yine onun devrine toplanan şairler hiçbir devirde bu denli toplanmamıştır. Şairlerin her birine ulu ulu dirlikler²⁷ vermiştir. Sultan kendi devrinde her diyardan şairleri etrafında toplayıp sohbetler yapmış, şairlerin her birini maaş, tımar, ulufe ve salyanelerle ödüllendirmiştir. Öyle ki Latîfî tezkiresinde Hint diyarından Hâce-i Cihân'a ve Acem vilayetinden Mevlanâ Câmî'ye her yıl bin filori gönderildiğini ve Anadoludan ise 30 şaire yıllık ücret bağladığını kaydetmiştir. Arap ve Acem diyarından marifetli olanları getirtip her birisine layık mevki ve makmalar vermiştir. Bu marifet ehlinde bazılarını makam ve rütbelere bazılarını da aylık ve yıllık olmak üzere ücretler tayin etmiştir. Âşık Çelebi padişahın bu lütufkâr davranışları ilk uygulayan kişi olduğunu sonraki padişahların onun izinden gittiğini tezkiresinde belirtmiştir. Padişahın ilme ve sanata olan düşkünlüğüne örnek olarak Latîfî, iyi bir ücret mukabilinde Ali Kuşçu'yu Semerkant'dan İstanbul'a getirdiğini tezkiresinde bildirmiştir.

Latîfî, bu devirdeki ulemaları, “Ümmetimin âlimleri İsrail oğullarının nebileri gibidir” hadisindeki övgüyle methetmiştir. Hatta bu şerefli toplulukların çok çeşitli olmaları için padişah medreseler, emirlikler, imarethaneler ile eksiklikleri gidermek için birçok çalışma yaptırmıştır. Bu yapıları şerefli zümrenin geçim vasıtası olması için bol bol saçmış, vakıf olarak hizmete sunmuştur.

II. Mehmet'in ilme verdiği değer bir başka göstergesi ise her ilimde meşhur olmuş âlimleri yanında taşıdığı deftere kaydetmesidir. Medrese hocalığı ve kadılık görevlerine atama yaparken bu kayıt tuttuğu defterden istifade ederek atamalar yapmıştır. Bu deftere Türk musikisinin ısfahan makamı gibi en eski makamlarından bazı örnekleri dahi not etmiştir. Padişahın bu tavrı ahalinin ilme ve okumaya karşı rağbetini arttırmıştır.

“Her cins latîfeye kâmil ve her nev' hünere mâyil hususâ ehl-i 'ilm tâyîfesine bir mertebeye rağbet ve bir vech ile iltifât ıderdi ki bir pâdişâh dahı itmemişdür. Ve şu'arâ zümresine ol itdüğü i 'tibârı ve ol virdüğü iştiâarı bir pâdişâh dahı itmemişdür. Anun devrinde

²⁷ Osmanlı Devleti'nde bir hizmete karşılık olmak üzere verilen maaş yahut tımar, ulûfe ve mevâcip <http://lugatim.com/s/dirlik>. Erişim Tarihi: 17.02.2019

cem' olan şu'arâ bir vaktde dahı olmamışdur. Her birine ulu ulu dirlikler eyleyüp her gâh huzûr-ı şerîfine getürdüp müşâ'are itdürürdi. 'Arabdan ve 'Acemden ehl-i ma'rifet adına olan kimesneleri buldurup getürdüp fevka'l-had ri'âyet itdürürdi." (S.B. s.14-15)

"Zemân-ı şerîflerinde ma'rifet ü kemâl-i i'tibâr bulup ulemâ vü şu'arâ vü bülegânun her birinün cevâ'iz ü in'âmı mukarrer ve atâyâ vü hedâyâsı mu'ayyen ü mukadder idi." (B. s.4)

"...şu'arâdan me'ârib ü merâtib ü medâric ü menâsıbdan fâriğ olup ol cihetden terbiyeye mazhar olmayanlara ayda biner akça tertîb itdiler. Bu ihsân evvel ol sultânun ihtirâ'idur. Andan sonra gelenler dahı ba'z-ı müstahakkına ol ihsânı itmekde anların eserine gitdiler." (A.Ç. s.71)

"Velhâsıl ol derecede 'ilm ü ma'rifetün ol devirde kemal derecede revâc ve 'ulemâ ve fuzalânun sâyir tevâ'if üzre irtifâ' u ibtihâcı var imiş ve fenn-i şî'r ü inşânun dahî ol mertebede kadr ü râğbeti ve ehâlisinün dahî ol derecede i'tibâr u hürmeti var imiş ki diyâr-ı Hindde hâce-i Cihâna ve vilâyeti 'Acemde Mevlânâ Câmîye her sal bin 'aded fîlörî irsâl olunur imiş ve şu'arâ-yı Rûmdan dahî otuz nefer şâ'ir-i mâhîrî sâliyânesin yer imiş. ve kimi tevârih-i fütûhâtın nazm u inşâ idüp ve kimi kıt'â ve kasâyidle medâyihiñ dirler imiş" (L.T. s.141)

"Bunların devr-i hümayunları 'ulemâ ve fukahâ zamânı ve fusehâ ve fuzelâ devrânı idi" (L.T. s.139)

"Ma'lûmdur ki ol 'ahd ü 'asrda olan cem'iyyet-i 'ulemâ kesret-i fukehâ ve fuzalâ bir pâdişahun 'asrında dahî vâki' olmuş degüldür. Ve ol ²⁸يلد اسرا بني كانبيا اماتى علماء na'tıyla men'ût olan ehâlî ve efâzıl ki ol zamânda gelmişlerdür bir devrde dahî gelmiş degüldür." (L.T. s.140)

"Bu kavm-i şerîfe nev'-i kesîr olmak için kemâl-i mahabbetlerinden ve hüsn-i râğbet ü ri'ayetlerinden bu kadar medâris ü tetimmât ve 'imârât u emârât binâ ve bünyâd idüp bunca mahsûl-i nâ-mahsûrî bu zümre-şerîfün vech-i ma'âşî ve kifâf-ı inti'âsı için bezl ü vakf eylemişlerdür." (L.T. s.139)

"Ol zamânda ehl-i 'ilme şol derecede i'tibâr var idi ki medârisde ne denlî kâbil adına dânişmendler var ise her birinün dâyiresine göre defter itdürüp yanında saklardı. Medrese veyâ kâdılık düşicek defterine bakup kendü münâsib gördüğüne virürdi. Bunlardan gayrı ısfahâncı kâbil adına olan sühâterî bile defter itmiş idi. Bu sebeb ile her kîşî 'ilme tâlib ü râğib olup okumaga cânlar virürdi." (S.B. s.15)

²⁸ Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının nebileri gibidir (Canım 2018: 140).

“Bakıyye-i ‘ulemâ-i selefden talebe-i halef şöyle rivâyet iderler ki merhûm u magfûrun-leh Sahn-ı semâniyede binâ itdükte zikr olınan medâris ü tetimmâtda ne kadar müsta’id ü mu’id ve müstefîd ü müfîd varsa Emsile’den Isfahânîye’ varıncaya, Isfahânîden Telvîha ve Tavzîha irince kâbiliyyet-i lân ile ma’rûf u müte’ârif olan kavâbili defter idüp defterin yanında saklar imiş ve tedris ü kazâdan menâsıb mahlûl ü mevkûf olsa mahall ü münâsibin anda yoklar imiş.” (L.T. s.139)

“Ve her medrese zahrında birer tetimme vaz’ idüp ve içine ulu ulu monlâlar getürüp müderris eyleyüp şugl itdüirdi.” (S.B. s.15)

“Şol ‘âlimler ki ‘ulûm-ı ‘âliyyede her biri tedvine kâdir ve enva’-ı elkâb-ı şeref-nişân ile nâmî-nâmeler ve hezâr iltifât u ikrâm ile abkarî irsâl idüp ve yolında bezl-mâl ü menâm idüp ve manâsıb-ı ‘âliyye ve merâtib-i ma’âliyye birle ahd-nâmelerle va’deler ve istimâletler idüp bi’z-zarûri her birinde vedâ-ı vatan ve terk-i menzil ü mesken ittürürlermiş.” (L.T. s.140)

“Beyne’l-cumhûr ma’lûm u meşhûr ki ‘Ali Kuşçî dimekle müte’ârif monlayı diyâr-ı ‘Acemden vilâyet-i Rûma da’vet itdükte ta’zîmen ve tekrîmen serhadd-i ‘Acemden hutta-i Rûma gelince her menziline bin akçe ta’yîn ü takdir idüp bu gûne hezâr ta’zîm u tevkîr ile tekrîm ü teşrîfîn teksir ü tevîr itmişler.” (L.T. s.140)

1.2.3. Sanatı ve Poetikası

1.2.3.1. Sanatı

Yaradılışında sanata muafık olan II. Mehmet sanatın özellikle şiir dalıyla ilgilenmiştir. Gazel uslubunda ön plana çıkan padişah çok sayıda şiir yazmıştır ayrıca Âşık Çelebi sultanın mükemmel gazellerinin yanı sıra kaside ve kıt’alar yazdığını da söylemiştir. Şiirlerinde Avnî mahlasını kullandığı müretteb bir divana sahip olduğu yine tezkirelerden elde edilen bilgilerdendir.

Tezkirelerden padişaha ait birçok beyt tespit edilmiştir. Latifi padişahın ikisi matla olan üç beytine, Sehî Bey padişahın bir gazel ile bir beytine, Beyânî bir gazel ile biri matla olan iki beyte, Rızâ ve Rîyâzî biri matla olan iki beyte, Âşık Çelebi ise sultanın biri matla olan dört beytine yer vermiştir. Tezkire müellifleri tezkirelerinde padişahın şiirlerine yer verirken aynı beytleri yahut şiirleri konu edinmişlerdir. Lakin bu şiirlerde kelime farklılıkları görülmektedir örnek olarak Âşık Çelebi, Beyânî ve Rîyâzî tezkirelerinde yer verdikleri bir matla²⁹ beyt aydındır. Beytteki farklılıklara baktığımızda beytte yer alan “hançer” kelimesi Âşık Çelebi’de “hancer” Beyânî’de “hançer” şeklinde geçmiştir. Bu kelimedeki harf farklılığı elimizdeki çalışmalarda yaşanan basım hatalarından kaynaklanabileceği kanaatindeyiz. Bir diğer farklılık

²⁹ Cigerüm pâreledi hancer-i cevri-i sitemün

Sabrumun câmesini togradı mikrâz-ı gamun

ise Rîyâzî'nin tezkiresinde “Ka‘be’de mihrâb”olarak yazılan kelime Beyanî'nin tezkiresinde “Ka‘be vü mihrâb” şeklinde yazmış olmasıdır.

Sehî Bey’de geçen bir gazelin matla³⁰ beyti Rızâ, Rîyâzî, Beyanî ve Latifî’de geçen aynı matla beyittir. Lakin tezkirelerde bu matla ile ilgili kelime farklılıkları görülür. Rızâ, Rîyâzî, Beyanî tezkirelerinde bir ifadeyi “mey sun” şeklinde yazarken Sehî Bey ve Latifî “mey vir” şeklinde yazmıştır. Rîyâzî tezkiresinde “İrişüp” şeklinde geçen kelime beytin geçtiği diğer tezkirelerde “irişür” şeklinde geçmiştir. Rızâ tezkiresinde “vakt-ı hazân”, “fasl-ı bahar” şeklinde geçen tamlamalar Beyanî, Rîyâzî’de “fasl-ı hazân”, “vakt-i bahar” Sehî Bey ve Latifî’de “fasl-ı hazân”, “bag-ı bahar” şeklinde yazılmıştır. Sehî Bey, “bir gün lâlezâr” Latifî, Rızâ, Rîyâzî “bir dem lalezâr” Beyanî’de ise “zemânı lâlezâr” şeklinde geçmektedir.

“...‘**Avnî** tahallus idinüp mükemmel gazeller ve müretteb kasîde vü kıt’alar dimişlerdür.” (A.Ç. s.71) “... mahlas-ı şerifleri ‘**Avnî**’dür.” (R. s.27) “Tahallusın ‘**Avnî**’ itmişdür.” (S.B. s.14) “Mahlas-ı şerifleri ‘**Avnî**’ olup...”(RI. s.28) “...**Avnî** mahlası ihtiyâr itmişdi.” (B. s.4)

“Kendülerün dahî tab‘-ı şerifleri mevzûn olup şîre mâylı olmanın ‘**Avnî**’ tahallus idüp esnâ-i evkâtta gâh müfred ve gâh gazel dirler imiş.” (L.T. s.141)

“Kendülerün **müretteb dîvânları** dahî meşhûrdur ve ekser-i ebyâtı havâtırda mestûrdur.” (A.Ç. s.71)

1.2.3.2. Poetikası

Padişahın şairliği noktasında tezkirelerden; “ sadâ-yı tâzîyâne-i ebyât ü eş‘âr, sâhib-hüner, sühan, hoş tab‘, tab‘-ı ‘alem-ârâ, semend-tab‘-ı çâlâk, üslûb-ı gazel mümtâz”, şiir sanatına yönelik; “âb-dâr, mesel-âmîz, nazmı bî-bedel, tûtî-i şîrîn-makâl” gibi poetik terimleri görmek mümkündür.

1.2.3.2.1. Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.2.3.2.1.1. Sadâ-yı tâzîyâne-i ebyât ü eş‘âr: Sadâ: “1.ses 2. Yankı” (Devellioğlu 2011:1059), tâzîyâne: “kırbaç, kamçı” (Devellioğlu 2011:1217), ebyât: “iki mısradan meydana gelen manzum sözler” (Devellioğlu 2011:228).

Rızâ tezkiresinde padişahın şiir ve edebiyatını bir kırbaç sesine benzetmiştir. Bu benzetme esasen padişahın insanı harekete geçiren onda şevk uyandıran sözlerinin var olduğunu göstermektedir. Öyle ki manzum sözlerinin kırbacının sesi irfan sahibi olanların kulaklarına ulaşmaktadır. Mana âleminde dolaşan II. Mehmed’in sözleri bir kırbacın çıkardığı

³⁰ Sâkîyâ mey vir ki bir gün lâlezâr elden gider

İrişür fazl-ı hazân bağ-ı bahâr elden gider

ses gibi sert, kuvvetli ve yüksektir. Bu benzetme açıkça bir beğeni ifadesi olmakta beraber padişahın nazmındaki gücünü göstermektedir.

“Gâh u bî-gâh semend-tab‘-ı çâlâkları ‘arsa-i ma‘ânide cevelân idüp sadâ-yı tâzî-yâne-i ebyât ü eş‘ârları gûş-ı erbâb-ı ‘irfâna irişür idi.” (RI. s.29)

1.2.3.2.1.2. Sâhib-hüner: Hüner kişide doğuştan gelen bir takım yeteneklerin var olduğunu gösterir. Bu yenekler arasında şairlik meziyetide bulunmaktadır. Sehî Bey sultanın hünerli olduğunu vurgulayarak padişahın üstün niteliklere sahip olduğunu belirtmektedir.

“El-hâsıl hoş-tab‘ nâzûk sâhib-hüner...” (S.B. s.15)

1.2.3.2.1.3. Sühan: Sühan, “söz, lakırdı” (Devellioğlu 2011:1129). Tezkireciler şair ve şiirle ilgili değerlendirmelerde bulunurken “söz” (kelâm) üzerinde de durmuşlardır. “Söz”den kastedilen şiir ve nesir olsa da XIX. yüzyıla kadar doğu kültüründe söz deyince akla şiir gelmiştir (Çetindağ 2010: 71). Her ne kadar kendi başına belirli bir öneme sahip olan “kelam” yahut “söz” tezkireciler tarafından şairin şairliği noktasındaki poetik verileri anlatmada kullanılmıştır. Rîyâzî tezkiresinde sultanın sözünün kalemini mahmuza benzetmiştir. Padişahın sözleri belagat meydanında bir mahmuz gibi ata benzeyen tabiatlıları harekete geçirmektedir. Sözlerindeki kuvveti ve etkileyciliği burada görmek mümkündür.

“Gâhî meydân-ı belâgatde mihmâz-ı hâme-i sühan-pervâz ile esb-i tab‘ate ihtizâz virürlermiş.” (R. s.27)

1.2.3.2.1.4. Tab‘: Tezkire müellifleri şair padişahların fitratından getirdiği sanatsal zevk ve yeteneklerini genel olarak “tab‘, tab‘at” tabirleri ile anlatmışlardır. Tab‘: “tabiat, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011:1178) anlamına gelmektedir.

Tezkireciler Fatih Sultan Mehmet’in sanatsal gücünü anlatımında tab‘ tabirini “hoş, nâzûk, ‘alem-ârâ, semend-tab‘-ı çâlâk, tab-ı şerîf” gibi tabirlerle birlikte kullanmışlardır.

Hoş tab‘ ve nâzûk: Sehî Bey II. Mehmetin yaradılışının hoş ve nazik olduğunu tezkiresinde dile getirmiştir.

“El-hâsıl hoş-tab‘ nâzûk sâhib-hüner...” (S.B. s.15)

Tab‘-ı şerîf: Şerefli yaradılış. Latîfî padişahın şiire olan yatkınlığını anlatırken bu yatkınlığın şerefli yaradılışında ölçülü olduğunu dile getirmiştir.

“Kendülerün dahî tab‘-ı şerîfleri mevzûn olup şiire mâylı olmanın ‘Âvnî tahallus idüp esnâ-i evkâtde gâh müfred ve gâh gazel dirler imiş.” (L.T. s.141)

Zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâ: -ârâ: “süsleyen, bezeyen” (Devellioğlu 2011: 38), âlem-ârâ; “âlemi süsleyen” anlamına gelmektedir. Rîzâ, tezkiresinde sultanın âlemi süsleyen bir yaratılışa sahip olduğunu belirtmekle birlikte gönle ferahlık veren iki beytin sultanın âlemi süsleyen tabiatından doğduğunu ifade etmiştir.

“Bu iki beyt-i dil-güşâ hazret-i bî-hem-tânun zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâlarıdır.” (RI. s.29)

Selâmet bâğına ‘işret için basdum kadem cânâ

*Medîd olmadı zevkum 'akıbet fasl-ı hazân oldu*³¹

Sâkiyâ mey sun ki bir dem lâle-zâr elden gider

*İrişür vakt-ı hazân fasl-ı bahâr elden gider*³²

1.2.3.2.1.5. Semend-tab‘-ı çâlâk: Semend; “1.kula at. 2. çevik ve güzel at” (Devellioğlu 2011:1092), çâlâk ise “çevik, eline ayağına çabuk, tez canlı olan” (Devellioğlu 2011:171) anlamını taşımaktadır. Semend-tab‘-ı çâlâk terkibi II. Mehmed’in edebi dünyasını, mana âlemindeki yetkinliğini göstermedeki en güzel örneklerden biridir. Rızâ tezkiresinde sultanı tabiatı çevik bir at benzetmektedir. Bu terkip padişahın şiire olan yatkınlığını göstermekle beraber aslında manaya çabuk ulaşmasını ifade etmektedir.

“Gâh u bî-gâh semend-tab‘-ı çâlâkları ‘arsa-i ma‘ânîde cevelân idüp sadâ-yı tâzî-yâne-i ebyât ü eş‘ârları gûş-ı erbâb-ı ‘irfâna irişür idi.” (RI. s.29)

1.2.3.2.1.6. Üslûb-ı gazel mümtâz: Üslûb, şairin söyleyiş biçimini göstermesi bakımından önemlidir. Sehî Bey padişahın sözerini mertçe ve gazellerinin âşıkane³³ olduğunu söylemiştir. Padişahın gazel tarzında ön plana çıktığını, gazel üslûbunun diğer şiirlerine göre mümtâz olduğunu belirtmiştir. Sehî Bey âşıkane şiire örnek olarak aşağıdaki beyitleri not etmiştir.

“Vâfir eş‘ârı var. Sözleri merdâne ve gazeliyyâtı ‘âşıkâne. Vâdî-i a‘lâda cevân ider bülend-pervâz ve üslûb-ı gazelde mümtâz” (S.B. s.16)

Yâr için ağıyar ile merdâne ceng itsem gerek

*İt gibi murdar rakib ölmezse yâr elden gider*³⁴

³¹ “Ey can selamet başına içki içmek için ayakbastım ama zevkim uzun sürmedi akıbet sonbahar oldu.” Beytin yer aldığı tezkire: (RI. s.29)

³² “Ey saki şarap sun çünkü bir gün lale bahçesi elden gider ki sonbahar geldiğinde bahar mevsimi elden gider.” Beytin yer aldığı tezkireler: (RI. s.29) (L.T. s.141), (S.B. s.16), (B. s.4), (R. s.27)

³³ Gazeller konuları itibariyle çeşitli adlandırmalarla anılırlar. Bunlardan biri âşıkâne gazeldir. Aşk ve aşkın hissettirdiği mutluluk, ayrılık acısı, cefa, sevgiliye kavuşma, yakarış, sıkıntı gibi duyguları işleyen gazellere âşıkâne gazel denir (Kılıç 2011:216).

³⁴ Sevgili için yabancı ile mertçe cenk etmem gerekir çünkü rakip köpek gibi ölmezse yar elden gider. Beytin yer aldığı tezkire: (S.B. s.16)

1.2.3.2.2. Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.2.3.2.2.1. Âb-dâr: Sözlüklerde “sulu, taze, parlak, sağlam vücutlu, nükteli, zarif, güzel, hoş, su veren hizmetçi anlamları verilen bu kelime şiir ve şairin tabiatı için sıfat olmaktadır” (Solmaz 2012: 366-367). Beyanî tezkiresinde marifet ve faziletten kendi payını alan padişahın abdâr şiirleri yazmaya gücünün var olduğunu dile getirmiştir. Âbdâr tabiri bir beğenme yahut takdir etme maksadıyla yazılmıştır. Padişahın âb-dâr şiirler söylemeye kuvveti vardır. Tezkirede Beyanî padişahın şiirlerinin âb-dâr olduğunu belirtmeksizin ab-dâr şiirleri meydana getirebilecek kudretinin var olduğunu dile getirmiştir.

“Kendi dahı ma’ârif ü fazâ’ilden behredâr olup **nazm-ı eş’âr-ı abdâra kemâl-i iktidârı olup...**”(B. s.4)

1.2.3.2.2.2. Beyt-i dil-güşâ: Dil-güşâ terkip olarak “gönül açan, içi açan, kalbe ferahlık veren” (Devellioğlu 2011:211) anlamlarına gelmektedir. Rızâ tezkiresinde rastladığımız bu tabir padişahın iki beytine karşı yazılan bir beğeni ifadesidir. Gönüle ferahlık veren bu iki beyit eşî benzeri bulunmayan hazretin âlemi süsleyen tabiatından doğmuştur.

“Bu iki **beyt-i dil-güşâ** hazret-i bî-hem-tânun zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâlarıdır.” (RI. s.29)

Selâmet bâğına ‘işret için basdum kadem cânâ

Medîd olmadı zevkum ‘akıbet fasl-ı hazân oldu³⁵

Sâkiyâ mey sun ki bir dem lâle-zâr elden gider

İrişür vakt-ı hazân fasl-ı bahâr elden gider³⁶

1.2.3.2.2.3. Mesel-âmîz: Mesel-âmîz, “ meselle karışık, içine bol bol darbimesel kullanılmış gazel, şiir” (Devellioğlu 2011:726) manasına gelmektedir. Sehî Bey II. Mehmet’in şiirlerini meydana getirirken atasözlerini kullandığını tezkiresinde belirtmiştir.

“Nazmı bî-bedel ve eş‘ârı **mesel-âmîzdür.**” (S.B. s.16)

1.2.3.2.3.4. Nazmı bî-bedel: Bî-bedel; “benzersiz, eşsiz.” (Devellioğlu 2011:112). Sehî Bey, II. Mehmet’in nazımının benzersiz olduğunu tezkiresinde açıkça ifade etmiştir.

“Nazmı **bî-bedel** ve eş‘ârı **mesel-âmîzdür.**” (S.B. s.16)

³⁵ “Ey can selamet bağına içki içmek için ayakbastım ama zevkim uzun sürmedi akıbet sonbahar oldu.” Beyitin yer aldığı tezkire (RI. s.29)

³⁶ “Ey saki şarap sun çünkü bir gün lale bahçesi elden gider ki sonbahar geldiğinde bahar mevsimi elden gider.” Beyitin yer aldığı tezkire (RI. s.29), (L.T. s.141), (S.B. s.16), (RI. s.29), (B. s.4), (R. s.27)

1.3. II. BAYEZİD (ADLÎ)

XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey'in "Heşt Bihişt", Latifî'nin "Tezkire-i Şu'arâ", Âşık Çelebi'nin "Meşâ'irü's-şu'arâ", Beyanî'nin "Tezkire-i Şu'arâ" ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rîyâzî'nin "Riyazü's- şu'arâ" ve Rızâ'nın "Tezkire-i Şu'arâ" adlı tezkirelerinde padişahın hayatına, kişiliğine, sanatı ve poetikasına yönelik bilgileri görmek mümkündür.

Tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Latifî, Beyanî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde II. Bayezid'dan söz ederken padişahı ayrı bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Âşık Çelebi ise tezkiresinde Osmanlı sultanları için ayrı bir bölüm açmamış tezkirenin mukaddime kısmında bilgi vermiştir.

Tezkirelerde padişah için kullanılan başlıklara baktığımızda Sehî Bey; "Merhûm Sultân Bâyezîd", Latifî; "Der Zikr-i Merhûm ve Magfûrun-leh Hazret-i Sultân Bâyezîd", Âşık Çelebi; "Sultân Bâyezîd Hân", Beyanî; "Zikrû's-Sultân Bâyezîd Hân İbnü's-Sultân Mehmed Hân Es Sultânü'l-Azâm Mâlik-i Rikâbü'l-Ümeme'l-Mahsûs Be-Gâyeti'l-Meliki'l-Mecîdi's-Sultân Bâyezîd", Rîyâzî; "Hazret-i Sultân Bâyezîd Hân", Rızâ; "Hazret-i Sultân Bâyezîd Hân İbn Sultân Mehmet Hân" başlıklarını kullanmışlardır. Tezkirelerin tamamı, padişahın ölümünden sonra kaleme alındığı için bazı başlıklarda "merhum" ifadesine yer verilmiş bazı başlıklarda da padişah, babası Fatih Sultan Mehmet ile beraber anılmıştır.

Tezkirelerde padişah okuyucuya taktim edilirken farklı yöntemler izlenmiştir. Tezkire müellifleri II. Bayezid'in hayatına ve kişiliğine dair pek çok konuyu belirli bir önemle işlemişlerdir. Farklı noktalara ağırlık vererek padişahın yaşam öyküsünü aktarmışlardır. Bu ağırlık verilen konular devlet adamlığı, sanatçı kimliği ve hamiliği ile alakalı olmuştur. Tezkirelerde padişahın tahta çıkışı, kardeşi Cem Sultan ile olan padişahlık kavgası, sanata düşkünlüğü, şairliği ve hattatlığı, dine olan bağlılığı ve maharet sahibi olanlara karşı yakın ilgisi anlatılmıştır.

Sehî Bey, Beyanî Rîyâzî ve Rızâ sultanı tanıtmaya yönelik bilgiler verirken Latifî padişahın hamilik yönüne ağırlık vermiştir. Âşık Çelebi padişahı överek hayatına dair bilgileri okuyucuya sunmuştur. Ele alınan bu konulara kısaca göz attığımızda Sehî Bey padişahın kişilik özelliklerine ağırlık vererek Cem Sultan ile yaşadığı taht kavgasına değinmiş olup ayrıca bu kavgayı Latifî, Âşık Çelebi ve Beyanî tezkirelerinde Cem Sultan başlığı altında ele almışlardır. Âşık Çelebi padişahın yaratılış özelliklerine değinmiş Beyanî ve Rîyâzî tezkirelerinde padişahın tahta çıkış tarihine vurgu yapılmış Rızâ ise padişahın kişilik özelliklerinden bahsederek onun devrinde ilme ne derece önem verildiğinden bahsetmiştir. İnceldiğimiz bu tezkirelerin hepsinde padişahın şairle ve âlimle olan yakın münasebetine değinilmiş bu münasebet özellikle Latifî'nin tezkiresinde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

1.3.1. Hayatı

II. Bayezid II. Mehmed'in oğludur. Osmanlı Devleti'nin sekizinci padişahı olarak 886/1481 yılında tahta geçmiştir. Otuz iki yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne hükümdarlık

yapmıştır. Bu süreç içerisinde yapmış olduğu fetih ve gazalardan birine Beyanî, Tezkire-i Şu'arâ adlı tezkiresinde yer vermiştir. Tezkirede Belgrad Kalesi'ni feth ettiği yazılmıştır. Rızâ, Tezkire-i Şu'arâ adlı tezkiresinde her ne kadar padişahın altmış iki yaşında vefat ettiğini söylese de sultanın 1447'de doğup 1512'de vefat ettiğini bilmekteyiz.³⁷ Padişahın doğum ve ölüm tarihlerinden yola çıkarak altmış beş yaşında vefat ettiğini söyleyebiliriz. (1512-1447: 65)

“Sultân Mehemed ki Ebü'l-fethdür anun oğludur.” (S.B. s.16)

“Eflâk-ı tabakât-ı selâtîn-i 'Osmânîyânda felek-i sâmindür.” (A.Ç. s.71)

“Sâmin-i Kayasıra-i 'Osmâniye olup... Sekiz yüz seksen altıda pîrâye-bahş-ı evreng-i Kayserî olmuştur.” (R. s. 28)

“Sekiz yüz seksen altıda pîrâye-bahş-ı evreng-i şehen-şâhîve câlis-i taht-ı pâdişâhî olup müddet-i saltanatları otuz iki ve müddet-i ömrleri altmış iki senedir.” (RI. s.30)

“Hicret-i nebeviyye التحية اكمل عليه'nün sekiz yüz seksen altısında izzet-i ikbâlle serîr-i saltanata cûlûs-ı bâ-iclâlîleri müyesser oldukda ekber-i husûn-ı ehl-i küfr ü erbâb-ı fesâd kal'a-i Belgrad fethine teveccüh idüp feth ü teshîr olunmuşdur.” (B. s.6)

II. Bayezid'in tahta çıkışı kardeşi Cem Sultan ile yaptığı taht kavgası neticesinde sonuçlanmıştır. Öyle ki Cem Sultan ile olan bu kavga padişahlık süresünce de devam etmiştir. Tezkirelerde bu konu üzerinde durulmuş olup Sehî Bey'de II. Bayezid başlığı altında diğerlerinde ise Cem Sultan başlığı altında dile getirilmiştir. II. Mehmet'in ölümü üzerine II. Bayezid ile kardeşi Cem Sultan arasında padişahlık konusunda bir çekişme yaşanmış bu çekişmenin neticesinde Cem Sultan taht kavgasını kaybetmiş Arap diyarına gitmiştir, orada Kâbe'yi ziyaret etmiş sonrasında Karaman vilayetine sığınmıştır. Karaman'da tekrar saltanat davasını gütmüş fakat başarılı olamamıştır.

Padişah ile şehzade arasında geçen bu taht kavgası beytlere de konu olmuştur. Padişah ile şehzade bu hususta birbirlerine beytler göndermişlerdir. Sehî Bey'in tezkiresinden elde ettiğimiz bir beytte, padişah şehzadenin hacca gidişini idda ettiğini ve bu iddeayla neden saltanat derdine düştüğünü sormaktadır. Ebedi âlem için hac vazifesini yapan birinin fani âlem için taleplerde bulunmasının nedenini sormaktadır. Şehzade de padişahın gül yatağında sevinçli yattığını kendisinin ayrılık ile dikenli yastık ettiğini belirtirken bu durumu yaşamasındaki sebebi sormaktadır.

“Babası Sultân Mehemed fevt oldukda karındaşı Sultân Cem ile pâdişâhlık çekişdiler. 'Înâyet-i Bârî mu'âvin ü mukârin olup taht-ı Rûm Sultân Bâyezîd'e müyesser ve mukarrer olıcak Sultân Cem başın alıp kaçup 'Arab evine girüp andan Ka'be şerrefehallâh ziyâretine

³⁷ 1447'de Dimetoka'da doğmuş olan padişah 1512'de Dimetoka'ya gitmek üzere yolda vefat etmiştir (Önal 2019: 10-11).

varup andan gelüp Karaman vilayetinde oturup tekrâr saltanat da'vâsın itdükde nesne başarmayup Sultân Bâyezîd bu beyti diyüp ve yazup Sultân Cem'e gönderdi. Ol beyt budur.”(S.B. s.17)

II. Bayezid:

*Haccü'l-haremeynem diyüben da'vi kılursın
Bu saltanat-ı dünya için bunca taleb ne³⁸*

Cem Sultan:

*Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handân
Cem hicr ile bâlîn idine hârî sebeb ne³⁹*

1.3.2. Kişiliği

Tezkireler de ağırbaşlı, temkinli bir padişah olarak tanınmıştır. Dindar ve veli bir kişi olduğu önemle vurgulanmış tasavvufa olan ilgisi sebebiyle Bâyezîd-i Velî olarak anılmıştır. Hayırsever ve cömert olan padişah ahalisini koruyup gözetmiş adalet ve doğrulukta eşi benzeri olmamıştır. Düzenli bir eğitim almış tüm fenlerde bilgi sahibi olmuştur. Âlime, marifet ehline, şiir ve nesire düşkündür. Ayrıca ok atmada maharet sahibi bir padişah olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tezkirelerde özellikle II. Bayezid'in adaletli oluşuna vurgu yapılarak, “Adl ü dâd, ma'delet-penâh, nâmdâr-ı zât-ı pür-ma'delet, bereket-i 'adl u dâd, pâdşâh-ı sa'âdet-destgâh, sûtüde- şiyem sehâ vü kerem, eyyâm-ı sehâ, sâhib-hayr, fâzıl, kâmil, mahir, mümtâz-ı tîr-endâz” gibi kişiliğini yansıtacak ifadeler kullanılmıştır. Latîfî tezkiresinde II. Bayezid tanıtılırken tarihi ve efsanevi kahramanların şöhretlerine sebep olan hususiyetleri ile padişah arasında benzerlik yönünden ilişki kurulmuştur. “Kisrâ, Bâyezid-i Bestâmi” gibi şahsiyetlere telmih yapılarak padişahın kişilik özellikleri anlatılmıştır.

1.3.2.1. Adl ü dâd: II. Bayezid'in en önemli meziyeti adalet ve doğruluktur. Yaradılışında var olan adillik şairlik vasfında da cereyan etmiştir. Şiirlerinde Adlî mahlasını kullanmış olması adaletli olduğuna bir delildir. Padişah için Sehî Bey adalet ve doğrulukta eşi benzeri bulunmadığını söylemiş olsa da bazı tezkirelerde bu vasıfla anılan tarihi şahsiyetlere benzetilmiştir. Latîfî padişahı adaletle meşhur olmuş Kisra'ya benzetmiştir.

“adâletde ve sehâvetde 'adîmü'l-misl” (S.B. s.17)

³⁸ Hacca gittiğini iddea edersin (fakat) dünya saltanatı için bunca talep ne? Beytin yer adlığı tezkire: (S.B. s.17)

³⁹ Sen gül yatağında sevinçli yatasın Cem ayrılık ile dikenini yastık etsin sebeb ne. Beytin yer adlığı tezkire: (S.B. s.17)

1.3.2.2. Sütüde- şiyem: Sütüde; “ahlakı övülmüş, iyi ahlaklı” (Devellioğlu 2011: 1135), şiyem; “huylar, tabiatlar” (Devellioğlu 2011: 1169). Rîyâzî, tezkiresinde “sütüde-şiyem tabiriyle” II. Bayezid’in övgüye değer bir ahlaka sahip olduğunu ifade etmiştir.

“*Zât-ı sütüde-şiyem-i ‘âlî-himemleri rûh-ı mücessem-i şehen-şâh-ı mu‘azzem idiler.*” (R. s.29)

1.3.2.3. Cömert: Tezkirelerde II. Bayezid’in cömertliği “sehâ, sehâvet, kerem” kelimeleriyle anlatılmıştır. Sehâ/ sahâ; “el açıklığı cömert” (Devellioğlu 2011: 1063), sehâvet; “cömertlik, el açıklığı⁴⁰, kerem; “1.asâlet, asillik, soyluluk. 2.cömertlik, elâçıklık, lütuf, bağış, bahşış” (Devellioğlu 2011:585) anlamlarına gelmektedir. Sehî Bey tezkiresinde padişahın cömertlikte eşi benzeri bulunmadığını söylemiştir. Rîyâzî ise padişahın cömert ve asil bir soydan geldiği belirtmiştir ki cömertliğini sadece halka değil âlime ve maharet sahibi olanlara da göstermiştir. Tezkirelerde padişahın cömertliği ile ilgili örnekler halktan ziyade şaire ve âlimlere karşı gösterdiği hamilik vasfıyla verilmiştir. Padişahın cömertliğini Âşık Çelebi tezkiresinde teşhis yoluyla dile getirmiştir. Tezkire de padişahın cömertliğine karşı doğadaki çiçekler şaşakalmıştır. Tezkirede sultanın dağıttığı altın ve dirhemlerin çokluğu sonbaharda dökülen yaprakları, nehirleri kıskandırdığı ifade edilmiştir.

“*Vücûd-ı latîfleri pür-sehâ vü kerem ve zât-ı sütüde-şiyem-i ‘âlî-himemleri rûh-ı mücessem-i şehen-şâh-ı mu‘azzem idiler.*” (R. s.29)

“*...sehâvetde ‘adîmü’l-misl...*” (S.B. s.17)

“*Eyyâm-ı sehâda ol kadar direm-pâş olurdu ki evvel bahârda zuhûr iden şükûfe vü ezhâr hacletinden gülşen-i ‘ademe açılurdu ve hengâm-ı ‘atâda ol denlû zer nisâr olurdu ki evrâk-ı hazân gayretinden yarakân zahmetine ve enhâr u cûybâr hasedden incimâd gelüp hafakân rencine ugrayup kendülerden geçdüklerinde yine kendülere gelmek için gül-âbdân-ı sehâbdan yüzlerine her seher gül-âb u kâfûr yirine bârân u berf saçılurdu.*” (A.Ç. s.72)

1.3.2.4. Vücûd-ı latîf: Rîyâzî tezkiresinde II. Bayezid’in fiziksel olarak latif bir vücuda sahip olduğunu beyan etmiştir.

“*Vücûd-ı latîfleri pür-sehâ vü kerem ve zât-ı sütüdeşiyem-i ‘âlî-himemleri rûh-ı mücessem-i şehen-şâh-ı mu‘azzem idiler.*” (R. s.29)

1.3.2.5. Sâhib-hayr: Hayr: “iyi faydalı, hayırlı”. (Devellioğlu 2011: 400). Sehî Bey tezkiresinde II. Bayezid’in hayır sahibi bir padişah olduğunu ifade etmiştir. Rızâ ise padişahın önceki sultanlar gibi cami, medrese, imarethane inşa ettirdiğini bu yapılar için çok fazla masraf edildiğini söylemiş olsa da her iki tezkirede bu hayırlarla ilgili örnekler verilmemiştir.

“*...sâhib-hayr pâdişâh idi.*” (S.B. s.17)

⁴⁰ <http://lugatim.com/s/SAH%C3%82VET> Erişim Tarihi 18.03.2019

“Bunlar dahı peder-i vâlâ-güherleri gibi mahrûsa-i mezbûrede câmi‘ vü medrese ve ‘imâret-i bî-hem-tâ mücedded inşâ itdürmüşlerdür ki hazîne-i bî ‘aded ü bî-intihâ harc u sarf olinmışdur.” (RI. s.30)

1.3.2.6. Fâzıl/Kâmil: Fâzıl; “faziletli, fazilet sahibi, erdemli; fâik, üstün” (Devellioğlu 2011:290), kâmil; “1. bütün, tam, noksansız, eksiksiz 2. kemale ermiş, olgun 3. yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü 4. âlim, bilgin, geniş bilgili” (Devellioğlu 2011:559). Sehî Bey II. Bayezid’in düzenli bir eğitim aldığını, fazilet ve kemal sahibi olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“‘Ulûmı tertîb üzre görmüş *fâzıl* u *kâmil* eş‘ârı vâfir zü-fünûn her fende mahir” (S.B. s.16)

1.3.2.7. Tîr-endâz: Tîr-endâz; “ok atıcı, ok atan” (Devellioğlu 2011:1293). Sehî Bey’in tezkiresinde elde ettiğimiz bu ifadeye göre II. Bayezid ok kullanmada mahir olmakla beraber kendi devrinde çektiği yayı hiçbir kimse onun gibi çekememiştir.

“... ok ‘ilminde ser-âmed mümtâz-ı *tîr-endâz*. Kendü zamânında ol çekdügi yayı kimse çekebilmezdi.” (S.B. s.16-17)

1.3.2.8. Dine bağlılık: Tezkirelerde II. Bayezid’in dinine son derece bağlı bir padişah olduğu yazılmıştır. Onun bu bağlılığı Latifi’de “sâhib-velâyet” ve “Bâyezid-i Bestâmî”; Sehî Bey’de “sâlih” ve “mütedeyyin” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Velâyet; “velilik, ermişlik” (Devellioğlu 2011: 1335), sâlih; “dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan” (Devellioğlu 2011: 1071), mütedeyyin; “dine bağlı, belirli bir dini kabul etmiş olan” (Devellioğlu 2011: 895) anlamlarına gelmektedir. Bu tabirlerden anlaşıldığı üzere II. Bayezid dinine yakın, kendini ibadete veren salih bir padişah olmuştur. Padişahın veli olarak tanınması Hakk’ı dost edindiğinin göstergesidir.

“Şâhân-ı ‘Osmâniyân içre *pâdişâh-ı sâhib-velâyet*” (L.T. s.141)

“*Sâlih ü mütedeyyin*...” (S.B. s.17)

1.3.2.9. Kûh-ı Sengîn-i Pür-Vakâr-ı Bürdbâr: Kûh; “dağ” (Devellioğlu 2011: 605), sengîn; “taştan, taştan yapılmış” (Devellioğlu 2011: 1095), vakâr; “ağırbaşlılık, temkinlilik” (Devellioğlu 2011: 1321), bürdbâr; “uysal, ağırbaşlı sabırlı” (Devellioğlu 2011: 132). Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın kişiliği hususunda ağırbaşlı, sabırlı ve temkinli olduğu vurgulanmıştır. Onun bu vasfı vakar sahibi bir dağa teşbih edilerek anlatılmıştır. Tezkirede padişahın devrinde sürekli hareket görüldüğü sultanın da sakinliğini koruyarak akıllı kararlar verdiği bilgisi geçmiştir. Âşık Çelebi sultanın her ne kadar ağır davrandığını ileri sürse de buna rağmen isabetli kararlar verdiğini söylemiştir. Sultan’ın devlet işlerinde ağır davranmasının aksine hareket-i kudsiyyesinin hızlı olduğu bu sebepten kadrinin yüce olduğu ayrıca tezkirede belirtilmiştir.

“Bu sultân bir kûh-ı sengîn-i pür-vakâr-ı bürdbâr idi ki edvâr-ı kuvvet-i fikriyyede mısdağ-ı tera’l-cibâle tahsebuâ câmideten ve hiye temurru merra’s-sehâbi⁴¹ dîr ve egerçi el ‘aceletu mine’ş-şeytân⁴² magribinden e’t-te’ennî mine’r-Rahmân⁴³ maşrıkına olduğu sebebdan ki hareket-i hadsiyyesi batî idi ammâ isâbet-i ârâ-yı sâ’ibesi mazhar-ı devletü’l-’alemi tehattî velâ tehattî⁴⁴ idi. Lâkin hareket-i kudsiyyesi maşrık-ı kuvvetden magrib-i fî’le olduğu cihetden sâ’ir eflâk hareketinden hareketi serî’ idi. Ol ecluden binâ-yı kadri refî’ idi.” (A.Ç. s.71)

1.3.2.10. Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi

Kisrâ: Kisrâ; “İran Sâsâniyân hükümdarlarından Nû-şirevân’ın lâkabıdır. Adaletiyle tanındığı için kendisine Nû-şirevân-ı Adil de denir (Kurnaz 2009: 29). II. Bayezid ve Nû-şirevân adaleti ile ün yapmış hükümdarlardır bu sebeple Latifî tezkiresinde II. Bayezid için Kisrâ benzetmesi yapılmıştır. Latifî ayrıca II. Bayezid’in şiir yazarken ‘Adli mahlasını Kisrâ’nın adaletine sahip oluşu için tercih ettiğini belirtmiştir.

*“Ve kendüler dahî bâb-ı ‘adl ü ‘adâletde **Kisrâ- ma’delet** oldukları münâsebetle ‘Adli tahallus iderlerdi.” (L.T. s.143)*

Bâyezid-i Bestâmî: Bâyezid-i Bistâmî’nin asıl adı Ebu Yezîd Tayfur b. İsâ b. Sürûşân’dır. Velilerin büyüklerinden olup İmam Cafer-i Sâdık’ın ruhâniyeti ile yetişerek tasavvufa yönelmiştir (Pala 2004: 60). II. Bayezid da tıpkı Bestâmî gibi Hak dostudur. Bu sebeple Latifî’nin tezkiresinde II. Bayezid bir veli olarak Bâyezid-i Bestâmî’ye benzetilmiştir. Bu benzerlik dindarlık ve herşeyi çabuk kavrayış yönüyle gerçekleşmiştir.

*“...**Bâyezid-i Bestâmî-fıtnat** idi.” (L.T. s.141)*

⁴¹ Dağları hareketsiz gibi zannedersin ama onlar bulutların hareketi gibi hareketlidir (27.Neml: 88).

⁴² Acele etmek şeytandır (Kılıç 2018: 71).

⁴³ Acele etmemek, temkinli davranmak ise Rahmandandır (Kılıç 2018: 71).

⁴⁴ Dünyanın değişimi süratli değil, yavaş gerçekleşir (Kılıç 2018: 71).

1.3.2.11. Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: İlim ve sanatın her alanında maharetli olan kişilere rağbet gösteren, himayeleri altına alan Osmanlı padişahları arasında II. Bayezid de bulunmaktadır. Öyle ki II. Bayezid'in devrinde sanat ve şiir ön plana çıkmış, rağbet konular arasına girmiş en baştaki husus olmuştur. Latifî ve Rîyâzî bu devrin ilim ve sanat açısından nasıl bir ehimmiyete sahip olduğunu teşbih yoluyla bize aktarmışlardır. Latifî devrin çarşısında belagat ve şiirin satıldığını vurgulamış bunu sürümünü olan bir kumaşa benzeterek dile getirmiştir. Rîyâzî de ilmin bir ticaret misali devmalı işlemekte olduğunu belagat çarşısındaki maharet sahibi olanların da bu ilim ticaretinden bir tüccar misali kâr ettiklerini söyleyerek revaşa olan ilim ve sanatın önemini anlatmıştır. O zamanın çarşısında/toplumunda ilim, irfan, belagat, beyan rağbet edilen konular arasında olmuştur. Küçük bir istidadı olanlar da buradan istifade etmiştir.

Padişah âlimlere, şairlere nice hediyeler, bahşişler, maaşlar, makam ve mevkiler vererek onları mükâfatlandırmıştır. Tezkire müellifleri Anadolu'daki şairlerin çoğunun II. Bayezid zamanında varolduğunu, padişahın teşvik, takdir, bahşiş ve ihsanlarıyla yetiştiklerini ifade etmişlerdir. Şiirle ilgilenlere gösterdiği yakın ilgi ve teşvik, zamanında şairlerin artmasında etkili olmuştur. İlim erbablarının ve halkın ileri gelenlerinin pek çoğu gerek nazım gerek nesir sahasında edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Âşık Çelebî devrin şairlerini Yemen yıldızına benzetmiş onun gibi parlak olduklarını belirtmiştir. Latifî de tezkiresinde padişahın otuz kişiyi aşkın maharetli şairi etrafında topladığını söyleyerek bu devirde yetişmiş şairlere Ahmed Paşa, Necâtî, Revânî ve Zâtî'yi göstermiştir.

II. Bayezid fazilet ve belâgat sahiplerine câ'ize vermiş onları takdir etmiş ve ihsanlarda bulunmuştur. Latifî, Rîyâzî ve Rızâ, Molla Câmî'ye sultan tarafından caize ve ihsanlar verildiğini ifade etmişlerdir. Sehî Bey tezkiresinde II. Bayezid'in Bitlisi'ye Heşt Behişt olarak bilinen Tevarih-i Al-i Osman'ı yazdırdığını bu eserin mukabilinde padişah tarafından hediyeler verildiğini belirtmiştir. Ayrıca Monlâ Câmî'ye ise her yıl bin filori gönderdiği buna karşılık Monlâ Câmî de padişaha aşağıdaki övgü dolu beyiti yazdığı tezkiresinde geçmektedir.

Ne kadar pâdişeh olmak gerek ey dil anla

Ki anı medâ ü senâ eyleye Monlâ Câmî⁴⁵

Ehl -i 'irfâna mahabbetle ri 'ayet idenün

Haşr olunca unudılmaz bu cihânda namı⁴⁶

⁴⁵ Ey gönül nasıl padişah olmak gerekir ki anla, Monlâ Câmî onu meth etsin. Beytin yer aldığı tezkire: (RI. s.29)

⁴⁶ İrfan ehlini sevgiyle gözetenin kıyamet olunca bu cihanda namı unutulmaz. Beytin yer aldığı tezkire: (RI. s.29)

“...muhibb-i sulehâ vü ‘ülemâ şî’r ü inşâyâ ve ehl-i ma‘rifete mâyl” (S.B. s.17)

“Zemân-ı meymenet-‘ünvânlarında ta‘îfe-i sulehâ vü zümre-i ulemâ vü fırka-ı şu‘arâ her biri nice hedâyâ vü atâyâyâ nâ‘il ve merâtib-i aliyyeye vâsıl olmuşlardır.”(B. s.6)

“Zamân-ı devletleri rûz-ı bâzâr-ı ‘ilm ü ‘irfân olan eyyâm-ı ‘adl ü dâdlarında sûdâ-gerân-ı çâr-sûy-ı belâgat ü beyân ticâret-i râyiceye fâyiz olup sûd-ı bî-kerân itmişler idi.” (R. s.28)

“İçlerinden şu‘arâ ki şî‘râ-yı Yemânî gibi tâbân idiler ve seyr-i kuvvet-i derrâke vü mütehayyileleri hasebi ile seyyârât gibi beyne‘l-encüm rahşân idiler. Anların zemânında dahi ‘ulemânun ekseri ve a‘yân u erkânun zübdeleri şî‘r söylerler ve nazm u nesre sarf-ı evkât eylerlerdi.” (A.Ç. s.72)

“Anların ‘ahd ü ‘asrında şu‘ara ve fusehâ çok idi ve devri şerîflerinde nazm-ı le‘âli-intizâmdan bihter ü berter bir kâlâ-yı râyic yok idi. Şu‘arâ-yı vilâyet-i rûmun ekser-i serâmedleri bunların devr-i bî-cevrinde gelmişler ve ‘asr-ı hümâyûnlarında kadr ü reğbetleriyle şüyû u şöhrat bulmuşlardır. Ve bunlardan dahî mütevâtir ü mütevâlî vezâyif ü cevâyizin ve mehâmid ü medayihin dir otuz neferden mütecâviz şâ‘ir-i mâhiri var idi. Ahmed Paşa ve Necâtî ve Revânî ve Zâtî ve emsâlühüm ‘ıydlerde ve nevrûzlarda teşrîfen hil‘at-ı şerîûfîn giyüp in‘âmın alurlardı. Bunlar dahî bir tavr-ı sâbık ve kemâ-sebak ve ilâyet-i ‘Acemde Şeyh Câmîye her sâl bin sikke filori irsal iderlermiş.” (L.T. s.141-142)

“Mahdûm-ı Sâmi Gazret-i Monlâ Câmî’ye her re’s-i senede ‘asiyye-i hüsvânîlerinden surre îsâr idüp anlar dahi medâ ü senâlarında kasâ‘id-i bî-hem-tâ peydâ vü isdâr iderler idi.”(RI. s.29)

“Cümleden, Horasân’da Mahdûm-ı Sâmi Monlâ Câmî hizmetlerine ba‘zı ‘avârif-i Hüsvânî’den behre-dâr buyurdıklarında bu gûne senâ-kârları olmuşdı.” (R. s.28)

“Monlâ İdrîs-i Bitlisi rahmetu’llâhi ‘aleyh raâbet ile diyâr-ı ‘Acemden getirüp ‘âli himmetler ve ziyâde iltifâtlar idüp ta‘yîn olunan dirliğinden gayri Pâdişâhun in‘âm-ı hâssı ile mugtenem olup ganî olmuşdı. Bu tarîk ile Tevârih-i Âl-i ‘Osmân’ı yazdurup ana inşâ itdürdi.” (S.B. s.17)

1.3.3. Sanatı ve Poetikası

1.3.3.1. Sanatı

Osmanlı içerisinde dürüstlikle, adillikle, kerem ve ihsanla tanınmış olan padişah sanatla da ismini duyurmuştur. Adı geçen tüm tezkirelerde padişahın şairlik meziyetine sahip olduğu ve şiirlerinde Adlî mahlasını kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Çelebi padişahın şiir yazmasını ve şiirlerinde bu mahlası kullanmasını “devlet adamları ilhama mazhar olurlar” gerekçesiyle belirtmiştir. Şehî Bey ve Çelebi tezkirelerinde padişahın çok fazla gazel yazdığını, bu gazellerin halk arasında meşhur olduğunu ifade etmişlerdir. Latîf Adlî’nin şiirini değerlendirirken şiir yazmaya gücü yeten, üstün şairlerin şiirleriyle aynı tarzda olduğunu beyan etmiştir. Beyanî, padişahın şairlik vasfının yanında güzel sanatlar içerisinde hatt

sanatıyla da ilgilendiğini ve bu alanda çok fazla eserinin var olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

Şair ve hattat olarak temâyüz eden padişahın şairliği noktasında tezkirelerde padişahın Farsça ve Türkçe şiirlerinden örneklerle yer verilmiştir. Şiirlerine en çok yer veren Latifî olmuştur. Sehî Bey, Âşık Çelebi, Rızâ ve Rîyâzî iki beyte Beyanî ise bir beyte yer vermiştir.

Latifî padişahın bir şiirine ve bir matlasına, Sehî Bey padişahın Sultan Cem ile taht kavgasını konu alan bir beyt ile padişahın bir gazelinin bir matlasına, Âşık Çelebi biri Farsça diğeri Türkçe olmak üzere iki beytine yer vermiştir. Çelebi'nin tezkiresinde geçen Farsça beyt⁴⁷ Rîyâzî ve Beyanî'nin tezkirelerinde de geçmektedir lakin Âşık Çelebi'de "her nâle" şeklinde başlayan beyt Rîyâzî'nin tezkiresinde "her dūd", Beyanî'nin tezkiresinde ise "her derd" şeklinde başlamaktadır. Âşık Çelebi tezkiresinde geçen matla beyt⁴⁸ Latifî, Beyanî, Rıza ve Rîyâzî tezkirelerinde geçen aynı matla beytdir.

Şiirle alakadar oluş sebebini Çelebi tezkiresinde dile getirmiştir. Çelebi'ye göre padişah saltanat işlerinden ve memleket dertlerinden bunaldıkça, şiiri bir tür sığınak olarak görmüş bu sebeple şiire yönelmiştir. Şiirlerinde Adlî mahlasını tercih etmesindeki sebebi de Latifî, tezkiresinde izah etmiştir. Latifî'ye göre II. Bayezid, Kısra kadar adaletli olduğu için Adlî mahlasını kullanmıştır.

"Erbâbu'd-duveli mulhemûne⁴⁹ mûcibince merci' ü me'âllerine vâkıf olup 'Adlî tahallus idinmişlerdi." (A.Ç. s.72) *"Mahlas-ı şerîfleri 'Adlî'dür."* (R. s.28), *"Mahlas-ı şerîfleri 'Adlî olup..."* (RI. s.29), *"Mahlası Adlîdür".* (B. s.6), *"Tahallusın 'Adlî itmişdür."* (S.B. s.16)

"Ve kendüler dahî bâb-ı 'adl ü 'adâletde Kısra- ma'delet oldukları münâsebetle 'Adlî tahallus iderlerdi." (L.T. s.143)

"Kendüler dahı iştikâl-i saltanatdan kelâl ve a'mâl-ı memleketden melâl geldükçe kulle-i rıf'at-ı saltanatdan vâdî-i şî're tenezzül iderlerdi." (A.Ç. s.72)

"Selâtîn-i 'Osmâniye içre fazîlet-i 'ilmiye ile şöhret-şî'ar olup nazm-ı eş'âr ile dahı ser ü kârı var idi." (R. s.29)

"Sultân Bâyezîd'ün eş'ârı vâfir ve gazeliyyâtı mütekâsir beyne'n- nâs meşhurdur." (S.B. s.17-18)

⁴⁷ Her nâle ki peydâ şevd ez sîne-i çâkem

Ebrî şevd ü girye kuned ber ser-i çâkem

⁴⁸ Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câne bas

Hüsn meydânı senündür ayagun merdâne bas

⁴⁹ Devlet adamları ilhama mazhar olurlar (İpekten 2017: 16).

“Mezkûr mahlas üzre şî'r söyleyüp **tegazzül** iderlerdi.” (A.Ç. s.72)

“**Şî'r-i şu'arâ-yı râsihîn minvâlinde** şî'r-i dikkat u tasannu' ile dirlerdi. (L.T. s.143)

“Ve kendülerün dahı fûnûn-ı ma'ârifden **hatt-ı vâfir**.” (B. s.6)

1.3.3.2. Poetikası

Şuara tezkirelerinden Adlî'nin şairliği ve yazmış olduğu şiirleri ile ilgili poetik verileri görmek mümkündür.

Tezkirelerde padişahın şairlik meziyeti ile ilgili; “tarz-ı gazel, kudret-i tamm, tab' -ı nazîf, tab'-ı şerîf, tab'-ı pâk, ser ü kâr” şiir sanatı ile ilgili; “bî-mesâlib, bî-me'âyib, tasannu', sehl-i mümteni', beyt-i latîf, zülâl-i nazm-ı âbdâr, nazm-ı revân-bahş” gibi poetik terimler tespit edilmiştir.

1.3.3.2.1. Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.3.3.2.1.1. Tarz-ı gazel: Üslûb, tarz, tarık, gibi tabirler herhangi bir tür yahut konu ile beraber kullanılır. Konuyu açığa çıkartmak, özelliklerini belirtmek amacıyla kullanılan bu tabirler kimi zaman da şairin söyleyiş tarzını izah ederler (Çetindağ 2010: 183). Latîfî, tezkiresinde Adlî'nin gazel tarzı hususunda kendisinden önceki padişahlardan daha üstün olduğunu ifade etmiştir.

“**Tarz-ı gazelde** âbâ-i kirâmına gâlib ve şî'r-i şu'arâ-yı efâzıl ü ehâlî misâlinde bî-me'âyib ü bî-mesâlib idi.” (L.T. s.143)

1.3.3.2.1.2. Tab': Tab' kelime manası olarak “tabiât, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011: 1178) anlamlarına gelmektedir. Tezkireciler bu tabiri şiirlerle açığa çıkan yeteneğinin doğuştan var olduğunu ortaya koymak için kullanırlar. Adlî için doğuştan getirilen şairlik yeteneğinin değerlendirmesinde “tab'” tabiri “şerîf, pâk, nazîf” gibi sıfatlarla nitelendirmeler yapılarak kullanılmıştır.

Tab'-ı pâk: Pâk; “temiz, arık pak 2. saf, halis, hilesiz 3.kutsal, mübarek” (Devellioğlu 2011: 998). Halis, temiz tabiat. Çelebi tezkiresinde Adlî'ye ait Farsça bir matlanın padişahın temiz tabiatından doğduğunu ifade etmiştir.

“Bu Fârsî matla' dahı **zâde-i tab'-ı pâk**leridür.” (A.Ç. s.72)

Her nâle ki peydâşevd ez sîne-i çâkem

Ebrî şevd ü girye kuned ber ser-i hâkem⁵⁰

⁵⁰ Parçalanmış sinemden çıkan her inilti, bir bulut olup toprağıma ağlar. Beyitin yer aldığı tezkire: (A.Ç. s. 72)

Tab‘-ı şerîf: Şerîf; “şerefli, mübarek, kutsal 2.soylu, temiz” (Devellioğlu 2011: 1157). Âşık Çelebi tezkiresinde II. Bayezid’in bir matlasının mübarek, soylu yaradılışının bir neticesi olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu da Padişahın yaradılışının şiir yazmaya elverişli bir şekilde olduğunu göstermektedir.

“*Hakkâ ki bu matla’ dahı zâde-i tab‘-ı şerîflerinden tâli’ olmuştur.*” (A.Ç. s.72)

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı cânê bas

*Hüsn meydânı senündür ayagun merdâne bas*⁵¹

Tab‘-ı nazîf: Nazîf kelime manası olarak “temiz” (Devellioğlu 2011: 952) anlamına gelmektedir. Temiz tabiat. Rızâ tezkiresinde yukarıdaki matlayla beraber bir başka beytin II. Bayezid’in temiz tabiatından doğduğunu ifade etmiştir.

“*Bu iki beyt-i latîf ol zât-ı şerîfün zâde-i tab‘ -ı nazîfleridür.*” (RI. s.30)

Beni lâ-y‘akıl iden şerbet-i la‘l-i lebidür

*Beni ser-geşte kılan âla çeh-i gabgabıdur*⁵²

1.3.3.2.1.3. Kudret-i tamm: Kudret; “1.kuvvet, güç, tâkat, iktidar 2. kâbiliyet, ehliyet” (Devellioğlu 2011: 604) manlarına gelmektedir. Tezkireciler şairin doğuştan gelen şairlik kabiliyetini anlatmada kullandıkları bir diğer tabir de kudrettir (Çetindağ 2010: 240). Beyanî padişahın şairliği ile yaradılışı arasındaki ilişkiyi kudret kelimesiyle açıklamıştır. Sultanın hayat veren nazma kudretinin yettiğini belirtmiştir.

“*...nazm-ı revân-bahşa kudret-i tammı ve mahâret-i mâlâ- kelâmı var idi.*” (B. s.6)

1.3.3.2.1.4. Mahâret-i mâlâ- kelâm: Mâlâ- kelâm kelime manası olarak “söz götürmez, diyecek yok” (Devellioğlu 2011: 666) anlamındadır. Beyanî II. Bayezid’in nazm konusunda maharetli olduğunu, mahareti üzerine söylenecek sözün olmadığını ifade etmiştir. Bu ifade bize padişahın şiir yazabilmek hususunda yetenekli olduğunu gösterir. Fıtratında şairlik olduğu ve buna diyecek herhangi bir lafın olamayacağını ileri sürmüştür.

“*...nazm-ı revân-bahşa kudret-i tammı ve mahâret-i mâlâ- kelâmı var idi.*” (B. s.6)

⁵¹Ey nazlı ata binen canın boynuna bas, şimdilik meydan senindir ayağını mertçe bas. Beyitin yer aldığı tezkireler: (RI. s.30), (A.Ç. s. 72)

⁵² Beni akılsız bir hale koyan dudağının kırmızı şerbetidir. Beni sersem, şaşkın bir hale çeviren yüce gerdanının çukurudur. Beyitin yer aldığı tezkireler: (RI. s.30), (A.Ç. s. 72)

1.3.3.2.1.5. Bî-mesâlib/ Bî-me'âyib: Bî; “-sız, - maz” anlamına gelmekte olup Farsça kelimelerin başına getirilir (Devellioğlu 2011: 112), mesâlib; “ayıplar, eksiklikler, kusurlar” (Devellioğlu 2011: 724), me'âyib; ayıp sayılan kusurlar” (Devellioğlu 2011:642) anlamlarına gelmektedir. Kusursuzluk tabirinin kullanılması şairin şairlik tarzının yahut şiirlerinin beğenildiğinin göstergesidir. Latîfî II. Bayezid'in şiirleri için bu tabiri kullanmıştır. Adlî'nin ehil olan kişilerin ve fazıl şairlerin şiirleri gibi kusursuz gazeller yazabildiğini tezkiresinde ifade etmiştir.

“Tarz-ı gazelde âbâ-i kirâmına gâlib ve şi'r-i şu'arâ-yı efâzıl ü ehâlî misâlinde bî-me'âyib ü bî-mesâlib idi.” (L.T. s.143)

1.3.3.2.1.6. Ser ü Kâr: Ser; “baş, kafa 2. başkan, önder, reis” (Devellioğlu 2011: 1096), kâr ise “iş güç, iş 3. kazanç, temettu” (Devellioğlu 2011: 562) anlamlarına gelmektedir. Rîyâzî tezkiresinde padişahın Osmanlı padişahları içerisinde nazm ile lider olduğunu, şiiri kendine uğraş edindiğini ifade etmiştir. Ser ü kâr ifadesiyle padişah bizzat şiir yazma işinin başında bulunmuştur. Kendine şiir yazmayı iş güç edinmiştir.

“Selâtîn-i 'Osmâniye içre fazîlet-i 'ilmiye ile şöhret-şi'ar olup nazm-ı eş'âr ile dahî ser ü kârı var idi.” (R. s.29)

1.3.3.2.2. Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.3.3.2.2.1. Tasannu': Tasannu': “1. bir şeyi olduğundan daha kıymetli göstermek uğruna sun'iliğe kaçma, yapmacık. 2. edb. bir şiir veya yazıda tabiiyetten uzaklaşacak şekilde aşırı sanat yapma.”⁵³ Adlî şiirlerinde duygu ve düşüncelerini açığa çıkartırken edebî sanatların hemen hemen hepsini yoğun bir şekilde kullanmıştır (Yavuz 2009: 127). Latîfî tezkiresinde padişahın bu yaklaşımını dile getirmiştir. Sultan şiirlerini dikkatli ve sanatlı olarak yazmıştır.

“Şi'r-i şu'arâ-yı râsihîn minvâlinde şi'r-i dikkat u tasannu' ile dirlerdi.” (L.T. s.143)

1.3.3.2.2.2. Nazm-ı revân-bahş: Revân-bahş; “canlandırıcı, can bağışlayıcı” (Devellioğlu 2011:1039). Beyanî, Adlî'in nazmı hususunda canlandırıcı yorumunu yapmıştır ki padişahın şairliği noktasında hayat veren bir nazma kudreti yetmektedir.

“...nazm-ı revân-bahş kudret-i tammi ve mahâret-i mâlâ- kelâmı var idi.” (B. s.6)

⁵³ <http://lugatim.com/s/Tasannu> Erişim Tarihi: 01.03.2019

1.3.3.2.2.3. Zülâl-i nazm-ı âbdâr: Âbdar; “1.sulu, taze 2.parlak 3.sağlam vücutlu 4.nükteli 5.zarif, güzel 6.hoş 7.su veren hizmetçi” (Devellioğlu 2011:4), zülâl; “saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı su” (Devellioğlu 2011:1391) anlamlarına gelmektedir. Rîyâzî tezkiresinde şiir ve mana için “âbdâr” tabirini kullanmıştır (Açıkgöz 2000: 152). “Âbdâr” tabiri padişahın iki beytinin değerlendirilmesinde nazm ve zülâl kelimeleriyle beraber kullanılmıştır. Tezkirede padişahın iki beytine yer verilmiş ve Rîyâzî bu beytleri hükümdarın sözlerinin çeşmesinin başından cereyan eden taze nazmının tatlı suyu olarak yorumlamıştır.

“Bu iki beyt, ser-çeşme-i kelâmü’l-mülûkından cereyân iden **zülâl-i nazm-ı âbdâr**larındandır ki sebt olındı: (R. s.29)

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câna bas

*Şimdilik meydân seniündür ayagun mardâne bas*⁵⁴

Her dûd ki peydâ şeved ez-sîne-i çâkem

*Ebrî şeved girye kuned ber-ser-i hâkem*⁵⁵

1.3.3.2.2.4. Beyt-i latîf: Latîf; “yumuşak, hoş, güzel, nazik” anlamlarına gelen kelime karşımıza üç türlü çıkmaktadır. Şairin kişiliğini ortaya koymak, şairlik vasfı üzerine şiir kabiliyetliklerini izah etmek son olarak ise ortaya çıkan şiirlerin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Rızâ tezkiresinde Adlî’in iki beyti için latîf tabirini kullanmıştır. Tezkirede bu iki latif beytin mübarek zatın temiz tabiatından doğduğu belirtilmiştir.

“Bu iki **beyt-i latîf** ol zât-ı şerîfün zâde-i tab ‘-ı nazîfleridür.” (RI. s.30)

Beni lâ-y’akıl iden şerbet-i la’l-i lebidür

*Beni ser-geşte kılan âla çeh-i gabgabıdur*⁵⁶

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câna bas

*Şimdilik meydân seniündür ayagun merd-âne bas*⁵⁷

⁵⁴ Ey nazlı ata binen canın boynuna bas, şimdilik meydan senindir ayağını mertçe bas. Beytin yer aldığı tezkireler: (RI. s.30), (A.Ç. s. 72)

⁵⁵ Parçalanmış sinemden yükselen her duman bulut olup toprağımın (mezarımın) üstüne düşen bir gözyaşı olur. Beytin yer aldığı tezkireler: (A.Ç. s. 72)

⁵⁶ Beni akılsız bir hale koyan dudağının kırmızı şerbetidir. Beni sersem, şaşkın bir hale çeviren yüce gerdanının çukurudur. Beytin yer aldığı tezkireler: (RI. s.30), (A.Ç. s. 72)

⁵⁷ Ey nazlı ata binen canın boynuna bas, şimdilik meydan senindir ayağını mertçe bas. Beytin yer aldığı tezkireler: (RI. s.30), (A.Ç. s. 72)

1.3.3.2.2.5. Sehl-i mümteni’: Kelime manası olarak, “Kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklidi zor olan söz” (Devellioğlu 2011: 1086) anlamındadır. Bu tabiri tezkire müellifleri özellikle şairin şairlik gücünü göstermek amacıyla kullanmışlardır. Âşık Çelebi de padişahın bir matlası hakkında bu yorumu yapmıştır.

Sehl-i mümtenî olan bir şiirin en önemli özelliği derin anlamların varlığıdır. Bu anlamlar basit ve sade görünen beytin içerisine gizlenmiştir. Bu anlamları yakalayabilmek ve bir benzerini yazabilmek kolay görülse de bir o kadar zordur. Çelebi tezkiresinde Adlî’nin bir matlası hakkında sehl-i mümteni’ yorumunu yapmıştır.

“ *sehl-i mümteni’ vâkı’ olmuşdur.* ” (A.Ç. s.72)

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câne bas

Hüsn meydânı senündür ayagun merdâne bas

1.4.YAVUZ SULTAN SELİM (SELİMÎ)

XVI. ve XVII. yüzyılları içerisinde yazılmış olan tezkirelerde Yavuz Sultan Selim’in hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik bilgileri görmek mümkündür. Bu yüzyıllar içerisinde yaşayan tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Latifî, Âşık Çelebi, Beyanî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde padişahın söz etmişlerdir.

Tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Latifî, Beyanî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde Yavuz Sultan Selim’den bahsederken padişahı ayrı bir başlık altında değerlendirmiş Âşık Çelebi ise tezkiresinin mukaddime kısmında ele aldığı padişahlar hakkında topluca bilgi vermiştir.

Tezkirelerde padişah için kullanılan başlıklara baktığımızda; Sehî Bey tezkiresi’nde; Sultân Selîm Şâh, Latifî tezkiresi’nde; Der-Zikr-i Merhûm ve Magfûr Hazret-i Sultân Selîm, Âşık Çelebi Tezkiresi’nde; Sultân Selîm Han, Beyanî tezkiresi’nde; Zikr-i Menâkıb-ı Sâhibi’l-Fethi’l-azîm Es-Sultân Selîm, Rîyâzî tezkiresi’nde; Fâtihü’l Haremeyn Hazret-i Sultân Selîm Hân, Rızâ tezkiresi’nde; Hazret-i Sultân Selîm Hân İbnü’s- Sultân Bâyezîd Hân Fâtihü’l-Haremeyn-i Şerîfeyn başlıklarını kullanmışlardır. Başlıklara baktığımızda dikkatimizi çeken bir husus vardır ki o da padişahın kutsal toprakları fethettiği için Haremeyn-i Şerifeyn’in fatihi olarak anılmış olmasıdır.

Tezkirelerde padişah okuyucuya taktim edilirken ağırlık verilen konular farklılık arz etmiştir. Her bir tezkire müellifi padişahın yaşam serüvenine farklı bir bakış açısı getirerek birçok konuyu günümüze taşımışlardır. Ele alınan bu konulara kısaca göz attığımızda Sehî Bey ve Riyâzî padişahı okuyucuya taktim ederken özellikle onun yiğitliğini konu edinmiştir. Başta babası II. Bayezid olmak üzere pek çok ülke ile yaptığı savaşları ve muzaffer oluşlarını dile getirmişlerdir. Şiir sanatına değinerek övgüler yağdırmışlardır. Beyanî tezkiresinde sultanın tahta çıkışına ve Şah İsmail ile yaptığı cenke değinmiştir. Rızâ sultanı tanıtmaya yönelik bilgiler verirken Latifî padişahın kişilik özelliklerini ayrıntılı bir şekilde dile

getirmiş, yiğitliğini, ahlakını ve sanatını okuyucuya derinlemesine izah etmiştir. Âşık Çelebi ise padişahın tahta oturuşunu felek ile ilgi kurmuş tıpkı dokuzuncu felek gibi tahta dokuzuncu sırada oturan padişahın saltanatını övgü dolu sözlerle anlatmıştır.

İnceldiğimiz tezkirelerde padişahın siyasi, sosyal ve edebi yönüne ait pek çok unsuru görmek mümkündür. Bu unsurlara hayatı, kişiliği ve sanatı başlığı altında ayrıntılara inilerek açıklıklık getirilmiştir.

1.4.1.Hayati

Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid'in oğludur. Osmanlı padişahları içerisinde dokuzuncu sırada olup 918/ 1512 yılında tahta oturmuş elli beş yaşında ise vefat etmiştir. I. Selim'in hükümdarlık süresi tezkirelerde farklılık göstermiştir. Rızâ tezkiresinde bu süreci 8 yıl 9 ay olarak belirtmiş Rîyâzî ise 9 yıl olarak ifade etmiştir. Padişahlık süresi her ne kadar kısa olsa da Rızâ, I. Selim'in bu süreç zarfında Allah'ın yardımıyla pek çok zafer kazandığını tezkiresinde belirtmiştir. Kemâl Pâşâzâde'nin bir beytine yer vererek bu düşüneyi pekiştirmiştir. Âşık Çelebi ise sultanın dokuzuncu sırada tahta oturmasını ile dokuzuncu felek⁵⁸ arasında benzerlik ilişkisi kurmuş nasıl ki dokuzuncu felek göğün en üst katmanı olarak gökyüzünü çepeçevre sarmışsa padişah da tıpkı bu felek gibi kendi memleketini genişletmiş, saltanatı geniş ve ecdadından yüce olmuştur.

“Sultân Bâyezîdün kiçi oğludur.”(S.B. s.19)

“Tokuz yüz on sekizde evreng-nişin-i taht-ı ‘âlî-baht olup müddet-i saltanatları sekiz sene ve tokuz ay olup müddet-i hayâtları elli beş senedür”. (RI. 31)

“Tâsi‘-i Selâtîn-i ‘Osmâniye olup... Tokuz yüz on sekizde mesned-nişin-i evreng-i saltanat olup... Devr-i saltanatları cümle tokuz yıl olup bu müddet-i kalîlü‘l-mikdârda bu denlî fütûhât-ı kesîreye muvaffak oldukların Kemâl Paşa-zâde merhûm bu gûne edâ itmişlerdür:

Az müddetde çok iş itmiş-idi

Sâyesi olmuşıdı ‘alem-gîr

Şems-i ‘asr idi ‘asrda şemsün

Zilli memdûd olur zamânı kasîr⁵⁹”

⁵⁸Dokuzuncu gök Felekü'l-a'zâm, ya da Felekü'l-eflâk (Felek-i atlas) olarak bilinir. Bütün bu gökleri çevreleyen gökyüzünün en üst katıdır (And 2007: 80).

⁵⁹ Az müddette çok iş etmişti. Gölgesi bütün âleme yayılmıştı. Asrın güneşiydi; güneşin de ikinci vakti gibiydi. Gölgesi çok uzun; ancak, zamanı kısıydı. Beyitlerin geçtiği tezkireler; (R. s.31), (RI. s.31)

“Rütbede felek-i tâsi’dür, ol sebebeden devr-i saltanatı ihâtada devr-i ecdadından vâsi’dür Çünkü felek-i tâsi’ muhaddid-i cihât ve muhît-i semevâtdur, kezâlik sultân-ı mezkûrun dahı vüs’at-ı saltanatı ve fûshatı memleketi saltanat-ı ecdâdından ‘âlî ve etvâr-ı edvârı şâmil-i etrâf u havâlî idi. (A.Ç. s.72-73)

و لله يوتى ”ميلءنم قلاخاميربلا الضفايحئل“den tokuz yüz on sekizinde kablerinden menşûr-ı livâ-i sâhib-kırânî kabza-ı tasarrufına tefvîz olunup...” (B. s.7)

Osmanlı Devletinde taht niyet işi değil azim ve istikrarlı bir uğraşın sonucunda kazanılan bir zafer olmuştu. Yavuz Sultan Selim de bu azim ve istikrarın sonucunda tahta oturmuştu. Öyle ki II. Bayezid büyük oğlu Sultan Ahmed’i velihat olarak görmüş tahtı ona vermeye niyet etmişti. Lakin II. Bayezid’in niyetine razı gelmeyen Sultan Selim Yeniçerilerin desteğini alarak askerlerini toplamış babası ile saltanat kavgasına girmiş ve tahtı babasının elinden alarak padişah olmuştu. Onun bu kavgası Rızâ ve Sehî Bey’in tezkirelerinde dile gelmiştir.

“Fi’l-vâki’ Sultân Bâyezîd Hân makâm-ı şeyhûhata kadem basmagla Sultân Ahmed’i velî-’ahd itmege niyyet itmiş idi. Lâkin yeniçeri tâ’îfesi şehzâdenün muktezâ-yı hevâ-yı nefis üzere hareketin müşâhede itmekle saltanata ‘adem-i liyâkatine cezmleri olup Keefe’de tırâzende-i mesned-i emâret olan Sultân Selîm’i getirüp evreng-nişîn-i hilâfet itmişlerdür.” (R. s.31)

“...babası âhir vaktinde tahtını büyük oğlu Sultân Ahmede bildürmek murâd idindi. Bu dahı ahvâle vâkıf olıcak çeri cem’ idüp gelüp babasıyla ceng-i ‘azîm ve kıtâl-i delîm idüp darb u dest ile tahtı babası elinden alup taht-nişîn pâdişâh oldu”. (S.B. s.19)

Padişahın yapmış olduğu savaşlara baktığımızda yalnızca kardeşi Sultan Ahmet ve babası II. Bayezid ile değil birçok ulusla da cenke girmiştir. Sehî Bey tezkiresinde padişahın Şah İsmail’i bozguna uğrattığını, Mısır üzerine sefere çıkıp Mısır Sultanı Kansav Gavriye karşı muzaffer olduğunu, Çarkes Kavmi’nin lideri Tomanbay’i Bâb-ı Züveyle önünde astırdığını yazmıştır. Rızâ da tezkiresinde padişahın bu zaferlerine ek olarak Sultan Korkud ve Türkmân Hanı Devletini eklemiştir. Rızâ bu zaferleri padişahta bulunan yedi hal ile yorumlamıştır. Bu yedi hal; II. Bayezid, Sultan Ahmed, Sultan Korkud, Şâh İsmâ’il, Kansugavri, Tomanbay, Türkmân Hanı Devleti olup zapt ve istila edilmeleriyle izah edilmiştir. Latîfî de padişahın doğduğu vakit güneşin etrafındaki yedi gezegende yedi hal göründüğünü bu hallerin büyük bir alamete ve vakaya dalalet ettiğini tezkiresinde belirtmiştir. Âşık Çelebi ise tezkiresinde padişahın yapmış olduğu savaşlara örnek olarak Arap ülkesini göstermiştir. Arap ülkesinin askerlerini emri altına aldığı ve kılıcına mahkûm bıraktığı tezkirede geçmektedir.

“Şâh İsmâ’il ile mukâbele idüp bi-izni’l-lâh şark pâdişâhı İsmâ’il Şâh münhezim olup ahvâlî ne olduğu ma’lumdur. Ve andan gayrı Mısır üstine varup Dâvud peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm türbesi üstinde sultân-ı Mısır olan Kansav Gavri ile mukabil olup ol dahı anda münhezim olup kaçarken tutulup başını pâdişâh-ı ‘alem-penâh Sultân Selîm Şâh hazretlerinin ayagı topragına getürdiler. Âhir bakiyye-i süyûf olup kalan Çârkes tâyîfesi Tumân Bay-nâm

çarkesi sultân nasb idüp merreten ba‘de uhrâ Mısra gelüp ceng idüp anlar dahı sınıp Sultân Tumân Bay tutulup Mısırda Bâb-ı Züveyle öninde bogazından asdılar.” (S.B. s.19)

“Cism-i latîflerinde yedi ‘aded hâli olup fâyıklar idi. Pâdişâh-ı ‘âlicâh teshîrine işâretdür dimişler idi. Birâder-i ekberi Sultan Ahmed ve Sultan Korkud Şâh İsmâ‘il, Kansugavri, Tomanbay, ‘Alâ‘ü‘d-devle Han-ı Türkmân, vâlid-i mâcidleri, gûyâ ki ol yedi ahter-i ferhunde-hâl idi ki,” (R. s.30)

“Cihânun Rüstem ü İsfendiyârı resâyil-i mehâsin-i menâkıbından şöyle nakl olındı ki hîn-i vilâdetinde endâm-ı sa‘âdet-encâmılarına ‘aded-i seb‘a-i seyyâre yedi ‘aded hâl bulundu ve ol hâller hikmet-i sarîhden hâlî görülmeyüp her biri bir ‘alâmet-i ‘uzmâya ve bir vâkı‘a-ı kübrâya dâll bulundu.” (L.T. s.148)

“Cünd-i ‘izzeti iklim-i ‘Arabı teshîr eyledi, kişver-i ‘Acem‘i ceyşi ‘adâlet-kîşi mahkûm-ı şemşîr eyledi.” (A.Ç. s.73)

1.4.2.Kişiliği

Tezkirelerde zeki ve ileri görüşlü bir padişah olarak tanınmıştır. Çok akıllı ve idrak sahibi olduğu tezkirelerde daima belirtilmiş olup özellikle taşıdığı bu vasıflarla fikirleri, ileri görüşlülük ve tedbir timsali olan Âsaf’ın fikirlerine benzetilmiştir. Aydın görüşlü, parlak zihinli olduğunu belirtmek için akıllı ve fikirleri güneşin parlaklığına, ayın aydınlığına benzetilmiştir.

Savaş meydanındaki yiğitliği, korkusuz tavırları ifade edilirken göğsünün demir gibi sağlam olduğu, iyi bir at binicisi olduğu vurgulanmıştır. Her ne kadar saltanat yılları kısa olmuş olsada Mısır fatihi olduğu tezkirelerde belirtilmiştir. Yiğitliğinin ve hükümdarlığını daha iyi bir şekilde izah etmek için tarihi ve efsanevi şahsiyetlerle benzerlik ilişkisi kurulmuş kişilik özellikleri ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

İlme ve maharet sahibi olan kişilere karşı daima ilgili davranmıştır. Dindar bir şahsiyete sahip olup marifet dolu Allah dostu olduğu tezkirelerde ifade edilmiştir. Adaletten şaşmamış haklının hakkını haksıza yedirmemiştir. Ülkesini ve halkını daima korumuştur.

I. Selim’in kişiliğine yönelik tezkirelerde; “âhenîn-veş sîne, âsâf-re‘y, bahâdır, dilaver, şecâ‘at, cism-i latîf, ehl-i ‘irfân, envâr-ı mihrî ‘akl, envâ‘-ı mâh-ı re‘y, Fâtih-i Mısırü‘l-Kâhire, fâris-i feres-i ma‘reke-i ferâset, Fâtih-i Haremeyn-i Şerîfeyn, Hazret-i Sikender-veş, mu‘adil-i ‘ahd-i Enûşîrevân, müceddid-i erkân-ı dîn-i Muhammedî, mürebbî-i zarîfân, pâdişâh-ı ârif-i pür-ma‘ârif, Süleymân, şehinşâh-ı sahib-i adâlet, vüfûr-ı akl u idrâk, vüfûr-ı idrâk ü zekâvet, zihn-i pâk” gibi ifadeler kullanılmıştır.

1.4.2.1.Âhenîn-veş sîne: Âhenîn; 1.demirden 2.demir gibi pek sağlam (Devellioğlu 2011: 17), -veş; gibi manasını veren bir benzetme edatı (Devellioğlu 2011:1339); sîne; göğüs, yürek (Devellioğlu 2011:1114), âhenîn-veş sîne ise demir gibi pek sağlam olan sine anlamına gelmektedir.

Yavuz Sultan Selim’in savaş meydanındaki heybeti Latîfî tezkiresinde konu edinmiştir. Latîfî padişahın göğsünün demir gibi sağlam olduğunu söylemiştir. Hatta Latîfî sultanın savaş

meydanındaki duruşunu tezkiresinde betimlemiştir. Doğruca yerini bulan kılıcından gayri o kadar güçlü kalbli ve cesur yiğit idi ki savaş meydanında demir gibi pek sağlam olan göğsünü gerip, salınarak edalı ve doğru yürüyen kılıcı düşmana tek başına varır, düşmanın saflarını yarar, kale döver gibi düşman askerlerine karşı çıkardı.

“Tîg-ı tedbir-i isâbet-pezîrden gayrı şol kadar kaviyyü’l-kalb ve şecî’ ü dilîr idi ki meydân-ı masâffda siper-i âhenîn-veş sîne gerüp ve tîr-i râst- refâtâr gibi düşmene tenhâ varmak ve darb-zen-i saf-şiken gibi ‘asker-i a’ dâya istikbâl idüp kendüyi kalbe urmak katında câ’iz idi.” (L.T. s.148)

1.4.2.2.Âsâf-re’y: Âsâf-re’y; Hz. Süleyman’ın veziri olup ismi Âsâf bin Berhiyân’dır. İlm-i simya gibi çeşitli ilimlere sahiptir (Uzun 1999: 78). “Doğu edebiyatında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan unvan olup Süleyman peygamberin meşhur veziri ve İsrailoğulları soyundan gelen Âsaf b. Berhiye’den kalmadır. Şairlere göre Âsâf bir fazilet, ileri görüşlülük, idare ve tedbir timsalidir” (Pala 2004: 33). Latîfi de tezkiresinde padişahın fikirlerini Âsâf-re’y olara nitelendirmek suretiyle onun ileri görüşlülüğüne gönderme yapmıştır. Hatta öyle ki fikir ve çabuk sezişte sultanın kendi fikirlerinden, parlak düşüncelerinden başka kimse ona vezir olamazdı.

“... ol bir pâdişah-ı saf-ârâ ve Âsâf-re’y idi ki kemâl ü kiyâsetde ve fikr ü ferâsetde kendü re’y-i sâyibinden ve fikr-i sâkubundan gayrı ana kimse vezir olmazdı.”(L.T. s.148)

1.4.2.3.Bahâdır/ Dilaver/ Şecâ’at: Bahâdır; “cesur, yiğit” (Devellioğlu 2011: 73), dilaver; “yiğit, yürekli” (Devellioğlu 2011:210), şecâ’at; “yiğitlik, yüreklilik” (Devellioğlu 2011:1146) anlamlarına gelir.

Sehî Bey tezkiresinde padişahın yiğitliğine vurgu yapmış olup babasıyla girdiği taht kavgası konu edinmiştir. Tezkirede, II. Bayezid ömrünün son vakitlerinde tahtını büyük oğlu Sultan Ahmet’e bırakacağını bildirdiği, bunu kabullenemeyen Sultan Selim ayaklanıp askerlerini toplayıp babasıyla cenk ettiği ve tahtı büyük bir zaferle ele geçirdiği yazmaktadır. İşte bu olay onun yiğitlikteki maharetini göstermiştir. Hatta Sehî Bey padişahın bu zaferini İskender’den bu yana böylesine bir yiğitliği hiçbir padişahın yapmadığı şeklinde yorumlamıştır.

“Anun bahâdurlığı ve şecâ’ati şol mertebededürki babası âhir vaktinde tahtını büyük oğlu Sultân Ahmede bildürmek murâd idindi. Bu dahı ahvâle vâkıf olıcak çeri cem’ idüp gelüp babasıyla ceng-i ‘azîm ve kîtâl-i delîm idüp darb u dest ile tahtı babası elinden alup taht-nişîn pâdişâh oldu. Devr-i İskenderden berü bunun itdügi bahâdurlığı ve dilâverliği bir pâdişâh itmemişdür.” (S.B. s.19)

1.4.2.4.Cism-i latîf: Latîf, “yumuşak, hoş, güzel, nazik” (Çetindağ 2010:254) anlamına gelmektedir. Bu tabir genellikle beğeni ve hoşnutluk göstergesi olarak kullanılmıştır. Rîyâzî de tezkiresinde padişahın yedi hali izah ederken padişahın cismini yani bedenini latîf olarak nitelendirmiştir.

“Cism-i latîflerinde yedi ‘aded hâli olup fâyıklar idi.” (R. s.30)

1.4.2.5.Dine Bağlılık: Rîyâzî ve Rızâ'nın tezkirelerinden Yavuz Sultan Selim'in dindar bir kişiliğe sahip olduğunu görmek mümkündür. Rîyâzî, Sultan Selim'in Muhammet dininin esaslarına yeni bir veche verdiğini bildirmiştir. Rızâ ise tezkiresinde, padişahın Kahire'nin gücüne sahip olduğunu belirterek din uğruna düşmanla savaştığını ve üstün geldiğini söylemiştir. Saltanat yıllarının kısa olduğunu belirterek Yavuz Sultan Selim'in Kahire fatihi ve Fâtih-i Haremeyn-i Şerîfeyn, yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı olduğunu tezkiresinde yazmıştır. Hatta tezkiresinde bu kısa ve başarılı padişahlık sürecini Kemâl Pâşâzâde'nin bir şiirine yer vererek bildirmiştir.

“... zîc-i müstahrecleri re's-i mi'e tâsi'ada **müceddid-i erkân-ı dîn-i Muhammedî** olduğın ta'yîn itmişler.” (R. s.30)

“Kuvvet-i kâhireye mâlik ve bi'z-zât sarîk-i cihâda sâlik pâdişâh-ı cihân ve sâhib-kırân-ı zamân idiler. Müddet-i kalîl-i saltanatlarında **Fâtih-i Mısrü'l-Kâhire ve Haremeyn-i Şerîfeyn** olduklarından merhûm Kemâl Pâşâ-zâde Hazretleri'nden sâdır olmuştur:

Az müddetde çok iş itmiş-idi

Sâyesi olmuşdu 'alem-gîr

Şems-i 'asr idi 'asrda şemsün

*Zillî memdûd olur zamânı kasîr*⁶⁰,”

1.4.2.6.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi

Sikender: Tarihte şuana kadar iki İskender (Sikender) bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İskender-i Zülkarneyn diğeri de Makedoyalı Filip'in oğlu İskender-i Yunanî'dir. Büyük İskender M.Ö. III. Asırda yaşamış olup içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, ırk ayrımı gütmeyen, Mısır'a bir Tanrı olarak giren, çok tanrılı Grek dinine uyan bir kişidir. Oysa bir peygamber veya salih kul olması gereken Zülkarneyn'de bu gibi özellikler bulunmaz. İskender, çok zaman Zülkarneyn yerine zikredilmiştir (Pala 2011:236-237). Edebiyatımızda bu iki kişi daima karıştırılsa da menkabeler Makedonyalı'yı işaret etmiştir (Kurnaz 2009: 252-253). Makedonyalı İskender; çok zeki, akıllı, kudret ve kuvvet sahibi biri olup Yunanistan'ı zaptettikten sonra İran, Suriye, Mısır, Hindistan'ı ele geçirmiştir. Onun bu korkusuzca tavrı edebiyatımızda konu edinmiştir. Kendisinde barındırdığı vasıfları sayesinde birçok şair tarafından benzetme amacı güdülerek kullanılmıştır. İskenderin cihangirliği nedeniyle padişah övgülerinde tezkire müellifleri tarafından sıklıkla kullanılır. Latifî de

⁶⁰ Az müddette çok iş etmişti. Gölgesi bütün âleme yayılmıştı. Asrın güneşiydi; güneşin de ikinci vakti gibiydi. Gölgesi çok uzun; ancak, zamanı kısaydı. Beytlerin geçtiği tezkireler; (R. s.31), (RI. s.31)

tezkiresinde I. Selim'i överken İskender benzetmesi yapılmıştır. Padişahın İskender gibi yedi memlekete sultan olacağını belirtmiştir.

“Hazret-i Sikender-veş ekâlîm-i seb'aya sultân olacakdur...” (L.T. s.148)

Husrev: Hüsrev, Nuşirevân'ın torunu olup Sasaniyân sülâlesinden bir padişaktır. Bu kelime padişah anlamında da kullanılmaktadır (Pala 2004:220). Latifî teskiresinde padişahı Anadolu'nun Hüsrev'i olarak belirtmektedir.

“Ol Hâkân-ı Hafız-beyânı Husrev-i Rûmdur dirler.” (L.T. s.150)

Enûşîrevân: Enûşîrevân, Nuşirevân olarak bilinir. “ İran Sasâniyân sülâlesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Lâkabı Âdil'dir. Akıllı, tedbirli, dirayetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir padişaktır” (Pala 2004:362). Kendisinde barındırdığı bu özellikler sayesinde, padişahlar yahut devirleri Nuşirevân'a, Nuşirevân'ın devrine teşbih edilir. Mu'adil, kelime manası olarak “müsâvî, denk” (Devellioğlu2011:763), 'ahd ise “1.söz verme 2.and, yemin 3.devir, zaman, gün” (Devellioğlu2011:717) anlamlarına gelmekte olup burada devir, zaman anlamında kullanılmıştır.

Birçok özelliği içinde barındıran Enûşîrevân, Latifî'nin tezkiresinde de kuvveti, heybeti ve kudretiyle benzetme amacı güdülerek kullanılmıştır. Latifî'nin tezkiresinde padişahın manevi kudreti ve kuvvetinin emirlerin gönüllerine, vezirlere hatta yaratılmışların tümüne dehşet ve heybet saçtığını, idaresi altına aldığı yazılmıştır. Öyle ki Latifî, onun katılığının sesinin, birinin üzerine şiddetle sıçramasının, kâinatta, yedi ülkede beş tarafa dolduğunu dile getirmiştir. Kendisinde barındırdığı bu vasıflar sayesinde Latifî padişahın devrinin yer ve zamanın korkusuzluk dolu, Enûşîrevân'ın devrine denk geldiğini tezkiresinde ifade etmiştir.

“Mehâbet ü salâbetinden kulûb-ı ümerâ ve vüzeraya belki kâffe-i berâyâya dehşet ü heybet müstevli olmuşdı ve sıyt u sadâ-yı salâbet ü satveti 'arsa-i kâyinâta ve heft iklim ü şeş cihâta tolmuş idi. Bu sebepten zemîn ü zamân pür-emn ü eman ve mu'adil-i 'ahd-i Enûşîrevân idi.” (L.T. s.149)

Süleymân: Davud Peygamberin oğlu olup 12 yaşında tahta geçmiştir. Üzerinde “İsm-i A'zam” yazılı mühürlü bir yüzük ile tüm mahlûkatlara hükmetmiştir. Cinlerle, hayvanlarla, rüzgârla konuşurmuş (Pala 2004: 411-412). İhtişamından dolayı edebiyatımızda sıklıkça benzetme amacıyla kullanılmıştır. Latifî de tezkiresinde sultanın Allah'ın yardımıyla Süleyman ve İskender gibi zaferler kazanan bir padişah olduğunu söylemiştir. Onlar gibi I. Selim de memleketleri ele geçiren, ülkelerin kapısını açan, birçok askeri idare edebilen, düşmanlarını öldüren bir padişah olmuştur.

“Âkıbet Süleymân u İskender gibi şâh-ı zafer-i destgâh ve her ne cânibe teveccüh itdiyse mü'eyyedimin 'indillâh oldu ve bi'l-cümle şâhân-ı memâlik-sitân içre bir şeh-i kişver-güşâ ü leşker-keş ve pâdişâh-ı 'adû-küş idi.”(L.T. s.148)

1.4.2.7.Ehl-i ‘irfân: Ehl-i ‘irfân, “irfan sahibi, bilgili” (Devellioğlu 2011: 238) anlamına gelmekte olup Âşık Çelebi tezkresinde I. Selim’in bilgili bir padişah olduğuna değinmiştir.

“Pâdşâh dahi **ehl-i ‘irfân** ve mürebbî-i zarîfân idi.” (A.Ç. s.73)

1.4.2.8.Envâr-ı mihri ‘akl / Envâ’-ı mâh-ı re’y: Envâr; “ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar” (Devellioğlu 2011:257), mihr; “güneş “(Devellioğlu2011:751), envâ’; “çeşitler, türler” (Devellioğlu 2011:257). mâh; “ay” (Devellioğlu2011:649), re’y; “1. görme, görüş 2. fikir, düşünce” (Devellioğlu2011:1040).

Âşık Çelebi padişahın aklını güneşe, fikirlerini ise aya benzetmiştir. Güneşin ışık kaynağı oluşu gibi padişahın akli güneşin parlaklığına, ayın da aydınlığı gibi padişahın fikirleri aya benzemektedir. Âleme ve insanoğluna aydınlık saçmaktadır. Âşık Çelebi’nin yapmış olduğu bu benzetme padişahın fikirlerinde ne kadar aydın görüşlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Ce’ale’ş-şemse ziyâen ve’l-kamera nûran⁶¹ tıbkı üzre **envâr-ı mihri ‘akl ve envâ’-ı mâh-ı re’yi** ile ‘alem pür-ziyâ vü âdem münevver idi.”(A.Ç. s.73)

1.4.2.9. Fâris-i feres-i ma’reke-i ferâset: Fâris; “1 atlı 2 binici, ata binmekte maharetli” (Devellioğlu 2011:285), feres; “at, beygir” (Devellioğlu 2011: 296) ma’reke; “savaş meydanı” (Devellioğlu 2011:671), ferâset; “anlayışlı, çabuk seziş” (Devellioğlu 2011: 296) anlamlarına gelmektedir. Terkibi ise savaş meydanındaki çabuk sezişli usta at binicisi şeklinde düşünebiliriz.

Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın şiir dili hakkında bilgi verirken onun usta bir at binicisi olduğunu belirtmiştir. Savaş meydanındaki usta binici çabuk sezişi ve akıllılığıyla Farsçaya meyl etmiş ve Acem üslûbunu araştırmıştır.

“Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türki şi’re tettebbu’ itdiler ammâ ol **fâris-i feres-i ma’reke-i ferâset** ü kiyâsetün Fârsîye meyleri ziyâde olduğu sebebdan üslûb-ı ‘Acem dahi tettebbu’ itdiler.” (A.Ç. s.73)

1.4.2.10.Fâtih-i Mısrü’l-Kâhire: Fatih; “fetheden, açan 2. bir memleket zapeteden” (Devellioğlu 2011: 289) anlamlarına gelmektedir. Rızâ tezkiresinde I. Selim’den bahsederken onun Mısır ülkesindeki Kahire’nin fatihi olduğunu yazmıştır.

“Müddet-i kalîl-i saltanatlarında **Fâtih-i Mısrü’l-Kâhire...**” (RI. s.31)

⁶¹ “Güneşi ışık kaynağı, ayı da aydınlık kıldı” (Akın 2018: 73).

1.4.2.11.İlime ve bilime önem veren: Rızâ padişahın kendisinden önceki padişahlar gibi İstanbul'da birçok imarethane, medrese, benzeri görülmemiş cami ve kalbe ferahlık veren ibadet yerleri yaptırdığını ve bu yapıların hayret verici olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Bunlar dahı mahrûsa-i mezbûrede ‘imâret ü medreseyi müşt Emil câmi’-i bî-hem-tâ ve ma’bed-i dil-güşâ ihdâs ü peydâ itdürmişlerdür ki hayret-efzâdur.”(RI. 30)

1.4.2.12.Mürebî-i zarîfân: Mürebî: “1. terbiye eden; çocuk terbiye eden (adam)” (Devellioğlu 2011: 857) anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın bilgili bir padişah olduğuna vurgu yaparak onun zarif bir terbiyecisi/ eğitici olduğundan bahsetmiştir.

“Pâdşâh dahı ehl-i ‘irfân ve mürebî-i zarîfân idi.” (A.Ç. s.73)

1.4.2.13.Pâdîşâh-ı ârif-i pür-ma’ârif: Ârif; irfan sahibi olan kişidir. Allah’ın varlığını idrak ederek geçici olan tüm varlıklardan uzaklaşıp Allah’ın varlığı ile bir olan kişidir. Arif kişi herşeye hâkimdir. Her konu hakkında bilgi sahibidir. Klasik edebiyatta şairler bazen sevdikleri kişileri anlatırken onları ârif olarak zikrederler. Latîf de tezkiresinde padişahı zikrederken onun marifet dolu bir ârif olduğunu söylemiştir. Herşeyi bilen bir ârif gibi ahvali bilinmeyen cihana inceden inceye vakıf olduğunu belirtmiştir.

“Beligu’l-beyan ceriyyü’l- cinân ve fasîhu’l-lisân bir pâdîşâh-ı ârif-i pür-ma’ârif ve esrâr-ı ahvâl-i cihan mû-be-mû vâkıf idi.”(L.T. s.147)

1.4.2.14.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: Osmanlı padişahlarının padişahlık içerisindeki en önemli vasıflarından biri de hamilik özelliğidir. Maharet sahibi olan kişileri himayeleri altına alır, onları gözetir, eserlerini büyük bir zevkle okur, takdir eder, kendisi için şiirler yazmasını ister ve meşhur ederdi. Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın kâmillere arzu ettikleri kadarıyla, kabul edenlere yetenekleri kadar çeşitli bahşîşler ve ihsanlarda bulunduğunu yazmıştır.

Latîf de tezkiresinde padişahın bu özelliğine değinerek padişahın fazilete ve bilme düşkün olduğunu bu sebeple zamanın fazıllardan seçmeksizin karşılıklı görüşüğünü ve asrın kâmilleriyle sıkıntısız ferahladığını dile getirmiştir. Ayrıca I. Selim’in Nevayî divanını çoğu zaman eline alıp incelediğini belirtmiştir. Sultanın Nevayî’nin şiirine iltifatlarla bulunup rağbet gösterdiği ve şöhret kazanmasını sağladığı yine tezkirede geçen bilgilerdendir.

“Kâmillere murâdlarınca ve kâbillere isti’dâdlarınca envâ’-ı bahşîş u bahşâyîş ile ve bâb-ı lutf u ihsânından küşâyîş ile telakkî itdi.” (A.Ç. s.73)

“Samîm-i cân u dilden mâ’il-i ma’ârif ü fezâyîl olduğu bâ’isden pâdîşâhlık ‘örf ü izâfetin koyup zamânenün fâzıllarıyla bî-ihitiyâr ihtilât ve ‘asrının kâmilleriyle bîtekellûf inbisât iderlerdi... Ekser-i evkâtta Dîvân-ı Nevâyî tettebbu’ iderdi. Eş’âr-ı Nevâyîye anların iltifâtı rağbet ü şöhret virürdi.”(L.T. s. 149-150)

1.4.2.15.Şehinşâh-ı Sahib-i Adâlet: İyi bir yönetim, adalet terazesinde kılı kırk yaran padişahın vicdanıyla gerçekleşir. Adaletli bir padişah, haklıyı haksızdan ayıran, mazlunun hakkını zalime yedirmeyen, doğru yer ve zamanda adalet arayan kimseleri geri çevirmeyendir.

Latîfî, tezkiresinde sultanın adaletli bir padişah olduğunu izah ederken onun padişahlık zamanında adalet isteyen mazlunların hayfının ve hakkının mahşer gününe kalmadığını dile getirmiştir. Uyanık gönlü ve mükemmel aklının ayarı ile hiçbir vakit hile yapmamış aldatan olmamıştır, şeklinde padişahın adaletli olduğunu söylemiştir. Âşık Çelebi de tezkiresinde Arap ülkesini ele geçirirken padişahın adaletli bir kişi olarak söz etmiştir.

“Ve bir şehinşâh-ı sâhib-i ‘adâlet idi ki ‘ahd-i hümayûnına mazlûm-ı dâd-hâhun hayfı yevm-i mükâfâta ve hakkı rûz-ı ‘arasâta kalmaz idi. Ve dil-i bîdâru ‘akl-ı kâmilü’l-‘yâr ile kat’â gabn u firîbe kâbil degüldi.”(L.T. s.148-149)

“Cünd-i ‘izzeti iklim-i ‘Arabı teshîr eyledi, kişver-i ‘Acem’i ceyşi ‘adâlet-kîşi mahkûm-ı şemşîr eyledi.” (A.Ç. s.73)

1.4.2.16.Vüfûr-ı akl u idrâk / vüfûr-ı idrâk ü zekâvet: Vüfûr; “çokluk, bolluk” (Devellioğlu 2011:1342), idrâk; “anlayış, akıl erdirmeye” (Devellioğlu 2011:473), vüfur-ı akl u idrâk; “idrakı bol, çok akıl erdiren, akı ve anlayışı çok olan” anlamlarına gelmektedir.

Latîfî tezkiresinde padişahın zihni ve zekâsında temiz yaradılışlı olduğunu vurgulamıştır. Yüce Osmanlı sultanları arasında bol anlayışı ve çabuk kavrayışı ile herkesçe tanınmış ve bu şekilde vasıflandırılmıştır. Latîfî tezkiresinde padişahın aklının ve anlayışının fazla olduğundan bahsederken fikirlerinde bağımsız olamayan yol gösterici bir vezirin, yerinde uygun tedbirleri olsa dahi razı olmadığını belirtmiştir.

“Selâtîn-i Âl-i Osmânda fazl u fesâhat ve vüfûr-ı idrâk ü zekâvetle ma’rûf-ı u mevsûfdur. Ve zihni ü zekâda tab’-ı pâki ve vüfûr-ı akl u idrâki bir derecede idi ki re’yinde müstakil olmanın bir vezir-i müşîrün tedbir-i isâbet- pezîrine zerrece kâ’il degül.” (L.T. s.148-149)

1.4.2.17.Zihn-i pâk: pâk; “1. temiz, arık, pak 2. saf, halis; hilesiz 3. kutsal, mübarek” (Devellioğlu 2011:998) anlamlarına gelmektedir. Sehî Bey padişahın zihninin pak olduğunu söyleyerek temiz, hilesiz bir zihne sahip olduğunu belirtmiştir.

“... zihn-i pâki gâyetde.” (S.B. s. 20)

1.4.3.Sanatı ve Poetikası

1.4.3.1.Sanatı

Osmanlı içerisinde adillikle, zeki ve yiğitlikle tanınmış olan padişah sanatla da ismini duyurmuştur. Tezkirelerden elde edilen bilgilere göre sanatın şiir dalıyla ilgilenmiştir. Şiirlerini yazarken kullandığı mahlasın Selimî olduğunu Rızâ ve Rîyâzî’nin tezkirelerinden görmek mümkündür.

“Mahlas-ı şerîfleri Selîmî’dür.” (Rİ. 30)

“Mahlas-ı şerîfleri, ism-i sâmilere nisbetle **Selîmî**’dür.” (R. s.30)

Yavuz Sultan Selim’in şiir dilini ele aldığımızda incelediğimiz tezkirelerde farklı bilgiler yer almıştır. Sehî Bey ve Beyanî tezkirelerinde padişahın Türkçe şiirler kaleme almadığını ileri sürmüşlerdir. Heşt Bihişt’de Sehî Bey, padişahın halk her ne kadar Türkçe şiir yazdı dese de halkın görüşlerine katılmayıp padişahın Türkçe şiir yazmadığını ileri sürmüş, şiirlerinin tamamının Farsça olduğunu söylemiştir. Beyanî de tezkiresinde bu düşünceyi destekleyerek Türkçe şiir demeye tenezzül etmediğini, eşi benzeri bulunmayan Farsça şiirleri ve Acemlere yakışacak sözlerinin olduğunu söylemiştir. Rîyâzî de padişahın Türkçe ve Arapça yerine Farsçayı tercih edip Divanını da Fars dilinde tertip ettiğini tezkiresinde belirtmiştir. Ayrıca Anadolu diyarında kendisinden başka kimsenin Türkçe şiiri terkedip Farsça divan yazmadığını dile getirmiştir. Rıza, Âşık Çelebi ve Latifi ise tam tersi olarak Farsça şiirlerinin yanında Türkçe şiirlerinin az olmakla beraber var olduğunu ve bu şiirlerin halk arasında meşhur olduklarını yazmışlardır.

“Egerçi ‘avâmü’n-nâs anlara Türkî eş’âr isnâd iderler ammâ anlar aslâ Türkî şi’r dimemişlerdür. Küllî eş’ârı anların Pârsîdür. Dîvânlarında bir Türkî sözleri yok.” (S.B. s.20)

“Ulûv-i himmetlerinden Türkî şi’r dimege tenezzül itmeyüp bî-nazîr Fârisî eş’ârı ve Acemâne güftârı vardır.” (B. s.7)

“Semend-i tab’-ı sihr-sâzları ‘arsa-i lisân-ı Derî’de Türk ü Tâzî itmeden hâlî olmayup ol lisânda tertîb-i Dîvân buyurmuşlardır.” (R. s.31)

“Şu’arâ-yı vilâyet-i Rûmdan andan gayrı kimesne Fârisî dîvân tedvin itmedi ve şi’r-i Türkîyi terk idüp ol tarza gitmedi.” (L.T. s.150)

“Fârisî ve Türkî eş’âr-ı belâgat-‘üvânları olup...”(RI. s.30)

“Ve kendüler dahı sâ’ir ecdâdından ziyâde şi’re müştâgıl oldı. Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi’re tettebbu’ itdiler ammâ ol fâris-i feres-i ma’reke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meyleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı ‘Acem dahı tettebbu’ itdiler. Bu sebebden Türkîden Fârsî şi’rleri ekser ve halk içinde eşherdür.” (A.Ç. s.73)

Latifi I. Selim’in Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine karşı yatkınlığını ileri sürerek her üç dilde nazma kadir olduğunu belirtmiştir. Türkçe şiirlerinin az ve nadir olduğunu söyleyen tezkire müellifi padişaha nispet edilen, herkesin arasında okunan Türkçe şiirlerin aslında ona ait olmadığını onunmuş gibi iftira edildiğini tezkiresinde belirtmiştir.

Egerçi elsine-i selâsede nazma kâdirdür ammâ zebân-ı Türkîde eş’ârı gâyetde kalîl ü nâdirdür. Anların nâmına esnâ-i nâsda okunan Türkî eş’ârun ekseri ‘avâmü’n-nâsun iftirâsı ve isnâdır.”(L.T. s. 151)

Türkçe şiir yazıp yazmadığı konusunda, tezkire müelliflerindeki bu görüş farklılığına rağmen kimi tezkirelerde Türkçe beytlere yer verilmiş ve bu beyitlerin I. Selim’ ait olduğu ileri sürülmüştür. Rîyâzî, Latifi, Âşık Çelebi ve Rızâ tezkirelerinde bu Türkçe beytlerden örnekler vermişlerdir.

Ben yatam lâıyk mı karşumda ol ayakda tura
*Serv-i kaddüm din ben öldükde namâzum kılmasun*⁶²

Hücûm-ı neşveden bî-tâb-ı çeşmi
*Anun-çün ‘âşıkun da âb-ı çeşmi*⁶³

Ele aldığımız tezkireleri incelediğimizde I.Selim’in hem Türkçe hem de Farsça beyitlerini tespit ettik. Latifî padişahın altı Farsça bir Türkçe matlasına, Sehî Bey, padişahın Türkçe şiirlerine yer vermeyip Farsça bir gazel, üç matla olmak üzere 4 beyt ve bir şiirin iki beytini konu edinmiştir. Âşık Çelebi ise padişahın Türkçe bir beytini ele almış diğeri beytleri ise Farsça olanlardan seçmiştir. Toplamda ikisi Farsça matla olan dört beyti ele almıştır. Rızâ biri Türkçe diğeri Farsça olan iki beytine son olarak Riyâzî ise padişahın divanında yer alan bir Farsça şiire bir Farsça Rübâ’î’ye ve biri Türkçe matla diğeri Farsça olan yedi beytine yer vermiştir.

Latifî, Âşık Çelebi, Rîyâzî tezkirelerinde geçen Türkçe matla beytte⁶⁴ kelime farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar; Latifî tezkiresinde “ayakda tura” olarak geçen ifade Rızâ tezkiresinde “ayagun tura” ve Âşık Çelebi’de “ayagın tura”; Latifî tezkiresinde “kaddüm” şeklinde geçen kelime Rîyâzî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde “nazum” şeklinde geçmiştir.

1.4.3.2.Poetikası

Tezkirelerden elde edilen bilgilere göre I. Selim’in şairlik meziyeti ile ilgili; “âşıkane, beligu’l-beyan, fasîhu’l-lisân, kâbiliyet, kâdir, merdâne, sarrâf-ı cevâhir-i kelâm, tab‘, cümle-i zâde-i tab, lutf-ı tab, semend-i tab‘-ı sihr-sâz, tab‘-ı pâk, tab‘ı vekkâd, tab‘-ı vakkâd, kelâm-ı şâhîye, Sahbân, Sahbân, Selmân, üslûb-ı ‘Acem gibi poetik terimler kullanılmıştır.

şiir sanatı ile ilgili tezkirelerde, “beyt-i sûz-nâk, ebyât-ı ra’nâ, eş‘âr âb-dâr, eş‘âr-ı garrâ, eş‘ar-ı suznâk, eş‘âr-ı şecâ‘at-şi‘âr, ebyât-ı derdnâk, eş‘âr-ı belâgat-‘ünvân, eş‘ârı serî‘ü’l-fehm, fehvâ-yı dakik, nûkte-i ‘âcîb, icâz, mutazammın-hâyâlât-ı garibe, müştemil-i ma‘âni-i bedîa’, sarrâf-ı cevâhir-i kelâm, sihir, kelâm-ı çâlâk, yek-dest, hemvâr” gibi poetik terimler geçmektedir.

⁶² Ben yatayım layık mı karşımda ayakta dursun. Servi gibi uzun boylu sevgili ben öldüm zaman namazımı kılmasın. Beytin geçtiğı tezkireler: (R. s.33), (A.Ç. s.73), (L.T. s.151)

⁶³ Sevincin saldırışından gözlerim yorgun düştü, onun için senin aşkından gözyaşlarım. Beytin geçtiğı tezkire: (RI. s.30)

⁶⁴ Ben yatam lâıyk mı ol karşumda ayagun tura
Serv-i nâzum din ben öldükde namâzum kılmasun

1.4.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.4.3.2.1.1.‘Âşıkane: “Âşıkça, âşık olana yakışır yolda” (Devellioğlu 2011: 52). *Sehî Bey’e göre I. Selim’in yaradılışı âşıkane dir çünkü I.Selim, padişahlık sevdasına düşmemiş ileri gelenlerin ve memleket işleri ile uğraşmak yerine gönül rahatlığıyla tamamen şiire yönelseydi, her tarafta meşhur olan Hüsrev-i Dehlevi’nin şiirleri onunkiler yanında, okunma hakkına sahip olacak kabiliyette olmazdı”* diyerek padişahın şiirlerinin ne kadar kıymetli olduğunu anlatmak istemiştir.

“Vâki‘ olan cümle-i zâde-i tab‘ı ‘**âşıkâne** vü merdâne vâki‘ olmuştur. Şöyle ki meşgale-i pâdişâhî sevdâsında olmayup mesâlih-i ‘avâm u havâssve umûr-ı memleket gavgâsına ihtisâs göstermeyüp fârigü’l-bâl ferâgat üzerine hoş-hâl olup safâ-yı hâtır ile şi‘re teveccüh-i küllî itseler Husrev-i Dehlevî’nün eş‘ârı ki bunca söz ile meşhur-ı âfâk olmuştur bunların eş‘ârı öninde okınmaga istihkâk bulmak yogidi.” (S.B. s.20)

1.4.3.2.1.2.Beligu’l-beyan: Belig yahut belig; “fasih, düzgün söz söyleyen” (Devellioğlu 2011: 93). Şairi şair yapan kabiliyetleridir. İyi bir şair düzgün söz söyleme kabiliyetine sahip olmalıdır. Latîfî padişahın söz ederken onun bu yeteneğe sahip olduğunu belirtmiştir.

1.4.3.2.1.3.Fasîhu’l-lisân: Fasîh: “1.güzel, düz ve açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan (kimse), uzdilli 2. âşikâr, sarîh, açık” (Devellioğlu2011:288) anlamlarına gelmektedir. Latîfî tezkiresinde I. Selim’in lisanının fasîh olduğunu ifade etmiştir.

“**Beligu’l-beyan** ceriyyü’l- cinân ve **fasîhu’l-lisân** bir pâdişâh-ı ârif-i pür-ma’ârif ve esrâr-ı ahvâl-i cihan mû-be-mû vâkıf idi.”(L.T. s.147)

1.4.3.2.1.4.Kâbiliyet: Tezkireciler şairlerin sanat güçlerinin doğuştan var olduğunu göstermek için birtakım kelime ve kelime gruplarından faydalanırlar. Bu kelimelerden biri “kâbiliyet” kelimesidir. Âşık Çelebi padişahın kendisinde var olan kabiliyeti sayesinde meziyetlerinin arttığını söylemektedir. Üstelik bu kabiliyetler sayesinde şiir bir tabaka yükselmiştir.

“Kendüler dahı **kâbiliyetleri** hasebi ile mezâyâ arturdılar. Şi‘r bir tabaka dahı terakkî itdi.” (A.Ç. s.73)

1.4.3.2.1.5.Kâdir: “Şair olunmaz şair doğulur.” ifadesiyle örtüşen, şairlerin şairlik yeteneğinin doğuştan var olduğunu ileri süren kelimelerden biri “kâdir” kelimesidir. Kâdir kelime manası olarak, “kudret sahibi; kudretli, kuvvetli, güçlü” (Devellioğlu 2011: 551) anlamlarına gelmektedir. Latîfî de padişahın üç dilde nazm yazabilme kudretini “kâdir” kelimesiyle izah etmiştir.

“Egerçi elsine-i selâsede nazma **kâdirdür** ...” (L.T. s. 151)

1.4.3.2.1.6.Merdâne: *Sehî Bey padişahın yaradılışının âşıkane olduğunu söylerken bu yaradılışın mert bir insana yakışır tarzda, yiğitçe olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.*

“Vâki‘ olan cümle-i zâde-i tab‘ı ‘âşıkâne vü **merdâne** vâki‘ olmuştur.” (S.B. s.20)

1.4.3.2.1.7.Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm: Sarrâf: “1.sarfeden, 2.i.sarraf 3.anlayan, değer veren” (Devellioğlu 2011:1076); cevâhir: “cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar” (Devellioğlu 2011:154). Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm terkibi, kıymetli sözlerin sarrafı anlamına gelmektedir.

Sarraf aynı zamanda bir meslek olup, değerli kâğıt ve metal paraları değiştiren kişilere denir. Sarraflar herhangi bir eşyanın değerini ölçüp iyi ve kötüyü birbirinden ayırma kabiliyetine sahip kişilerdir. Latifi de tezkiresinde I. Selim’i sarrafa benzetmiştir. Cevher sözlerin sarrafı olduğunu, değerli ve değersiz sözleri birbirinden ayırabilme yetkinliğine sahip olduğunu vurgulamıştır.

“Tab‘ı vekkâd ve zihn-i nakkâdla sarrâf-ı cevâhir-i kelâm ve suhan-şinâslıkda ve nüktedânlıkda mümeyyiz-i nâkıs u tâm idi.”(L.T. s.150)

1.4.3.2.1.8.Tab‘: Şairlerin yaradılış halini anlatan esas kelimelerden biri “tab” kelimesidir (Solmaz 2012: 358). “Tabiat, huy, yaratılış” (Devellioğlu 2011: 1178) anlamına gelmektedir. Bu kelime sanatçının sanata yönelik yetkinliğinin yaradılışında var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şairlik cevherinin kişide var olduğuna işarettir. Tab‘ tabiri; I. Selim’in şairliği noktasında karşımıza; “cümle-i zâde-i tab‘, lutf-ı tab, semend-i tab‘-ı sihr-sâz, tab‘-ı pâk, tab‘ı vekkâd /tab‘-ı vakkâd” şeklinde çıkmıştır.

Cümle-i zâde-i tab‘: Sehî Bey, padişahın yaradılışının âşık olanlara yakışacak surette ve mertçe olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Vâki‘ olan cümle-i zâde-i tab‘ı ‘âşıkâne vü merdâne vâki‘ olmuştur.” (S.B. s.20)

Lutf-ı Tab‘: Lutf: “1.hoşluk güzellik 2. iyi muamele, iyilik” (Devellioğlu 2011: 637). Luft tabiri kimi zaman şairin doğasında var olan şairlik meziyeti ile ilgili kullanılırken kimi zaman da şairin şiirinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. “lutf-ı tab” tabiriyle de Sehî Bey padişahın yaradılışının son derece güzel olduğunu ifade etmiştir.

“Lutf-ı tab‘ı nihâyetinde...”(S.B. s.19-20)

Semend-i tab‘-ı sihr-sâz: Semend, “çevik ve güzel at” (Devellioğlu 2011: 1092), sihr-sâz ise “büyücü” (Devellioğlu 2011: 1111) anlamına gelmektedirler. Tabiatın ata benzetilmesi hızlılık, alımlılık ve güzellilik manasıyla yapılmıştır. Rîyâzî tezkiresinde yapılan bu terkip bize padişahın Farsça diline karşı olan yatkınlığını gösterir. Farsçayı seri bir biçimde kullanmakta olup bu hızlılıkla divanını tertip etmiştir. Diğer bir teşbih de padişahın tabiatının büyücü bir ata benzetilmesidir. Büyücü tabiri padişahın tabiatının tesiri bakımından önemli bir ifadedir. Sihirin gücünün etkiliyiciliği açısından büyücü güçlü ve tesirli görülmüştür. Tezkirede padişahın yaradılışı büyücü bir ata benzetilmiştir. Yazmış olduğu divan okuyucuyu etkisi altına bırakan hızlı bir şekilde kaleme alınan bir yaradılıştan meydana gelmiştir.

“Semend-i tab‘-ı sihr-sâzları ‘arsa-i lisân-ı Deri’de Türk ü Tâzî itmeden hâlî olmayup ol lisânda tertîb-i Dîvân buyurmuşlardır.” (R. s31)

Tab‘-ı pâk: Pâk: “1.temiz, arık, pak 2. saf halis hilesiz 3.kutsal mübarek” (Devellioğlu 2011: 998); tab‘-ı pâk: “temiz yaradılışlı.” Latifi padişahın zihni ve zekâsı konusunda temiz yaradılışlı olduğunu belirtmiştir.

“*Ve zihni ü zekâda tab‘-ı pâki...*” (L.T. s.149)

Tab‘ı vekkâd /tab‘-ı vakkâd: Vekkâd yahut vakkâd; “parlak, aydınlık, ışıklı” (Devellioğlu 2011:1334); tab‘ı vekkâd: “parlak yaradılışlı.” Latifî padişahın yaradılışı konusunda parlak yaradılışlı olduğunu tezkiresinde yazmıştır. Bu parlak tabiatı ve herşeyin iyisini kötüsünü ayıran zihniyle cevher sözlerin sarrafı olmuştur. Âşık Çelebi ise şiirlerini bir muma benzetmiş ve bu şiirlerin padişahın parlak yaradılışından faydalandığını tezkiresinde belirtmiştir.

“*Tab‘ı vekkâd ve zihn-i nakkâdla sarrâf-ı cevâhir-i kelâm ...*” (L.T. s.150)

“Şem‘i tûmâr-ı şî‘r **tab‘-ı vakkâd**larından muktebes olup ziyâde ziyâda müşte‘il oldı.” (A.Ç. s.73)

1.4.3.2.1.9.Sanatçılara şiiri ve fesâhatı yönüyle benzetilmesi: Tezkirelerde I. Selim’in şairlik yönü itibariyle Fars şarlerine benzetildiği görülmektedir. Fesâhat, “söz ve yazıda kelime, mana, anlatış, ahenk ve amaç yönünden kusur bulunmaması” manasına gelmektedir (Pala 2011:154).

Kelâm-ı Şâhî: Latifî tezkiresinde, Fars fazıllarının padişahın sözlerini Fars sanatçılarından Şâhî‘yenin kelimine denk tuttuklarını dile getirmiştir.

“*Efâzıl-ı ‘Acem enfâs-ı nefisesin şu‘arâ-yı Fürsden **kelâm-ı Şâhîye** mu‘âdil ü mûmâsil tutarlar.*” (L.T. s.150)

Sahbân: Sahbân; Sehban-ı Bâhilî derler. Vâil kabilesinden olup şiir ve fesahatle meşhur olmuş bir zattır (Kurnaz 2009: 224).

Selmân: Selmân; “Selmân-ı Savecî diye bilinen İran şairi olup kasideleriyle ünlüdür” (Pala 2004: 398).

Latifî tezkiresinde I.Selim’in fasahat meydanında Sahbân, şiir kapısında Selman olduğu yazılmıştır.

“*Fesâhatda **Sahbân** bâb-ı şî‘rde **Selmân** idi.*” (L.T. s.150)

1.4.3.2.1.10.Üslûb-ı ‘Acem: Şairin söyleyiş tarzını izah etmek için “üslûb” kelimesi kullanılır. Âşık Çelebi, tezkiresinde I. Selim’in Anadolu’lu olduğu için Türkçe şiiri etraflıca araştırdığını yazmaktadır. Âşık Çelebi, padişahın Türkçe şiirler hakkında bilgi sahibi olmasına karşılık çabuk sezişi ve akıllılığı ile Farsçaya düşkün olduğunu bu vesile ile Acem üslûbu hakkında bilgi edindiğini yazmaktadır.

“*Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şî‘re tettebbu’ itdiler ammâ ol fâris-i feres-i ma‘reke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meyleri ziyâde olduğu sebebdan **üslûb-ı ‘Acem** dahi tettebbu’ itdiler.*” (A.Ç. s.73)

1.4.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.4.3.2.2.1.Beyt-i sûz-nâk: Sözlük manası olarak “yakıcı, ateşli” olan bu sıfat acı, ayrılık, hüzn ve ızdırap konularını barındıran şiirlerin değerlendirilmesinde tercih edilir (Çetindağ 2010: 299). Rızâ tezkiresinde padişahın bir beyti için yakıcı yorumunu yapmıştır.

“Bu **beyt-i sûz-nâk** ol tıynet-i pâkûn kelâm-ı çâlâkıdur.” (RI. 30)

Fikr mî-kerdem şebî k’ân mâh-râ bînem be-hvâb

Men der-în bûdem ki nâ-geh şod sulû’-ı âfitâb⁶⁵

1.4.3.2.2.2.Ebyât-ı ra’nâ: Ra’nâ “ güzel, latif, hoş görünen” (Devellioğlu 2011: 1025). Sehî Bey padişahın şiirlerinin beğenilişini “ra’nâ” sıfatıyla göstermiştir.

1.4.3.2.2.3.Eş’âr âb-dâr: Âb-dâr; kelime manası olarak “1.sulu, taze, 2. parlak 3. sağlam vücutlu 4. nükteli 5.zarif güzel 6.hoş” (Devellioğlu 2011: 4) anlamlarına gelmekte olup Sehî Bey padişahın şiirleri hususunda beğenme amacıyla âb-dâr ifadesini kullanmıştır.

1.4.3.2.2.4.Eş’âr-ı belâgat-‘ünvân: Belâgat: “iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdillilik” (Devellioğlu 2011: 92) anlamına gelmekte olup Rızâ padişahın Türkçe ve Farsça şiirlerinin belâgatlı olduğunu söylemiştir. Bu tabir padişahın iyi ve güzel şiirler yazabildiğinin göstermesi açısından önemlidir.

“*Fârisî ve Türki eş’âr-ı belâgat-‘ünvânları olup...*” (RI. s.30)

1.4.3.2.2.5.Eş’âr-ı garrâ: Eş’âr-ı garrâ,“ 1. alnında beyaz bir lekesi, akıtması olan (at) 2. ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı” (Devellioğlu 2011: 320). Sehî Bey “eş’âr-ı garrâ” ifadesiyle padişahın şiirlerinin dikkat çekici oluşuna vurgu yapmıştır.

Sehî Bey’e göre Yavuz Sultan Selim’in yaradılışında aşk ve muhabbet birbirine alışmış ve kaynaşmıştır. İçi ve dışı aşk ve marifetlerle dolu olmuştur. Sulu, taze şiirleri aşk eteşini sakinleştirmek içindir ve ondan çıkan, içine doğan İlâhi ilhamlar sayesinde parlak ve güzel şiirler yazıp divan tertip etmiştir.

“*Nihâdında ‘ışk u mahabbet muvâneset ü ülfet tutup derûnı vü bîrûnı ‘ışk ile memlû ve ma’ârifle toptolu olmuşdı. Bi’z-zarûrî ‘ışk âteşin eş’âr-ı âbdâr bir mikdâr teskin itmek için anlardan sâdır olan vâridât-ı ilâhî ki eş’âr-ı garrâ ve ebyât-ı ra’nâdur yazup dîvân itmişlerdür.*” (S.B. s.20)

⁶⁵ Bir gece o ayı (ay yüzlüyü) rüyada görüp zikrediyordum. Ben bunda idim ki ansızın güneş doğdu. Beytin geçtiği tezkireler: (RI. s.31)

1.4.3.2.2.6.Eş‘ar-ı suznâk: Suznâk “1.yakan, yakıcı 2.dokunaklı” (Devellioğlu 2011: 1127) anlamlarına gelmekte olup genellikle acı, ızdırap, dert, keder, ayrılık gibi konuları işleyen şiirlerin değerlendirilmesinde sıfat olarak kullanılmıştır. Sehî Bey Yavuz Sultan Selim’in bir şiiri hakkında bu yorumu yapmıştır.

1.4.3.2.2.7.Eş‘âr-ı şecâ‘at-şî‘âr: Şecâ‘at; “yiğitlik, yüreklilik” (Devellioğlu 2011: 1146), şî‘âr ise “iyi üstünlük veren işaret” manalarına gelerek birleşik kelimelere yapar (Devellioğlu 2011: 1162). Latîfî tezkiresinde padişahın bir matlası bu yorumu yaparak yiğitlik içeren şiirlerinden birinin matlası olduğunu belirtmiştir.

“Niteki eş‘âr-ı şecâ‘at-şî‘ârlarından bu matla’ anlarun hasb-i hâli ve şâhid-i sıdk-ı makâlîdür.” (L.T. s.148)

Matla‘:

کر لشکر قافاز بود عدو تا بقاف

66 اللهم مبيح مسر هيجازو در مصاف

(Ger leşker-i ‘adu buved ez Kaf-tâbe- Kaf

Billâh ki hiç rûy nem-î tâbem ez mesâf)

1.4.3.2.2.8.Ebyât-ı derdnâk: Derdnâk: dertli, tasalı, kaygılı (Devellioğlu 2011: 198).

Sehî Bey tezkiresinde I. Selim’in matlalarına yer vermiş ve bu matla beytlerin perişanlık sevdası ve âşkın belası dedikleri yakıcı ve dert dolu olduğunu ifade etmiştir.

“Ve bu ebyât dahı şûrîdelik sevdâsı ve âşüftelik belâsı ile didükleri eş‘âr-ı sûznâk ve ebyât-ı derdnâkdür ki zikr olunur.” (S.B. s.21)

انکه در پای غم افتادست دامن منست

67 انکهو افتاست بر دامن کریبان منست

(Ân ki der-pây-ı gam üftâd-set dâmân-ı men-est

V‘ân ki üftâd-set ber-dâmen girîbân-ı men-est)

ز حمها سینه ام از غیر می پوشم بداغ

68 ز انگ انها یادکار تیغ جانان منست (S.B. s.21)

⁶⁶ Düşman askeri Kâf’tan Kâf’a da olsa Allah hakkı için o savaştan yüz döndürmem. Beytin geçtiği tezkireler: (L.T. s. 148)

⁶⁷ Gamın ayağına düşen (gam ve kederin ayakları altında ezilen) benim eteğimdir. Eteğe düşen de benim yakamdır. Beytin geçtiği tezkire: (S.B. s.21)

(Zahmhâ-yı sîne-râ ez-gayr mî-pûşem be-dâg

Z'ân ki ĩn-hâ yâd-kâr tīg-i cânân-ı men-est)

1.4.3.2.2.9.Eş'ârı serî'ü'l-fehm: serî: “1.çabuk, hızlı” (Devellioğlu, 2011:1100), fehm: “anlama, anlayış -etmek, olunmak masdarlarıyla kullanılır” (Devellioğlu, 2011:291). Sehî Bey tezkiresinde I.Selim'in şiirlerinin serî'ü'l-fehm olduğunu belirtmiştir. Şiirleri çabucak anlaşılmaktadır.

“Eş'ârı serî'ü'l-fehmdür.” (S.B. s.21)

1.4.3.2.2.10.Fehvâ-yı dakik / Nükte-i 'âcîb: Fehvâ; “anlam, mânâ, mefhum, kavram” (Devellioğlu 2011: 292), dakik; “ince, ufak, duyulmaz, tutulmaz; nâzik” (Devellioğlu 2011: 184), fehvâ-yı dakik; “nazik, ince anlam”, nükte: “herkesin anlayamadığı ince mana” (Devellioğlu 2011: 991), 'âcîb; “şaşılacak şey” (Devellioğlu 2011: 8), nükte-i 'âcîb terkihi ise “şaşılacak ince mana” anlamına gelmektedir.

Latîfî, tezkiresinde bir rivayetten bahsetmektedir. Rivayette evliyalardan biri padişahın ince, zarîf manalarını işitmekte olup bu manaların sihir ve mucizeye yakın olduklarını görüp Anadolu'ya gelmesi konu edinilmiştir. Evliyanın nazarında padişahın manaları herkesin anlayamayacağı incelikte ve şaşılacak düzeydedir.

“Ehlu'llahdan biri istimâ' itdükte fehvâ-yı dakîkin nükte-i 'âcîb ve sihr ü icâza karîb görüp devât u hâme-besân benân-ı ta'accübi der-dehân idüp vilâyet-i Acemden diyâr-ı Rûma ol hazreti ziyârete geldi diyü rivayet ederler.” (L.T. s.151)

1.4.3.2.2.11.İcâz: “Mûcize sayılacak kadar düzgün söz söyleme” (Devellioğlu 2011: 468) anlamına gelmektedir. Edebi bir eser için icâz kelimesinin sıfat olarak kullanılması demek o eserin kalitesinin ve sanat gücünün yüksek değerde olduğunu gösterir. Latîfî de tezkiresinde yer verdiği bir rivayette evliyanın birinin padişahın şaşılacak nüktelerini mucizeye yakın görüp Acem vilayetinden Anadolu diyarına geldiği yazmaktadır.

“Ehlu'llahdan biri istimâ' itdükte fehvâ-yı dakîkin nükte-i 'âcîb ve sihr ü icâza karîb görüp devât u hâme-besân benân-ı ta'accübi der-dehân idüp vilâyet-i Acemden diyâr-ı Rûma ol hazreti ziyârete geldi diyü rivayet ederler.” (L.T. s.151)

⁶⁸ Sevgilimim açtığı yaralar bana yadigârdır. Bu yüzden gönül yaralarını (yeni) yaralarla örtterek başkalarından saklıyorum Beytin geçtiği tezkire: (S.B. s.21)

1.4.3.2.2.12.Mutazammın-hâyâlât-ı garibe/ Müştemil-i ma'âni-i bedîa':

Mutazammın; “tazammun eden, içine alan” (Devellioğlu 2011:808), hâyâlât; “hayaller, hulyâlar” (Devellioğlu 2011:398), garibe: “evvelce görülmemiş tuhaf, şaşılacak şey” (Devellioğlu 2011:320) anlamlarına gelmekte olup mutazammın-hâyâlât-ı garibe terkibi “tuhaf hayalleri içine alan” anlamına gelmektedir. Müştemil-i ma'âni-i bedîa' terkindeki kelimelere baktığımızda, müştemil; “iştîmâl eden, kavrayan, saran, içine alan” (Devellioğlu 2011:886), ma'âni: “manalar” (Devellioğlu 2011:641), bedîa': “beğenilen ve takdir edilen pek yeni şey” (Devellioğlu 2011: 87) anlamlarına gelmekte olup bu terkip de “beğenilen manaları içine alan” anlamına gelmektedir.

Latîfî tezkiresinde I. Selim'e ait olan bir matlasını örnek vermiştir. Bu matlanın garip hayalleri içine alan, beğenilen pek çok manayı içinde barındıran bir beyt olduğu yazılmıştır.

“Bu matla'ı matbû' ki mutazammın-ı hâyâlat-ı garibe ve müştemil-i ma'âni-i bedîa'dur.” (L.T. s.151)

Ben yatam lâyük mî karşımda ol ayakda tura

Serv-kaddüm din ben öldükde namazum kılmasun

1.4.3.2.2.13.Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm: Sarrâf: “1.sarfeden, 2.i.sarrafi 3.anlayan, değer veren” (Devellioğlu 2011:1076), cevâhir: “cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar” (Devellioğlu 2011:154).

Kelâmın cevher olarak görülebilmesi için belli bir değere sahip olması lazım. Gelişi güzel ağızdan çıkan bir söz değil de belli bir maharet sonucu açığa çıkması gerekir. Cevher kelâmın sarrafi olmak ise ayrıca bir maharet istemektedir. Açıkça bir beğeni ifadesi olan bu terkip, I.Selim'in sözlerinin paha biçilemez cevher gibi olduğunu, kendisinin ise bu cevheri anlayan sarrafi gibi yetenekli olduğunu gösterir. Parlak yaradılışı ve her şeyin iyisini kötüsünü ayıran zihniyle cevher kelâmın sarrafi olup kelâmı anlamakta ve zariflikte kusuru ayıran bir padişah olmuştur.

“Tab'ı vekkâd ve zihn-i nakkâdla sarrâf-ı cevâhir-i kelâm ve suhan-şinâslıkda ve nüktedânlıkda mümeyyiz-i nâkıs u tâm idi.” (L.T. s.150)

1.4.3.2.2.14.Sihir: Tezkireciler şairin veya şiirlerinin etkileyici gücünü sihir olarak nitelendirirler. Kimi zaman bu güc sanatçının kendi bünyesinde kimi zaman ise sanatçının şiirlerinin içerisinde bulunmaktadır. Latîfî de bir rivayetten söz ederken eviyanın birinin padişaha ait ince anlamları içerisinde barındıran manaların sihre yakın olduğunu görmesiyle Anadolu'ya geldiği yazmaktadır.

“Ehlu'llahdan biri istimâ' itdükte fehvâ-yı dakîkin nükte-i 'âcib ve sihr ü icâza karîb görüp devât u hâme-besân benân-ı ta'accübi der-dehân idüp vilâyet-i Acemden diyâr-ı Rûma ol hazreti ziyârete geldi diyü rivayet ederler.” (L.T. s.151)

1.4.3.2.2.15.Kelâm-ı çâlâk: Çâlâk: “çevik, eline ayağına çabuk, tez canlı” (Devellioğlu 2011: 171) anlamlarına gelmekte olup Rızâ padişahın bir beyti ile ilgili yakıcı yorumunu yapmış ve bu yakıcı beyti temiz yaradılışının sözlerinin tezcanlılığıdır. Bu yakıcı beyitler hızlıca çıkan sözlerdir.

“Bu beyt-i sûz-nâk ol tıynet-i pâkün **kelâm-ı çâlâk**ıdur.” (RI. 30)

Fikr mî-kerdem şebî k'ân mâh-râ bînem be-hvâb

*Men der-în bûdem ki nâ-geh şod sulû'-ı âfâtâb*⁶⁹

1.4.3.2.2.16.Şâhid-i sıdk-ı makâl: Sıdk; “doğruluk, gerçeklik 2. iç, yük temizliği” (Devellioğlu 2011: 1107), makâl; “söz, lakırdı 2. söyleme, söyleyiş” (Devellioğlu 2011: 661) anlamlarına gelmektedir.

Latîfî I. Selim’e ait bir matlayı örnek göstererek bu matlanın yiğitlikle dolu olduğunu ve onların halinden anlayan, sözlerin gerçek şahidi olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Niteki eş'âr-ı şecâ'at-şi'ârlarından bu matla' anların hasb-i hâli ve **şâhid-i sıdk-ı makâl**idür.” (L.T. s.148)

کر لشکر عدو قاز بود ف بقافتا

اللهبا مپیچمر هیچزو مصافدر⁷⁰ (L.T. s.148)

(Ger leşker-i 'adu buved ez Kaf-tâbe- Kaf

Billâh ki hiç rûy nem-î tâbem ez mesâf)

1.4.3.2.2.17.Yek-dest/ hemvâr: Bu terimler “eğri büğrü olmama, doğru olma” anlamlarına gelmektedir (Çetindağ 2010: 289). Sehî Bey padişahın bütün şiirlerinin düzgün olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“Cümle-i eş'ârı **yek-dest** ü **hemvâr**dur.” (S.B. s.20)

1.5.KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (MUHUBBÎ- MUHİBB)

Kanuni Sultan Süleyman hakkında, XVI. yüzyılda yaşamış olan Sehî Bey, Latîfî, Ahdî, Âşık Çelebi, Beyânî ile XVII. yüzyılda yaşamış olan Rîyâzî ve Rızâ'nın tezkirelerinde padişahın hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik birçok bilgiyi görmek mümkündür.

⁶⁹ Bir gece o ayı (ay yüzlüyü) rüyada görüp zikrediyordum. Ben bunda idim ki ansızın güneş doğdu. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.31)

⁷⁰ Düşman askeri Kâf'tan Kâf'a da olsa Allah hakkı için o savaştan yüz döndürmem. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s. 148)

Tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Latifî, Ahdî, Beyânî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde Kanuni Sultan Süleyman'dan söz ederken padişahı ayrı bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Âşık Çelebi ise ayrı bir başlık altında değerlendirmekten ziyade tezkirenin mukaddime kısmında padişahlar hakkında topluca bilgi vermiştir.

Tezkirelerde padişah için kullanılan başlıklara baktığımızda; Latifî; “Der-Zîkr-i Hazret-i Sultân Süleymân Hân-ı Süleymânnîşân” Ahdî; “Der Evvel Sultân Süleymân Hân” , Beyanî; “Zîkr-i sultân Süleymân Hân Mâlik-i Mülk-i Süleymân hâris-i Memâlik-i Cihân Sultân Süleymân Hân İbn-i Sultân Selim Hân”, Rîyâzî; “Fâtihü'l-‘Irakeyn Hazret-i Sultân Süleymân Hân”, Rızâ; “Hazret-i Sultân Süleymân Hân İbnü's-Sultân Selim Hân” şeklinde başlıklar atmışlardır. Sehî Bey ise “Tabaka-i Nuhustîn” başlığı altında padişah hakkında bilgiler vermiştir. Başlıkları ele aldığımızda genellikle Kanuni babası Yavuz Sultan Selim ile beraber anılmıştır. Hz. Süleyman'a gönderme yapılarak onun mülkünün sahibi olduğuna ve ondan izler taşıdığına dair başlıklar atılmıştır. Dikkatimizi çeken diğer bir hususta sultanın kazandığı zaferlere istinaden “Fâtihü'l-‘Irakeyn” olarak anılmış olmasıdır.

Tezkirelerde tezkireciler padişaha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Ağırlık verdikleri konular farklılık arz etmiştir. Farklılık gösteren bu konuları fetih ve gazaları, ilim ve maharet ehline olan düşkünlüğü neticesinde hamilik vasfı, kişiliği, şairliği ve sanatı şeklinde gruplandırabiliriz. Sehî Bey tezkiresini Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğundan dolayıdır ki methiye bölümünde padişahı uzun uzun meth etmiş ve padişaha dualar etmiştir. Kısaca şiirlerinden ve şairliğinden söz ettikten sonra “Tabaka-i Nuhustîn” başlığı altında Kanuni Sultan Süleyman'ı övmüştür. “Tetimme-i Tabaka-i Nuhustîn” bölümünde ise onun “elif” gibi tek olduğunu dolayısıyla bu bölümü tamamiyle ona ayırdığını dile getirmiştir. Latifî padişahı övdükten sonra kazandığı zaferlere değinerek padişahın kişilik özellikleri ve şiir sanatı hakkında bilgi vermiştir. Ahdî tezkiresinde Kanuni'den önceki padişahları meth etmiş ardından Kanuni'yi övdükten sonra sanatçı kimliği ve şiiri hakkında bilgiler sunmuştur. Âşık Çelebi yapmış olduğu fetihlerini ve zaferlerini derinlemesine anlattıktan sonra hamiliği ve sanatı konusunda birtakım bilgiler vermiştir. Beyanî padişahın tahta çıkışı ve yaptığı fetihlere kısaca değindikten sonra şairliğini ele almıştır. Rızâ ve Rîyâzî ise daha çok padişahın hamiliği ve sanatı hakkında okuyucuyu aydınlatmışlardır.

1.5.1.Hayatı

Kanuni Sultan Süleyman 926/ 1520 yılında Osmanlı tahtına oturmuştur. Padişahlar arasında onuncu sırada olarak Osmanlı Devleti'ne hükümdarlık yapmıştır. Rızâ, tezkiresinde padişahın saltanat süresini kırk sekiz yıl olarak belirtmiştir. Oysaki incelediğimiz tezkirelerde tezkire müellifleri II. Selim'in tahta çıkış tarihini 974/1566 olarak belirtmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile II. Selim'in tahta oturuş tarihi arasında kırk altı yıllık bir süre vardır. Dolayısıyla padişahın saltanat müddeti kırk sekiz değil kırk altı yıldır. (1566-1520=46) Bu bilgiler ışığında Kanuni Sultan Süleyman 974/1566 yılında padişahlık makamını oğlu II. Selim'e teslim etmiştir diyebiliriz (Kapanşahin 2007: 44).

“Dokuz yüz yigirmi altıda evreng-nişîn-i kayserî olup müddet-i saltanatları kırk sekiz.”(RI. s.32)

“‘Âşîr-i tırâzendegân-ı mesned-i Kayserî’dür. Tokuz yüz yirmi altıda evreng-nişîn-i saltanat olmuşlar idi.” (R. s.33)

“Hicret-i nebeviyye • التحية أمل ’nün tokuz yüz yigirmi altısında câlis-i serîr-i saltanat-ı cihânbâni ve hâris-i memâlik-i Osmânî olmuşdur.” (B. s.7)

“Sultân-ı ‘âşîrdür.” (A.Ç. s.73)

Ömrü boyunca at üstünde, seferden sefere koşan padişah birçok zaferle ömrünü tamamlamıştır. Muzaffer padişahın seferlerine baktığımızda tezkirelerde birçok fetih yer almaktadır. Beyanî bu fetihlerden Rodos Kalesinin fethi ve Zigetvar seferi’ni tezkiresinde konu edinmiştir. Allah’ın takdiri ve uzun uğraşların sonucunda bu fetihler kolaylıkla zaferle sonuçlanmıştır. Latifî, tezkiresinde padişahı Rodos Kalesi’nin fatihi ve Engürüs⁷¹ memleketini açan kişi olarak belirtmiştir. Âşık Çelebi de tezkiresinde padişahın sefer ve zaferlerinde değinmiş bu konuda örnekler vermiştir. Tezkiresinde Çelebi, padişahın memleketleri zapteden kılıcının cila taşıyla Zengbâr memleketinin aynasından küfür pasını sildiğini, Sudan ve Hindistan’ın halkını günah zulmünün karanlık günlerinden parlaklığa kavuşturduğunu yazmıştır. Kılıcının bereketi ile Yemen’i ele geçirdiğini akabinde Bağdat’ı feth edip Meşhede’nin etrafını belkide Irak’ın hepsini memleketin surlarının içine eklemiştir. Halifelerin ibadet yeri, evliyaların mezarı olan bu yeri fethederek dört imamın ruhunu rahata erdirmiş şehit evlatların yerini kir pis ve kötü işlerden temizlemiştir. Böylece Yemen devletlerinde Osmanlı Devleti namına hutbe okunmuştur.

“İbtidâ-yı cülûs-ı hümayûnlarında küffâr-ı hâksârın a’zam-ı husûnı olan kal’a-ı Rodos-ı menhusun fethi ehemmiyet-i umûr olmagla himmet-i vâlâ-nehmetleri ana masrûf بعنايت الملك الله الشكور makdûr u meysûr olup ve niçe diyâr u kişverün dahı fethi müyesser olup nihâyet-i ömrinde Sigetvâr gibi muhkem ü üstüvâr kal’ayı feth idüp ...”(B. s.7)

“Selâtîn-i guzât-ı kumât içre fâtih-i kal’a-ı Rodos ve kişver-guşâ-yı vilâyet-i Engürüsdür.” (L.T. s.152)

“Miskale-i şemşîr-i kişver-gîri âyîne-i mülk-i Zengbâr’dan jeng-i küfri pâk itdi ... kişver-i Sûdân’ı ve sevâd-ı Hindûstân’ı zulem-i zulm-i asâm-ı enâm-ı eyyâmdan tâbnâk itdi, yümn-i tîği ile diyâr-ı Yemen’i teshîr idüp... âb-ı rûy-ı zemîn olan dârü’sselâm-ı Bağdâd ki el Bağdâdu fi’l-bilâdi ke’l-ustadi fi’l-’ibâdi⁷² manzarıdur, feth olunmagla etrâf-ı Meşhede’nin belki ser-cümle-i ‘Irâkeyn memâlik-i mahmiyeye zamm olunup ma’âbid-i hulefâ ve merâkîd-ı

⁷¹ 1.Macar 2. Macaristan (Devellioğlu 2011:255). Eskiden Macaristan için Engürüs ifadesi kullanılmaktaydı. Macaristan’ın kapısı da Zigetvar seferi ile açılmıştır.

⁷² Bağdat’ın dünyadaki yeri, insanlar arasındaki üstadın yeri gibidir (Akın 2018: 75).

evliyâda mervaha-i ‘adl u dâd ile rûh-ı e’imme-i müctehidîni tervîh ü ta’tîr ve levs-i revs-i bed’-i şenî’adan nevâhî vü zavâhî-i meşâhid-i âl u eşyâ’ı isâle-i mâ’-i şer’ ile tathîr eyledi. ... Anun kavlinde Çîn ü Mâçîn ve Hitâ vü Hutên’de şimdiye dek kulaklarına ezân âvâzı girmiş belki memleketlerine da’vet-i Muhammedî irmiş degül iken Yemen devletlerinde nâm-ı ‘Osmâniyâna hutbe okınmışdur.” (A.Ç. s.74-75)

Kanuni Sultan Süleyman yetmiş dört yaşında vefat etmiştir. Beyanî, tezkiresinde Zigetvar Kalesini fethettikten sonra orada padişahın ahirete intikal ettiğini söylemiştir.

“...müddet-i ‘ömrleri yetmiş dört senedür.” (R s.32)

“...nihâyet-i ömrinde Sigetvâr gibi muhkem ü üstüvâr kal’ayı feth idüp hemân anda saltanat-ı fânîyi saltanat-ı bâkîye istibdâl idüp âhirete intikal itmişdür.” (B. s.7)

1.5.2.Kişiliği

Tezkireler de dinine bağlı, ağırbaşlı, temkinli bir padişah olarak tanıtılmıştır. Hayırsever ve cömert olan padişah ahalisini koruyup gözetmiş daima adalet ve doğruluğun kaynağı olarak görülmüştür. Âlime, marifet ehline, şaire düşkün bir padişah olarak tanıtılmıştır. Latif zihni, temiz kişiliği ile fikirleri âlemi süsleyen bir güneş olarak görülmüştür. Padişah tezkirelerde gerek savaş meydanındaki tavrı gerekse normal yaşantısındaki hal ve durumu ile benzer özellikler taşıyan efsanevi şahsiyet ve tarihi kahramanlara benzetilmiştir. Teşbih edilen bu şahsiyetlere “Cem, Cemşîd, Ferîdûn, İskender, Kahraman, Süleymân, Yusuf, Rüstem, Nuşîrevân” örnek olarak gösterilebilir.

Padişahın kişiliğine yönelik tezkirelerden, “dürr-i ezher, ehâli-perver /ri’âyet-i ehâlî, hâfız-ı dîn-i Hudâ, hâmî-i şer’-i Mustafâ, hayrât-ı bî-gâye, hurşîd-i enver, hurşîd-i re’y-i cihân-ârâ, kân-ı ma’rifet/menba’ul-ma’ârif, menba’-ı adâlet, nâzûk edâ, re’y-i âlem-ârâ, şecâ’at, vâkâr/vekâr, vücûd-ı pür-cûd/ eshyâ/ sehâvet, zât-ı pâk, zihn-i latîf” gibi ifadeler tespit edilmiştir.

1.5.2.1.Dine bağlılık: Kanuni Sultan Süleyman’ın dinine olan bağlılığını Ahdî’nin ve Âşık Çelebi’nin tezkirelerinden görmek mümkündür. Ahdî padişahın Allah’ın dininin koruyucusu olduğunu İslam dininin kaidelerini koruyup muhafaza ettiğini tezkiresinde belirtmiştir. Âşık Çelebi de tezkiresinde “Allah her yüzyıl başında dini yenileyecek birini gönderir” mefhumuna gönderme yaparak padişahın dinin yenilenmesi ve şeriatın sınırının çizilmesinde İslam ve müslimanlar için gönderildiğini söylemiştir. Kendisinde barındırdığı güçlülük, yiğitlik ve haşmet sayesinde dikkafalı isyankâr başkumandanları yenilgiye uğratıp İslam’ın üstün gelen kuvvetini her yüzüyle göstermiştir. Böylelikle fethettiği yerlerde İslam’ın minaresi en yüksek makam olmuştur.

“...ol hâfız-ı dîn-i Hudâ ve hâmî-i şer’-i Mustafâ....” (A. s.28)

“Vücûd-ı pür-cûdı mi’e-i ‘âşirede tecdîd-i dîn ve tahdîd-i şerâyi’-i İslâm u müslimîn için meb’ûs olduğu lisân-ı nübüvvetden cârî olan inne’llâhe yeb’asu fî ra’si kulli mi’eti senetin men yuceddidu lehâ dînehâ⁷³ mefhûmı üzre mev’ûd idi... Her feth itdûgi dârü’l-küfrde menâr-ı İslâm-ı serv-sîmâsı bir sidr-i mahzûd oldu.” (A.Ç. s.74)

“Bu satvet ü salâbet ve bu şevket ü şecâ’atla her kande bir ‘adû-yı dîn ve bir serkeş-i serdâr-ı mütemerredîn varsa kılıcı altında mağlûb u makhûr idüp kuvvet-i kâhire-i dîn-i İslâmı her vechle ızhâr u i’lâm itmişdür.” (L.T. s.93)

1.5.2.2.Dürr-i ezher: Dürr; “inci” (Devellioğlu 2011:220), ezher; “pek beyaz, güzel ve parlak” (Devellioğlu 2011: 281) anlamlarına gelmekte olup Sehî Bey padişahı saltanat denizi sedefinin parlak incisi olarak methetmiştir.

*“Ol saltanat bahri sedefinün **dürr-i ezheri** ve celâlet sipihrinün hurşîd-i enveri” (S.B. s.10)*

1.5.2.3.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi

Cem: Cem, “1. hükümdar, şah 2. şark mitolojisinde şarap ve içkinin icatçısı 3.Süleyman Peygamberin lâkabı 4. Büyük İskender’in lâkabı” (Devellioğlu2011:148). Cem, bir iktidar ve ululuk sembolüdür (Pala 2011: 87). Padişahların Cem’e benzetilemesindeki en önemli sebep budur.

Ferîdûn: Ferîdûn (Âfrîdun), şehâmet ve hamasetiyle meşhur bir hükümdardır. Pişdâdiyan’dan Cemşîd sülalesindendir. Gâve Dehhâk’ı öldürünce hükümdar olmuştur (Kurnaz 2009: 28). Edebiyatta Feridun bir âdalet timsali olarak anılmıştır (Pala 2011: 153). Adaletle yönetilen bir devlet Feridun’un devletine teşbih edilir.

Süleymân: Süleymân, Davud Peygamberin oğludur. On ik yaşındayken babası yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem peygamberdir. “İsm-i a’zam” yazılı yüzüğü ile dünyaya hatta bütün mahlukalara hükmetmiştir. Hatta onun için “mühür kimde ise Sülâyman odur” şeklinde bir atasözü söylenmiştir ki bu atasözü yüzüğün ehemmiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Kuş ve karınca gibi havanlarla konuşan cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahip bir hükümdar olmuştur. Şair sevgilisine Süleymanlığı yakıştırdığı zaman onun ihtişamından bahsetmektedir (Pala 2011:412). Padişahlar da Süleyman Peygamber gibi ihtişamlı olduklarından kendisine benzetilmektedirler. Genellikle tezkirelerde “İsm-i a’zam”mührünü taşıyan yüzükle beraber anılır.

Kanuni kendisinde barındırdığı vasıflarıyla yukarıda izah ettiğimiz şahsiyetlere benzetilir. Kanuni, dönen feleğin padişahıdır, Cem kadar padişahlar padişahıdır, o Süleyman’ın haşmetine, (bazı tezkirelerde ikinci Süleyman olarak okuyucuya sunulmuştur.)

⁷³ Allah her yüzyıl başında dini yenileyecek birini gönderir (Akın 2018: 74).

Ferdûn'un devletine, bütün varlığa, makama, büyüklüğe, sonsuz hayrata ve sonsuz askerlere sahiptir.

H. Yusuf: İsrailoğullarından Yakup peygamberin oğludur. On bir kardeşinin kıskançlığına maruz kalmış bu kıskançlık ile bir kuyuya atılmış sonrasında bir kervana köle olarak satılıp Mısır'a götürülmüştür. Orada Mısır'ın maliye bakanı Azîz tarafından satın almıştır. Azîz'in hanımı Züleyha'nın ona âşık olması ile olaylar hararetini arttırmıştır. Yusuf Züleyha'nın aşkına karşılık vermeyince Züleyha'nın iftirasını uğramış ve zindana düşmüştür. Rüyaları doğru tabir etmesiyle özellikle Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı doğru yorumlaması üzerine zindandan kurtulmuş maliye bakanlığına getirilmiştir. Babası Yakup oğlu Yusuf'un hasretine dayanamayıp diğer oğulları ile Yusuf'u araması ve onu bulup Mısır'da beraber yaşamaları, sonrasında Züleyha'nın kocası Azîz'in ölümü neticesinde Yusuf'un Züleyha'ya acıyıp onunla evlenmesi şeklinde olaylar devam etmiştir. (Pala, 2011: 483-484). Mısır kölesi iken Mısır'a sultan olması, eşi emsali görülmemiş bir güzelliğe sahip olması, rüyaları doğru yorumlayabilme kabiliyetine sahip olması ve yukarıda anlattığımız macaralar tezkireciler tarafından kullanılmış ve övmek istedikleri kişiler özellikle Yusuf'un güzelliğine teşbih edilmiştir.

"Hakkâ budur ki ol pâdişâh-ı felek medâr ve şâhenşâh-ı Cem-mikdâr ve ol Süleymân-haşmet Ferîdûn-devlet mâl ü menâl ve câh u celâle ve hayrât-ı bî-gâye ve 'asâkir-i bî-nihâyeye mâlikdür." (G. s.28)

"Hurşîd-tekvîn Süleymân-nigîn Yusuf-ı Mısır-hilâfet sâhib-livâ-yı kerâmet pâdişâh-ı zıllu'llâh hazret-i Sultân Süleymân Şâh." (S.B. s.10-11)

İskender: Tarihimizde bilinen iki İskender vardır. Biri, Makedonya Kralı Filip'in Miladdan 356 yıl önce doğan oğludur. 20 yaşında hükümdar olan zeki, akkılı, kudret ve kuvvet sahibidir. Yunanistan'ı zaptettikten sonra İran'a hücumla Anadolu, Suriye, Mısır, İran, Hindistan'ı zaptetmiştir. İkinci İskender ise vaktiyle Yemen'de hükümet süren Arap hükümdarlarından Hârisü'r-râyiş'in oğlu Zülkarneyn lâkabıyla meşhur olan ve peygamberliği rivâyet edilen zattır.

Edebiyatımızın bu iki isim karıştırılmış, yalnız bütün menkabeler Makedonyalıya isnâd edilir. İskender'den söz edilirken onun "âyine-i âlem- nümâ" yani cihanı gösteren aynasından da bahsedilir. Yüksek bir yere yerleştirilen bu ayna sayesinde uzaktan görülen gemiler daha limana varmadan güneş ışığı yansıtılarak yakılmış. Hatta iki yüzü olan bu aynanın arka tarafına bakan yalancıları yansıtarmış bu sayade padişah kimin yalan söylediğini kolaylıkla anlarmış (Pala 2011: 48).

Makedonyalı İskender gibi pek çok ülkeyi, kendi ülkesine katarak sınırlarını genişleten Kanuni bu vasfıyla zamanın İskender'ine benzetilmiştir ki ikinci İskender olarak tezkirelerde yer almıştır. İskender gibi cam rengi kılıcının aynasından âlemi seyretmiştir.

Kahraman: Kahramân pehlivan demektir. İran hurâfâtına göre Pişdâdiyân sülâlesinden Şah Tahmurs'un oğlu olan Rüstem-i Zâl gibi meşhur ve Kahraman-ı Katil lakabıyla anılır bir pehlivan imiş. Üç yaşında iken devler onu Kaf Dağı'na götürmüşler ve orada aslan sütüyle

beslemişler. On dört yaşına girince öyle bir dehşet peyda eylemiş ki, devler yüzüne bakmaktan korkarlarmış. Hatta devlerle güreşir onları saman çöpü gibi kaldırıp yere fırlatmış. İki parmağı ile kaldırdığı gürzünü devler iki elle kaldıramazmışlar. Gamgam isminde elmaştan bir kılıcı varmış ki karanlıkta mehtap gibi parlarmış” (Kurnaz 2009:266). Cenk meydanlarında göstermiş olduğu kahramanlık ve yapmış olduğu ün Osmanlı şairlerine güzel bir teşbih örneği olmuştur. Savaş meydanındaki cesur ve yiğitliğiyle tanınan Kanuni Sultan Süleyman, bu haliyle Karamana benzetilmiştir. Tezkirelerde devrin Kahramanı olarak adlandırılmıştır. Latifi tezkiresinde sultanı Kahraman’a benzetirken elinde tuttuğu kılıcına da telmih yapmıştır. Padişahın Kahraman gibi elinde tuttuğu sine yırtan altın rengi kılıcının kılıfıyla halka zulmeden kişileri vurduğunu ifade etmiştir.

“A’ni Hazret-i Sultân Süleymân Hân ki **İskender-i zamân** ve **Kahramân-ı devrândur**. Esnâ-i selâtında **Süleyman-ı sâni** ve **İskender-i düvumm** ve **hâkân-ı havâkin-i evreng-i heftümdür**.” (L.T. s.151)

“Bir sultân-ı ‘azîmü’ş-şân ve **hâkân-ı Süleymân-nişândur** ki her huttada hutbesi okınur ve ekâlîm-i seb’ada sikkesi yürür ve bin bir kal’ada nevbeti urulur.” (L.T. s.93)

“Bir **Kahramân-ı zûrkârdur** ki tîg-ı zer-ğılâf-ı sîne-şikâfiyle ciyâd-ı cebâbireyi urmuşdur.” (L.T. s.93)

Cemşid: İran’da hüküm süren Pişdadîyan sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cemşid, ilk defa demiri eritip işleyen kişi olarak kabul görmüştür. Cemşid’in güçlü bir hükümdar olmasının yanında üzerinde en çok bilinen özelliği şarabı bulan kişi olmasıdır. Ayrıca dünyanın dört bir yanını gösterebilen bir kadehe sahip olduğu düşünülen Cem, Câm-ı Cem ve Câm-ı cihan-nümâ adı verilen bu kadeh dolayısıyla da edebiyatımızda söz konusu edilmiştir (Erzen 2013: 840).

Tezkirelerde genellikle cihanı gösteren kadehiyle anılmıştır. Âşık Çelebi tezkiresinde Kanuni Sultan Süleyman’ın fikirlerini Cemşid’in kadehine benzetmiştir. Padişahın cihanı süsleyen güneş fikirlerinin parlaklığı işlenmemiş mermere düşse dünyayı gösteren kadeh olurdu, şeklinde padişahın fikirleri Cemşid’in kadehine benzetilmiştir.

“**Cemşid** gibi hurşîd-i re’y-i cihânârâyînün pertevi ruhâm-ı hâma düşse câm-ı cihân-nümâ olurdu, **İskender** gibi âyîne-i tîğ-i minâ-gûnından ‘alem temâşâ olurdu.’” (A.Ç. s.74)

Rüstem: Rüstem, “ünlü İran şairi Firdevsi’nin Şehname’sinde adı geçen İran’ın ünlü pehlivan ve savaşçısı” (Devellioğlu 2011:1053). Yiğitliği ile meşhurdur. Sehî Bey tezkiresinde padişah yiğitlik meydanının Rüstem’i olarak görülmüştür.

“Şecâ‘at rezmgâhının **Rüstem-i Destânı**.” (S.B. s.10)

Nuşîrevân: Adaletiyle ün salmış İran Sasaniyân sülalesinden bir hükümdardır. Akıllı oluşu, kudretliliği ve hayırseverliği ile tanınmıştır. Bağdat yakınlarındaki Medâyin’de yaptırmış olduğu köşkün Tak-ı Kisra bölümünde adaletsizliğe uğrayan kişilere yardım etmiştir. Kim adalet için köşke gelse hükümdarın astırdığı çanın zincirini çekerek ona geldiğini ve adalet aradığını bildirmiştir (Pala 2011: 362). Adalet ile tanınması tezkireciler

tarafından ilgi konusu olmuş ve övmek istediği kişileri bu vasıfla Nuşîrevân'a benzetmişlerdir. Sehî Bey, tezkiresinde padişahı överken mürüvvet ocağının şahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtında Nuşîrevan kadar başarılı olduğunu bir beyitle dile getirmiştir.

Adâlet tahtının Nuşîn-revânı

Mürüvvet kânının şâh-ı cihânı

1.5.2.4.Ehâli-perver /Ri'âyet-i ehâlî: Ehâli; “1.bir memlekette, bir kasabada, bir köyde, bir semtte veya mahallede yerleşip oturanlar, ahâlî 2. halk, umum” (Devellioğlu 2011:236), perver; “besleyen, besleyici, büyüten, yetiştiren, yetiştirici, koruyan, terbiye eden manalarıyla birleşik kelimele yapar” (Devellioğlu 2011:1008), ri'âyet: “1.gütme, gözetme 2. sayma; saygı 3. ağırlama” (Devellioğlu 2011:1042) anlamlarına gelmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman halkını besleyen ve her an ahalisini gözetten bir padişah olmuştur.

“Bir pâdişâh-ı ehâli-perver idi.” (R. s.33)

“Her an ri'âyet-i ehâlî ... (A. s.28)

1.5.2.5.Hayrât-ı bî-gâye: Bî-gâye;”1.gayesiz, sonsuz 2.çok” (Devellioğlu 2011: 114). Ahdî tezkiresinde padişahın sonsuz hayrat sahibi olduğunu bildirmiştir.

“...hayrât-ı bî-gâye...” (A. s.28)

1.5.2.6.Hurşîd-i enver: Hurşîd; “güneş” (Devellioğlu 2011: 440), enver; “daha nurlu, çok ve pek parlak, çok güzel” (Devellioğlu 2011: 257) anlamlarına gelmekte olup Sehî Bey padişahı göğün parlak güneşi olarak övmüştür.

“Ol saltanat bahri sadeînin dürr-i ezheri ve celâlet siphrinin hurşîd-i enveri” (S.B. s.10)

1.5.2.7.Hurşîd-i re'y-i cihân-ârâ: Hurşîd: “güneş” (Devellioğlu 2011: 440), re'y: “1.görme, görüş 2.fikir, düşünce” (Devellioğlu 2011:1041), cihân-ârâ: “cihanı, dünyayı süsleyen” (Devellioğlu 2011:159) manlarına gelmektedir. Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın fikirlerini güneşe benzeterek cihanı süsleyen fikirler olduğunu tezkiresinde belirtmiştir. Öyle ki bu fikirler işlenmemiş bir mermeri Cemşîd'in kadehine benzetecek kadar maharetlidir.

“Cemşîd gibi hurşîd-i re'y-i cihânârâyînün pertevi ruhâm-ı hâma düşse câm-ı cihân-nümâ olurdu.” (A.Ç. s.74)

1.5.2.8.İlim sahibi, İlme ve ilim ehline önem veren: Rızâ padişahın ecdadı gibi İstanbul’da cami, medrese, aşevleri, hastane gibi halkın yararına olan binaları inşa ettirdiğini ve bu yapıların her birinin hayret arttırdığını tezkiresinde ifade etmiştir. Ahdî de tezkiresinde padişahın gece gündüz demeden medreselerin tamiri ile ilgilendiğini, mescit ve imarethaneler yaptırdığını tezkiresinde belirtmiştir.

“...bunlar dahı mahrûsa-i mezbûrede ecdâd-ı ‘âlî-nijâdları gibi câmi’-i ‘âlî ve medâris-i mevâlî ve ‘imâret ü dârü’ş-şifâ ihdâs ü binâ itdürmüşlerdür ki her biri hayret-efzâ vü ‘ibret-nümâdur.” (R. s.31)

“Rûz ü şeb ta’mir-i medâris ü mesâcid ü büka’ u ‘imârât ...” (A. s.28)

1.5.2.9.Kân-ı ma’rifet/Menba’ul-ma’ârifet: Kân: “1.maden ocağı, maden kuyusu 2.bir şeyin menbaı, kaynağı” (Devellioğlu 2011:560), menba’; “1.kaynak 2.pınar” (Devellioğlu2011:711), ma’rifet; “herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen hususiyet, ustalıkla yapılmış olan şey” (Devellioğlu 201: 671) anlamlarına gelmektedir. Latîfî ve Ahdî tezkirelerinde padişahın marifetin kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir.

“**Menba’ul-ma’ârifet** ve ‘l-me’âsir ve mecma’ul-fezâyil ve ‘l-mefâhir mâlik-i memalik-i fazl u ‘irfân ve müfessir ü mübeyyin-i âyet-i ‘adll ü ihsân a’ni Hazret-i Sultân Süleymân Hân” (L.T. s.151)

“El-hak ol **kân-ı ma’rifetün** ve menba’-ı adâletün tab’-ı şerîfleri şî’re mâyl ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil”(G. s.28)

1.5.2.10.Menba’-ı adâlet: menba’; “1.kaynak 2.pınar” (Devellioğlu 2011:711) anlamına gelmekte olup tezkireciler tezkirelerinde padişahın söz ederken onun adaletli olduğuna vurgu yaparak adaletin kaynağı olduğunu söylemişlerdir.

Latîfî, Ahdî ve Âşık Çelebi padişahın adaletli ve doğruluğuna yönelik tezkirelerinde bizlere bilgiler sunmuşlardır. Latîfî Sultan Süleyman’ın halkına zulm etmeyip öldürme eyleminde bulunmadığını, haksız kandan uzak kaldığını bu sebeple Allah’ın ona uzun ömürler verdiğini belirtmiştir. Haksız kandan uzak kalmak ancak adaletli bir yönetimle gerçekleşir. Adaletin olduğu yerde haksızlık olmaz dolayısıyla haksız yere kan dökülmez. Adaletin kaynağı olarak padişah adalet ve doğrulukla cihana hâkim olmuş cihanı bu vasıfla korumuştur.

“Katl-i halk ve hûn-i nâ-hakdan perhiz ü gürîz itdügi ecilden Hazret-i Cenâb-ı Celîl ol Hazrete ‘ömr-i tavîl-i erzânî kılmuşdur”(L.T. s.152)

“**Âyet-i ‘adl ü ihsânun** şârihi olmuşdur.” (L.T. s. 94)

“... mübeyyin-i âyet-i ‘adll ü ihsân a’ni Hazret-i Sultân Süleymân Hân” (L.T. s.151)

“**Menba’-ı adâletün** tab’-ı şerîfleri şî’re mâyl ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil”(A. s.28)

“**Adl u dâdla** ve dâd u istâdla ‘alem-gîrlük ü kışver-küşâlık ü cihân-bânlık itdi. (A.Ç. s.76)

1.5.2.11.Nâzûk edâ: “Nâzîk davranışlı” (Devellioğlu 2011: 952) anlamına gelmekte olup Latîfî padişahın davranışlarının nazîk olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“*Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla Fârisî ve Türkî hûb eş’ârı ve nâzûk gûftârı vardır.*” (L.T. s.152)

1.5.2.12.Re’y-i âlem-ârâ: Re’y: “1.görme, görüş 2.fikir, düşünce” (Devellioğlu 2011:1041), âlem-ârâ; “âlemi, dünyayı süsleyen” (Devellioğlu 2011: 31) anlamına gelmektedir. Latîfî, Muhibbî’nin fikirlerinin âlemi süsleyen fikirler olduğunu tezkiresinde söylemiştir. Bu fikir hakkında âlemin nizamının sebebi, nurlu kalbinin parlaklık göstereni, güçlükleri açıp, ümmetleri iyi bir hala koyan olduğu yorumunu yapmıştır.

“*Re’y-i ‘alem-ârâsı* *sebeb-i nizâm-ı ‘alem ve zamîr-i münîr-i gîtî-nümâ ve müşkil-güşâsı bâ’is-i islâh-ı ümemdür.*” (L.T. s.152)

1.5.2.13.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: İncelediğimiz her padişah maharet ehline muhakkak hamilik yapmıştır. Onu gerek maddi gerekse manevi olarak koruyup kollamıştır. Sarayında ağırladığı maharet ehliyle yakından alakadar olmuş meclisler oluşturarak şiirler söylemiştir. Kanuni Sultan Süleyman da bu padişahlardan biri olmuştur. Kanuni, saltanat zamanlarında marifet sahiplerini büyük bir istekle karşılamıştır. Hükümdarlara layık hediye ve bahşişlerle ödüllendirmiştir. Maharet sahibine kabiliyetine uygun, usûlüne göre makam ve mevkiler vermiş olup padişahın faziletlerinden paylı olmuşlardır.

Sehî Bey tezkiresinde padişahın kutlu zamanlarında ortaya çıkan, ince zevke, doğru düşünceye, hoş tabiata sahip, şiire yeni yeni meyl eden şairlerin ve zarîf gençlerin padişahın mübarek himmetleriyle yetiştiklerini belirtmiştir. Padişahın şairlere karşı yakın alakadar oluşunu Âşık Çelebi’nin tezkiresinde ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür. Tezkirede padişah Arap ve Acem şairlerini ve her sanatta marifetli olan kişileri himayesi atına aldığı, ayak basmadığı ülkelerdeki irfan ehline karşı da daima cömert davrandığı bilgisine ulaşılmıştır. Hatta tezkiresinde şairlerin yaptıkları fasıllara da değinilmiş bu fasıllar karşısında padişahın tavrı dile getirilmiştir. Fasıllarda söylenen şiirlere karşılık padişahın bahş ettiği hediyeler güzel bir teşbih örneğiyle anlatılmıştır. Bahar fasıllarında padişaha gönderilen kasidelere karşılık padişahın bahş ettiği dirhemler ve armağanlar o kadar fazlaymış ki şairlerin sarıkları ve cepleri dopdolu olurdu. Şairleri görenler gülbahçesini seyrân edip üzerlerine gül ve badem saçılmış sanarlardı. Kış fasıllarında ise alışkanlık haline gelen meclislerde kâfurdan yapılmış mum gibi fazla yakıcı olan kış kasidelerine karşılık şairlerin cep ve etekleri inci dolardı. Bu inciler sanki şairlerin kar yağarken etrafta dolanıp üzerlerine yağmış kar gibi dururdu. Padişahın kerem ve ihsanından faydalanmak isteyen meddahlar dahi şiiri meslek edinmek isteyip padişahı meth etmek düşüncesine kapılırlardı.

Kanuni’nin şairlere karşı göstermiş olduğu itibarı biz Bâkî’ de görmekteyiz. Rîyâzî, tezkiresinde gül bahçesinin şarkı söyleyen bülbülü olarak nitelendirdiği Bâkî’nin Kanuni’nin devrinde büyük bir istekle söze geldiğini, padişah için beyitler söylediğini ifade etmiştir.

“Mezkûr şâhlarla ‘Arab u ‘Acem’ün şu‘arâsı ve her fenden behremend olan ehl-i ma‘rifet ü erbâb-ı kemâlün ezkiyâsı âstânına ilticâ eylediler. Ve havmesine nüzûl-ı iclâl buyurmadığı ve pâ-y-tahtına kadem basup serîr-i saltanatda oturmadığı diyârun dahı ehl-‘irfânı ve her kemâlde kâmil olanı kef-i direm-bahş u kerem-bahşâsın ve vâsf-ı düşmenküş ü hazîne-küşâsın lisân-ı sürûşdan kurta-i gûş-ı hûş idinüp cezbe-i ihsânına boyun virüp keşân keşân gülşen-i midhatde şâh-nişân ve bezm-i nazmda vâsf-ı zât-ı ‘âlî-şân ile dürr-feşân olup geldiler. Fasl-ı bahârda gonçe-i gül-i sûrî ve gonçe-i zanbak gibi al u sepîd kâğıdlarla reh-güzârına rebî‘iyye kasîdeler gönderdiler. Dest-i direm-pâşından feyz olan câ‘izeler ile destâr u girîbânları şöyle pür oldı ki görenler gülistân seyrin idüp üzerlerine gül ü bâdâm nisâr olmuş sanurlar idi. Ve fasl-ı şitâda meclis-i ünslerine şem’-i kâfûrî gibi pür-sûz u güdâz şitâ‘iyye cerîdeler yandurdılar ki âsitîn-i gevher-efşânlarından nevâlar irişen ‘atıyyelerle ceyb ü dâmânları ol denlû toptolu dürr olurdu ki deşt ü beyâbân geştin idüp üzerlerine berf ü bârân yağmış tasavvur olunurdu. Her biri meddâhları zümresine dâhil ve ‘ulûfe vü sâlyânelerine vâsıl olmağçün şi‘ri pîşe ve medh-i sultânı endîşe idinürlerdi. Herkese be-resm-i isti’dâd ve ber vefk-i tarîk ma‘hûd ve nehc-i mu’tâd mansıben ü mâlen ü hâlen ü me’âlen iltifâtlar buyurdılar ve nevâzişlere vü sitâyişlere revâ gördiler. ” (A.Ç. s.77-78)

“Zamân-ı saltanatlarında erbâb-ı ma‘rifete ragbet buyurup her şâ‘ire mikdâr-ı mertebe ‘atiyye-i hüsvâniden vazîfe ta‘yîn buyururlar idi.” (RI. s.31)

“Mübârek devrânda zuhur bulan zevk-i selîm ve zihn-i müstakîm hoş-tab‘ u nev-niyâz şu‘arâ ve zurefâ yigitler ki hazret-i pâdişâh-ı sâhibkırân zıllu‘l-lâh-ı cihângîr-i zamân yümn-i himmetleri ile neşv ü nemâ vü imtiyâz bulup tarz-ı gazel ve tarîka-i meselde kemâl-i derecede kesb-i selâset ü letâfet idüp ve nihâyet mertebede mahâret ü mümâreset bulmuşlardır.” (S.B. s.9)

“...ve bir Süleymân-ı rûzgâr idi ki tab‘-ı Bâkî gibi hezâr destân-serâ-yı gülzârı belâgati ragbet ü i‘tibâr ile güftâra getürmüş idi. “her sâhib-hüneri nevâle-i gird-hân-ı efdâlinden behre-dâr itmek mukarrer idi.” (R. s.33)

1.5.2.14.Şecâ‘at: Şecâ‘at; “yiğitlik, yüreklilik” (Devellioğlu 2011: 1146) anlamına gelmekte olup Latifî bu manaya işaret edebilecek “satvet, salâbet, şevket” kelimeleriyle birlikte kullanmıştır.

Satvet; “birinin üzerine şiddetle sıçrama” (Devellioğlu 2011: 1076), salâbet; “peklik, katılık, sağlamlık 2. manevi kuvvet, dayanma” (Devellioğlu 2011: 1070), şevket; “büyüklük, heybet” (padişahlar için kullanılır.) (Devellioğlu 2011: 1160) anlamlarına gelmekte olup Latifî, tezkiresinde padişahın kendisinde barındırdığı güçlülük, yiğitlik ve haşmet sayesinde dikkafalı isyankâr başkumandanları yenilgiye uğrattığını yazmıştır.

“Bu satvet ü salâbet ve bu şevket ü şecâ‘atla her kande bir ‘adû-yı dîn ve bir serkeş-i serdâr-ı mütemerridîn varsa kılıcı altında mağlûb u makhûr idüp ...” (L.T. s.93)

1.5.2.15.Vâkâr/vekâr: vâkâr yahut vekâr; “ağırbaşlılık, temkinlilik” (Devellioğlu 2011: 1321) anlamına gelmekte olup vâkâr kelimesi karşımıza iki terkip halinde çıkmıştır. Bunlar “kûh-vekâr” ve “hudâvendigâr-ı gerdûn-vâkâr” şeklindedir. Kûh; “dağ” (Devellioğlu 2011: 605), hudâvendigâr; “hükümdar” (Devellioğlu 2011: 434), gerdûn; “1.dönücü, dönen, devreden 2. felek, dünya, sema” (Devellioğlu 2011: 329) manalarına gelmektedir.

Latîfî ve Beyanî tezkirelerinde padişahın ağırbaşlılığına vurgu yaparak zamanın ve dünyanın temkinli padişahı olduğunu belirtmişlerdir.

“Bir pâdişâh-ı zemîn-temkîn ve kûh-vekârdur.” (L.T. s.152)

“Bu eş’âr-ı belâgat-âsâr ol hudâvendigâr-ı gerdûn-vâkârandur.” (B. s.7)

1.5.2.16.Vücûd-ı pür-cûd/ eshiyâ/ sehâvet: Pür; “1.dolu 2. çok fazla 3. sahip, malik” (Devellioğlu 2011: 1016) cûd; “cömertlik, elâçıklığı” (Devellioğlu 2011: 163), eshiyâ; “cömertler, eli açık olanlar” (Devellioğlu 2011: 266) manalarına gelmekte olup Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın cömertliğinin çok fazla olduğunu dile getirmektedir. Çelebi tezkiresinde padişahın cömertliğine örnek olarak hizmetlilerine günlük yüz filoriyi vermeyi adet edindiğini ve bir defasında birden bire yüz bin filoriyi nakit olarak bahşettiğini yazmıştır. Böylelikle adını padişahların eli açık olanı olarak deftere yazdığını belirtmiştir. Sehî Bey ise padişahın cömertliğinin ne kadar bol olduğunu belirtmek amacıyla onun cömert meclisinin cevher saçanı olduğunu söylemiştir.

“Vücûd-ı pür-cûd... Bundan gayrı nakdiyye-i yevmiyye kendüye vü tevâbi’ine yüz filori vazife bilâ-mübâlağa ve sakîfe mukarrer idi. Bir def’a hod def’aten vâhideten yüz bin filori nakd-i vakt ihsân itmişler idi ve nâm-ı nâmîlerin defter-i eshiyâ-yı selâtine ‘unvân itmişlerdi.” (A.Ç. s. 74-76)

“sehâvet bezmgâhının gevher-efşânı” (S.B. s.10)

1.5.2.17.Zihn-i latîf: Latîf kelime manası olarak “yumuşak, hoş, güzel, nazik” (Devellioğlu 2011:625) anlamlarına gelmekte olup Ahdî, tezkiresinde padişahın zihninin latîf olduğunu söylemiştir. Sehî Bey de tezkiresinde padişahın güzeller için söylediği hoş beyitlerin ve parlak gazellerin padişahın latîf zihninden zuhur ettiğini söylemiştir.

“Menba’-ı adâletün tab’-ı şerîfleri şî’re mâyl ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil” (A. s.28)

“... meh-likâlar medhinde pâdişâh-ı sâhib-kırân şehinşâh-ı gîtîsitân hazretlerinin tab’-ı şerîflerinden sudur ve zihn-i latîflerinden zuhur iden ebyât-ı zîbâ ve gazeliyyât-ı ra’nâ...” (S.B. s.10)

1.5.2.18.Zât-ı pâk: Zât; “kendi” (Devellioğlu 2011:1363), pâk; “temiz, arık pak 2. saf, halis, hilesiz 3.kutsal, mübarek” (Devellioğlu 2011: 998) manalarına gelmekte olup Latîfî tezkiresinde padişahın temiz bir kişi olduğuna vurgu yapmıştır. Bu temiz zatı manevi olgunluğun ve ilim yazmalarının toplandığı yer olarak görmüştür.

“Zât-ı pâk ü rûşen-nihâdı mecma’-ı mecmû’a-i ‘ulûm u kemâlât...” (L.T. s.94)

1.5.3.Sanatı ve Poetikası

1.5.3.1.Sanatı

Adı geçen tüm tezkirelerde padişahın şairlik meziyetine sahip olduğu şiirlerinde “Muhibbî” mahlasını kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Rîyâzî, tezkiresinde padişahın bazı şiirlerinde “Muhibbî” yerine “Muhibb” mahlasını kullandığını belirtmiştir. Bu mahlası neden tercih ettiğini ise Ahdî “Gülşen-i Şu’arâ” adlı tezkiresinde ifade etmiştir. Ahdî, padişahın sevenden, sevgiliden yoksun olduğu için bu mahlası kullandığını söylemiştir.

“Mahlas-ı şerîfleri **Muhibbî**’dür. Ba’zı eş’ârında **Muhibb** dahı itmişdür.” (R. s.33)
“Mahlası **Muhibbî**’dür.” (B. s.7) “Mahlas-ı şerîfleri **Muhibbî** olup...” (RI. s.31) “...muhibb-i fukarâ olduklarına binâen mahlas-ı hümâyûnları **Muhibbî**’dür.” (A.B. s.28)

Âşık Çelebi tezkiresinde padişahın şiirlerini oluştururken hangi nazım biçimlerini tercih ettiğini ve şiirlerinde hangi konuların hâkim olduğunu dile getirmiştir. Padişahın ecdadı gibi hareket ettiğini, babası gibi şiire talip olduğunu üstelik onlardan daha başarılı şiirler kaleme aldığını belirtmiştir. Tezkiresinde padişahın kaside, mesnevi ve tegazzül gibi nazm biçimlerini tercih ettiğini, konu olarak ise şiirlerinde dervişlik yüzünü, Allah karşısındaki acizlik kokusunu, şevk manasını, aşk lezzetini, derd ve fanalığın nazını görmek mümkündür. Âşık Çelebi’nin yaptığı bu izah, bize padişahın konu sınırlandırmasına gitmeden her türlü konuyu ele alıp değerlendirdiğini göstermektedir.

“Kendüler dahı el veledü’l-hurru yaktedî bi-âbâ’ihi’l-’izzi⁷⁴ vefkı üzre ve men eşbehe ebâhu femâ zaleme⁷⁵ tıbkı üzre âbâ vü ecdâdı eserine zâhib ve nazm-ı şi’re tâlib ve her vech ile anlara galib olup şi’r dimege tenezzül buyururlar gâh kasîde ve gâh mesnevî nazm idüp gâh tegazzül buyururlardı. Hakkâ ki firâz-ı küngür-i eyvân-ı saltanatda iken şi’rlerinde dervîşlik rûyî ve meskenet bûyî, şevk ma’nîsi ve ‘ışk çâşnîsi, derd şîvesi ve fenâ ‘işvesi vardur.” (A.Ç. s.78)

Şiir dili konusunda ise Türkçe dışında Farsça diline de yatkınlığı olan padişahın her iki dilde başarılı şiirler yazmıştır. Ahdî, tezkiresinde padişahın Türkçe dilinde yazdığı şiirlerin güzel, Farsça dilindeki sözlerinin ise beğenildiğini tezkiresinde ifade etmiştir. Rızâ ise tezkiresinde padişahın Osmanlı Devleti sultanlarının şairi olduğunu vurgulayarak marifetli padişahın Türkçe ve Farsça iki divanının olduğunu söylemiştir. Âşık Çelebi de tezkiresinde padişahın Türkçe şiirler söylediğini vurgulamıştır. Özellikle Farsça şiirlerinin başarılı olduğunu ifade etmek için İranlı şairlerin padişahın karşısında acemi olup güçsüz ve zayıf olduklarını belirtmiştir.

⁷⁴ Özgür çocuk, aziz atalarının yolunu izler (Akin 2018: 78).

⁷⁵ Kim babasına benzerse zalim olmaz (Akin 2018: 78).

“Türkî dilinde eş’âr-ı bî-nihâyesi hûb ve zebân-ı Fârisî’de güftâr-ı bî-gâyesi mer-gûbdur.” (G. s.28)

“Kendiler dahı Selâtîn-i ‘Osmâniye’nün eş’arı ve havâkîn-i mâziye’nün hüner-veri olup Türkî ve Fârsî iki dîvân-ı belâgat- ‘unvânı vardır.” (R. s.31)

“Türkî dilde nite kim şi’r söylerler, kezâlik şu’arânun fusahâ-yı ‘Acem’i bu fâris-i feres-i şi’r-i Fûrsün yanında ‘acemî olup her birin zebûn eylerlerdi.” (A.Ç. s.79)

Latifî padişahın bir Türkçe şiir ile iki Farsça matlasına, Âşık Çelebi ikisi iki beyitten oluşan dört Türkçe şiir ile Farsça bir gazeline ve sekizi matla olan dokuz beytine, Ahdî ikisi Farsça biri Türkçe olmak üzere üç şiirine, Beyanî, biri Farsça ikisi Türkçe üç şiiri ile bir Türkçe beytine, Rızâ beş Türkçe beytine, Rîyâzî ise biri Türkçe biri Farsça olan iki şiir ve yirmi yedi beytine yer vermiştir. Sehî Bey tezkiresinde padişahın şiirlerine yer vermemiştir çünkü ona göre padişaha şiir yakıştırmak edepsizliğe ve küstahlığa sebep olmaktadır. Ayrıca sözü uzatmanın yorgunluğu getireceği, can sıkacağı için şiirlerine yer vermediğini belirtmiştir.

“Anlara şi’r isnâd itmek terk-i edeb ve küstâhlığa sebebdür.” (S.B. s.11)

“Tatvîl-i kelâm ve itnâb-ı merâm mucib-i kelal ü bâ’is-i melâldür. Bu sebebden anların eş’ârından bu evrâka nesne sebt itmeyüp...”(S.B. s.12)

1.5.3.2.Poetikası

Şuara tezkirelerinden Kanuni Sultan Süleyman’ın şairliği ve yazmış olduğu şiirleri ile ilgili poetik verileri görmek mümkündür.

Tezkirelerde padişahın şairlik meziyeti ile ilgili; “hüner-ver, kudret-i bâhir, mahâret-i zahir, rûşen-nihâd, suhan-güzâr, tab’-ı şerîf, zâde-i tab’-ı sühan-güzâr” ve şiir sanatı ile ilgili; “âşıkâne eş’âr u matla’, durûb-ı emsâl, ebyât-ı latîf, ebyât-ı zîbâ, elfâz-ı fesâhat-libâs, eş’âr-ı âbdâr, eş’âr-ı belâgat-âsâr, eş’âr-ı bülend, gazeliyyât-ı ra’nâ, gazel-i zîbâ /Hûb, gevher-bâr, güftâr-ı sudmend, kelâmı belâgat-nizâm, kelimât-ı le’âlî-intizâm, kelimâtı mevzun, nâzûk güftâr, rengin elfâz, rindâne güftâr u matla’, şi’r-i garrâ, tercemân-ı lisânü’l-gayb, üstâdane güftâr” gibi poetik terimler kullanılmıştır.

1.5.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.5.3.2.1.1.Hüner-ver: hüner-ver; “hünerverlik, artistlik” (Devellioğlu 2011:448). Hüner kişinin kendinde barındırdığı yeteneklerinin açığa çıkmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Yetenekler açığa çıktığında kişi hünerli yahut marifetli olarak vasıflandırılır. Bu yetenek şiir dalında da olabilir başka bir alanda da... Rızâ da tezkiresinde Kanuni Sultan Süleyman’ın şairliği noktasında hünerli olduğunu vurgulamış bu hünerlilikle Farsça ve Türkçe olmak üzere iki divan yazdığını ifade etmiştir.

“Kendiler dahı Selâtîn-i ‘Osmâniye’nün eş’arı ve havâkîn-i mâziye’nün **hüner-veri** olup Türkî ve Fârsî iki dîvân-ı belâgat- ‘unvânı vardır.” (R. s.31)

1.5.3.2.1.2.Kudret-i bâhir: Tezkireciler, sanatçıların doğuştan var olup günyüzüne çıkan şairlik kabiliyetlerini anlatmak için çeşitli kelimelerden faydalanırlar. Kullandıkları kelimelerden biri “kudret” kelimesidir. Kudret; “1.kuvvet, takat, güç 2.ehliyet, kabiliyet” (Devellioğlu 2011: 604), bâhir; “belli, besbelli, açık, apaçık” (Devellioğlu 2011: 74) manalarına gelmekte olup kişide bulunan yeteneklerin izahı için “kudret” kelimesinin her iki anlamının kullanımı tezkirelerde yaygındır.

Beyanî, tezkiresinde padişahın şairliği noktasında Türkçe ve Farsça şiirler yazmak konusunda kudretinin var olduğunu, apaçık meydanda olan bir kudrete sahip olduğunu yazmıştır.

“Fârisî vü Türkî nazm-ı eş’âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardır.”
(B. s.7)

1.5.3.2.1.3.Mahâret-i zahir: Şairin yeteneklerinin varlığının oluşumuyla eşzamanlı olduğunu gösteren bir diğer kelime de “mahâret” kelimesidir. Mahâret; “mâhirlık, ustalık, beceriklilik, el uzluğu” (Devellioğlu 2011: 650), zahir: “görünen, görünücü, açık, belli, meydanda” (Devellioğlu 2011: 1358). Beyanî tezkiresinde sultanın Türkçe ve Farsça şiir yazmak konusunda maharetli olduğunu ve bu maharetin herkes tarafından görüldüğünü belirtmiştir. Sehî Bey ise fazileti ile padişahın maharetinde soyu soku gibi yüce olduğunu belirtmiştir.

“Fârisî vü Türkî nazm-ı eş’âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardır.”
(B. s.7)

“Pâdişâh-ı zıllu’l-lâh hazretlerinin fazîleti vü ma’rifeti ve haseb ü nesebi artuktur.”
(S.B. s.11)

1.5.3.2.1.4.Rûşen-nihâd: Nihad; “tabiat, huy, yaratılış” (Devellioğlu 2011: 977), rûşen; “aydın, parlak” (Devellioğlu 2011: 1050) anlamlarına gelmektedir. Kişinin bünyesinde barındırdığı yeteneklerin yaratılışından varolduğunu gösteren tabirlerden biri “nihâd” kelimesidir. Bu tabir şairin sanatsal gücü ile yaratılışı arasındaki bağı ortaya koyması bakımından önemlidir. Latifî tezkiresinde padişahın yaratılışının parlak olduğunu vurgulamıştır. Manevî olgunluğun ve ilim yazmalarının toplandığı yer olarak bu yaratılışı tezkiresinde övmüştür.

“Zât-ı pâk ü rûşen-nihâdı mecma’-ı mecmû’a-i ‘ulûm u kemâlât...” (L.T. s.94)

1.5.3.2.1.5.Suhan-güzâr: Suhan-güzâr ifadesi “söz yolu ile söyleyen” (Devellioğlu 2011: 1121) manasına gelmektedir. Suhan-güzâr ifadesi padişahın söz söylemedeki kabiliyetini görmek açısından yerinde bir ifade olmuştur. Sehî Bey tezkiresinde padişahın söz söylemedeki kabiliyeti, fesahatı ve belagatı anlatılmak istense bunun haşre dek tamamlanamayacağını ifade etmiştir ve böylelikle padişahın söz söylemedeki mahirliğini gözler önüne sermiştir.

“Anların büzürgvârlığı ve suhan-güzârlığı ve fesâhat u belâgat cihetinden şerh ü evsâf itmek murâd olunursa haşre dek itmâma yetişmez” (S.B. s.12)

1.5.3.2.1.6.Tab‘: Şairlik kişinin bünyesinde barındırdığı yeteneklerden biridir. Bu yetenek izah edilirken özellikle varlığına değinilir. Yeteneğin doğuştan varolduğunu söylemek değinilen noktalardan biridir. Bunu da yaparken çeşitli kelimelerden faydalanılır. “ta‘b” bu kelimelerden biridir. Kelime anlamı olarak; “tabiat, huy, yaratılış” anlamlarına gelmekte olup şairin yeteneklerinin doğuştan var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Riyâzî padişahın yeteneğinin doğuştan var olduğunu “zâde-i tab‘-ı sühan-güzâr” terkibi ile göstermiştir. Tezkiresinde padişaha ait Farsça ve Türkçe olmak üzere iki şiire yer vererek bu şiirlerin padişahın güzel söz söyleyen yaradılışından doğduğunu dile getirmiştir. Ahdî ise tezkiresinde padişahın şiire meyl ettiğini ifade ederken “tab‘-ı şerîf” tabirini kullanmıştır. Yaradılışının şerefli olduğunu ifade etmiştir. Sehi Bey de tezkiresinde padişahın ay parçasını andıran güzeller için söylediği şiirlerinin şerefli tabiatından doğduğunu söylemiştir.

“Bu Fârisî ve Türkî eş‘âr **zâde-i tab‘-ı sühan-güzârlarıdır** ki Dîvân-ı mu‘cizbeyânlarından intihâb olunup sebt olındı.” (R. s.34)

Dîde ez-âteş-i dil garka der-âb-est merâ

Kâr-ı in çeşme zi-ser-çeşme harâb-est merâ⁷⁶

Dîde ber-hem nehem û rûy-ı tû ârem be-hayâl

Der-şeb-i hecr me-gû dîde be-hâb-est merâ⁷⁷

Tâc u taht u saltanat ber-bâd olur çün ‘âkıbet

Kendüni ‘alem serîrinde Süleymân oldu tut⁷⁸

“Menba’-ı adâletün **tab‘-ı şerîfleri** şi‘re mâyl ve zihn-i latîfleri gâyetde nazm ile kâmil”(A. s.28)

“... meh-likâlar medhinde pâdişâh-ı sâhib-kırân şehinşâh-ı gîtîsitân hazretlerinün **tab‘-ı şerîflerinden** sudur ve zihn-i latîflerinden zuhur iden ebyât-ı zîbâ ve gazeliyyât-ı ra‘nâ ...” (S.B. s.10)

⁷⁶ Gözüm, gönlümdeki ateş yüzünden suya batmıştır. Bu pınarın işi, kaynağından haraptır. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.34)

⁷⁷ Gözlerimi kapayıp yüzünü hayal ettiğimde, ayrılık gecesinde gözüme uyku girdiğini söyleme. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.34)

⁷⁸ Âlem döşğinde Hazreti Süleyman gibi olsan da, berbat olmaya mahkûm bir saltanattır elindeki, kalıcı değildir. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.34), (A.Ç. s.79),

1.5.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.5.3.2.2.1.‘âşıkâne eş‘âr u matla’: Âşk, Divan şiirinin temel konusudur. Şair kendisini âşık olarak görür ve sevgili uğruna duygu yüklü şiirler yazar. Bu şiirler âşıkâne şiir olarak adlandırılır. Şiirin konusu sevgilinin âşıkta hissettirdiği tüm lirik duyguları içerir. İstek, arzu, ayrılık, hüzn, gam, keder, karamsarlık gibi duygular örnek verilebilir.

Sehî Bey tezkiresinde Kanuni Sultan Süleyman’ın âşıkâne şiirler yazdığını belirtmiştir. Sehî Bey’e göre padişahın âşıkâne tarzda yazılan matlalarının ve şiirlerini hali perişan olan, aşk ateşine can verip gönlü tütsü olan âşıklar ve aşk oyunlarında önde gelen gamlı kişiler okurlarmış. Kendi haline uygun şiirleri okuyan her âşık o şiirleri tekrar ederek gönlünü ve aşk ateşinin parıltısını bir miktar teskin eder böylece de yüreğindeki harareti biraz yumuşatmış. Sehî Bey’in yapmış olduğu bu izah bize padişahın şiirlerinin etkileyicilik yanının ne kadar güçlü olduğunu, aşk duygusunun ne kadar baskın olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

“Ol celâlet âsümânının matla‘ından tulu‘ iden ‘âşıkâne eş‘âr u matla‘ ve rindâne güftâr u matla‘larını şunlar ki ‘âşık-ı şurîde-hâl âşüfte vü müşevveşü’l-ahvâl ‘ışk âteşine cân u dili idüp ‘ışk-bâzlıkda ser-âmed ü müstemend olmuşlardır. Her biri ol eş‘ârdan)veyâ ol güftârdan bir gazel veyâ bir beyt tekrâr itmekle kendü hâline münâsib gönli tesellîsin bulup şu‘le-i âteş-i ‘ışkı bir mikdâr teskîn ve yürekde olan harâreti biraz telyîn etmek için idi.” (S.B. s.11)

1.5.3.2.2.2.Durûb-ı emsâl: Durûb-ı emsâl: Darbimeseller, atasözleri (Devellioğlu 2011:217). Latîfî tezkiresinde padişah ait iki Farsça matla beytine yer vermiştir. Latîfî bu beytlerde padişahın atasözlerine yer verdiğini söylemiştir.

باز ازا تش دل دیده پر اب است مرا
کار این چشمه ز سر چشمه خراب است مرا

باز اشفته ام ز حیرت عنبر موی
79 بسته شو جان و دلم درکه ابروی

“Ve bu iki matla’-ı Fârisî-makâl ol Hazretten ne hoş hasb-i hâl vâki’ olmuş ve durûb-ı emsalden darbı ne hoş yerin bulmuşdur.” (L.T. s.152)

⁷⁹ Yine gönül ateşiyle gözüm yaş doldu, benim bu pınarımın işi pınar başından da kötü zaten. Yine anber kokulunun verdiği hayretten dolayı şaşkıyım. Benim canım gönlümü onun ince kaşına bağladı. Beytlerin geçtiği tezkire: (L.T. s.125)

1.5.3.2.2.3.Ebyât-ı latîf: Ebyât; “iki mısradan meydana gelen manzum sözler” (Devellioğlu 2011: 228), latîf; “yumuşak, hoş, güzel, nazık” (Devellioğlu 2011: 625). Ebyât-ı latîf ise güzel hoş manzum sözler.

Latîf kelimesi tezkirelerde genellikle şairlerin kişilik ve sanatsal yönlerini izah etmek için kullanılmıştır. Rızâ da tezkiresinde padişahın şairlik noktasında şiirleri için bu tabiri kullanmıştır. Tezkirede padişahın birkaç beytine yer vermiş bu latîf manzum sözlerin, o şerefli zatın temiz tabiatından meydana geldiğini söylemiştir.

“Bu ebyât-ı latîf ol zât-ı şerîfün zâde-i tab ‘-ı nazîfleridür.” (R. s.31)

Va ‘de-i vasl eyledi çûn kim bize cânânumuz

Ey ecel bir dem tevakkuf eyle alma cânumuz⁸⁰

Halk içinde mu‘teber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi⁸¹

1.5.3.2.2.4.Ebyât-ı zîbâ: Zîbâ; “1.süslü 2.yakışıklı, güzel” (Devellioğlu 2011: 1382) anlamına gelmekte olup Sehî Bey tezkiresinde padişahın ay parçasını andıran güzellere için söylediği şiirlerin güzel olduğunu ifade etmiştir.

“... meh-likâlar medhinde pâdişâh-ı sâhib-kırân şehinşâh-ı gâtisâtân hazretlerinin tab ‘-ı şerîflerinden sudur ve zihn-i latîflerinden zuhur iden ebyât-ı zîbâ ve gazeliyyât-ı ra ‘nâ ki her biri bir münâsib nâzûk vaktde bî ihtiyâr söylenüp” (S.B. s.10)

1.5.3.2.2.5.Elfâz-ı fesâhat-libâs: Elfâz; “kelimeler, sözler” (Devellioğlu 2011: 244), fesâhat: “söz ve yazıda kelime, mânâ, anlatış, âhenk, dizim ve amaç yönünden kusur bulunmaması” (Pala 2011:154), libâs; “elbise, esvap” (Devellioğlu 2011: 634) anlamlarına gelmektedir. Bu tabir padişahın sözlerinin mükemmel oluşunu izah etmek açısından önemlidir. Öyle ki fesâhat elbisesini giyen sözler kusursuzdur. Dolayısıyla bu sözler güzel, düzgün ve herkes tarafından beğenilmiştir.

“Elfâz-ı fesâhat-libâsı ve kelâm-ı belâgat-iktibâsı eltaf u ahsen ve belîğ u müstahsendür.” (L.T. s.152)

⁸⁰ Ey ecel bir zaman bekle alma canımızı çünkü sevgili kavuşmanın vadesini söyledi bize. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.31)

⁸¹ Halk arasında devlet kadar itibarlı bir başka şey yoktur ama dünyada bir nefeslik sıhhat gibi saadet ve zenginlik olmaz. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.31), (RI. s.36)

1.5.3.2.2.6.Eş'ar-ı âb-dâr: Âbdâr: “1.sulu, taze 2.parlak 3.sağlam vücutlu 4.nükteli 5.zarif, güzel 6.hoş 7.su veren hizmetçi” (Devellioğlu 2011:4).

Beyânî tezkiresinde padişahın Türkçe ve Farsça olmak üzere her iki dilde âb-dâr şiirlerine karşı kudretinin belli olduğunu ve apaçık görünen bir maharete sahip olduğunu söylemiştir.

“*Fârisî vü Türkî nazm-ı eş'âr-ı âbdâra kudret-i bâhire ve mahâret-i zahiresi vardır.*” (B. s.7)

1.5.3.2.2.7.Eş'âr-ı belâgat-âsâr: Belâgat; “iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdillilik” (Devellioğlu 2011: 92), âsâr; “izler, nişaneler, alâmetler” (Devellioğlu 2011: 47).

Beyânî tezkiresinde padişahın şiirleri hakkında “belâgat-âsâr” yorumunu yapmıştır. Bu terkip şiirin kalitesini, güzelliğini göstermesi bakımından önemlidir.

“*Bu eş'âr-ı belâgat-âsâr ol hudâvendigâr-ı gerdün-vâkârundur.*” (B. s.7)

Câna kalmaz bûse-i la'l-i leb-i yâr isteyen

Baş virür bu yolda bir zülf-i siyehkâr isteyen⁸²

Bî-vefâ yârün Muhibbî cevri ni ma'zûr tut

Yârsuz kalur cihânda aybsuz yâr isteyen⁸³

1.5.3.2.2.8.Eş'âr-ı bülend: Bülendin kelime manası, “yücelik, yüksekliktir” (Devellioğlu2011:131). Sehî Bey tezkiresinde padişahın belirli bir mevkiye sahip olan şiirlerinin o mevkide mevkisine göre yüce şiirler olduğunu belirtmiştir.

“*...dinilen sözlerin birer mevki'i ve birer mevridi var ol mevride ve ol mevki'a göre vârid olan eş'âr-ı bülend ve güftâr-ı sudmend...*” (S.B. s.10)

⁸² Yârin kırmızı dudağının öpücüğünü isteyen ondan başını esirgemez. Bu yolda sevgilinin siyah saçını isteyen başını verir. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.7)

⁸³ Ey Muhibbî vefasız sevgilinin eziyetini maruz tut; dünyada ayıpsız yar arayan yarsız kalır. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.7)

1.5.3.2.2.9.Gazeliyyât-ı ra'nâ: Ra'nâ; “güzel, latif, hoş görünen” (Devellioğlu2011: 1025) anlamına gelmektedir. Sehî Bey padişahın ay parçasını andıran güzellere için söylediği gazellerin latif ve hoş olduğunu ifade etmiştir.

“... meh-likâlar medhinde pâdişâh-ı sâhib-kırân şehinşâh-ı gûtisâtân hazretlerinin tab'-ı şerîflerinden sudur ve zihn-i latîflerinden zuhur iden ebyât-ı zîbâ ve **gazeliyyât-ı ra'nâ** ki her biri bir münâsib nâzûk vaktde bî ihtiyâr söylenüp” (S.B. s.10)

1.5.3.2.2.10.Gevher-bâr: Gevher; “1. elmas, cevher 2. inci 3. değerli taş” (Devellioğlu 2011: 331), gevher-bâr; “cevher yağdıran” (Devellioğlu 2011:331). Gevherin kıymetli bir taş olması, kolay temin edilememesi gibi faktörler sayesinde bu tabir sıklıkla tezkirelerde benzetme amacı güdülerek geçmiştir. Bu terim tezkirelerde kimi zaman şairin kendisi kimi zaman şairiliği kimi zaman da şiirleri noktasında beğeni amacıyla kullanılmıştır.

Riyâzî de tezkiresinde padişahın şiirleri hususunda bu ifadeyi kullanmıştır. Padişahın divanının tertibi için çıkartmış olduğu fermanın bu güne cevher yağdırdığını söylemiştir. Bu ifade bize divanın ne kadar kıymetli şiirler barındırdığını gösterir.

“Mezkûra tertîb-i Dîvân-ı belâgat-ünvanları içün fermân-ı vâcibü'l-iz'ân ısdâr buyurdukda, bu güne **gevher-bâr** olmuştur...” (R. s.33)

1.5.3.2.2.11.Güftâr-ı sudmend: Sudmend; “faydalı, karlı, kazançlı” (Devellioğlu2011:1121) manasına gelmekte olup Sehî Bey padişahın söylemiş olduğu sözlerin belirli bir mevkisinin ve ulaşacakları belli bir yerin olduğunu belirterek o mevkide söylenen sözlerin faydalı olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“....dinilen sözlerin birer mevkî'i ve birer mevridi var ol mevride ve ol mevkî'a göre vârid olan eş'âr-ı bülend ve **güftâr-ı sudmend**...” (S.B. s.10)

1.5.3.2.2.12.Hûb / Gazel-i zîbâ: Zîbâ: “1. süslü 2. yakışıklı, güzel” (Devellioğlu 2011: 1382), hûb: “güzel, hoş, iyi” (Devellioğlu 2011: 432) manalarına gelmektedir. Bu terimler tezkirelerde genellikle şiir değerlendirmesi amacıyla kullanılmışlardır. Latîfî de tezkiresinde padişahın Türkçe şiirleri hakkında “güzel” yorumunu yapmış tezkiresinde padişaha ait güzel bir gazel örneğine yer vermiştir.

“Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla Fârisî ve Türkî **hûb** eş'ârı ve nâzûk gûftârı vardır.”(L.T. s.152)

“Bu şi'r-i garrâ ve **gazel-i zîbâ** ol Hazretün enfâs-ı şerîfesindendir.” (L.T. s.152)

Jeng-i gamdan diler isen ola gönlün sâfî

Koma elden koma bir lahza şarâb-ı şâfi⁸⁴

Meclis-i 'aşkda eglenmege pervâne yeter

Bülbül-i gülşeni anma gider ol leffâfi⁸⁵

İşügi dâr-ı şifâsına irem düyü bu dil

Giceler subha degin vird idinür yâ şâfi⁸⁶

Yine gavvâs-sıfat bahr-ı ma'ânîye talup

Nice dürler çıkarup oldum anun sarrafı⁸⁷

Kanını içmege geldükçe anun gamze-i dost

Bu Muhibbî dir ana cân ile sahâ 'âfi⁸⁸

1.5.3.2.2.13.Kelâmı belâgat-nizâm: Belâgat: “iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdillilik” (Devellioğlu 2011: 92), nizâm: “1.dizi, sıra 2.düzen, usul, tertip, yol; kaide” (Devellioğlu 2011: 986), iktibas: “1.ödünc alma 2.ed.bir kelimeyi; bir cümleyi veya bunların manalarını olduğu gibi alma, aktarma” (Devellioğlu 2011: 488).

Kelimelerin belâgatlı oluşu iyi ve kaliteli olduğunu, herkes tarafından beğenildiğini gösterir. Latîfî de tezkiresinde padişahın kelimeleri hakkında belâgatlı yorumunu yapmıştır. Öyle ki padişah saltanat işleri sırasında inci kabuğuna benzeyen kalbinden meydana çıkan iyi ve düzgün kelâmı ile düzgünce sıralanmış inciye benzeyen sözlerini divan şekline sokmuştur. Bu divan herkes tarafından tanınmış şöhret bulmuştur.

⁸⁴ Gamın küfünden gönlün temizlik diler ise katıksız halis şarabı bir an bile elinden bırakma. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁸⁵ Gül bahçesinin bülbülünü anma gider o çok konuşan zira eğlence meclisinde eğlenmek için bir kelebek yeter. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁸⁶ Yâ şâfi bu gönül şifa kapısının eşğine varmak için gece sabaha dek dua eder. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁸⁷ Yine dalgıç sıfatlı mana denizine daldığında nice inciler çıkarıp onun sarrafı oldum. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁸⁸ Dostun gamzesi kanını içmeye geldikçe Muhibbî canını cömertçe bağışlar. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

“Esnâ-i umûr-ı saltanatda sade-i zamirlerinden sudûr iden **kelâmı belâgat-nizâm** ve **kelimât-ı le’âlî-intizâm** tertib-i hurûf-ı ma’ânî zurûf üzre tedvîn olup miyân-ı ehl-i ‘irfânda ve elsine-i cihâniyânda iştiyhâr-ı tâmm ve i’tibâr-ı mâkâ-kelâm bulmuşdur.”(L.T. s.152)

“Elfâz-ı fesâhat-libâsı ve **kelâm-ı belâgat-iktibâsı** eltaf u ahsen ve belîğ u müstahsendür.” (L.T. s.152)

1.5.3.2.2.14.Kelimât-ı le’âlî-intizâm: Kelimât, “kelimeler, lâkırdılar, sözler” (Devellioğlu 2011: 580), le’âlî:” inciler” (Devellioğlu 2011: 627), intizâm: “nizamlı, tertipli, düzgün olma, düzgünlük” (Devellioğlu 2011: 510).

Latifî, tezkiresinde padişahın kelimelerini düzgün bir şekilde sıralanmış inciye benzetmiştir.

“Esnâ-i umûr-ı saltanatda sade-i zamirlerinden sudûr iden **kelâmı belâgat-nizâm** ve **kelimât-ı le’âlî-intizâm** tertib-i hurûf-ı ma’ânî zurûf üzre tedvîn olup miyân-ı ehl-i ‘irfânda ve elsine-i cihâniyânda iştiyhâr-ı tâmm ve i’tibâr-ı mâkâ-kelâm bulmuşdur.”(L.T. s.152)

1.5.3.2.2.15.Kelimâtı mevzun: Mevzun; “vezinli, tartılı, tartılmış 2. vezinli, vezinle yazılmış” (Devellioğlu2011:740) anlamına gelmete olup Sehî Bey tezkiresinde padişahın bütün kelimelerinin tartılı, ölçülü olduğunu bildirmiştir.

“**Küllî kelimâtı mevzundur**” (S.B. s.11)

1.5.3.2.2.16.Nâzûk güftâr: Nâzûk; “1.ince 2.terbiyeli, saygılı 3. güzel, zarif” (Devellioğlu 2011: 952), güftâr; “söz” (Devellioğlu 2011: 340) anlamına gelmektedir. İncelediğimiz tezkirelerde karşımıza kimi zaman şairin kendi kişiliği kimi zaman şairliği kimi zaman da şiirleriyle ilgili çıkmaktadır. Latifî de tezkiresinde padişahın sözlerinin inceliğini, zarıflığını izah etmek için “nâzûk” terimini kullanmıştır.

“Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla Fârisî ve Tûrkî hûb eş’ârı ve **nâzûk güftârı** vardır.”(L.T. s.152)

1.5.3.2.2.17.Rengin elfâz: Rengin; “renkli, parlak renkli; boyalı 2. güzel, latif, hoş 3. süslü” (Devellioğlu 2011: 1036), elfâz; “kelimeler, sözler” (Devellioğlu 2011: 244) anlamına gelmektedir. Genellikle tezkirelerde şairlerinin şiirlerinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Latifî tezkiresinde padişahın sözleri için “rengin” terimini kullanmıştır. Nazik davranışları olan padişahın güzel, latif sözleriyle Farsça ve Türkçe güzel şiirlerinin, nazik sözlerinin olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Nâzûk edâ ve **rengîn elfâzla** Fârisî ve Tûrkî hûb eş’ârı ve **nâzûk güftârı** vardır.”(L.T. s.152)

1.5.3.2.2.18.Rindâne güftâr u matla‘lar: Rindin tarifini yapacak olursak dünya işlerini hoş gören, dünyanın maddi şartlarına uymayan, aşktan, sevgiden, dostluktan ve yaşamdan zevk alan bir tiptir diyebiliriz. Rindâneyi, “rind olana yaraşır” şeklinde izah edebiliriz. Rindane şiirden ise dünyanın her türlü halinden soyutlanarak aşk, eğlence ve muhabbet ortamı ortaya koyan bir şiir tarifi çıkmaktadır (Erkal 2009: 298).

Sehî Bey padişahın matlalarının ve sözlerinin rindane olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir. Sehî Bey’e göre bu rindane sözleri hali perişan olan âşıklar, aşk ateşine can verip gönüllerini tütsü edenler, aşk oyunlarında önde gelen gamlı kimseler okumuştur. Bu kişilerden her biri kendi haline uygun bir gazeli yahut bir beyti tekrar ederek aşk ateşinin parıltısını bir miktar teskin edip yüreğindeki harareti biraz yumuşatırlarmış.

“Ol celâlet âsümânının matla‘ından tulu‘ iden ‘âşıkâne eş‘âr u matla‘ ve rindâne güftâr u matla‘larını şunlar ki ‘âşık-ı şurîde-hâl âşüfte vü müşevveşü’l-ahvâl ‘ışk âteşine cân u dili idüp ‘ışk-bâzlıkda ser-âmed ü müstemend olmuşlardır. Her biri ol eş‘ârdan veyâ ol güftârdan bir gazel veyâ bir beyt tekrâr itmekle kendü hâline münâsib gönli tesellîsin bulup şu‘le-i âteş-i ‘ışkı bir mikdâr teskîn ve yürekde olan harâreti biraz telyîn etmek için idi.” (S.B. s.11)

1.5.3.2.2.19.Şi‘r-i garrâ: Garrâ, “ak, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı” (Devellioğlu 2011: 320) manalarına gelmektedir. Tezkirelerde genellikle beytlerin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Latifi de tezkiresinde padişahın bir şiiri için “garrâ” tabirini kullanmış bu şiirinin güzel, gösterişli olduğunu söylemiştir.

“Bu şi‘r-i garrâ ve gazel-i zîbâ ol Hazretün enfâs-ı şerîfesindendir.” (L.T. s.152)

*Jeng-i gamdan diler isen ola gönlün sâfi
Koma elden koma bir lahza şarâb-ı sâfi⁸⁹*

*Meclis-i ‘aşkda eglenmege pervâne yeter
Bülbül-i gülşeni anma gider ol leffâfi⁹⁰*

*İşügi dâr-ı şifâsına irem düyü bu dil
Giceler subha degin vird idinür yâ şâfi⁹¹*

⁸⁹Gamın küfünden gönlün temizlik diler ise katıksız halis şarabı bir an bile elinden bırakma. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁹⁰ Gül bahçesinin bülbülünü anma gider o çok konuşan zira eğlence meclisinde eğlenmek için bir kelebek yeter. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

*Yine gavnâs-sıfat bahr-ı ma'ânîye talup
Nice dürler çıkarup oldum anun sarrâfi*⁹²

*Kanını içmege geldükçe anun gamze-i dost
Bu Muhibbî dir ana cân ile sahâ 'âfi*⁹³

1.5.3.2.2.20.Tercemân-ı lisânü'l-gayb: Gayb, gizli olan, göze görünmeyen, kayıp olandır. Tasavvufa göre Allah'ın insanoğlundan gizlediği herşey gaybdır (Pala 2011: 163). Lisânü'l-gayb: Allahın lisanıdır (Devellioğlu 2011: 636). Âşık Çelebi tezkiresinde, Allah tarafından gelen ilham olarak adlandırılan bir takım duyguları ve hali, gaybın bir dili ve tercümanı olarak görmüş ve ifade etmiştir. Bu tabir şiirin ilhamla olan ilişkisini ve bilinmeyenden, görünmeyenden haber vermesini ifade etmektedir. Âşık Çelebi, padişahın şiirlerinin gayb lisanının tercümanı olduğunu belirterek İlâhi ilham kaynağının gayb olduğunu ifade etmiştir.

*Ba'zı şi'rleri tercemân-ı lisânü'l-gaybdür ve ba'zı erbâbü'd-duveli mulhamun*⁹⁴
mûcibince mahz-ı ilhâm-ı ilâhî idüğü bî-reybdür.” (A.Ç s.78-79)

1.5.3.2.2.21.Üstâdane gûftâr: Üstâdane; “üstada yakışır yolda, usta elinden çıkmış olarak; ustaca.” (Devellioğlu2011: 1316).

Rîyâzî padişahın Osmanlı sultanlarının şairi olduğunu söyleyerek şairlere yakışacak düzeyde şiirlerinin ve ustaca söylenmiş sözlerinin var olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Selâtîn-i 'Osmânî'nün eş'ârı olup şâ'irâne eş'ârı ve üstâdane gûftârı vardır.” (R. s.33)

1.6.II. Selim (Selîmî)

II. Selim hakkındaki bilgilere XVI. yüzyılda yazılmış olan Ahdî'nin “Gülşen-i Şu'arâ”, Âşık Çelebi'nin “Meşâ'irü's- şuarâ”, Beyânî'nin “Tezkire-i Şuarâ” adlı eserleri ile XVII. yüzyılda yaşamış olan Rîyâzî'nin “Riyâzü's-şu'arâ” ve Rızâ'nın “Tezkire-i Şuarâ” adlı

⁹¹ Yâ şâfi bu gönül şifa kapısının eşğine varmak için gece sabaha dek dua eder. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁹² Yine dalgıç sıfatlı mana denizine daldığında nice inciler çıkarıp onun sarrafı oldum. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁹³ Dostun gamzesi kanını içmeye geldikçe Muhibbî canını cömertçe bağışlar. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.152)

⁹⁴ Mülk erbabı ilhamını gayptan alır (Akın 2018: 78).

eserlerinden ulaşabiliriz. Ulaşılan bilgiler hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikası başlığı altında değerlendirilmiştir.

Tezkire müelliflerinden Ahdî, Beyânî, Rîyâzî ve Rızâ tezkirelerinde II. Selim'den söz ederken padişahı ayrı bir başlık altında değerlendirmişlerdir. Âşık Çelebi ise Osmanlı padişah ve şehzadeleri hakkında tezkirenin mukaddime kısmında topluca bilgi vermiştir. Tezkirelerde II. Selim için kullanılan başlıklara baktığımızda, Ahdî; “Der Zikr-i Güftâr-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân”, Âşık Çelebi; “Sultan Selim”, Beyanî; “Zikr-i Hazret-i Sultân Selîm-i Sâni Şehinşâh-ı Nûş-revân-ı Ma’delet-i Key-husrev Ferîdûn Devlet-i Sezâvâr Tâc u Dîhîm Sultân Selîm İbn-i Sultân Süleymân İbn-i Sultân Selîm”, Rîyâzî; “Hazret-i Sultân Selîm Hân-ı Sâni”, Rızâ; “Hazret-i Sultân Selim Hân İbnü’s- Sultân Süleymân Hân” şeklinde başlıklar atmışlardır.

Tezkire müellifleri II. Selim'den söz ederken ağırlık verdikleri konular farklılık göstermiştir. Farklılık gösteren bu konuları kısaca özetleyecek olursak Ahdî tezkiresinde padişahın kişiliği ve sanatçı kimliğini övgü dolu sözlerle anlatmıştır. Kişiliği ve uğraştığı sanat dalları hakkında aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Beyanî padişahın tahta çıkış tarihine yer vererek birkaç şiirini ele almıştır. Âşık Çelebi padişahı uzun uzun övdükten sonra vasıflarından bahsetmiş şiir sanatı hakkında okuyucuyu bilgilendirmiştir. Rîyâzî tahta çıkışı ile şairlik vasfı hakkında ayrıntıya inmeden okuyucuyu aydınlatmıştır. Rızâ daha çok padişahın kişiliğine, yaptırmış olduğu mimari çalışmalara ve şairliğine kısaca değinmiştir.

1.6.1.Hayati

II. Selim, Osmanlı Devleti'nin on birinci padişahı olarak 974/ 1566 yılında tahta oturmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın mülkünün varisi olarak Osmanlı tahtında sekiz yıl hükümdarlık yapmıştır. Elli altı yaşında ise vefat etmiştir.

“Tokuz yüz yetmiş dört târihinde mesned-ârâ-yı evreng-i Süleymânî’ye pîrâye-bahş-ı kâmrâni olmuşlar idi.” (R. s.37)

“Cülûs-ı hümayûn-ı ‘izzet-makrûnları tokuz yüz yetmiş dörtde vâki’ olup müddet-i saltanatları sekiz ve müddet-i ömrleri elli altı senedir.” (RI. s.33)

“Hicret-i nebeviyyenün tokuz yüz yetmiş dördünde serîr-i saltanat u hilâfete cülûs-ı sa’âdet-me’nûsları vâki olup vâris-i mülk-i Süleymânî oldukları...” (B. s.8)

II. Selim'in saltanat yıllarına baktığımızda Rîyâzî bu devrin zevk ve eğlence devri olduğunu tezkiresinde bildirmiştir. Öyle ki tezkireden “bade kadehinin kabarcıkları gibi aşk çadırı, içki kadehi, zevk bayrağı ve eğlence felekten daha yüksektydi,” şeklinde ifadeler tespit edilmiştir.

“Zamân-ı saltanatları tevârîh-i eyyâmdan olup habâb-ı sâgar-ı bâde gibi hayme-i ‘ıyş u ‘işret ber-pâ ve râyet-i zevk u safâ evc-i felekden bâlâ idi.” (R. s.38)

1.6.2.Kişiliği

II. Selim'in kişiliğine dair özellikle tezkirelerde önceki sultanların en iyisi, en bilgini olup gönlü şen ve cömert olduğu yazılmıştır. Bu özellikleri onun noksansız şöhretinin bir nişanesi olarak Rızâ'nın tezkiresinde ifade edilmiştir. Ayrıca din ve diyanetle tanındığı, adalet ve doğrulukla vasıflandırıldığı, daima mükemmel iyilikle gönül ehli olan kişileri gözettiği, her zaman esirgemediği ihsanı ile bilgili insanlara iltifatlar ettiği, savaş aletlerini kullanmada yetenkli olduğu ulaşılan bilgiler arasındadır. Sonsuz iyiliği öyle bir mertebededir ki sesi âlemin memleketlerine erişmiştir.

“Pâdişâh-ı ‘âlî-baht ve bir şehen-şâh-ı sâhib-tahtdur ki selâtîn-i mâziye’den eşbeh ü a’lem ve sehâ vü kerem tâmm-ı nâmîlerine ‘alem olmuşıdı.”(RI. s.32)

“Dürr-i sadef-i yegâne-i devrân ve halef-i ferzâne-i âl-i ‘Osmân zât-ı kerîmleri ve hulk-ı ‘azîmleri ve tab’-ı selîmleri dîn ü diyânetle ma’rûf ve ‘adl ü ‘adâletle mevsûf dâimâ kemâl-i lutf ile ri’âyet-i erbâb-ı dil ve hemîşe ihsânı bî-dirîg ile iltifât-ı merdüm-i efâzıl kılup” (A. s.29-30)

“Hasenât-ı bilâ-nihâyeti bir mertebededür ki sıyt u sadâsı memâlik-i ‘aleme irişmiş.” (A. s.30)

Padişahın kişiliğine yönelik tezkirelerden “dâver, dil-âver, cûd, bezl, fazl, hâtır-ı ‘âtır-ı ‘anber-âmîz, re’y-i zurefâ, sehâ, şâh-ı ra’iyyet-perver, zâde-i zihn-i pâk” ifadeleri tespit edilmiş olup kişiliği ile benzerlik ilişkisi kurulan efsanevi şahsiyet ve tarihi kahramanlardan Hâtem, Efrîdûn, Cemşîd, Rüstem, Sa’d Vakkas Gâzî ve Hz. Musa’ya teşbih edilmiştir.

1.6.2.1.Cûd, bezl, fazl, sehâ: Cûd; “cömertlik, elâçıklığı” (Devellioğlu 2011: 163), bezl; “bol bol verme, saçma” (Devellioğlu 2011: 110), fazl; “iyilik, fazilet, erdem, lütuf” (Devellioğlu 2011: 290), sehâ da “el açıklığı, cömert” (Devellioğlu 2011: 1063) anlamlarına gelmekte olup Çelebi’nin tezkiresinde padişahın cömert olduğundan, erdem sahibi olduğundan daima bahsedilmiştir. Öyle ki Çelebi tezkiresinde sultanın cömertliğini dile getirirken bu Müşteri gezegenin her gece yıldızlardan akça döküp padişahın elâçıklığını saymak için acale etmektedir. Müşteri⁹⁵ gezegeni uğurluluğuyla tanınmış ahlak, sevgi, merhamet ile simgelenmiş bir gezegendir. Ayrıca yine tezkirede padişahın erdemliliği, el açıklığı, esirgmeden bol bol veriş diğer sultanlarla kıyaslama yapılarak izah edilmiştir. Lütuf ve cömertlikte ecdadından daha yüksektir. Öyle ki Âşık Çelebi tezkiresinde kendisinden önceki padişahlar bu konuda taç ise II. Selim incili bir taç olduğunu söyleyerek kıyaslama yapmıştır.

⁹⁵ Müşteri gezegeni barışı, dinginliği, ahlâkı, sevgiyi, merhameti, hak ve adaleti simgelemektedir. Bu uğurlu gezegenin etkisi altında doğanlar umutla dolu, şen, içten ve sadık, temiz kalpli, yüce gönüllü, hayır sahibi olurlar. Başkalarına iyilik ve yardım ederler (And 2007: 354).

“Müşteri ki her gice nücûmdan akça döküp **cûd** u **sahâsın** ‘add itmege şitâbândur.” (A.Ç. s.87)

“Çün her **fazlda** ‘adlde vü **bezde** ecdâd-ı emcâdından berter anlar gûyâ ser, bu efserdür ve anlar efser ise bu dürretü’t-tâc bir girân-mâye gevherdür.” (A.Ç. s.88)

1.6.2.2.Dâver: Kelime manası olarak dâver, “doğru, insafli olan hükümdar veya hâkim (Devellioğlu 2011: 192) manalarına gelmektedir. Âşık Çelebi tezkiresinde bu konuda padişahın Hakk’ın gölgesi olduğunu söyleyerek sağ tarafında uğur, bereket sol tarafında zenginlikle salına salına yürüdüğünü ak sancak üstünde parlayan bir nur olduğunu söylemiştir.

“Der-**dâverî** vü dil-âverî bir zıll-ı Hak’dur ki yemîninde yümn ve yesârında yesârla hırâmân ve ak sancak üstüne inmiş nûr-ı dırâhşândur.” (A.Ç. s.81)

1.6.2.3.Dil-âver: Kelime manası olarak dil-âver, “yiğit yürekli” (Devellioğlu 2011:210) anlamına gelmektedir. Çelebi tezkiresinde padişahın yiğitliğinden bahsederken onun Hakk’ın gölgesi olduğunu zikretmiştir. Ahdî ise tezkiresinde padişahın yiğitliğine istinaden savaş meydanında yapmış olduğu fetih ve zaferlerinin heybet dolu olduğunu söyleyerek sesinin yedi kat gökte şaşkınlık bırakırcasına olduğunu ifade etmiştir.

“Der-dâverî vü **dil-âverî** bir zıll-ı Hak’dur” (A.Ç. s.81)

“Rezm-gâh-ı a’dâda feth ü zaferi bir derecededür ki âvâz-ı pür-mehîbi âsmân-ı heftüme velvele bırakmış.” (A. s.30)

1.6.2.4.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi

Hâtem: Hâtem, “İbnü Abdillâh bin Sa’d ın lakabıdır. Arap kabileleri arasında tanınmış “Tayyi” kabilesine mensup ve cömertliği ile meşhur bir zattır. (Devellioğlu 2011: 390). Hâtem’in cömerliği ile meşhur olması tezkirecilerinin gözünden kaçmamış övmek istedikleri kişileri bu vasıfla Hâtem’e benzetmişlerdir. Ahdî de II. Selim’den söz ederken onun cömertlik vadisinde ikinci Hâtem olduğunu ifade etmiştir. Bu teşbih örneği padişahın cömertlik konusunda ne kadar ileri safhada olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Vâdî-i sehâvetde **sânî-i Hâtem**...” (A. s.30)

Efrîdûn: Ferîdûn; Cemşîd sülalesinden gelmiştir. Dahhâk’ın hükümdarlık vakitlerinde yaptığı zulümlere dayanamayıp Demirci Gâve’nin yardımıyla Dahhâk’ı öldürüp tahta geçmiştir. Adaletiyle meşhurdur (Levend 2015: 158). Âşık Çelebi, tezkiresinde ele aldığı bir beytte II. Selim’in padişahlığını Ferîdûn’a benzetmiştir.

Cemşîd: Pişdadîyan sülalesinden olup İran'ın dördüncü hükümdarıdır. Şarabı bulan kişi olması ve dünyanın dört bir yanını gösterebilen kadehe sahip olmasıyla tanınmıştır (Erzen 2013: 840).

Memleket râ zi nevî dâde revâc-ı dîger

Şâh-ı Cemşîd-sıfat husrev-i Efrîdûn-fer⁹⁶

Rüstem: Rüstem, “ünlü İran şairi Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen İran'ın ünlü pehlivan ve savaşçısıdır.” (Devellioğlu2011: 1053). Yiğitliği ile meşhurdur. Edebiyatımızda kahramanlığın ve yenilmezliğin sembolü olarak adı geçmektedir. Ahdî'de tezkiresinde II. Selim'den söz ederken onu yiğitlik meydanında Rüstem'e benzetmektedir.

“Ve meydân-ı şecâ'atde mânend-i Rüstem” (A. s.30)

Sa'd Vakkas Gâzî: Sa'd Vakkas Gâzî' yiğitliğiyle özellikle ok atmadaki maharetiyle tanınmış bir sahabidir. Allah yolunda ilk oku atan kişidir. Bu sebeple İslam dünyasındaki yeri çok önemlidir. Birçok gazâ ve seriyyelerde⁹⁷ bulunmuştur. “Hicretin ilk yılında Kureyş kervanlarını takip etmek için üç seriyye gönderilmiştir. İlk seriyye, Hz.Peygamber (s.a.s.)'in amcası. Hz. Hamza komutasındaki 30 kişilik seriyyedir. İslam'da ilk sancak bu seriyyeye verilmiştir. İkinci seriyye, Rasûlullah'ın amcalarından Hâris'in oğlu Ubeyde komutasında; üçüncüsü ise Sa'd bin Ebî Vakkas komutasında gönderilmiştir. İlk iki seriyyede karşılaşma olduğu hâlde çarpışma olmamıştır. Sadece Sa'd bin Ebî Vakkas bir ok atmıştır ki İslam'da Allah yolunda atılan ilk ok budur (Yücel 2016:100-101).

Okçuların (kemankeşlerin) reisi olarak tanınan Sa'd Vakkas Gâzî İslam uğruna attığı her okun isâbet etmesiyle şöhret kazanmıştır. Onun bu mahareti edebiyat dünyasında da dile gelmiştir. Şairler yiğitlik meydanında nam yapmış kişileri Sa'd Vakkas Gâzî'ye benzeterek telmihlerde bulunmuşlardır.

Ahdî tezkiresinde padişahın yay kullanmadaki pazusunun gücünü Sa'd Vakkas Gâzî'ye benzetmiştir ki Rüstem'in yayını eline alıp o yayı çektiğinde zamanın pehlivanlarının soluklarının kesildiğini ifade etmiştir.

Ol şîr-şerze-i rûz-ı heccâv ol bebr-şiken-i a'dânun kemân kullanmakda kuvvet-i bâzû-yı zûr-bâzû mânend-i Sa'd Vakkas Gâzî şöyledir ki kemân-ı Rüstem-Dâstânı çeküp destine alsa ol kemân-ı fetânet-nişânı bir çekmek ile şikeste ve müşâhadesinden ol pehlevân-ı zamânı dembest kılması mukarrerdür.

H. Musa: İsrailoğullarından İmran'ın oğludur. Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği, kendisine dört büyük kutsal kitâptan biri olan Tevrat'ın verildiği peygamber olarak kabul

⁹⁶ Cemşid sıfatlı ve Feridun görkemli padişah, memlekete yeniden bir başka revaç verdi.

⁹⁷ Seriyye; düşman üzerine gönderilen küçük süvari müfrezesi; gece baskını gavzesi (Devellioğlu 2011:1100).

edilir. Hz. Musa edebiyatta telmih ve teşbih yoluyla adından sıkça söz ettirir. Allah ile konuşması, Firavun'un sihirbazlarını âciz bırakması, ejderha olabilen, denizi yaran âsâsı, Yed-i beyzâ'sı, Firavunla mücadelesi ve onu yarmış olduğu Kızıl denizinde boğması gibi mucizevi yönleriyle ele alınmıştır (Uzun 2016: 68). Âşık Çelebi'de tezkiresinde Hz. Musa'nın bu mucizelerinden birkaçını konu edinmiştir. II. Selim'i hilâfet⁹⁸ camiasında Musa'ya benzediğini ve keskin kılıcının delili olarak yedi beyzayı söylemiştir. Yed-i Beyza; Hz. Musa'nın bir mucize olarak elini koynuna sokması ve bembeyaz nur dolu olarak elini koynundan çıkartması olayıdır.

Mucizelerinden biri olan ejdarhaya⁹⁹ dönüşebilen asası da Çelebi'nin tezkirede geçmektedir. Sihirbazlığın yaygın olduğu Firavun zamanında Hz. Musa Firavun tarafından sihirbazlıkla suçlanır ve onu yanına çağırıp herkesin önünde küçük düşürmek ister. Etrafında topladığı sihirbazlar ellerindeki ipleri yere atar ve yılanı dönüşen ipler hareket etmeye başlar. Hz. Musa'da elindeki asasını yere bırakır ve bu asa büyük bir yılanı dönüşerek diğer yılanları yutar. Bu durum karşısında şaşkınlığa uğrayan sihirbazlar Hz. Musa'ya inanıp iman etmişlerdir (Pala 2011: 335). Çelebi de tezkiresinde bu mucizevi olaya değinmiş nasıl Musa'nın asası günahkâr kâfirleri yola getirmiş onları şaşkınlık içerisinde bırakmışsa II. Selim'in ateş sağan mızrağında tıpkı o asa gibi kâfirleri kınamıştır.

“Hilâfet câmi'asına **Mûsâvâr** huccet-i tiğ-i kâtı'ı yed-i beyzâdur. Ve nîze-i âteş feşânı sehere-i mehere-i kefer-i fecereyi ta'n eylemekde ejdehâdur ki zehri el-'asâ limen 'asa¹⁰⁰ dur.” (A.Ç. s.81)

1.6.2.5.Hâtır-ı 'âtır-ı 'anber-âmîz: Hatır kelime manası olarak “ zihin, fikir, keyif, hal, gönül” (Devellioğlu2011: 392), anber ise, “ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde, güzel koku” (Devellioğlu2011: 37) anlamlarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde II. Selim'den söz ederken onun gönlünün anberle karışık güzel kokulu olduğunu ve bu gönlün nazma meylettiğini ifade etmiştir. Bu ifade padişahın gönlünün kötü düşüncelerden ve kokuşmuşluktan uzak olduğunu göstermektedir.

“Tab '-ı güher-rîzleri ve **hâtır-ı 'âtır-ı 'anber-âmîz**leri cânib-i nazma mâyil”(A. s.30)

⁹⁸ Halifelik, peygamber vekili olarak İslamı koruma vazifesi (Devellioğlu 2011: 424).

⁹⁹ Büyük yılan (Devellioğlu 2011: 240).

¹⁰⁰ Sopa asiler içindir (Akın 2018: 81).

1.6.2.6.İhsan sahibi: İhsan, “iyilik etme 2. bağış, bağışlama 3. verilen, bağışlanan şey 4. lutûf, iyilik” (Devellioğlu 2011: 480) manalarına gelmektedir. II. Selim ihsanı ile tanınmış bir padişah'tır. Âşık Çelebi onun ihsanını tezkiresinde açıkça ifade etmiştir. Şehzade olduğu vakitlerde dahi akraba yahut yabancı, karakteri aşağı yahut seçkin kişi, ileri gelen yahut halktan her kimse olsun kişi ayrımı gözetmeksizin yakından veya uzaktan gelen herkese ihsan kapısını açan kişi olmuştur. Onun avama kıldığı ihsanı hiçbir padişah yapmamıştır. Çelebi tezkiresinde padişahın ihsanının makam ve mevkilere yerleştirmede güneşin parlaklığından ve bulutun bolluğundan daha yüce olduğunu ifade etmiştir.

“Bâ-husûs ki ol vakt ki henûz şeh-zâde idi. Gerek hîş ü gerek bîgâneye gerek fîrû-mâye vü gerek yegâneye gerek a'yâna vü gerek a'vâne gerek karîbâna ve gerek garîbâna aksâ-yı edvârdan ve müntehâ-yı aktârdan gelenlere bâb-ı ihsânı küşâde idi. Bu pâdşâhun ne hâssa itdûgi ihsân-ı hâssı bir pâdşâh kılmuşdur ve ne 'avâma kıldûgi in'âm-ı 'âmı bir şâhenşâh idebilmişdür... Kezâlik i'tâ-yı menâsib ve ilkâ-yı me'ârîbde pertev-i âftâbdan ve feyz-i sehâbdan bülend idi.” (A.Ç. s.91-92)

1.6.2.7.İlme ve ilim ehline önem veren: Her padişah gibi II. Selim'de ilme ve ilm ehline önem vermiştir. Bu ehlin yetişebilmesi için pek çok yapı inşa ettirmiştir. Bu yapılardan biri Edirne'de inşa ettirdiği camidir. Rızâ ve Rîyâzî tezkirelerinde bu camiye konu edinmişlerdir. Haret arttıran sağlamlıkta olup zarif bir yapı olduğunu Rîyâzî ayrıca belirtmiştir. Edirne'ye şeref veren üçer şerefeli olan dört yüksek minareye sahip olan bu cami Selimiye camidir.

“Edirne'de binâ eyledükleri câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîf hayret-efzâ-yı kavî vü za'îfdür.” (R. s.32)

“Mahrûsa-ı Edirne' de bir câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîf binâ itdürmüşlerdür ki dört minâre-i bâlâ üç şerefelü mahrûsa-i mezbûreye şeref virmişdür.” (RI. s.33)

1.6.2.8.Ok atmada mahir: Osmanlı padişahlarının belirli yeteneklere sahip oldukları aşikârdır. Çoğu zaman da bu yeteneklerle beraber anılmışlardır. II. Selim de ok atmadaki mahareti Ahdî'nin tezkiresinde karşımıza çıkmıştır. Ahdî padişahın ok atmadaki maharetini “bin okun atışını birbirinin ardınca hızlı bir şekilde atsa biri bile nişanından şaşmaz.” şeklinde özetlemiştir.

“Zîrâ ki bin tîr-i per-tâvı birbirinün ardınca atsa kılca nişânı şaşurmaz.” (A. s.30)

1.6.2.9.Re'y-i zurefâ: Re'y; “fikir, düşünce” (Devellioğlu 2011: 1040), zurefâ; “zarifler, nazik, ince duygulu, hoş konuşmayı bilir zeki kimseler” (Devellioğlu 2011: 1389) anlamlarına gelmekte olup Ahdî tezkiresinde padişahın fikirlerinin zarif olduğunu ifade etmiştir. Bu terkip onun fikirlerinin hoş ve ince duygular barındırdığını göstermesi bakımından önemlidir.

“Ma'lûm-re'y-i zurefâ-yı rûzgârdur ki ol şâh-zâde-yi gerdûn-medâr.” (A. s.31)

1.6.2.10.Şâh-ı ra'yyet-perver: Perver; “besleyen, besleyici, büyüten, yetiştiren, yetiştirici, koruyan, terbiye eden manalarıyla birleşik kelimele yapar” (Devellioğlu 2011: 1008), ra'yyet ise, “bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk” (Devellioğlu 2011: 1023) anlamlarına gelmektedir. İncelediğimiz tezkirelerde Osmanlı sultanlarının halkını daima gözetip korudukları bilgisi geçmiştir.

Çelebi de tezkiresinde II. Selim için bu ifadeyi kullanmış bunu gül bahçesindeki çiçekler üzerinden teşhis yoluyla aktarmıştır. Tezkirede “gülbahçesi ve bostanda bulunan zambaklar yayabaşları, nergisler ise altın başlıklı yeniçerileri gibi ahalisini koruyan şahın emirlerine uyararak baharın saygıdeğer haremını korurlardı” şeklinde ifade etmiştir.

“Havâlî-i ma'mûre-i gülistân ve nevâhî-i maksûre-i bâğ u bûstâna tîğî sûsenvâr havlı çeküp zanbaklar toğrı borklı yayabaşları ve nergisler altun üsküflü yeniçeriler gibi saf saf turup ol şâh-ı ra'yyet-perverün emrin ri'âyet iderler ve hürmet-i harem-i bahârı sıyânet iderler.” (A.Ç. s.83)

1.6.2.11.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: II. Selim maharet ehline karşı iyilik ve bağışlarda bulunmuştur. Âşık Çelebi onun ihsanından şairlerin de nasiplendiğini tezkiresinde belirtmiştir. Çelebi'nin “ulemadan gonca gibi kitap sunanların cep ve etekleri çiğ taneleri gibi inci ve cevherle dolardı” şeklindeki açıklaması padişahın sanata ve sanatçıya karşı olan düşkünlüğünü göstermesi açısından önemlidir.

“Şu'arâ dahı ol zümrede dâhil ve 'umûm-ı in'âmı anlara dahı şâmil oldı. 'Ulemâdan gonca gibi kitâb sunanların ceyb ü dâmânın jâle gibi dürr ü cevherle memlû iderdi.” (A.Ç. s.91-92)

1.6.2.12.Tüfek kullanmada mahir: II. Selim tüfek kullanmada maharetlidir. Ahdî'nin tezkiresinde onun bu mahareti günyüzüne çıkmaktadır. Ahdî tezkiresinde sultanın ateş saçan ejdere benzeyen, can alan tüfeği kullanmada mükemmel olduğunu belirtmiştir. Tüfeği eline aldığı anda dağda ve çölde olan avların bin canı olsa kaçıp önünden biri bile canını kurtaramazmış. Bu duruma seyirci olan Bahrâm Gûr'un¹⁰¹ ruhu ve Gîv'e¹⁰² benzeyen bin can utanıp şaşakalırlarmış.

“Mânend-i ejder-âteş-feşân olan tûfeng-i cân-sitânun isti'mâlinde şöyle kâmindür ki ele aldıkda kûh ü sahrâda olan nahcîrlerün bin cânı olsa kaçup önünden biri cân kurtaramaya ve nezzâresinden bir rûh-ı Behram-gûr ve yüz bin cân-ı gîv-veş hacel olur” (A. s. 30)

¹⁰¹ Bahrâm: “İran hükümdarlarından birkaçının adı ki en meşhuru, yaban eşiği avına pek düşkün olan Behrâm Gûr' dur (Devellioğlu 2011: 91).

¹⁰² Farsların masal kahramanlarından biri olup Rüstem'in üvey oğludur (Devellioğlu 2011: 336).

1.6.2.13.Zâde-i zihn-i pâk: Pâk tabirinin “1.temiz, arık pak 2. saf, halis, hilesiz 3.kutsal, mübarek” olduğunu daha önceden izah etmiştik. Çelebi tezkiresinde sultanın bir gazeli hakkında yorum yaparken bu gazelin padişahın temiz zihninden doğduğunu söylemiştir. Bu tabir padişahın doğru düşünen, kötülüklerden uzak, iyimser bir düşünce yapısına sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

“*Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab‘-ı selîm:*” (A.Ç. s.93)

1.6.3. Sanatı ve Poetikası

1.6.3.1. Sanatı

II. Selim şiirlerini yazarken ecdadı I. Selim gibi Selîmî mahlasını kullanmıştır. Sultanın şiirle olan yakın münasebetini en iyi Âşık Çelebi “Meşâ’irü’ş- şuarâ” adlı tezkiresinde dile getirmiştir. Tezkirede “sultanın saltanat işlerinde kılıcı ile nasıl memleketleri fethedip görünürde ve görünmeyende memleketleri tutan bir padişah olmuşa dil kılıcı ve fasih söz söyleyen kaleminin kılıcıyla da nazm memleketlerini ele geçirmiştir,” ifadesi yer almaktadır. Çelebi’nin bu ifadesi “sâhibü’s-seyf ve’l-kalem” tabirini akla getirir. Seyf; “kılıç” (Devellioğlu 2011: 1105) manasına gelmekte olup “sâhibü’s-seyf ve’l-kalem” ise “kalem ve kılıç sahibi” anlamını taşımaktadır. Bu tabir Osmanlı Devletinde padişahlık yapmakla beraber şair olan padişahlar için kullanılmıştır. II. Selim bir elinde kılıcıyla fetih peşinde muzaffer olmakta diğer elinde kalemiyle içindeki marifetleri açığa çıkartmaktadır.

“*Selîm-i evvel gibi bunların dahı mahlas-ı şerîfleri **Selîmî**’dür.*” (R. s.37), “*Bunların dahı mahlas-ı şerîfleri **Selîmî**’dür.*” (RI. s.32), “*Mahlas-ı ferhündeleri **Selîmî** idügi ma’lûm-ı merdüm-i efâzıldur.*” (A. s.30)

“*Sâ’ir umûr-ı saltanatda kılıcı ile iklîmler feth itdügi gibi zâhirde vü bâtında kişvergîrligi te’sîritmişdür. Tîğ-i zebân u şemşîr-i hâme-i fasîhü’l-beyânla iklîm-i nazmı teshîr itmişdür.*” (A.Ç. s.92)

II. Selim’in şairlik meziyetinin ecdadından ne derece fazla olduğunu yine Âşık Çelebi’nin tezkiresinde görmek mümkündür. Tezkire de II. Selim’in tıpkı ecdadı gibi şiiri adet edindiği bilgisi yer almaktadır. Saltanat işlerinde kendisinden önceki sultanlardan daha üstün olan II. Selim şiir konusunda da onlardan daha seçkindir. Ecdadından daha yetenekli olduğunu Çelebi birkaç benzetme örneğiyle karşılaştırma yaparak izah etmiştir. Örneğin şiir konusunda II. Selim güle teşbih edilirken ecdadı çimene teşbih edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu teşbihler karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 2: Âşık Çelebi’nin tezkiresinde şiir meziyeti hususunda II. Selim ile ecdadı arasındaki teşbihlerle yapılan karşılaştırma

II. SELİM	ECDADI
Gül	Çimen
Bülbül	Meclis
İnci	Sedef

Cevher	Parlak ve renklilik
Taç	Taç
Şiirde hayal	Şiir
Şadırvanda tatlı su	Şadırvan
Mana	Söz
Işık	Göz
Göze sürülen sürme taşı	Sürme hokkası (kabı)
Cihanı süsleyen şamdan	Şamdan

“Egerçi cümle ecdâdında ki şi’r ‘âdetdür, çün ‘âdâtü’s-sâdât sâdâtü’l-’âdât ve kelâmları mazhar-ı kelâmü’l-mülûk mülûkü’l-kelâmdur ammâ pâdşâhumuz anlardan nice ki şi’âr-ı saltanatda ve kirdâr-ı devletde ser-efrâzlardur. Kezâlik şi’âr-ı şi’rde dahı anlardan mümtâzlardur. Anlar **çemendür**, bunlar **güldür**; anlar **encümendür**, bunlar **bülbüldür**; anlar **sadefdür**, bunlar sadefde **dür** gibidür; anlar **rengîndür**, bunlar **gevherdür**; anlar **tâcdur**, bunlar **efserdür**; anlar **şi’rdür**, bunlar **şi’rde hayâldür**; anlar **şâdervândur**, bunlar **şâdervânda âb-ı zülâldür**; anlar **lafzdur**, bunlar **ma’nâdur**; anlar **çeşmdür**, bunlar **ziyâdur**; anlar **sürmedândur**, bunlar **tûtîyâdur**; anlar **şem’dândur**, bunlar **şem’-i cihân-ârâdur**.” (A.Ç. s.93)

Tezkire müellifleri tezkirelerinde padişahın sanatsal faaliyetleri hakkında bilgi verirken padişahın şiirlerinden örneklerle de yer vermişlerdir. Ahdî padişahın dört gazeline, Âşık Çelebi İki gazel üç Beytine, Rızâ üç beytine Beyanî bir gazel üç beyte Riyâzî ise iki beyte yer vermiştir. Riyâzî’nin ve Rızâ’nın tezkiresinde geçen bir beyt¹⁰³ ile Beyanî’de geçen gazelin bir beyti aynı beyttir. Beytlerde kelime farklılıkları bulunmaktadır. Riyâzî de “dilâ ney gibi” şeklinde geçen ifade Beyanî’nin tezkiresinde “dilânı gibi” şeklinde geçmektedir. Riyâzî’nin ve Beyanî’nin tezkirelerinde “Nevâ-yı neyde” şeklinde geçen ifade Rızâ’nın tezkiresinde ise “Nevâda yine” şeklinde geçmiştir. Beyitlerde görülen bir diğer farklılığı ise Beyanî’nin tezkiresinde “Bir durur dil-i âşık-ı sâdıkda olmaz yâr iki” şeklinde geçen bir beytin¹⁰⁴ mısrası Riyâzî’nin tezkiresinde “‘Âşık-ı sâdıkda dil birdür olamaz yâr iki” şeklinde geçmektedir.

Şiir dışında güzel sanatlardan müzikle de ilgilenmiştir. Ahdî tezkiresinde II. Selim’in Türk müziğinin makamlarından Hicaz makamının pişrevi olduğunu bunun yanında Irak ve İran makamlarını da bildiği yazılmıştır. Tezkiresinde Hicaz ehli olduğunu söylemiştir. Hicaz;

¹⁰³ Nevâ-yı neyde rûh-efzâ olur ‘uşşâka bir dem var

Dilâ ney gibi nâlân olmada bir özge ‘âlem var

¹⁰⁴ Bir durur dil-i âşık-ı sâdıkda olmaz yâr iki

Hîç bir taht üzre mümkün mi ola hünkâr iki

Türk müziğinin 8 numaralı basit makamıdır. Eski zamanlardan olup halen de büyük bir rağbetle kullanılmaktadır. Bugün elde bulunan Türk müziği eserlerinde en ziyade kullanılan makam hicazdır (Devellioğlu 2011: 421).

“Zât-ı huçeste-etvârı ‘ilm-i edvârde pîşrev-i ehl-i Hicâz u ‘Irâk ve makâmât-ı ‘Acemi bilmede büzürg ü kûçek içre tâk” (A. s. 30)

1.6.3.2.Poetikası

Tezkirelerde padişahın şairlik meziyeti ile ilgili, “dürr-i yekdâne, matla’-ı belâgat-âftâb, mi’mâr-ı ebyât-ı ma’ârif, micmere-i hâme-i müşk-bâr, sâhib-i mi’yâr-ı ebyât-ı ‘avârif, suhen-güzâr, âzmâyîş-i tab’-ı nâm-dâr, tab’-ı enver, tab’-ı güher-rîz, tab’-ı selîm, zâde-i tab’-ı ‘alem-ârâ” ve şiir sanatı ile ilgili, “âb-dâr, “eş’âr-ı belâgat-şî’âr, beyt-i bî-hemta, dûde-i sûtûr-ı eş’âr, eş’âr-ı dürrer-bâr, kevkeb -i nazm-ı pür-envâr, gazel-i âb-dâr-ı şâh Selîm, gazel-i pür-mesel ” gibi poetik kavramlar tespit edilmiştir.

1.6.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.6.3.2.1.1.Dürr-i yekdâne: Dürr; “inci” (Devellioğlu 2011:220), yekdâne ise “eşi benzeri olmayan, tek” (Devellioğlu 2011:1350) manalarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde II. Selim’den söz ederken onu övgü dolu sözlerle anmıştır. Onun bilgi denizinde eşi benzeri bulunmayan bir inci tanesi olduğundan bahsetmiştir. İnci hem görsellik hem de değerlilik yönünden kıymetli bir mücevherdir. Bilgi denizinin eşi benzeri bulunmayan bir incisi olabilmek ise bu kıymeti daha da üst seviyeye çıkartmaktadır.

“Deryâ-yı ma’ârife dürr-i yekdâne olan Sultân-ı zamânun...” (A. s.30)

1.6.3.2.1.2.Matla’-ı belâgat-âftâb: Matla’; “tulû’ edecek, doğacak yer 2.güneş ve sâir yıldızlarının doğması” (Devellioğlu 2011: 677), belâgat; “iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdillilik” (Devellioğlu 2011: 92), âftâb; “1.güneş 2. güneşin ışığı” (Devellioğlu 2011: 13) manalarına gelmektedir. Âşık Çelebi tezkiresinde sultanın nazmı meydana getirip dizmesinde güzelliğin nizamını vermesiyle şairlerin arasında görünen parlak yaradılışı olup bu yaradılışın belâgat güneşinin doğuşu olduğunu söylemiştir.

“Nazm-ı nazma nizâm-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu’arânun ki tab’-ı enveri matla’-ı belâgat-âftâbıdır.” (A.Ç. s.92)

1.6.3.2.1.3.Mi’mâr-ı ebyât-ı ma’ârif: ma’ârif; “1.marifetler, bilimler 2.bilgi, kültür” (Devellioğlu 2011: 641). Âşık Çelebi, tezkiresinde sultanın yüce ecdadı gibi beyt bilgisine sahip olduğunu adeta bu bilginin mimari olduğunu ifade etmiştir.

“Kendü zât-ı hümâyûnları dahı ecdâd-ı ‘izâmları ki her biri mi’mâr-ı ebyât-ı ma’ârif ve sâhib-i mi’yâr-ı ebyât-ı ‘avârifdir.” (A.Ç. s.92)

1.6.3.2.1.4.Micmere-i hâme-i müşk-bâr: Micmere: “buhurdan, içinde tütsü yakılan kap” (Devellioğlu 2011: 748), hâme: “kalem” (Devellioğlu 2011: 369), müşk-bâr; “misk yağdıran” (Devellioğlu 2011: 884) manalarına gelmektedir. Rızâ, tezkiresinde padişaha ait iki beyte yer vermiş olup bu beytleri padişahın misk yağdıran kaleminin kabından dünyayı çeken mürekkep isi olan bir perde olarak vasıflandırmıştır. Padişahın kalemini misk¹⁰⁵ yağdıran bir kaba benzetmesi değerli olduğunu gösterir. Kaleminden çıkan her bir sözün kıymetini göstermesi açısından bu teşbih örneği önemlidir.

“**Micmere-i hâme-i müşk-bârlarından ‘alem-keş olan dûde-i sûtûr-ı eş‘ârdur.**” (R. s.38)

Nevâ-yı neyde rûh-efzâ olur ‘uşşâka bir dem var

*Dilâ ney gibi nâlân olmada bir özge ‘alem var*¹⁰⁶

‘Âşık-ı sâdıkda dil birdür olımaz yâr iki

*Hîç bir taht üzre mümkün mi ola hünkâr iki*¹⁰⁷

1.6.3.2.1.5.Sâhib-i mi’yâr-ı ebyât-ı ‘avârif: Mi’yâr; 1.ölçü 2. bir şeyin hâlislik derecesini anlamaya yarayan âlet (Devellioğlu 2011: 761), ‘avârif; 1.iyilikler 2.armağanlar, bağışlar 3. nâzik, eli açık, cömert kimseler 4. kabiliyet, yetenekli kimseler (Devellioğlu 2011: 59) manalarına gelmektedir. Âşık Çelebi şiir hususiyetinde sultanın tıpkı ecdadı gibi ölçü sahibi olduğunu bu konuda yetenekli olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“*Kendü zât-ı hümâyûnları dahı ecdâd-ı ‘izâmları ki her biri **mi’mâr-ı ebyât-ı ma’ârif** ve **sâhib-i mi’yâr-ı ebyât-ı ‘avârifdür.**” (A.Ç. s.92)*

1.6.3.2.1.6.Suhen-güzâr: Suhen-güzâr terkibi “güzel söz söyleyen” (Devellioğlu 2011: 1129) manasına gelmektedir. Ahdî’nin tezkiresinden II. Selim’in belagat meydanında güzel söz söyleyen bir zat olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu ifade padişahın güzel söz söyleme yeteneğine sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“*ve ‘arsa-i belâgatde **suhen-güzâr...**” (A. s.30)*

¹⁰⁵ Asya’nın yüksek dağlarında yaşayan erkek bir ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkartılan güzel kokulu madde (Devellioğlu 2011: 759).

¹⁰⁶ Neyin nağmesinde âşıklara can veren nefes var. Ey gönül, ney gibi inlemekte de bir başka âlem var. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9), (RI. s.32)

¹⁰⁷ Sadık âşıktâ gönül birdir iki yar olmaz. Hiçbir tahtın üstünde iki hükümdar olmaz. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9)

1.6.3.2.1.7.Tab’; Tab’; “tabiat, huy, yaradılış” (Devellioğlu2011:1178) manasına gelmekte olup bu tabir kişinin bünyesinde barındırdığı yeteneklerin varlığıyla eş zamanlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tezkirelerde çeşitli terkipler içerisinde kullanılmıştır. Tezkire müellifleri II. Selim’in şairlik kabiliyetine yaradılışından itibaren sahip olduğunu “tab’-ı güher-rîz, âzmâyîş-i tab’-ı nâm-dâr, zâde-i tab’-ı ‘alem-ârâ, tab’-ı selîm, tab’-ı enver, tab’-ı pîr ü cevân” gibi terkiplerle ifade etmişlerdir. Güher-rîz; “cevher döken” (Devellioğlu 2011:341), âzmâyîş; “tecrübe, deneme, sınama” (Devellioğlu 2011: 66), âlem-ârâ; “âlemi, dünyayı süsleyen” (Devellioğlu 2011: 31), selîm; “sağlam, kusursuz, doğru” (Devellioğlu 2011: 1089), enver; “daha (en, pek) nurlu, çok ve pek parlak, çok güzel” (Devellioğlu 2011: 257), pîr; “1. yaşlı, ihtiyar 2. her meslek ve sanatın kurucusu, öncüsü” (Devellioğlu 2011: 1013), cevelan; “dolaşma, dolanma, gezinme” (Devellioğlu 2011: 155) anlamlarına gelmektedir.

Ahdî’nin tezkiresinde padişahın yaradılışı o kadar yeteneklidir ki cevher yağdırmaktadır. Bu cevher yağdıran yaradılış nazma meyletmıştır. Âşık Çelebi’nin tezkiresinde ise Çelebi kelime oyunu yaparak sultanın adı gibi selim tabiatlı olduğunu söylemiştir. Buradaki “selim” ifadesi padişahın adı değil taşıdığı manasıyla yaradılışının bir sıfatı olmuştur. Çelebi, tezkiresinde onun sağlam, kusursuz bir yaradılışa sahip olduğunu ifade etmiştir. Çelebi, başka bir ifadesinde ise padişahın nazmı meydana getirip dizmesinde güzelliğin nizamını vermesiyle şairlerin arasında görünen parlak yaradılışlısı olduğunu söylemiştir. Yaradılışındaki parlaklık onun güzel şiirler meydana getirebilmesindeki kudreti göstermesi açısından önemlidir. Rızâ’nın tezkiresinde ise sultanın yaradılışı âb-dâr şiirler yazabilmek konusunda tecrübeli olup bu konuda şöhret kazanmış bir tabiattır. Bu tabiat zamanın fazılları ve zamanın sayfalarında yazılmış gezip dolaşan pir gibi kabul gören bir tabiattır. Ayrıca Rızâ, tezkiresinde yer verdiği iki benzersiz beytin padişahın âlemi süsleyen tabiatından doğduğunu ifade etmiştir.

“Tab’-ı güher-rîzleri ve hâtır-ı ‘âtır-ı ‘anber-âmîzleri cânib-i nazma mâyil” (A. s.30)

“Nazm-ı nazma nizâm-ı hüsn virelden ol zahîr-i şu’arânun ki tab’-ı enveri matla’-ı belâgat-âftâbıdur.” (A.Ç. s.92)

“Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm zâde-i zihn-i pâk u tab’-ı selîm:” (A.Ç. s.93)

“Fuzalâ-yı zamân ve sahâyif-i rûzgârda mestûr ve makbûl-i tab’-ı pîr ü cevân olmuştur.” (A. s.31)

“Gâhî şi’r-i âb-dârla dahı âzmâyîş-i tab’-ı nâm-dâr iderler idi. Bu iki beyt-i bi hem-tâ zâde-i tab’-ı ‘alem-ârâlardur.” (RI. s.32)

Nevâda yine rûh-efzâ olur ‘uşşâka bir dem var

*Dilânı gibi nâlân olmada bir özge ‘alem var*¹⁰⁸

Gönül benden umardı çok vefâlar

*Münâsib düşdi ammâ kim cefâlar*¹⁰⁹

1.6.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.6.3.2.2.1.Âb-dâr: Âb-dâr, kelime manası olarak “1.sulu, taze, 2. parlak 3. sağlam vücutlu 4. nükteli 5.zarîf, güzel 6.hoş” (Devellioğlu 2011: 4) anlamlarına gelmekte olup tezkirelerde genellikle şiirin bir sıfatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Rızâ, tezkiresinde II. Selim’in yaradılışından bahsaderken ünlü yaradılışın âb-dâr şiirle tecrübeli olduğunu söylemiştir. Sultanın âb-dâr şiirler yazabilmek konusunda tecrübeli bir tabiata sahip olması onun şiirlerin kalitesini belirtmesi bakımından önemlidir. Bu tabir padişahın parlak, zarîf ve hoş şiirler yazabilme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

“Gâhî şî‘r-i âb-dârla dahı âzmâyış-i tab‘-ı nâm-dâr iderler idi.” (RI. s.32)

1.6.3.2.2.2.Beyt-i bî-hemta: Bî-hemta “benzersiz” (Devellioğlu 2011:115) manasına gelmekte olup eşi benzeri olmayan, nadir ve tek olan durumlar yahut varlıklar için kullanılmaktadır. Esasen bir beğeni ifadesidir. Rızâ, tezkiresinde padişahın âlemi süsleyen tabiatından doğan iki beyt için bu yorumu yapmıştır. Bu iki beytin eşi benzeri bulunmadığını söylemiştir.

“Bu iki **beyt-i bî hem-tû** zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâlardır.”(RI. s.32)

Nevâda yine rûğ-efzâ olur ‘uşşâka bir dem var

*Dilânı gibi nâlân olmada bir özge ‘alem var*¹¹⁰

Gönül benden umardı çok vefâlar

*Münâsib düşdi ammâ kim cefâlar*¹¹¹

¹⁰⁸ Neyin nağmesinde âşıklara can veren bir nefes var. Ey gönül, ney gibi inlemekte de bir başka âlem var. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9), (RI. s.32)

¹⁰⁹ Gönül benden çok vefa umardı ama cefa münasıp düştü. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.32)

¹¹⁰ Neyin nağmesinde âşıklara can veren bir nefes var. Ey gönül, ney gibi inlemekte de bir başka âlem var. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9), (RI. s.32)

¹¹¹ Gönül benden umardı çok vefa ama cefa münasıp düştü. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.32)

1.6.3.2.2.3.Dûde-i sûtûr-ı eş'âr: Dude; “mürekkap yapılan çıra isî” (Devellioğlu 2011: 216), sûtûr; “1.perdeler 2. örtüler” (Devellioğlu 2011: 1135) anlamlarına gelmekte olup Rîyâzî tezkiresinde padişahın iki beyti hakkında “dûde-i sûtûr-ı eş'âr” yorumunu yapmıştır. Bu iki beyt misk yağdıran kalemin kabından dünyayı çeken mürekkep isî olan bir perdedir.

“Micmere-i hâme-i müşk-bârlarından ‘alem-keş olan dûde-i sûtûr-ı eş'ârdur.” (R. s.38)

Nevâ-yı neyde rûh-efzâ olur ‘uşşâka bir dem var
*Dilâ ney gibi nâlân olmada bir özge ‘alem var*¹¹²

‘Âşık-ı sâdıkda dil birdür olımaz yâr iki
*Hîç bir taht üzre mümkün mi ola hünkâr iki*¹¹³

1.6.3.2.2.4.Eş'âr-ı belâgat-şî'âr: Belâgat: “iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdillilik” (Devellioğlu 2011: 92), şî'âr ise “iyi üstünlük veren işaret” manalarına gelerek birleşik kelimelere yapar (Devellioğlu 2011: 1162). Âşık Çelebi II. Selim’in şiirlerini değerlendirirken bu şiirlerin belâgatlı olduğunu söylemiştir. Bu belâgatlılık onun şiirlerinin üstün yanını oluşturmaktadır. Öyle ki Anadolu ve Acem şairleri bu şiirleri “keşki bilsem” diye söylenirlermiş.

*“Eş'âr-ı belâgat-şî'ârına şu'arâ-yı Rûm u ‘Acem leyte şî'ri*¹¹⁴ *diyüp...”* (A.Ç. s.92)

1.6.3.2.2.5.Eş'âr-ı dürer-bâr: Dürer; “büyük inci taneleri” (Devellioğlu 2011: 220), – bâr; “yağdıran, serpen, saçan, döken” (Devellioğlu 2011: 79) manalarına gelmekte olup Ahdî tezkiresinde padişahın şiirlerinin inci yağdırdığını söylemiştir. Üstelik bu şiirler herkes tarafından tanınmış, meşhur olmuş şiirlerdir.

“Niteki eş'âr-ı dürer-bârı vasfında dinilmişdür.” (A. s.30)

“Sultân-ı ‘âlî-tebârun eş'âr-ı dürer-bârı ve kevkeb-i nazm-ı pür-envârı gün gibi meşhûr u ‘ıyân ve efvâhda mezkûrdur.” (A. s. 31)

¹¹² Neyin nağmesinde âşıklara can veren bir nefes var. Ey gönül, ney gibi inlemekte de bir başka âlem var. .” Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9), (RI. s.32)

¹¹³ Sadık âşıktâ gönül birdir iki yar olmaz. Hiçbir tahtın üstünde iki hükümdar olmaz. Beytin geçtiği tezkireler: (R. s.38), (B. s.9)

¹¹⁴ Keşke bilsem (Akın 2018: 92).

1.6.3.2.2.6.Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm: Âb-dâr kelime manası olarak “1.sulu, taze 2.parlak 3.sağlam vücutlu 4.nükteli 5.zarif, güzel 6.hoş 7.su veren hizmetçi” (Devellioğlu 2011:4) anlamlarına gelmektedir. Âşık Çelebi II. Selim’in bir gazeli hakkında âbdâr yorumunu yapmıştır.

“**Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selîm** zâde-i zihn-i pâk u tab‘-ı selîm:” (A.Ç. s.93)

Tâlibâ sa’y-ı belîg it kûy-ı yâra varı gör

Cânı cânâna virüp terk eyle yogı varı gör¹¹⁵

Kûy-ı dil-berden geç ey zâhid kemâle tâlib ol

Ârzû-yı cenneti ko cehd idüp dîdârı gör¹¹⁶

Çeşm-i dil-ber hışm ile ‘uşşâkı katl eyler dime

Mürdeler ihyâ iden la’l-i Mesîh-âsârı gör¹¹⁷

Zülf-i dil-ber halka halka rûy-ı yâr üzre yatur

Ser-te-ser kılmuş ihâta genc-i hüsnî mârı gör¹¹⁸

Zehr-i kahrından ne gam ‘uşşâka a’dânun dilâ

Lutf ile ‘uşşâka ol şîrîn şeker-güftârı gör¹¹⁹

Şâh-ı ‘ışk emrin koyup gel ‘akla uyma ey Selîm

¹¹⁵ Yeteri kadar çaba göster, yarin köyüne ulaş. Canını cananına ver, her şeyi terk et ve varla yokun ne olduğunu gör. Beytin geçtiği tezkire: (A.Ç. s.93)

¹¹⁶ Ey zahid sevgilinin köyünden vazgeç kemale talip ol. Cenneti arzulamayı bırak çalışıp çabalayarak Allah’ın tecellisini gör. Beytin geçtiği tezkire: (A.Ç. s.93)

¹¹⁷ Sevgilinin gözü kızgınlıkla âşıkclarını katleder deme. Ölülerini diriltten Hz. Mesih’in alametlerini gösteren o dudağı gör. Beytin geçtiği tezkire: (A.Ç. s.93)

¹¹⁸ Sevgilinin saç, halka halka yüzünde yatmaktadır. Güzellik hazinesini baştanbaşa saran o yılanı gör. Beytin geçtiği tezkire: (A.Ç. s.93)

¹¹⁹ Ey gönül! Düşmanın âşıkcları kahredrñ zehrinden ne çıkar? Âşıkclarla lütf ile şirin ve tatlı sözler söyleyeni gör. Beytin geçtiği tezkire: (A.Ç. s.93)

Şahne buyruğı nedür hükmiyle sen hünkârı gör¹²⁰

1.6.3.2.2.7.Gazel-i pür-mesel: Mesel kelime manası olarak “1. örnek, benzer, nümune 2. dokunaklı ve manalı söz 3.terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye” (Devellioğlu 2011: 726) anlamlarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde padişahın şiirlerinden örnek olarak gösterdiği gazellerin meselle dolu olduğu yorumunu yapmıştır. Bu yorum gazellerin etkileycilik yönünü göstermesi açısından önemlidir.

*“Bu bir kaç **gazel-i pür-mesel** anların netâyic-i tab‘ındandır.” (A. s.31)*

Leyli zülfün sihr-i gamzen ‘akl u cânım aldılar

Eyleyüp mecnûn beni sahrâ-yı ‘ışka saldılar¹²¹

Görelî hüsn ile sen Yûsuf-cemâli gözlerüm

‘Akl u dil çâh-ı zenehdâna düşüben kaldılar¹²²

Cân ü gönlüm leblerün şevkine kanzîl mest olup

Sabr elinden şîşe-i nâmûsı yire çaldılar¹²³

Leblerün cânâ şarâb imiş görinür su gibi

Şevk ile ‘atşân idüp yok yire cânım aldılar¹²⁴

Dişlerün dürrin Selîmî vasf idelden ‘akl u dil

Baş u cânı terk idüben bahr-ı ‘ışka taldılar¹²⁵

¹²⁰ Ey Selim! Akla uyma, aşk padişahının emrini uygulamaya koy. Hükümdarın buyruğı nedir, hükmüyle sen padişahı gör. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

¹²¹ Gece renkli zülfün ve gamzenin büyüğü aklımı ve canımı aldılar. Beni Mecnun eyleyip aşk çöllerine saldılar. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

¹²² Gözlerim Yusuf yüzünün güzelliğini görelî aklım ve gönlüm çenendeki gamze çukuruna düşüp kaldılar. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

¹²³ Canım ve gönlüm dudaklarının arzusuna şeker şerbetiyle sarhoş olup sabrımın elinden namus şişesini alıp yere çaldılar. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

¹²⁴ Dudakların cana şarapmış ama su gibi görünür. Arzuyla susuz bırakıp yok yere canımı aldılar. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

1.6.3.2.2.8.Kevkeb -i nazm-ı pür-envâr: kevkeb; “yıldız “ (Devellioğlu 2011: 590), pür; “1.dolu 2. pek fazla” (Devellioğlu 2011: 1016), envâr; “ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar” (Devellioğlu 2011: 257). Ahdî’nin tezkiresinde temiz soylu sultanın nazmı parlak bir yıldızla benzetilmektedir ve bu durum gün gibi meşhur olup apaçık meydandadır, adeta ağızlarda sıralanmıştır.

“Sultân-ı ‘âlî-tebârun eş’âr-ı dürer-bârı ve **kevkeb-i nazm-ı pür-envârı** gün gibi meşhûr u ‘iyân ve efvâhda mezkûrdur.” (A. s. 31)

1.7.III. MURAD (Murâdî)

XVI. ve XVII. yüzyıllar içerisinde yazılmış olan Ahdî’nin Gülşen-i Şu’arâ, Beyanî’nin Tezkire-i Şu’arâ, Rîyâzî’nin Riyazü’ş- şu’arâ ve Rızâ’nın Tezkire-i Şu’arâ adlı tezkirelerinde III. Murat hakkında bir takım bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikası adı altında incelenmiştir.

İncelediğimiz tüm tezkirelerde III. Murat bir başlık altında okuyucuya sunulmuştur. Padişah için kullanılan başlıklara baktığımızda; Ahdî; “Sultân Murâd Hân”, Beyanî;” Zikr-i Pâdişâh-ı Âlî-Nejâd Sultân Murâd Hân İbn-i Sultân Selîm Hân”, Rızâ; “Hazret-i Sultann Murâd Hân İbnü’s- Sultân Selîm Hân”, Rîyâzî; “Hazret-i Sultân Murâd Hân” başlıklarını kullanmışlardır.

Tezkirelerde padişah okuyucuya taktim edilirken Ahdî, tezkireinde padişahı övdükten sonra kısaca şiir sanatına yönelik bilgiler vermiştir. Beyanî ayrıntıya inmeden padişahın tahta çıkışını anlattıktan sonra padişahın yönetimini ve halka karşı tutumlarını eleştirmiş ve padişahın sanatı hakkında okuyucuyu aydınlatmıştır. Rîyâzî ve Rızâ ise padişahın padişahlığı ve sanatı hakkındaki bilgileri sunmuşlardır.

1.7.1.Hayatı

III. Murat 982/ 1574 tarihinde Osmanlı padişahı olmuş ve yirmi bir yıl tahtta kalmıştır. Vefatı ise 50 yaşındayken gerçekleşmiştir.

“Tokuz yüz seksen ikide dest-pîrâ-yı evreng-i saltanat olmuşlar idi.” (R. s.38)

“Dokuz yüz seksen ikide evreng-nişîn-i kayserî olup müddet-i saltanatları yigirmi bir ve müddet-i ömrleri elli senedür.” (RI. s.33)

“Hicret-i nebeviyye التحية أمل البريه خالق من عليه ’nün tokuz yüz seksen iki senesinde zimâm-ı tasarruf-ı cihânbanî...” (B. s.11)

¹²⁵ Ey Selimi! İnci dişlerini övdükten beri akıl ve gönül baş ve canı terk edip aşk denizine daldılar. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.31)

III. Murat'ın yapmış olduğu fetih ve gazalara baktığımızda, Beyanî, tezkiresinde sultanın Şirvan, Revan ve Azerbaycan memleketlerini fethettiğini ve muzaffer oluşunu dile getirmiştir. Beyanî padişahın bu zaferi oturduğu yerden vezir ve askerlerini yollayarak gerçekleştirdiğini söylemiştir.

“... diyâr-ı Şîrvân ve memâlik-i Revân ve Âzerbâyçânı feth ü teshîr semtine inân-ı himmetleri munsarif olup ve fî 'l-vâki oturdukları yirden ba 'zı vüzerâ vü asâkir-i bî-girân irsâl itmekle ve memâlik-i firâvân teshîr idüp memâlik-i mahrûsasına zamîme kılmışdur.” (B. s.11)

Tezkire müellifleri genellikle eserlerinde dönemin padişahını övgülerle okuyucuya sunmuşlardır. Padişahın hal ve hareketlerini, tabiatını, yapmış olduğu yenilikleri, devrini büyük bir saygıyla ele almışlardır lakin öyle devirler ve durumlar vardır ki yergi konusu olarak tezkirelerde yer almıştır. III. Murat dönemide Beyanî için bir yergi konusu olmuş padişahı tezkiresinde eleştirmiştir. “Tezkireci Beyanî, Tezkiretü's-Şuarâ adlı eserinde Sultan III. Murat'ı tenkit eder. Beyânî, reayanın hâlini gözetmemek, âlemin düzenini bozmak, kadınlara fazlasıyla düşkünlük neticesinde çok fazla çocuk sahibi olmak ve böylelikle saray giderlerinin artmasına, devlet idaresindeki eksikliğinden ötürü rüşvet kapılarının ardına kadar açılmasına neden olmak ve liyakatsiz kişilere sarayda ve devlet işlerinde itibar etmek, ayrıca çevresindeki pek çok kişinin yalan iltifatlarına kanmaktan dolayı Sultan Murat'ı tenkit eder. Sultanın yakın çevresinde bulunan pek çok kimse böylece servet biriktirmiş ve hatta pek çoğu ticarete atılarak taşradan İstanbul'a gelen zahireyi alarak piyasada karaborsaya ve aşırı pahalılığa neden olmuş; bütün bu olumsuz gidişattan rahatsız olan ahalinin âhının dumanı göklere yükselse de bu sesi ve şikâyeti duyan olmamıştır, diyerek sultanın halkın derdiyle ilgilenmediğini ağır ifadelerle vurgulamıştır.” (Öztürk 2013: 2153). Hatta tezkirede; etin okkasını on beş akçeye, yağın okkasını elli akçeye, mum yağının okkasını otuz akçeye, bir tavuğun elli akçeye, bir yumurtanın bir akçeye satıldığını söyleyerek rüşvet ve haksızlıklar sonucu yaşanan pahalılık örneklerle dile getirilmiş, durumun ehemmiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Lâkin kendi re'âyânun pâ-y-mâl u muhtâlû 'l-ahvâl olduğundan mübâlât itmeyüp âlemün intizâm-pezîr olmakdan kalmasına bâ'is olmuşdur Bundan mâ-'adâ kesret-i mu'âşeret-i nisâyla ve tevîr-i civârı ve teksîr-i evlâdla mukayyed olmagla masârif ü ihrâcât ziyâde olmagın ebr-i âb-ı irtişâ her cânibden meftûh olup erbâb-ı devlet ve erkân-ı saltanat dahı ملوآهم الناس على دي ملوآهم diyüp her cânibden kovulup ve kendüye mürebbî vü mu'allim ü nâsîh olıcak kimesneler هنرست بیسند سلطان آه عیب هر diyüp ve şeyhi ve mürîdi ve mürşidi olan kimesneler dahı sen vâsıl-ı Hakk oldun الجنايه من الجنایه له سبقت من الجنایه diyüp ve bi 'l-cümle sığâr u kibâr nisâ vü ricâl tahsîl-i mâlâ iştigâl üzre oldılar diyü bu mertebe ile dahı kalmayup ve bu kadar malla kanâ'at gelmeyüp müdebbirân-ı memâlik olanlar ticâret semtine sâlik olup taşradan İstanbula gelen zahîreyi ashâb-ı devlet ve erbâb-ı miknet alup der-mahzen itmekle ve kimini dahı mîrî için alup behâları virilmemekle âlemi kaht u galâ bir mertebe ihâta vü istilâ eyledi ki lahmün vakıyyesi on beş akçeye ve yagun vakıyyesi elli akçeye mum yagının vakıyyesi otuz akçeye bir tavuk elli akçeye ve bir yumurda bir akçeye satılur oldı. Dûd-ı âh-ı mâzlûmân âsmâna peyveste olur. Lâkin eseri asla zâhir olmaz.” (B. s.11)

1.7.2.Kişiliği

III. Murat tezkirelerde özellikle salâh ve takvâyla meşhur dindar bir şahsiyet olarak okuyucuya sunulmuştur. Allah'ın emirlerine uyup yasakladıklarından uzak duran bir evliya olarak tanıtılmıştır. Yaradılışı itibariyle adaletli olup halkını gözeten, ikiyüzlülükten uzak duran, âlimlerin dostu kâmil bir padişah olarak dile getirilmiştir.

Tezkirelerden padişahın kişiliğine yönelik, “ahter-i sa’âdet-mend-i bî-bâk, gevher-i pâk, mu’tekid-i evliyâ, hâ’iz-i cevâiz-i bî-şumâr, kân-ı mürüvvet, kâmil, ma’delet-nihâd, muhibb-i ‘ulemâ, ri’âyet-i ahâlî, sürûr-ı sîne-i sultân-ı bî-nifâk” gibi kişiliğini yansıtacak ifadeler tesbit edilmiştir. Kişiliği ile benzer özellikler gösteren tarihi ve efsanevi kahramanlardan ise Hâtem ve Husrev’e teşbih edilmiştir.

1.7.2.1.Ahter-i sa’âdet-mend-i bî-bâk: Ahter: “yıldız” (Devellioğlu 2011: 21), sa’âdet: “mutluluk” (Devellioğlu 2011:1015), -mend: “-li” (Devellioğlu 2011:711), bî-bâk: “çekinmeyen korkmayan” (Devellioğlu 2011:112) manalarına gelen bu kelimelerle padişah vasıflandırılmıştır. Ahdî tezkiresinde onun korkusuz mutlu bir yıldız olduğunu söylemiş ve Allah'ın böylesine bir yıldızı daha önceden yüce gökyüzünde parlak ve ışıklı etmediğini ifade etmiştir.

1.7.2.2.Gevher-i pâk: Gevher; “elmas, cevher 2.inci, 3. Değerli taş” (Devellioğlu 2011: 331), pâk; t’emiz, arık pak 2. saf, halis, hilesiz 3.kutsal, mübarek” (Devellioğlu 2011: 998) anlamlarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde padişahı “gevher-i pak” olarak nitelendirmiştir. Onun halis bir cevher olduğunu söyleyen Ahdî Hakk'ın böyle bir korkusuz mutlu yıldızı daha önceden yaratmadığını dile getirmiştir.

*“Hakkâ ki Hak celle ve ‘alâ cevâhir-i ervâhı ecvâf-ı asdâf-ı eşbâhda terbiyyet ile hüveydâ ve sâni’-i bî-çûn rûkûm-ı sûrî elvâh-ı ecsâmı kudret eliyle peydâ ideli bunların gibi bir **gevher-i pâk** ve bir **ahter-i sa’âdet-mend-i bî-bâk** âsmân-ı rif’atünde rahşân u tâbân itmemiştir.”* (A. s.32)

1.7.2.3.Dine bağlılık: İncelediğimiz tezkirelerde Osmanlı sultanları genellikle dindar kişilikleriyle okuyucuya tanıtılmışlardır. Rızâ, tezkiresinde III. Murat'ı anlatırken onun dindarlığını “mu’tekid-i evliyâ, salâh, takvâ” kelimeleriyle izah etmiştir. Mu’tekid; “itikat eden, inanan” (Devellioğlu 2011: 809), evliyâ; “1.keramet sahibi olanlar 2.Allah’a daha yakın bulunan kişiler” (Devellioğlu 2011:276), salâh; “dine olan bağlılık” (Devellioğlu 2011:1070), takvâ; “Allah’dan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma” (Devellioğlu 2011:1199) anlamlarına gelmektedir. Padişahın salâh ve takvâyla meşhur olduğunu, Allah korkusu ile dinin yasak ettiği şeylerden kaçınan dinine bağlı, itikat eden inanan bir evliya olduğunu tezkiresinde bildirmiştir.

*“Muhibb-i ‘ulemâ ve **mu’tekid-i evliyâ** olup **salâh u takvâyla meşhûr** û ma’rûf ve ri’âyet-i ahâlî itmekle zât-ı ‘âlîleri mevsûf idi.”* (RI. s.33)

1.7.2.4.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi:

Hâtem: Hâtem; Arap kabileleri arasında tanınmış Tayyi Kabilesine mensup cömertliği ile meşhur olan İbnü Abdillâh bin Sa’d’ın lakabıdır (Devellioğlu 2011: 390). Ahdî, eserinde III. Murat'ı cömertliği ve ihsanlarıyla Hâtem’e benzetmiştir. Padişahın ihtiyaç kapısında

maksat erbabı gibi Hatem olduğunu belirten Ahdî onun arzu ve istekleri gerçekleştiren bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir.

“Zîrâ ki bâb-ı hâcet revâsında erbâb-ı maksûd gibi **Hâtem**” (A. s.32)

Husrev: Husrev, Nuşirevân’ın torunu olan bir İran padişahıdır. Bu kelime padişah anlamında da kullanılmaktadır (Pala 2004: 220). Ahdî tezkiresinde padişahın şerefli zatını yeryüzünün makamında oturan Husrev olarak tabir etmiştir.

“Zât-ı şerîfleri **câ-nîşîn-i Husrev-i rû(y) i zemîn...**” (A. s.32)

1.7.2.5.Hâ’iz-i cevâiz-i bî-şümâr: Tezkirelerden genellikle padişahların eli açık cömert oldukları bilgisine ulaşmıştık. Öyle ki arzu ettikleri kişilere karşı daima ihsan sahibi olmuş onların maddi manevi ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Hâ’iz; “malik, sahip, taşıyan” (Devellioğlu 2011: 359), cevâyiz; “verilen bahşişler, armağanlar” (Devellioğlu 2011: 154), bî-şümâr; “hadsiz, sayısız, pek çok” (Devellioğlu 2011: 124) anlamlarına gelmekte olup Rîyâzî tezkiresinde padişahın sonsuz bahşiş sahibi olduğunu belirtmiştir.

“**Hâ’iz-i cevâiz-i bî-şümârlarıolup.**” (R. s.39)

1.7.2.6.Kân-ı mürüvvet: Kân; “maden ocağı maden kuyusu 2.bir şeyin mebaı, kaynağı” (Devellioğlu 2011: 560), mürüvvet: “insaniyet, mertlik, yiğitlik 2.cömertlik, iyilikseverlik” (Devellioğlu 2011: 861) anlamlarına gelmektedir. Mürüvvet kelimesini her iki anlamıyla kullansak yerinde olacaktır. Çünkü Ahdî tezkiresinde padişahın mürüvvetin kaynağı olduğunu söylerken onun hem yiğitliğine hem de cömertliğine dair bilgiler vermiştir. Yiğitlik meydanında yüksek çabalarının olduğunu söylerken yiğitliğin kaynağı olduğuna, eğlence meclislerinde sonsuz iltifatlarla hüzünlü düşkünlerin elinden tutup kölelere istediklerini bahşeden, onları azad eden bir padişah olarak iyilikseverliğin kaynağı olduğu vurgusunu yapmıştır.

“El-hâsıl ol **kân-ı mürüvvet...** meydân-ı şece’âtde kavî-himmet ve bezmgâh-ı ‘alemde iltifât-ı bilâ-nihâyât ile dest-gîr-i üftâde-gân-ı nâ-şâd ve murâd-bahş-ı bende vü ‘azâddurlar.” (A. s.32)

1.7.2.7.Kâmil: Kâmil kelime manası olarak 1. “bütün tam eksiksiz 2. kemale ermiş olgun 559) anlamlarına gelir. Ahdî tezkiresinde padişahın her bir ilimde tıpkı babası ve temiz ecdî gibi yaradılışının kâmil olduğunu belirtmiştir.

“... ve her bir fende âbâ vü ecdâd-ı pâkize nihâdları gibi **kâmil**...” (A. s.32)

1.7.2.8.Ma‘delet-nihâd: Ma‘delet; “adalet, âdillik; insafılık” (Devellioğlu 2011: 644) nihâd; “tabiat, huy, yaratılış” (Devellioğlu 2011: 977) anlamlarına gelmekte olup Rîyâzî, asil soylu padişahın adaletli bir yaradılışa sahip olduğunu, adalet ve doğruluk günlerinde felekten herkese yüz gösterenin III. Murad’ın resmi olduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“Hakkâ ki, ol pâdişâh-ı vâlâ-nijâd-ı **ma‘delet-nihâdun** eyyâm-ı ‘adl ü dâdında tâs-ı felekden herkese rû-nüma olan nakş-ı murâd idi.” (R. s.39)

1.7.2.9.Muhibb-i ‘ulemâ: Muhibb; “1.seven, sevgi besleyen, dost” (Devellioğlu 2011: 783) ulemâ; “âlimler, ilim sahipleri” (Devellioğlu 2011: 1303) anlamına gelmekte olup Rîyâzî III. Murad’ın âlimlerin dostu olduğunu onları sevdiğini söylemiştir.

“*Muhibb-i ‘ulemâ...*” (R. s.33)

1.7.2.10.Ri‘âyet-i ahâlî: Ri‘âyet; “1.gütme, gözetme 2.sayma, saygı 3.ağırlama” (Devellioğlu 2011: 1042) manasına gelir. Rîyâzî tezkiresinde III. Murad’ın ahaliyi koruyup kollayan, onları gözetten bir padişah olduğunu belirtmiştir.

“*...ri‘âyet-i ahâlî itmekle zât-ı ‘âlîleri mevsûf idi.*” (R. s.33)

1.7.2.11.Sürûr-ı sîne-i sultân-ı bî-nifâk: Bî-nifâk; “münafıklık, ikiyüzlülük, arabozşukluk” (Devellioğlu 2011: 975) anlamına gelmektedir. Bî- ise, “Farsça kelimelerinin başına getirilerek “-sız, -maz” anlamı katarak olumsuzluk manasını verir.” (Devellioğlu 2011:112). Ahdî tezkiresinde padişahın ikiyüzlü olmayan sevinçlik dolu bir gönle sahip olduğunu dile getirmiştir.

“*Sürûr-ı sîne-i sultân-ı bî-nifâkdur.*” (A. s.32)

1.7.3.Sanatı ve Poetikası

1.7.3.1.Sanatı

III. Murat şiirlerinde Murâdî mahlasını kullanmıştır. Beyanî padişahın mükemmel bir divana sahip olduğunu tezkiresinde bildirmiştir. Beyanî padişahın Arapça ve Farsça manzum sözleri birbirine kattığını yani mülemma gazeller yazdığı bilgisini okuyucuya sunmuştur.

III. Murat’ı konu alan tezkirelere baktığımızda Ahdî, sultanın bir gazel ve iki beytine, Beyanî beş şiirin iki beytine, Rızâ ve Rîyâzî bir şiirine tezkirelerinde yer vermişlerdir.

“*Mahlas-ı şerîfleri Murâdî’dür.*” (R. s.38), “*Mahlas-ı şerîfleri Murâdî’dür.*” (RI. s.3),

“*Müretteb ü mükemmel dîvân-ı bâ-ünvânı vardır. Gâhî Arabî vü Fârisî ebyât mezc itmişdür.*” (B. s.12)

1.7.3.2.Poetikası

Şuara tezkirelerinden padişahın şairliği ile ilgili, “erbâb-ı belâgat ü beyân, sâhib-ma’rifet, bi’t-tab‘, tab‘-ı pür iktidâr” ile şiirleri ile ilgili “basit ve sade şiir, beyt-i tasavvuf-âne, gazel-i mülemmâ, muhakkikâne eş’âr, mutasavvıfâne güftâr, muvahhidâne ve ârifâne şiir” gibi poetik kelimeleri gömek mümkündür.

1.7.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.7.3.2.1.1.Erbâb-ı belâgat ü beyân: Belâgat: “1.iyi güzel pürüzzüs söz söyleme, uzdıllılık 2.ed. sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı” (Devellioğlu 2011: 92), beyân; “belagat ilminin hakikat, mecaz, kinaye, teşbih, istiare gibi bahislerini öğreten kısım” (Devellioğlu 2011: 106) anlamlarına gelmektedir. Rızâ tezkiresinde padişahın belagat ve beyân erbabı olduğunu ifade etmiştir.

“*Husûsâ ki erbâb-ı belâgat ü beyân hâ’iz-i cevâyiz-i bî-şümârları olup...*” (R. s.39)

1.7.3.2.1.2.Sâhib-ma’rifet: Marifeti, ustalık, beceriklilik ve hünerrilik olarak tanımlayabiliriz. Ahdî tezkiresinde padişahı anlatırken onun temiz ahlaklı padişahlar içerisinde marifet sahibi olduğunu söylemiştir.

“şâh-zâde-gân-ı pâk-sîret içre sâhib-ma’rifet...” (A. s.32)

1.7.3.2.1.3.Tab’: Şuana kadar incelediğimiz tezkirelerde tezkire müellifleri sanatçı kimliğini taşıyan bir padişahın doğuştan getirdiği maharetleri en çok “tab’ kelimesi ile izah etmişlerdir. Bu kelime gerek tek başına gerekse terkip içerisinde kullanılmıştır. Kelime manası olarak “tabîat, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011: 1178) anlamına gelmekte olup III. Murad için “bi’t-tab’, tab’-ı pür iktidâr” şeklinde kullanılmıştır. Ahdî tezkiresinde padişahın çeşitli ilimlere tabiatıyla meyl ettiğini söylemiştir. Rîyâzî ise tezkiresinde padişahın iktidar dolu yaradılışından iki beytin meşhur olduğunu belirtmiştir.

“Envâ’-ı ‘ulûma bi’t-tab’ mâyil (A. s.32)

“Tab’-ı pür iktidârlarından bu gûne güftâr dahı bedîdâr olur idi.” (R. s.39)

Ne denli başa çıksa dûd-ı âhumdan bükâ artar

Bu ‘âdetdür ser-i kûh üzre ebr oldukça mâ artar¹²⁶

Vefâyâ va ‘de kılur mı Murâd’a ol gül-i ter

Yalancı gül gibi bir tâze nev-cüvânım var¹²⁷

1.7.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.7.3.2.2.1.Basit ve sade şiir: Beyanî tezkiresinde III. Murat’ın basit ve sade şiirler yazdığını ve bu şiirlerin hepsinden (diğer eserlerinden) üstün olduğunu belirtmiştir. Şiirin basit ve sade olması demek okunduğu zaman anlaşılmasının kolay olması demektir. Ağır ve uzun tamlamalara yer vermeyerek, anlatılmak istenen düşüncenin anlam kargaşasına sebep olmadan açık ve net yazılmış olmasıdır.

“basît ü sâde olan eş’ârı cümlesinden râcihdür.” (B. s.12)

1.7.3.2.2.2.Beyt-i tasavvuf-âne: Tasavvufî konulara yönelen III. Murat tasavvuf konulu beytler kaleme almıştır. Bu beytleri Rızâ’nın tezkiresinden görmek mümkündür.

“Bu iki beyt-i tasavvuf-âne ol pâdişâh-ı zemânenündür.” (RI. s.33)

¹²⁶ Ahımın dumanından ne denli başa çıksam ağlayışım artar ki adettendir, dağın tepesinde bulut oldukça su artar. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.39)

¹²⁷ Ey Muradî o teri gül olan (sevgili) vefayı söz verir mi? Yalancı gül gibi bir taze delikanlılığım var. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.39) (RI. s.33)

Vefâya va 'de kılur mı Murâd'e ol gül-i ter
*Yalancı gül gibi bir tâze nev-cevânum var*¹²⁸

Cân reşha-i nûrun gözedürmiş
*Gavvâs bahârûn kasarâtın gözedürmiş*¹²⁹

Her lahza mü'essirden eserdür bu Murâdî
*Hep cümle halâyık 'arasâtın gözedürmiş*¹³⁰

1.7.3.2.2.3. Gazel-i mülemmâ: Mülemmâ gazeller farklı dillerde yazılmış gazellerdir. Bir kısmı Türkçe, bir kısmı Arapça veya Farsça olarak yazılırlar. III. Murat'ın sanatı konusunda daha önceden Beyanî'nin tezkiresinden edindiğimiz bilgilerde Farsça ve Arapça dillerinden karışık olarak şiirler meydana getirdiğini söylemiştik. Ahdî de tezkiresinde bu konuya örnek olarak padişahın Arapça ve Türkçe karışık olarak yazdığı mülemmâ gazelini örnek vermiştir. Bu gazelin ustaca yazıldığını ayrıca belirtmiştir.

“Bu **gazel-i mülemmâ** ki fenn-i şi'rde gâyetle musanna' vâkı' olmuşdur sebt olundı.”
(A. s.32)

A'samtu ilâ rabbî hüve'l-hayyü'l celîlu
*Ferden âheden muktedîrullahi cemîlu*¹³¹

Hâlümi ne hâcet ki beyân ide zebânum
*Eddem'u mine'l-'aynî ilâ hâli delîlu*¹³²

Elbetde bu hâlümden o yârün haberi var

¹²⁸ Ey Muradî o teri gül olan (sevgili) vefayı söz verir mi? Yalancı gül gibi bir taze delikanlılığım var. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.39) (RI. s.33)

¹²⁹ Can nurun damlasını gözetirmiş ki dalgıç baharın kısa olmasını gözetirmiş. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.33)

¹³⁰ Ey Muradî tüm esirler kıyamet gününü gözetirmiş çünkü her an tesir edenin izidir bu. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.33)

¹³¹ Diri ve şanı yüce olan Rabbime sığındım. Bir tek Allah'ın muktedirliği güzeldir. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.32)

¹³² Halimi dilim nasıl beyan etsin. Gözümden akan yaş halime delildir. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.32)

El kalbü minel kalbi ile 'l-kalbi sebîlu ¹³³

'Âşık nîce sag ola çü senden ola ayru

El 'âşiku min hicrike fânin ve 'alîlu ¹³⁴

Haşâ ki Murâd ayruya meyl eyleye senden

Kalbün leke min mehdin ile 'l-lahdi yemîlu ¹³⁵

1.7.3.2.2.4.Muhakkikâne eş'âr: Muhakkikâne; “hakikati, gerçeği bulup meydana çıkaran” (Devellioğlu 2011:776). Rîyâzî tezkiresinde III. Murat’ın şiirlerinin hakikati meydana çıkaran şiirler olduğunu söylemiştir.

1.7.3.2.2.5.Mutasavvifâne güftâr: Mutasavvifâne; “sofuca, mutasavviflere yakışacak surette. Mutasavvîf; 1”. sofi olan 2.tasavvufla uğraşan 3. ilahiyatla uğraşan ve bunu yaymaya çalışan” (Devellioğlu 2001:807) anlamına gelmektedir. Riyâzî tezkiresinde III. Murat’ın sözlerinin mutasavviflere yakışacak surette olduğunu ifade etmiştir.

“Muhakkikâne eş'ârı ve mutasavvifâne güftârı vardır.” (R. s.39)

1.7.3.2.2.6.Muvahhidâne ve ârifâne şiir: Muvahhidâne; “muvahhid’e yakışır surette”, muvahhid: “tevhid eden, Allah’ın birliğine inanan” (Devellioğlu 2011: 811), Ârifâne; “Ârif olana yakışacak surette, ârif bilen, bilgili, irfan sahibi” (Devellioğlu 2011: 42-43) anlamına gelmekte olup bu tarzda yazılan şiirler dini mahiyet taşımaktadır. Daha önceden padişahın kişiliği konusunda Rızâ’nın tezkiresinden dindar bir evliya olduğunu görmüştük. Bu dindarlığın sadece kişiliğinde değil sanatsal yönünde de var olduğunu Beyanî’nin tezkiresinden öğrenmekteyiz. Beyanî, tezkiresinde padişahın şiirlerinin en çok şeyhlerin kelimelerini taklit ettiğini söylemiş bu şiirlerin Allah’ın birliğine inananlara ve ariflere yakışacak surette olduğunu belirtmiştir.

“Eş'ârı ekser meşâyih kelimâtına taklîd itmekle muvahhidâne vü ârifânedür.”(B. s.12)

¹³³ Elbetteki benim bu halimden yârin haberi var çünkü kalp kalpten kalbe yoldur. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.32)

¹³⁴ Âşık senden ayrı olalı nasıl sağ olsun? Âşık senin ayrılığından perişan ve hasta olmuştur. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.32)

¹³⁵ Haşâ ki Murad ayrılmayı senden istesin. Kalp senindir, beşikten mezara kadar sana meyleder. Beytin geçtiği tezkire: (A. s.32)

1.8.III. MEHMET (ADLÎ)

III. Mehmet hakkında XVI. yüzyılda yazılmış olan Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı tezkiresi ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rîyâzî'nin Riyazü's-şu'arâ ve Rızâ'nın Tezkire-i Şu'arâ adlı tezkirelerinden padişahın hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik birçok bilgiyi görmek mümkündür.

İncelediğimiz tezkirelerde III. Mehmet için kullanılan başlıklara baktığımızda Ahdî; “Sultân Mehmed”, Rîyâzî; “Hazret-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâlis”, Rızâ; “Hazret-i Sultân Mehmed Hân İbnü's Sultân Murâd Hân” başlıklarını atmışlardır.

Tezkire müellifleri III. Mehmet'i anlatırken genellikle padişahın tahta çıkışı, kısaca hayatı ve sanatçı kimliği ile ilgilenmişlerdir. Ahdî tezkiresinde padişahın kişilik özelliklerine değinmiş ardından padişahın ebedi âleme gidişini estetik bir üslupla dile getirmiştir. En sonunda ise padişaha ait bir şiiri örnek göstererek padişahın şiir sanatı hakkında bilgi vermiştir. Rızâ ve Rîyâzî ise tezkirelerinde padişahın tahta çıkışına, yapmış olduğu gazalara, kısaca şiir sanatına yönelik okuyucuyu aydınlatmıştır.

1.8.1.Hayati

III. Mehmet 1003/1594 tarihinde Osmanlı padişahı olmuştur. Osmanlı Devletine dokuz yıl hükümdarlık yapmıştır.

“*Bin üçde taht-ı ‘âlî-bahta cûlûs buyurup tokuz sene pâdişâh...*” (RI s.34)

“*Bin üçde tîrâzende-i mesned-i Kayserî olmuşlardır.*” (R. s.39)

III. Mehmet'in yapmış olduğu fetihlere göz attığımızda Rızâ ve Rîyâzî tezkirelerinde Yanık ve Eğri kalelerini aldığı yazılmıştır.

“*... burc-ı bârû-yı dîvârı küngüre-i kal'a-i âsmânla rû-bâ-rû olan Eğri gibi hasn u hasîni mânend-i halka-i nigîn zîr-i dest-i iktidâra almışlar idi.*” (R. s.39)

“*Kendiler bi'z-zât Yanık ve Eğri Kal'aları üzerine gazâ vü cihâd eyledükleri meşhûd-ı ahâlî-i bilâddur.*” (RI. s.34)

III. Mehmet kırk yaşına vardığında vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul'da defnedilmiştir. Vefatı ile fani âlemden ahirete geç edip yalnızlık köşesini seçmiştir.

“*... kırk sene mu'ammer olmuşlardır*” (RI s.34)

“*alem-i fânîden dârü'l-bekâyâ rihlet idüp kûşe-i ‘uzlet ihtiyâr idindi. Ol şehriyâr-ı nâmdârun mezâr-ı şerîfi İstanbul içinde vâkı' olmuşdur.*” (A. s.34)

1.8.2.Kişiliği

III. Mehmet'in kişiliğine yönelik tezkirelerden dindar bir olarak Hazreti Muhammet uğruna gaza ve fetihler yaptığı yazılmıştır. Akli başında, akıl sahibi ve adaletli bir padişah olarak okuyucuya sunulmuştur.

Tezkirelerden padişahın kişiliğine yönelik, “hûrşîd-emsâl, püser-i hûş-mend” ifadeleri tespit edilmiştir.

1.8.2.1.Dine bağlılık: Ahdî, III. Mehmet'in dinine bağlı, önsafta dine hizmet eden bir padişah olduğunu tezkiresinde belirtmiştir. Rîyâzî padişahın Muhammet'in sünnetini canlı tutmak adına kâfirle mücadele içinde bulunduğunu bizzat tezkiresinde yazmıştır.

"Ol pertev-i dîn-i nûr-ı Muhammedî şehzâdelerün ser-âmedi idi." (A. s.34)

"Sünnet-i seniyye-i Muhammedî'yi ihyâ buyurup küffâr-ı nâ-bekâra bi'z-zât gazâ itmekle..." (R. s.39)

1.8.2.2.Hûrşîd-emsâl: Hûrşîd; "güneş" (Devellioğlu 2011: 440) demektir. Rîyâzî'nin tezkiresinde III. Mehmed'in övülmeye layık zatı güneşe benzetilmiştir.

"Evsât-ı zât-ı sûtûde-şîmleri hûrşîd-emsâl iştiârlarına binâen tahrîr-i kalem-i hoş-reftârdan müstagnîdür." (R. s.34)

1.8.2.3.Püser-i hûş-mend: Hûş-mend, "akıl sahibi; akıllı, akli başında" (Devellioğlu 2011:443), püser; "oğul, erkek çocuk" (Devellioğlu 2011: 1017) anlamlarına gelmekte olup Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinden III. Mehmet'in akli başında bir evlat olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

"Pâdişâhımızun halef-i ercmendi ve püser-i hûş-mendi idi." (A. s.34)

1.8.2.4.‘Adl / dâd: Tezkirelerde adalet ve doğrulukla tanınan padişahlar arasında III. Mehmet'i görmek mümkündür. Rîyâzî tezkiresinde sultanın ruhunun yaradılışının adalet ve doğruluk sikkesinin resmi olmada adalet dirhemden bir belirti olduğunu söyleyerek sultanın yaradılışında adalet ve doğruluğun işlendiğini bildirmiştir.

"... nakdîne-i hâlisü'l-'ayâr tab'-ı ravânı kâbil-i nakş-ı sikke-i 'adl ü dâd olmada dirhem-i 'adlîden nişân idi." (R. s.39)

1.8.3.Sanatı ve Poetikası

III. Mehmet'in şerefli mahlası büyük dedesi Sultan Bâyezîd Han gibi Adlîdir.

"Mahlas-ı şerîfleri cedd-i büzürk-vârları Sultân Bâyezîd Hân gibi 'Adlî'dür." (R. s.39) *"Bunların dahi mahlas-ı şerîfleri 'Adlî olup..."* (RI. s.34)

1.8.3.1.Poetikası

Ahdî, Rîyâzî ve Rızâ'nın tezkirelerinden padişahın şairliği ve şiiri hususunda poetik verileri görmek mümkündür.

Tezkirelerde padişahın şairlik meziyeti ile ilgili; "zâde-i tab'-ı 'alem-ârâ" ve şiir sanatı ile ilgili; âşıkane, beyt-i ra'nâ, eş'âr-ı hazîn, tûtî-i şîrîn-makâl, kalem-i 'anber-bâr, tahrir-i kalem-i hoş-reftâr" gibi poetik unsurlar tespit edilmiştir.

1.8.3.1.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.8.3.1.1.1.Tab‘: Şairlik meziyetine sahip olan III. Mehmet’in bu yeteneğinin varoluşunda ona bahşedildiğini bildirmek amacıyla kullanılan “tab‘” kelimesi Rızâ’nın tezkiresinde “zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâ” şeklinde çıkmıştır. Rızâ padişahın iki beytini örnek göstererek bu beytlerin sultanın âlemi süsleyen yaradılışından doğduğunu söylemiştir.

“Bu iki beyt-i ra’nâ ol hazret-i bi-hem-tânun **zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâlarıdır:**” (RI. s.34)

1.8.3.1.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.8.3.1.2.1.Âşıkane: Âşıkane şiirler aşk ve aşkın getirmiş olduğu duyguları yaşayan şiirlerdir. Âşık sevgilinin onda hissettirdiği duyguları şiire döktüğünde bu şiirler âşıkane yani aşığa yakışacak surette olur. Şiirin konusu; sevinç, umut, aşk, ayrılık, hüzn, gam, keder gibi duygu yüklü konular olur. Ahdî te tezkiresinde padişahın bir şiiri hakkında âşıkane yorumunu yapmıştır. Bu şiirin gönlü divane olan kişilerin halinden anladığını belirtmektedir.

“Haylice **‘âşıkâne** ve hasb-i hâl-i dil-i dîvâne olmagın bî-bahâne sebt olundu.” (A. s.34)

Ol saçı leylî umardum bana mecnûnum diye

*Gezmesün gelsün belâ tagında mahzûnum diye*¹³⁶

Yoluna cân virmege anunçün ikrâr eyledüm

*Habs idüp çâh-ı zenehdânunda medyûnum diye*¹³⁷

Her kaçan ruhsârını ‘arz itse dilber gül gibi

*Nâle ye başlar görüp bî-çâre dil bülbül gibi*¹³⁸

1.8.3.1.2.2.Beyt-i ra’nâ: Ra’nâ; “güzel, latif, hoş görünen” (Devellioğlu 2011:1025) anlamına gelmekte olup Rızâ’nın tezkiresinde geçen iki latif beyit o benzersiz hazretin âlemi süsleyen yaradılışından doğmuştur.

“Bu iki **beyt-i ra’nâ** ol hazret-i bi-hem-tânun zâde-i tab‘-ı ‘alem-ârâlarıdır:” (RI. s.34)

Ol saçı Leylî umarum bana Mecnûn’um diye

Gezmesün gelsün belâ tagında mahzûnum diye

¹³⁶ O saçı Leylayı umardım Mecnunum diye. Gezmesin belâ dağında gelsin tasahyım diye. Beyitin yer aldığı tezkireler: (A. s.34), (RI. s.34)

¹³⁷ Onun için yolunda can vermeyi kabul etdim çünkü çene çukuruna borçluyum diye. Beyitin yer aldığı tezkire (A. s.34)

¹³⁸ “Dilber ne zaman yüzünü gül gibi arz etse; gönül inlemeye başlar zavallı bülbül gibi.” Beyitin yer aldığı tezkire: (A. s.34)

Umarum şî'r-i güher-bârum işitdükde o mâh

*Kandedür gelsün berü ol dürr-i meknûnum diye*¹³⁹

1.8.3.1.2.3.Eş'âr-ı hazîn: Hazîn: “1.hüzünlü, mahzun olarak, kederli, hamlı 2.hüzün verici” (Devellioğlu 2011: 403). Hüzünlü şiir yorumu III. Mehmet'in tüm şiirlerini kapsamamakla birlikte Ahdî'nin tezkiresinde sultanın bir şiiri hakkında yaptığı bir değerlendirmedir.

“Bu eş'âr-ı hazîn anlarundur.” (A. s.34)

Ol saçı leylî umardum bana mecnûnum diye

*Gezmesün gelsün belâ tagında mahzûnum diye*¹⁴⁰

Yoluna cân virmege anunçün ikrâr eyledüm

Habs idüp çâh-ı zenehdânunda medyûnum diye

Her kaçan ruhsârını 'arz itse dilber gül gibi

*Nâleye başlar görüp bî-çâre dil bülbül gibi*¹⁴¹

1.8.3.1.2.4.Tûtî-i şîrîn-makâl: Tezkirelerde III. Mehmet'in şairliği dile getirilirken benzetme unsurlarından, mecazlardan faydanılmıştır. Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ adlı tezkiresinde II. Mehmed'in sözlerini anlatılırken güzel bir teşbih örneği karşımıza çıkmıştır. Şeker kamışı belagat tarlasındaki II. Mehmed'in sözleri Tûtînin tatlı sözlerine benzetilmiştir. Belagat tarlasında bulunan II. Mehmed'in sözleri papağanın sözleri gibi tatlıdır.

“... şekeristân-ı belâgatün tûtî-i şîrîn-makâli...” (A. s.34)

¹³⁹ O ay (sevgili) cevher yağdıran şiirimi işittiğinde, o saklanan incim nerededir? Beri gelsin, desin diye umarım. Beyitin yer aldığı tezkire: (RI. s.34)

¹⁴⁰ O saçı Leylayı umardım Mecnunum diye. Gezmesin belâ dağında gelsin tasalıyım diye. Beyitin yer aldığı tezkireler: (A. s.34), (RI. s.34)

¹⁴¹ “Dilber ne zaman yüzünü gül gibi arz etse; gönül inlemeye başlar zavallı bülbül gibi.” Beyitin yer aldığı tezkire: (A. s.34)

1.8.3.1.2.5.Kalem-i ‘anber-bâr: ‘anber-bâr; “anber yağdıran, güzel koku saçan “(Devellioğlu2011: 37) anlamına gelmekte olup III. Mehmed’in tecrübeli yaradılışı yolunda, şiirlerinin lafz, mana ve ahenk itibariyle kusursuz olması için kullandığı kalemi anber saçmaktadır.

“*Gâhî âzmâyîş-i tab‘ yolından nazm-ı eş’âr-ı fesâhat-şi’âr için kalem-i ‘anber-bârların der-kâr iderler idi.*” (R. s.40)

1.8.3.1.2.6.Tahrir-i kalem-i hoş-reftâr: Hoş-reftâr: “güzel gidişli; yürüyüşü gidişli güzel” (Devellioğlu 2011: 432) manasına gelmektedir. III. Mehmed’in güneşe benzeyen şöhetinden dolayı güzel gidişli kalemin yazısından gönlü toktur.

“*hûşîd-emsâl iştihârlarına binâen tahrîr-i kalem-i hoş-reftârdan müstagnîdür.*” (RI. s.34)

1.9. I. AHMET (BAHTÎ)

I. Ahmet hakkındaki bilgiler incelediğimiz tezkireler arasında kısıtlıdır. Hayatına, kişiliğine ve sanatına yönelik bilgileri Rîyâzî’nin Rîyâzü’ş- şu’arâ ile Rızâ’nın Tezkire-i Şu’arâ adlı eserlerinden öğrenmekteyiz.

I. Ahmet için kullanılan başlıklara bakıldığında Rızâ “Hazret-i sultan Ahmed Hân İbnü’s- Sultan Mehmed Hân”, Rîyâzî ise “Pâdişâhumuz Zübde-i Âl-i ‘Osmân Hazret-i Sultân Ahmed Hân’un Evsâf-ı Sa’âdet-İttisâflarıdır” başlıklarını atmışlardır. Rızâ tezkiresinde kısaca padişahın şairliğinden ve İstanbul’da ilim için yaptığı mimarı çalışmalarından bahsederken Rîyâzî padişahı adaletli oluşuyla zikretmiş şiirlerinden örnek göstererek padişahı övmüştür.

1.9.1.Hayatı

I.Ahmet 1012/1603 tarihinde Osmanlı tahtına oturmuştur. On dört yıl bu tahtta hükümdarlık yapmıştır. Rîyâzî tezkiresinde padişahın tahta çıkış tarihi ile şiirlerini yazarken tercih ettiği Bahtî “*بختی*” mahlası arasında bir ilişki kurmuş bu mahlasın ebced harflerindeki karşılığının 1012 olduğunu söylemiştir. Aşağıdaki tabloda Bahtî mahlasının ebced sayı değerleri hesaplanarak padişahın tahta çıkış tarihi ile örtüştüğü gösterilmiştir. Padişah kırk dokuz yaşına geldiğinde ise vefat etmiştir.

“*Cûlûs-ı hümayûn-ı sa’âdet-makrûnları bin on ikide vâki’ olup müddet-isaltanatları on dört ve müddet-i ‘ömrleri kırk tokuz senedür.*” (RI. s.35)

“*Mahlas-ı şerîfleri Bahtî (1012)’dür ve hem târîh-i saltanatlarıdır. Bin on iki târîhinde dest-ârâ-yı evreng-i Kayserî olmuşlardır.*” (R. s.23)

Tablo 3: Bahtî mahlası Bahtî Mahlası ile İlgili Ebced Hesabı

Harf	ى	ت	خ	ب	Toplam
SayıDeğeri	10	400	600	2	1012

1.9.2.Kişiliği

Rızâ, tezkiresinde I. Ahmet hakkında uzun uzun bilgiler vermemiştir. Kısa ve öz olarak I. Ahmet'i anlatmıştır. Buna gerekçe olarak padişahın âlemi süsleyen güzel vasıflarının ve eşsiz şöhretinin var olduğunu bu sebepten vasıflarını ayrıtılı olarak açıklamayı gerekli görmediğini tezkiresinde bildirmiştir. Üzerinde çalıştığımız tezkirelerden padişahın kişiliğine yönelik “Cemşid, evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâ, şâh-ı ‘adâlet-nihâd, şeh-süvâr ” ifadeleri tespit edilmiştir.

“Evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâları şöhret-i bî-hem-tâlarına binâen tavsîf ü tafsîlden müstagnî olup ...” (RI. s.34)

1.9.2.1.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlara Benzetilmesi

Cemşid: Güçlü bir hükümdar oluşuyla tezkirelerde sıklıkla adından söz ettiren Cemşid, I.Ahmet için Rîyâzî'nin tezkiresinde teşbih yoluyla zikredilmiştir. Padişahın Cemşid ünvanlı olduğunu söyleyen Rîyâzî tezkiresinde padişahın övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Tezkiresini padişaha itaf ve taktim eden müellif, “güzel ve ince söz söyleyen kaleminin Cemşid ünvanlı padişahın şöhretli namına ayrıcalıklı alamet izi vurduğunu” söylemiştir.

“Bu târ u pûd endâhte-i rişte-i lafz u ma'nâ olunan nesî-ce-i deffe-i kalem-i nâdire perdâza bir pâdişâh-ı Cemşid-’ünvânun nâm-ı nâmîsine nişân-ı tamgâ-yı imtiyâz urulmuşdur.” (R. s.24)

1.9.2.2.Evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâ: Evsâf; “sıfatlar, kaliteler” (Devellioğlu 2011:277), cemîl; “güzel” (Devellioğlu 2011:149), âlem-ârâ; “âlemi, dünyayı süsleyen” (Devellioğlu 2011: 31) manlarına gelmekte olup Rızâ tezkiresinde padişahın âlemi süsleyen vasıflara sahip olduğunu tezkiresinde belirtmiştir.

“Evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâları...” (RI. s.34)

1.9.2.3.İlme ve ilim ehline önem veren: Her padişah gibi I. Ahmet de ilme ve ilm ehline önem vermiştir. İlmin gelişmesi ve yayılması için tüm imkânları kullanmıştır. Rızâ padişahın İstanbul'da Yeni Cami adında süslü bir cami inşa ettirdiğini ve bu caminin dünyada meşhur olduğunu tezkiresinde bildirmiştir.

“Mahrûsa-i İstanbul'da bu li-vech-illâhi te'alâ bir câmi i zîbâ ihdâs ü binâ itdürmüşlerdür ki Yeni Câmi'-i Şerîf dimekle meşhûr-ı dünyâdur.” (RI. s.34)

1.9.2.4.Şâh-ı ‘adâlet-nihâd: Övülmeye değer vasıflara sahip olan I. Ahmet Rîyâzî'nin tezkiresinde de bu vasıflardan adaletli oluşuyla anılmıştır. Rîyâzî adalet ve doğruluk zamanlarında el üstünde tutulan merhametsizlerin zayıf ve kuvvetsiz halkın kılına değemediklerini tezkiresinde belirtmiştir, Öyle ki bu devirde kimse kimsenin buğdayını çalamaz birbirlerine değnek kaldıramazlardı şeklinde devrin adalet anlayışını izah etmiştir.

“Bir Şâh-ı ‘adâlet-nihâddur ki eyyâm-ı ‘adl ü dâdında zeber-i dest-i bî-emân zîr-i dest-i nâ-tüvânun kılına degmez idi. Meger ki, mutrib-ı sâz-nüvâz-ı bezm-i safâ ve hergiz kimesnenün kimesne habbesini almaz ve çûbin kaldurmaz idi.” (R. s.24)

1.9.2.5.Şeh-süvâr: Kelime manası olarak “ata iyi binen” (Devellioğlu 2011:1139) manasına gelmektedir. Rîyâzî tezkiresinde padişahın hilâfet arsasında ata iyi binen bir binici olduğunu söylemiştir.

“*Ol şeh-süvâr-ı ‘arsa-i hilâfet ü tâc-dârî...*” (R. s.25)

1.9.3.Sanatı ve Poetikası

1.9.3.1.Sanatı

I. Ahmet şiirlerini yazarken Bahtî’ mahlasını kullanmıştır. Rîyâzî, tezkiresinde padişahın iki şiirini ve iki beytini ele almıştır. Rızâ ise padişahın bir beyt ile beraber bir şiirinin iki beytine yer vermiş olmakla beraber bu beyitler Rîyâzî’nin tezkiresinde yer alan şiire ait beytlerdir. Beytler arasında kelime farklılıkları mevcuttur. Rîyâzî’nin tezkiresinde “*Murgân sadâsı gelse yine mergzârdan*” şeklinde geçen mısra Rızâ’nın tezkiresinde “*Murgân sadâsı gelse dile merg-zârdan*” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere “yine”, “dile” şeklide kelime farklılıkları bulunmaktadır.

“*Mahlas-ı şerîfleri **Bahî**’dür.*” (RI. s.34)

“*Mahlas-ı şerîfleri **Bahî**’dür.*” (R. s.23)

1.9.3.2.Poetikası

İncelediğimiz tezkirelerden padişahın şairliği ile ilgili “zâde-i tab‘-ı nazîf, tab‘-ı ‘alem-ârâ” ve şiir sanatına yönelik “eş‘ârı latîf, eş‘âr-ı âb-dâr, kalem-i dil-güşâ, kelimât-ı fesâhat-şî‘âr” gibi poetik veriler tespit edilmiştir.

1.9.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.9.3.2.1.1.Tab‘: “Tabîat, huy, yaradılış” (Devellioğlu 2011: 1178) anlamlarına gelen “tab” kelimesi I. Ahmet için de kullanılmıştır. Şairlik yeteneğinin onda doğuştan var olduğunu göstermesi açısından önemli bir kelimedir. Rızâ tezkiresinde tab‘ı “zâde-i tab‘-ı nazîf, semend-i tab‘-ı revân, tab‘-ı ‘alem-ârâ” şeklinde kullanmıştır. Padişahın âlemi süsleyen bir tabiata sahip olduğunu söyleyen Rızâ padişahın bir şiirini ele alarak bu şiirlerin temiz tabiatından doğduğunu ayrıca belirtmiştir. Rîyâzî ise padişahın yaradılışını bir ata benzetmiş olup padişahın bu ata benzeyen tabiatını belâgat ve beyân arsasına sürdüğünü ifade etmiştir.

“*Tab‘-ı ‘alem-ârâları iştihâ-yı ‘arûs-ı ‘arûz-ı zîbâ olup...*” (RI. s.34)

“*Bu eş‘ârı latîf ol zât-ı şerîfün **zâde-i tab‘-ı nazîfleridir***” (RI. s.34)

“*Semend-i tab‘-ı revânı dahı ‘arsa-gâh-ı belâgat ü beyâna sürüp kasab-ı hâme-i nîze-bâzî olmagla fâ‘iz-i kasabü’s-sebak-ı i‘câzdur.*” (R. s.25)

1.9.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.9.3.2.2.1.Eş'ârı latîf: Latîf; “yumuşak, hoş, güzel, nazik.” (Devellioğlu 2011: 625). Rızâ tezkiresinde padişahın bir şiirine karşı latîf yorumunu yapmıştır. Latîf olan şiirin padişahın temiz yaradılışından doğduğunu söylemiştir.

“Bu eş'ârı latîf ol zât-ı şerîfün zâde-i tab '-ı nazîfleridür” (RI. s.34)

Didüm ol dil- dâre bir dem kıl vefâ

*Didi kim itmem sana her dem cefâ*¹⁴²

Bûy irse cân meşâmmına fasl-ı bahârdan

*Murgân sadâsı gelse dile merg-zârdan*¹⁴³

Bolsa nevâda gül gibi nev-besteler zuhûr

*Kim tâze savt u nakş işidilse hezârdan*¹⁴⁴

1.9.3.2.2.2.Eş'âr-ı âb-dâr: Âb-dâr tabirinin manasını daha önceden izah etmiştik. Genellikle şiirin değerlendirilmesinde bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıkça bir beğeni ifadesidir. Riyâzî'de padişahın bir şiiri için âb-dâr tabirini kullanmıştır. Bu âb-dâr şiir padişahın sözünden nasibi olan fesahatli kelimelerindendir.

“Bu eş'âr-ı âb-dâr ol şehryâr-ı kâm-kârün kelâmü 'l-mülûkinden vâye-dâr olan kelimât-ı fesâhat-şî'ârlarındandır ki bu nâme-i bî-nâm u nişâna 'ünvân-ı i 'tibâr kılındı.” (R. s.25)

Bûy irse cân meşâmmına fasl-ı bahârdan

*Murgân sadâsı gelse yine mergzârdan*¹⁴⁵

Bulsa Nevâ'da gül gibi nev-besteler zuhûr

¹⁴²Dedim o sevgiliye bir an vefa kıl. Dedi ki her zaman cefa etmem sana. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.34)

¹⁴³ Canın burnuna bahar fasılından koku ulaşsa gönle çayır çimenden kuş sesi gelse. Beytin geçtiği tezkireler: (RI. s.35), (R. s.25)

¹⁴⁴ Gül gibi yeni bestelerin sesleri meydanda olsa bülbülden taze ses ve nakış işitilir. Beytin geçtiği tezkireler: (RI. s.35), (R. s.25)

¹⁴⁵ Canın burnuna bahar fasılından koku ulaşsa yine çayır çimenden kuş sesi gelse. Beytin geçtiği tezkireler: (RI. s.35), (R. s.25)

*Kim tâze nakş u savt işidilse hezârdan*¹⁴⁶

Nevrûz irişse yâd idüp ol eski demleri

*Her kişi alsa dâdını bu rüzgârdan*¹⁴⁷

Gülşende bülbülân giceyi gündüze katup

*Başlasalar terennüme her şeb nehârdan*¹⁴⁸

Bahtî irişse hâsılı eyyâm-ı nevbâhar

Ayrılmasak çemende leb-i cûy-bârdan

1.9.3.2.2.3.Kalem-i dil-güşâ: Dil-güşâ; “gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren” (Devellioğlu 2011:211) anlamına gelmekte olup Rızâ, tezkiresinde padişahın zaman zaman kalbe ferahlık veren kaleminin şiir ve inşa yazdığını dile getirmiştir.

“...gâh u bi-gâh **kalem-i dil-güşâ**ları tahrîr-i eş’âr u inşâ ider idi.” (RI. s.34)

1.9.3.2.2.4.Kelimât-ı fesâhat-şi’âr: Fesâhat, söz ve yazıda kelime, mana, anlatış, ahenk ve amaç yönünden kusur bulunmaması manasına gelmekle beraber böyle sözlere fasih denilmektedir (Pala 2011:154). Rîyâzî tezkiresinde padişahın kelimelerinin fasih olduğunu ifade etmiştir. Tezkire müellifi, padişahın fesâhatli olan kelimelerinden nasibi olan âb-dâr bir şiirine tezkiresinde yer vermiştir.

“Bu eş’âr-ı âb-dâr ol şehryâr-ı kâm-kârın kelâmü’l-mülûkinden vâye-dâr olan **kelimât-ı fesâhat-şi’âr**larındandır ki bu nâme-i bî-nâm u nişâna ‘ünvân-ı i’tibâr kılındı.” (R. s.25)

1.10. IV. MURAD (MURÂDÎ)

IV. Murad’ın hayatı ve sanatına yönelik bilgileri Rızâ’nın “Tezkire-i Şu’arâ” adlı tezkiresinden görmek mümkündür. Rızâ padişah için “Hazret-i sultan Murâd Hân İbnü’s-

¹⁴⁶ Gül gibi yeni bestelerin sesleri meydanda olsa bülbülden taze ses ve nakış işilir. Beytin geçtiği tezkireler: (RI. s.35), (R. s.25)

¹⁴⁷ Nevrûz gelse, o eski günleri hatırlayarak, herkes bahar mevsimin tadını çıkarsa. Beytin geçtiği tezkire: (R.s.25)

¹⁴⁸ Gülbahçesinde bülbüller, tâ akşamdan başlayıp geceyi gündüze katarak, ötüp dursalar. Beytin geçtiği tezkire: (R. s.25)

Sultan Ahmed Hân” başlığını atmıştır. Rızâ tezkiresinde kısaca padişahın fetih ve gazalarına ve şairliği noktasında birkaç cümleye yer vermiştir.

1.10.1.Hayatı

Rızâ’nın Tezkire-i Şu’arâ adlı tezkiresinden padişahın Osmanlı tahtına 1032/1623 tarihinde oturduğu ve bu tahtta on yedi yıl hükümdarlık yaptığı bilgisine ulaşılmıştır.

“*Cülûs-ı hümayûnları bin otuz iki de olup müddet-i saltanatları on yedi ve müddet-i ömrleri otuz senedir.*” (RI. s.35)

Yapmış olduğu fetih ve gazalara örnek olarak Bağdat seferi verilebilir. Dört halifenin taht yeri olan Bağdat’a sefer düzenleyip kısa süre içerisinde Kaf’sîmâ Kalesini ve Bağdat’ı ele geçirmiştir. Bağdat zaferi üzerine aşağıdaki beyitleri kaleme almıştır.

“*Taht-gâh-ı Hulefâ-yı Râşidîn olan Bağdâd-ı Dârü’sselâm üzerine sefer edüp endek zamânda ol kal’a-i Kâf-sîmâ ve hısn-ı hasîn-i bî-hem-tâyı zûr u cebr ve zecr ü kahrla feth ü teshîr eylemişlerdür. Nitekim ol ginde kendiler buyurmuşlardır.*” (RI. s.35)

Hızr gibi geldi yetdi himmet-i kutb-ı zamân

Bî-ta’ab feth eyledüm Bağdâd şehrin râygân¹⁴⁹

1.10.2.Sanatı ve Poetikası

IV. Murat şiirlerini yazarken tıpkı ecdadı III. Murad gibi Murâdî mahlasını kullanmıştır. Padişah Müretteb bir divana sahiptir.

“*Bunların dahi mahlas-ı şerîfleri **Murâdî**’dür.*” (RI. s.35)

1.10.2.1.Poetikası

Padişahın şiir sanatına yönelik İki beytine yer veren Rızâ’nın tezkiresinden; “beyt-i pür-nikât, kilik-i serî ‘ü’l-harekât-ı tahrîr” gibi poetik veriler tespit edilmiştir.

1.10.2.1.1.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.10.2.1.1.1.Kilik-i serî ‘ü’l-harekât-ı tahrîr: Kilik; “kamuş kalem” (Devellioğlu2011: 598), tahrîr; “yazma, yazılma” (Devellioğlu2011: 1192) anlamlarına gelmekte olup Rızâ, tezkiresinde onun kaleminin hızlı yazan bir kamuş kalemi olduğunu bildirmiştir.

“***Kilik-i serî’ü’l-harekât-ı tahrîrinden** vâsf-ı zât-ı celâlet-me’âbları müstagnîdür.*” (RI. s.35)

¹⁴⁹ Zamanın ulusunun yardımı Hızır gibi yetişti. Meşakkatsız ve karşılıksız olarak Bağdat şehrini feth eyledim. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.35)

1.10.2.1.1.2.Beyt-i pür- nikât: Pür-; “1. dolu 2. çok fazla 3. sahip, malik” (Devellioğlu 2011: 1016), nikât;”herkesin anlayamadığı ince manalar” (Devellioğlu 2011: 979). Rızâ, tezkiresinde onun söylediği bir beytin ince anlamlarla dolu olduğunu ve bu ince anlamların herkesin anlayamayacağını yazmıştır.

“Bu beyt-i pür- nikât dahı ol zât-ı sûtûde-sıfâtundur” (RI. s.35)

Benem kim pâdişâh Cem-i mu’azzam hüsrev-i hâkân

Cihânun fahrıyam hergiz yanumda zerredür eyvân¹⁵⁰

BÖLÜM III

1.XVI. VE XVII. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİNDE GEÇEN ŞAİR OSMANLI ŞEHZADELERİ

Çalışmamızda XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey’in “Heşt Bihişt”, Latîfî’nin “Tezkire-i Şu’arâ”, Ahdî’nin “Gülşen-i Şu’arâ”, Âşık Çelebi’nin “Meşâ’irü’ş-şu’arâ”, Beyânî’nin “Tezkire-i Şu’arâ” adlı tezkireleri ile XVII. yüzyılda yazılmış olan Rîyazî’nin “Riyazü’ş- şu’arâ”, Rızâ’nın “Tezkire-i Şu’arâ” adlı tezkireleri incelenmiştir. Bu tezkirelerde adı geçen şehzadelerin hayatına, kişiliğine ve sanatına dair bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Yukarıda adı geçen tezkirelerden şiire meyl eden “Şehzade Cem Sultan, Şehzade Korkut, Şehzade Mustafa, Şehzade Bâyezîd, Şehzade Cihângîr incelenmiştir.

1.1. ŞEHZADE CEM SULTAN

Cem Sultan hakkında XVI. yüzyılda yazılmış olan Sehî Bey’in “Heşt Bihişt”, Latîfî’nin “Tezkire-i Şu’arâ”, Âşık Çelebi’nin “Meşâ’irü’ş-şu’arâ” ve Beyânî’nin “Tezkire-i Şu’arâ” adlı tezkirelerinden şehzadenin hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik birçok bilgiyi görmek mümkündür.

Tezkire müellifleri şehzadeden söz ederken öncelikli konuları II. Bayezid ile olan husumeti olmuştur. Taht için iki erkek kardeş birbirleriyle taht kavgası etmiş hatta bu kavga Cem Sultan’ın dış ülkelere kaçmasına sebep olmuştur. Tezkirecilerden Sehî Bey, Latîfî, Çelebi ve Beyânî bu konuya uzun uzun yer verdikten sonra kısaca şairliği hakkında bilgi vermişlerdir.

¹⁵⁰ Ulu Cem ve Hüsrev benim ki cihanın iftihar kaynağıym, herkes benim yanımda zerredir. Beytin geçtiği tezkire: (RI. s.35)

Tezkirelerde şehzade için kullanılan başlıklara baktığımızda Sehî Bey; “Merhûm Sultan Cem”, Latîfî; “Der-Zikr-i Melik-i Mülk-i Bekâ Merhûm ve Mağfûr Sultân Cem”, Âşık Çelebi; “Cem Sultân”, Beyanî; “Zikr-i Şehzâde Sultân Cem” başlıklarını tezkirelerinde kullanmışlardır.

1.1.1. Hayatı

Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet’in oğlu olup II. Bayezid’in erkek kardeşidir. Latîfî ve Âşık Çelebi, Cem’in büyük II. Bayezid’in küçük olduğunu söyleseler de küçük kardeş Cem sultan’dır (Engin 2006: 5).

“Sultân Bâyezîdüñ birâder-i kihter...” (L.T. s.144)

“Sultân Bâyezîdüñ kiçi karındaşıdır.” (S.B. s.18)

“... fâtih-i Kostanuniyye Sultân Mehemmed-i merhumun ferzend-i mihteri ve Sultân Bâyezîd’ün büyük birâderidir.” (A.Ç. s.212)

Tarihin kıymetli sayfalarına konu olan şehzadeler arasındaki saltanat kavgalarının belki de en mühimi II. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki kavgadır.. Bu kavga tezkirelere de konu olmuştur. Fatih Sultan Mehmet vefat ettikten sonra Karaman’dan Bursa’ya gelen Cem Sultan kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır. Bu durumu hoş karşılamayan Sultan Bayezid ile Cem Sultan arasında Bursa yakınlarında cenk yapılmıştır. Askerleri perişan bir halde olan Cem Sultan savaşı kazanamayacağını anlayınca Arabistan’a kaçmıştır. Kabey’i ziyaret edip tekrar saltanat davasını gütmüştür. Bu seferde istediğini almayan şehzade Roma’ya gidip Papa’ya sığınmıştır. Belirli bir süre orada kaldıktan sonra vefat etmiştir. Abisi Bayezid ile arası açılan şehzadenin ömrü yabancı memleketlerde geçmiştir. Roma, Fransa, Rodos adası gibi yerler onun sığındığı yerler olmuştur. Vefat tarihini Âşık Çelebi 901/ 1496 olarak verse de şehzade 900/1495 yılında vefat etmiştir (Meriç 2010: 66). Şehzadenin cenazesi Bursa’ya getirilerek Muradiye’de defnedilmiştir.

“Karaman vilâyetinde Çelebi Sultân ile babaları Sultân Mehemmed fevt olup Karamandan Bursaya gelüp kendü adına hutbe okudup sikke yazdurdı. Bir mikdâr anda pâdişâhlık idüp sonradan Sultân Bâyezîd ile mukâbil olup ceng idicek cenge mütehammil olmayup diyâr-ı ‘Araba çıkup gidüp varup Ka’be şerrefehallâh ziyâretin idüp tekrâr gelüp saltanat da’vâsın eyleyüp sûret bulmayıcak gemiye girüp deryâ yüzine kaçup Rîm Pûpa varup anda Allâh emrine yitişüp meyyitin Burusaya getürdiler. Mezârı Burusa’dadur.” (S.B. s.18)

“...cem’-i asker idüp tahtgâha azm ve Burusaya karîb bir yerde mübâşeret-i rezm itdükde vehle-i ûlâda askeri perişân kendi girizân olup sultân-ı Mısra ilticâ eylemişdür. Ve bu takrîble hacc-ı Beytu’llâhü’l-harâm ve ziyâret-i ravza-i Seyyidü’l-enâm aleyhi’s-selâm müyesser oldukda sonra tekrâr ârzû-yı tâc u taht ve ricâ-yı sa’âdet-i baht ile tertîb-i hadem ü haşem ve tabl u âlem eyleyüp azm-i rezm eyleyüp tekrâr inkisâr buldukda kenâr-ı deryâya düşüp Frengistâna cân atup kal’a-ı Rodos-ı menhûsda felâhdan me’yûs olup karâr eyleyüp ömri anda ahire irmişdür.” (B. s.5)

“Ol zamân ki baht müsâ'id olup taht müyesser ü mukadder olmadı. Sâz u selebi nâka-i talebe urup Ka'be-i şerifi-şerefullâhu Te'âlâ-zâyir ve harem-i muhteremde mâ'i- zemzem gibi şûrâbe-i eşk ile demlem mücâvir olup âhır u âkıbet.¹⁵¹ سودای سلطنت زسراین کدائرت. vüzeradan ba'zısınun tahrik ü tahrişiyle saltanat sevdâsına ve taht hevâsına düşüp yine vilayet-i Rûma 'azm ittiler. Ya taht ola ya baht diyüp birâderi Bâyezîd Hân ile azmâyiş-i tâli' idüp mukâbele ve mukâteleye kasd itdükte âyîne-i rûzgârda şekl-i ikbâli sûret-i idbârda mu'âyene ve müşâhede itdiler. Vaktâki pergâr-ı sipihr-i mihnet- medârı merkez-i tâli üzre dâyir ve seyr-i nücum-ı nahs-enzârı semt-i kutb-ı murâd tarafına sâyir görmiycek ümîd-i nivîd-i bahtdan nevmîd olup hevl ü hazerden ve ihtiyât u hatardan ve bîm-i serden havf-nâk ü bîm-nâk rûy-ı deryâdan diyâr-ı Frengistâna gitti. 'Âkıbetü'l-emr ol ihtiyât u ihtirânla diyâr-ı mezbûrda vefât itdi. ” (L.T. s.144)

“Mehemmed-i merhum intikâl idüp Sultân Bâyezîd ile nat'-ı felekde şatranc-ı tâli' oynadılar, bir zemân ki tenur-ı kârzârda kaynadılar. Kur'a-i devletde nakş-ı murâd Sultân Bâyezîd nâmına âşkâr oldu. Cem Sultân şeş-der-i hayretde zar oldu. El-firâru mimmâ lâ yutâku min suneni'l-murselîn¹⁵² sünneti ile 'âmil oldu ve diyâr-ı Mısr'a varup anda hacc sa'âdetine nâ'il oldu. ...deryâ-yı televvüni bâd-ı tehevvr ile huruş itdi, sebbâhvâr deryâya girdi. 'âkıbet ser-hadd-i Firengistân'a irdi. Bezm-i devrânda birkaç gün dahı kadeh-i şikeste gibi haste vü zâr u ser-gerdân oldu. Âhir çün yüki yitdi ve işi bitdi. Câm-ı ecelden ser-mest oldu sâgar-ı hayâtı seng-i havâdîsle şikest olup sâkî-i devr elinden fenâ ayâğına hem-dest oldu. Andan ismin Burusa'ya getürdiler, Murâdiyye câmi'i civârında defn idüp yirine yitürdiler. Merhum sene ihdâ ve tis'ami'ede vefât idüp târîh-i vefâtı budur. ” (A.Ç. s.213-214)

1.1.2. Kişiliği

Cem Sultan, maharet sahibi oluşuyla şair tezkirelerinde yer edinmiştir. Erdem sahibi olan şehzade cenk meydanındaki yiğitliğiyle de okuyucuya tanıtılmıştır. Özellikle gürz denen savaş aletini kullanmadaki mahareti dikkat çekicidir.

Maharet sahibi şehzade maharet ehline karşı duyarsız olmamış onları koruyup gözetmiştir. Onlarla sohbet meclisleri kurup birçok maharet ehlini yanında bulundurmuştur.

İncelediğimiz tezkirelerden padişahın kişiliğine dair “ehl-i fazîlet, sâhib-ma'rifet, şecâ'at, sehâvet” gibi ifadeler tespit edilmiştir.

1.1.2.1.Ehl-i fazîlet: Fazîlet, “insanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidat, güzel vasıf, insanın yaradışındaki iyilik, iyi huy, erdem” (Devellioğlu 2011: 290) manasına gelmektedir. Şehî Bey Cem Sultan'dan söz ederken onun

¹⁵¹ Saltanat sevdası bu fakirin başından gitmedi (Canım 2018: 144).

¹⁵² Peygamberlerin sünnetindeki zor şeylerden kaçış (Kılıç 2018: 213).

fazilet ehli olduğunu tezkiresinde belirtmiştir. Şehzadenin faziletli oluşu yaradılışındaki erdemi göstermesi bakımından önemlidir.

1.1.2.2.Sâhib-ma’rifet: Ma’rifet, “herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen hususiyet” (Devellioğlu 2011: 671) olarak tarif edilebilir. Sehî Bey tezkiresinde Cem Sutan’ın herkeste görülmeyen bazı hususiyetlere sahip olduğunu ifade etmek üzere ma’rifet sahibi olduğunu ifade etmiştir.

“Sâhib-ma’rifet ve ehl-i fazîlet...” (S.B. s.18)

1.1.2.3.Şecâ’at/Sehâvet: Sehî Bey tezkiresinde şehzadenin yiğitlik ve cömertlikte eşi benzerinin olmadığını söylemiştir. Bu konuda hüner sahibi olan şehzade gürz kullanmada maharet sahibidir. Öyle ki kendi zamanında onun salladığı gürzü hiç kimse sallayamamıştır. Gürz; (eskiden) silah olarak kullanılan uzun saplı, büyük demir bir topuzdur. (Devellioğlu 2011: 345) Cem Sutan’ın bu ününü ortaya koymak için Sehî Bey şehzadeye ait olan gürzün İstanbul’da İskele Kapısında asılmakta olduğunu belirtmiştir.

“Şecâ’atde vü sehâvetde bî-mânend zeber-dest hünermend ol salduğı gürzi kendü zamânında kimse salmamışdur. Bi’l-fi’l mahrûsa-i İstanbûlda İskele-kapusında gürzi asılmış turur.” (S.B. s.18)

1.1.2.4.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: Toplumun aydınlık kaynağı olan maharet ehli Osmanlı saray zümresi tarafından genellikle büyük bir sevgiyle karşılanmıştır. Gerek padişahlar gerekse şehzadeler olsun bu tayfaya itibar etmiş, gözetmiş, lütuf ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Cem Sultan bu şehzadelerden biri olmuştur.

Sehî Bey tezkiresinde Cem Sultan’ın şiir tayfasına rağbet gösterdiğini bu tayfadan yanında birçok kişinin olduğunu ve herbirini haddinden fazla gözetip şefkat ve merhamet gösterdiğini yazmıştır. Bu konuya destek olarak Beyanî de tezkiresinde şehzadenin marifet erbabının sohbetine rağbet ettiğini belirtmiştir.

“Şu’arâ tâyifesine ziyâde ragbet ü iltifât ıderdi. Ve bu tâyifeden yanında çok kimesne olurdu. Her birin haddinden ziyâde ri’âyetler idüp şefkat ü merhamet gösterürdi.” (S.B. s.18)

“Erbâb-ı ma’ârif sohbetine râgıb...” (B. s.5)

1.1.3. Sanatı ve Poetikası

1.1.3.1. Sanatı

Cem Sultan şair ruhlu şehzadeler arasında yer edinmiştir. Latifi tezkiresinde belirttiği üzere şehzadeler arasında onun gibi bir şair görülmemiştir.

Şehzade Farsçaya hâkim olup Farsça mektuplar ile Farsça bir divana sahiptir. Âşık Çelebi tezkiresinde şehzadenin bir divanını bin divandan üstün görmekte olup Türkçe

Divanı'nı babası Fatih Sultan Mehmet'e ithaf ettiğini yazmıştır. Oysaki şehzadenin divanında böyle bir bilgi görülmemektedir (Meriç 2010: 60). Sehî Bey ise tezkiresinde bu divanın müretteb bir divan¹⁵³ olduğunu “Ale't-tertib” ifadesi ile belirtmiştir. “Ale't-tertib, “sırasıyla, bir düzen üzere” (Devellioğlu 2011: 31) anlamına gelmektedir.

“Şehzâdelerden Sultân Cemden eş'arı yokdur. Bu dahî Sultân Selîm gibi Fârisî-dân ve mütetebbi'-i resâyil ü dîvân idi” (L.T. s.146)

“... ale't-tertib dîvânı var.” (S.B. s.18)

“Bir dîvân yanında bin dîvândan yeg” (A.Ç. s.213)

“Ekzer-i zemânda güftârı eş'âr ve kirdârı tetebbu'-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şî'âr idi. Kendü nazma kâdir olup Sultân Mehemed nâmına tertîb-i dîvân ve nazm-ı âyîn ü erkân eyledi.” (A.Ç. s.213)

İncelediğimiz tezkirelerde şehzadeye ait birçok şiir ve beytlere yer verilmiştir. Sehî Bey şehzadenin bir gazeline, Latîfî, şehzadenin iki gazeline, II. Bayezid'e gönderdiği bir beyte ve bir matla beyte yer vermiştir. Beyanî şehzadenin biri matla olan üç beyt ile bir gazele, Âşık Çelebi ise şehzadenin bir matla sekiz beytine yer vermiştir ki bu matla beyt¹⁵⁴ Beyanî'de yer alan aynı matla beytdir. Ufak bir farklılık vardır. Cem Sultan, Beyanî'nin tezkiresinde “ey dil” şeklinde gönüle seslenirken Çelebi'nin tezkiresinde “ey Cem” şeklinde kendine seslenmiştir.

1.1.3.2. Poetikası

Tezkirelerden şehzadenin poetikasına yönelik şairliği noktasında “bî-bedel şâ'ir, kâdir” ve şiir sanatına yönelik “emsâl-âmîz, hâssa me'ânî, hayâl-engîz, nazmı selis, üslûbı nefis, cevâhir-i nazm” gibi poetik veriler tespit edilmiştir.

1.1.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar

1.1.3.2.1.1.Bî-bedel şâ'ir: Bî bedel kelime manası olarak “benzersiz, eşsiz” (Devellioğlu 2011:112) anlamına gelmektedir. Sehî Bey tezkiresinde şehzadenin eşi benzeri bulunmayan bir şair olduğunu belirtmiştir.

“Bî-bedel şâ'ir.” (S.B. s.18)

¹⁵³ Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında dört yüz yirmi şiir bulunmaktadır. Divan'da sırasıyla; 9 kaside, 1 terkîb-i bend, 1 tercî-i bend, 348 gazel, 1 rubai, 41 muamma, 19 müfred bulunmaktadır. Cem Sultan Divan'ı klâsik divan düzenine göre düzenlenmiştir. Geleneğe bağlı kılınarak yazılan Divan'da önce kasideler (Tevhîd, Münâcât, Na't, Medhiye, Mersiye ve Hasb-ı Hal) yer almış sonra da musammatlar (Terkîb-i bend, Tercî-i bend) yer almıştır. Divanın en hacimli bölümünü gazeller oluşturur. Son olarak da kıt'alar yer alır (Engin 2006: 15).

¹⁵⁴ Câm-ı Cem nûş eyle ey dil bu Frengistândur

Her kulun başına yazılan gelür devrândur. Beytin yer aldığı tezkireler: (B. s.5), (A.Ç. s.214)

1.1.3.2.1.2.Kâdir: Kişinin doğuştan getirdiği şairlik meziyetini izah etmek için tezkireciler bazı kavramlardan faydalanırlar. Bu kavramlardan biri “kâdir” kelimesidir. Kadir kelime manası olarak, “kudret sahibi; kudretli, kuvvetli, güçlü” manalarına gelmektedir. (Devellioğlu 2011: 551) Sehî Bey ve Âşık Çelebi tezkirelerinde Cem Sultan’ın şiir ve inşaya kâdir eşsiz bir şehzade olduğunu belirtmişlerdir.

“Eş’âr u inşâyâ **kâdir** ve kendüsi bî-bedel şâ’ir...” (S.B. s.18)

“Kendü nazma **kâdir** olup” (A.Ç. s.213)

1.1.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar

1.1.3.2.2.1.Emsâl-âmîz: Emsâl; “1. numuneler, örnekler 2.eş, benzer 3.eşler, benzerler; kıssalar, hikâyeler, destanlar” (Devellioğlu 2011:250), âmîz; “...le karışık, ...yı içine alan” (Devellioğlu 2011: 35) manlarına gelir. Gazellerin emsâl-âmîz olması demek bu gazellerin örnekleri, benzerleri hatta birçok hikâyeyi içinde barındırması demektir. Şair her ne kadar kendi hayal dünyasını, gücünü, yeteneklerini şiirine yansıtmış olsa da içinde yaşadığı toplum ve kendi yaşamışlıkları gözardı edilemez, neticede her insan çevresinden bir şeyler öğrenir bir şeyler paylaşır. Sehî Bey tezkiresinde şehzadenin gazellerinin emsâl-âmîz olduğu yorumunu yapmıştır.

“gazeliyyâtı **emsâl-âmîz**” (S.B. s.18)

1.1.3.2.2.2.Hâssa me’ânî: Hassa; “bir kimseye ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç” (Devellioğlu 2011: 387), me’ânî; “manalar, anlamlar.” Me’ânî, cümlelerin şekilleri, öğeleri, güzel veya bayağı söyleniş biçimlerini vs. konu alması yönünden bir çeşit stilistiktir. Bitirildiği zaman dinleyici ya da okuyucunun zihninde soruya yer bırakmayacak şekilde anlam bütünlüğüne sahip olan bir cümlenin ifade ediliş tarzı me’ânî ile sağlanır (Pala 2011: 299).

Cem Sultan’ın Divan’ının yanısıra bir değer eseri de mesnevisidir. Sehî Bey tezkiresinde şehzadenin “Hurşîd ü Ferah-şâd¹⁵⁵” adlı bir mesneviye sahip olduğunu yazmıştır. Onun bu mesnevisi Sehî Bey’in belirttiği üzere anlam bütünlüğü açısından nitelikli olan bir mesnevidir.

¹⁵⁵ Bu mesnevi, “Cemşîd ü Hurşîd” adlı mesnevinin farklı adla anılmasıdır. Türk edebiyatında ilk ve en önemli “Cemşîd ü Hurşîd”, Ahmedî’nin kaleminden çıkmıştır. Ahmedî’den sonraki dönemlerde “Cemşîd ü Hurşîd” yazan diğer Türk şairleri arasında en önemli yer Cem Sultan’a aittir. Cem, Savecî’nin eserini tercüme yoluyla kaleme alıp Fatih’e sunmuştur (Pala 2011: 88).

1.1.3.2.2.3.Hayâl-engîz: Hayâl; “1.insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey. 2. kuruntu. 3.Karagöz oyunu 4. gölgeli görünen şey” (Devellioğlu 2011: 398), engîz; “koparan, karıştıran; depreten” (Devellioğlu 2011: 255) anlamlarına gelir. Bu tabir şairin hayal gücünü kullanabilmesi onun yeteneğini açığa çıkartması bakımından önemlidir. Şairin sanat dünyasındaki en büyük sermayesi fikirleridir. Bu fikirler hayal ile karışık olursa şairin şairlik konusundaki mahareti de artmış olur. Sehî Bey tezkiresinde şehzadenin şiirlerinin hayal ile karışık olduğunu söylemiştir.

“eş’ârı *hayâl-engîz*” (S.B. s.18)

1.1.3.2.2.4.Nazmı selis: Selîs; “1. düzgün, akıcı. (ibare, anlatış)” (Devellioğlu 2011: 1089) manasına gelmekte olup Sehî Bey tezkiresinde mesnevinin nazmı konusunda bize bilgi verilmiştir. Mesnevinin nazmı düzgün ve akıcıdır.

1.1.3.2.2.5.Üslûbı nefis: Nefis; “1. pek hoş, çok hoş giden, en güzel, çok beğenilen” (Devellioğlu 2011: 958) anlamlarına gelmekte olup Sehî Bey tezkiresinde Cem Sultan’ın mesnevideki üslûbunun pek hoş olduğunu, çok beğenildiğini yazmıştır.

“*Ve mesnevîye tetebbu’ idüp Hurşîd ü Ferah-şâd adlı bir kitâb dimişdür. Gâyet güzel itmişdür. İçinde çok hâssa me’ânî var. Nazmı selîs ve üslûbı nefîs kitâbdur.*” (S.B. s.19)

1.1.3.2.2.6.Cevâhir-i nazm: Cevâhir: “cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar 2. mayalar, özler” (Devellioğlu 2011: 154) manasına gelmekte olup Beyanî tezkiresinde Sultan Cem’in cehver bir nazma sahip olduğunu söyler. Ayrıca yine tezkirenin devamında şiir sanatının her vadisine girdiği de verilen bilgiler arasındadır.

“*Cevâhir-i nazma mâlik ve fûnûn-ı şi’rûn her vâdîsine sâlik olmuşdur.*” (B. s.5)

1.1.3.2.2.7.Ebyât-ı musîbet-me’âl: Musîbet; “felaket, ansızın gelen bela, sıkıntı” (Devellioğlu 2011: 802), me’âl; “1. meydana gelen şey, netice 2.mana, kavram, mefhum” (Devellioğlu 2011: 683) manalarına gelmektedir. Latîfî şehzadenin bir şiiri hakkında bu yorumu yapmıştır. Felekten şikâyetçi olan şehzadenin bu şiiri başına gelen belaların, sıkıntıların neticesinde yazılmıştır.

“*Bu ebyât-ı musîbet-me’âl anun felek-nâme nâm makâlesindendir.*” (L.T. s.145)

Ey vefâsuz hâyin ü bî-emn ü bî-emân felek

Pür-belâ vü pür-cefâ nakş-ı kazâ-gerdân felek¹⁵⁶

Ey nice şâh u selâtîn kanın içen zulm ile

¹⁵⁶ Ey, vefasız, hain, güvenilmez ve acımasız felek, hata besleyen, bela yağdıran ve kader döndüren felek! Beytin yer aldığı tezkire: (L.T. s.145).

*Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgân felek*¹⁵⁷

Sen degül misün viren tahtın Süleymânun yile

*Mülk-i âbâdın mülûkûn eyleyen vîrân felek*¹⁵⁸

Ey nice şehir sarâyın tolduran efgân ile

*Ey nice Dahhâk-i vakti eyleyen giryân felek*¹⁵⁹

1.2. ŞEHZADE KORKUT (HARÎMÎ)

XVI. yüzyılda yaşamış olan Sehî Bey'in "Heşt Bihişt" ve Latifî'nin "Tezkire-i Şu'arâ" adlı tezkirelerinden şehzadenin hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik bilgileri görmek mümkündür.

Tezkirelerde kullanılan başlıklara baktığımızda Sehî Bey; "Sultân Korkut", Latifî ise "Der Zikr-i Merhûm ve Mağfûr Hazret-i Sultân Korkûd" başlıklarını atmışlardır. Sehî Bey ve Latifî tezkirelerinde şehzadenin hayatına dair padişahlık süreci ile padişahın ilgilendiği sanat dallarından özellikle musiki ve şiire yönelik bilgileri okuyucuya sunmuşlardır.

1.2.1. Hayatı

Şehzade Korkut Fatih Sultan Mehmet'ten olma II. Bayezid'in oğlu olup Sultan Selim'in erkek kardeşidir. Şehsadeyken İshak Paşa'nın etkisiyle on sekiz gün padişahlık yapmıştır.

On sekiz gün padişahlık yapan şehzadenin hangi vaka üzerine bu serüveni yaşadığını Sehî Bey tezkiresinde izah etmiştir. Tezkirede Fatih Sultan Mehmet'in vefatı üzerine iç karışıklıklar çıkmış Yeniçerililer ayaklanmış ve şehri yağma etmeye başlamışlardır. İshak Paşa bu durumun yatışması ve karışıklığın giderilmesi için eski sarayda bulunan şehzade Korkut'u padişah olarak tahta çıkartmıştır. Böylelikle İstanbul'daki ayaklanmalar birazcık olsun yatışmıştır. Şehzade, babası II. Bayezid İstanbul'a gelip tahta geçinceye kadar on sekiz gün padişahlık yapmıştır.

"Merhum Sultân Bâyezîdün ferzend-i ferzâne-i fuzîlet-perveri ve Sultân Selîmün birâderlerinden biri idi." (L.T. s.146)

¹⁵⁷ Zulm ile zamanların padişahlarının kanını içen, sitem, eziyet, dert, feryat dolu felek. Beytin yer aldığı tezkire: (L.T. s.145).

¹⁵⁸ Sen değilmisin Süleyman'ın tahtını savurup telef eden, mülk sahibi padişahın sonsuz mülkünü vîran eden. Beytin yer aldığı tezkire: (L.T. s.145).

¹⁵⁹ Nice padişahlar sarayını ızdırap ile dolduran nice zamanın Dahhâk'ını ağlatan felek. Beytin yer aldığı tezkire: (L.T. s.145).

“Bu dahı Sultân Bâyezîdün oğlıdur. Ve Sultân Selîm hazretlerinün birâderidür. Dedeleri Sultân Mehmed ki Ebu’l-feth dimekle söylenür fevt olduğında Sultân Korkud kiçirek olmağın Eskisarâyda bulunup yeniçeri tâyîfesi içinde fetret olup şehri yağma idicek İshâk Paşa bu fesâdı gördi. Sultân Korkud’u getirüp tahta geçürdi. İstanbul’un feterâtı bir mikdâr teskîn olup babası Sultan Bâyezîd gelüp tahta geçince on sekiz gün pâdişâhlık eyledi.” (S.B. s.22)

1.2.2. Kişiliği

Şehzade Korkut Osmanlı saray hayatında bilgisiyle, faziletli oluşuyla tanınmıştır. Tezkirelerde, İslam’ın emir ve yasaklarına son derece bağlı kalan şehzade fetva yazabilecek kadar âlim bir şahsiyet olarak zikredilmiştir.

İncelediğimiz tezkirelerde şehzadenin kişiliğine dair “âlim, zu- fûnûn, ferzend-i ferzâne, fazıl, fazîlet-perver, fuzalâ, hüner- perver, kemâlât” gibi ifadeler tespit edilmiştir. Şehzade, kişilik özellikleri ile örtüşen tarihi ve efsanevi şahsiyetlerden Cem’e, gezegenlerden ise Nâhid’e (Venüs, zühre) teşbih edilmiştir.

1.2.2.1.Âlim / Zu- fûnûn: Âlim; “çok bilen” (Devellioğlu 2011: 32), Zu- fûnûn; “fenler sahibi, bilgi sahibi, bilgili” (Devellioğlu 2011: 1388) manasına gelmektedir. Şehî Bey şehzade Korkut’un âlim olup çok bilgili olduğunu tezkiresinde belirtmektedir. Âlim olabilecek kadar bilgili bir şehzadenin dağı andıran kütüphanesinin olduğunu ve buradaki kitapları pek çok deve katarının taşıdığını Latifi’nin tezkiresinde görmek mümkündür.

“Âlim ü fâzıl zu-fûnûn pâdişâh idi.” (S.B. s.22-23)

“Nice katar-ı cemel cebel-timsâl kitâb-hânesin ve ‘ukûd-ı cevahirden hizânesin çekerdi.” (L.T. s.146)

1.2.2.2.Dine bağlılık: Latifi tezkiresinde şehzadenin fetva ile ilgili “Korkudiyye” adlı bir kitap yazdığını söylemiştir. Bu kitabın büyük kadılar ve ehil kimselerin huzurunda kabul gördüğü ayrıca belirtmiştir.

Fetvayı “İslam hukukuyla ilgili bir konunun, bir sorunun dinsel hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislamca ya da müftüce verilen hüküm” olarak tanımlayabiliriz. Fetva konusunda herhangi bir düşünce ileri sürmek hele hele bir kitap yazabilmek belirli bir bilgiyi ve inancı gerektirir. Şehzadenin fetva hakkında kitap yazabilmesi ve bu kitabın beğenilmesi onun İslam’a karşı olan yakınlığının ve bağlılığının derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Latifi’nin tezkiresinde de şehzadenin dindar kişiliğine yönelik bilgileri görmek mümkündür. Latifi tezkiresinde şehzadenin ilim ve lutf yönünden mevlevîye pâyesine ulaşmış sarıklı âlimlerden sayıldığını söylemektedir.

“Fetevâdan Korkudiyye adlu bir kitâb te’lîf idüp mevâlî-i ‘izâm ve ehâlî-i kirâm huzur-ı şerîflerinde makbul ü mergub vuki’ olmuştur.” (S.B. s.23)

“ilm ü fazlı cihetinden mevâlîden ‘addolınmaga ehakk u lâyük idi.” (L.T. s.146)

1.2.2.3.Efsanevi Şahsiyetlere ve Tarihi Kahramanlar Benzetilmesi

Cem: Cem; Şark mitolojisinde şarap ve içkinin icatçısı olarak bilinir (Devellioğlu 2011: 148). Latifî tezkiresinde şehzadenin içki içen Cem gibi sevinçlik kadehinin sonuyla şenlik düzenlediğini bu sebepten olgunluğa, maharete ve fazilete düşkün olduğunu, hüner sahiplerini koruduğunu ifade etmiştir.

“Hemîşe Nâhîd-i sıfat ‘işret-sâz ve Cem gibi câm-ı sürûr-encâmı tarab-perdâz idi. Bu sebebdan mâyl-i fazl u hüner ve kâmil u hüner-ver u hüner- perver olmagın” (L.T. s.146)

1.2.2.4.Fazıl / Fazîlet-perver/ Fuzalâ: Fazıl; “faziletli, fazilet sahibi, erdemli” (Devellioğlu 2011: 290), fazîlet; “insanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidat, güzel vasıf, insanın yardıışındaki iyilik, iyi huy, erdem” (Devellioğlu 2011: 290), Fuzalâ; “erdemli kimseler” (Devellioğlu 2011: 310) anlamlarına gelmektedir. Perver ise “besleyen, besleyici, koruyan, seven” manalarıyla birleşik kelimeler yapar (Devellioğlu 2011: 1008).

Sehî Bey, tezkiresinde şehzadenin fazıl biri olduğunu belirtmiştir. Latifî de şehzadenin yaradılışındaki iyilikleri ve erdemi besleyen bir şahsiyet olduğunu söylerken onun fazilet sahibi olduğunu ifade etmiştir.

“Âlim ü fâzıl zu-fünün pâdişâh idi.” (S.B. s.22-23)

1.2.2.5.Ferzend-i ferzâne: Ferzend; “oğul, çocuk” (Devellioğlu 2011: 300), ferzâne; “hâkim, feylosof; bilgili (kimse)” (Devellioğlu 2011: 299) anlamlarına gelmekte olup Latifî, tezkiresinde şehzadenin bilgili bir oğul olduğuna değinmiştir.

“Merhum Sultân Bâyezîdün ferzend-i ferzâne-i fazîlet-perveri... Selâtîn-i Osmâniyyenün ‘ulemasından ve şehzâdegân-ı âzâdegânun fuzelâsındandır.” (L.T. s.146)

1.2.2.6.Hüner- perver: Perver; “besleyen, yetiştiren, koruyan, seven” manalarıyla birleşik kelimeler yapar (Devellioğlu 2011: 1008). Latifî tezkiresinde şehzadenin hünerli olan kişileri koruyup kolladığını yazmıştır.

“...hüner- perver olmagın” (L.T. s.146)

1.2.2.7.Kemâlât: Kemâlât kelime manası olarak “insanın, bilgi ve ahlak güzelliği bakımından olgunluğu” (Devellioğlu 2011: 582) anlamını taşır. Sehî Bey, tezkiresinde şehzadenin bu olgunluğa sahip olduğunu belirterek bu vasfın sonsuz olduğu görüşünü yapmıştır. Latifî de bu görüşü desteklemiştir. Şehzade Korkut’un yüce şehzadeler arasında ilim, bilgi ve ahlak bakımından olgunluğuyla seçkin olduğunu ve üstün tutulduğunu tezkiresinde ifade etmiştir.

“Anun kemâlâtına nihâyet yok” (S.B. s.23)

“Şehzâdegân-ı ‘izâm meyânında ‘ulûm u kemâlâtla mümtâz u fâyık...” (L.T. s.146)

1.2.2.8.Nâhid: Venüs, zühre, Çobanyıldızı (Pala 2011: 346) olarak bilinen Nâhid’in taşıdığı vasıflar ile Şehzade Korkut arasında bir ilgi kurulmuş ve şehzadenin Nâhid sıfatlı olduğu Latifî’nin tezkiresinde yazılmıştır. Nâhid yıldızının tesiri altında kalanlar güzel, zarif, zevk sahibi, maharetli,

sanaatkar olurlarmış (Pala 2011: 494). Şehzade Korkut da özellikle sanatı kısmında izah edeceğimiz birtakım sanatsal zevklere ve yeteneklere sahiptir. Onun bu yetenekleri kendisinin Nâhid sıfatlı olmasına kâdirdir.

“Hemîşe Nâhîd-i sıfat ‘işret-sâz ve Cem gibi câm-ı sürûr-encâmla tarab-perdâz idi. Bu sebebden mâyl-i fazl u hûner ve kâmil u hûner-ver u hûner- perver olmagın” (L.T. s.146)

1.2.2.9.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: Osmanlı Devletinde maharet sahibi olanların devletin en yüksek kademesi tarafından daima hoş karşılandığını, mevki ve kademelerle mükâfatlandırıldığını incelediğimiz tezkirelerden görmüş bulunmaktayız. Devletin gözde şehzadeleri de maharet ehline karşı duyarsız kalmamış hamilik vasfı ile onları gözetmiştir. Şehzade Korkut’da maharet ehline düşkün bir şehzade olarak tezkirelerde yer almıştır. Latîfî şehzadenin her kemale ermiş olanı olgunluğuna göre gözetip dairesine göre rağbet gösterdiğini tezkiresinde belirtmiştir. Şehzadenin eşliğini ise iyi söz söyleme kabiliyetine sahip şairlerin toplandığı bir meclis olarak tarif etmiştir.

“Merâtib ü mekâdîr-i nâs her vech ile ma’lûmı olmagın her kâmile kemâline göre ri’âyet ve dâ’iresinde göre rağbet iderdi.” (L.T. s.147)

“Asitânesi mecma’ı-şu’arâ ve encûmen-i fusehâ ve fuzelâ idi.” (L.T. s.147)

1.2.3. Sanatı ve Poetikası

1.2.3.1. Sanatı

Sehî Bey ve Latîfî, tezkirelerinde Şehzade Korkut’un şiir yazarken “Harîmî” mahlasını kullandığını belirtmişlerdir. Bu mahlası neden tercih ettiğini ise Latîfî tezkiresinde beyan etmiştir. Latîfî şehzadenin Harem ziyaretinde bulunduğu vakit ihramını bağladığı için Harîmî mahlasını kullandığını söylemiştir. Şehzade, Latîfî’nin tabiri üzerine mükemmel bir divana sahiptir.

“Harîmî tahallus itmişdür.” (S.B. s.22)

“...ve fenn-i şi’rde dahî mükemmel Divânı...” Harem-i vâcibü’l-ihtrâm ziyaretine ‘azîmet ihrâmın bağlanup bu münasebet ü takrîb ile **Harîmî** tahallus itmişlerdi. (L.T. s.147)

Şehzade Korkut sadece şiirle ilgilenmemiştir. Mûsikiyle de alakadar olmuştur. Musiki sanatının icadında eşi benzeri görülmemiş bir sanatkâr olarak görülmüştür. Saz çalmak konusunda maharetli olan şehzade her türlü sazı çalabilmiş üstelik “Gıda-yı Ruh” adında bir saz dahi icat etmiştir.

*“Ve ‘ilm-i edvârda dahî mâhir ve her nev’ sâzı çalmağa kâdir ve hatta kendünün ihtirâ’âtından **Gidâ-yı Ruh** adlu bir sâz tasnîf itmişdür.”*(S.B. s.23)

“‘Âle’l husûs ki ‘ilm-i edvârun ve fenn-i mûsikârun ibdâ’ında bî-bedel ve ‘ilminde sâhib-i âmel idi.” (L.T. s.146)

1.2.3.2. Poetikası

Şehzadenin şairliği ile ilgili “kudret” şiir sanatı ile ilgili; “eş’âr-ı dürrer-bâr, güftâr-ı güher-nisâr, hoş-âyende nazm, nâzûk beyân, şi’r şûr-engîz” gibi poetik veriler tespit edilmiştir.

1.2.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar

1.2.3.2.1.1.Kudret: Sonradan şairlik meziyetine sahip olunamayacağına inanan tezkire müellifleri bu meziyetin doğuştan geldiğini savunurlar. Bu düşüncüyü ise çeşitli kavramlarla telafuz ederler. O kavramlardan biri “kudret” kelimesidir. Kelime manası olarak; “1.kuvvet, takat, güç 2.Allah’ın ezeli gücü 3.varlık, zenginlik 4.ehliyet, kabiliyet” (Devellioğlu 2011: 604) manalarına gelmektedir. Latîfî tezkiresinde Şehzade Korkut’un sanatı hakkında bilgi verirken onun itibarlı sanatını divan haline getirmede kudretinin var olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade şehzadenin şiir sanatı konusunda yetenekli olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

*“Fünûn-ı mu’tebereden tedvine **kudreti** ve tahrîre istitâ’atı vardı.”* (L.T. s.146)

1.2.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar

1.2.3.2.2.1.Eş’âr-ı dürrer-bâr: Dürr; “büyük inci taneleri” (Devellioğlu 2011: 220), –bâr: “yağdıran, serpen, saçan” (Devellioğlu 2011: 79) manalarına gelmektedir. Latîfî tezkiresinde şehzadenin bir matlası hakkında inci yağdıran şiir olduğu yorumunu yapmıştır.

1.2.3.2.2.2.Güftâr-ı güher-nisâr: Güher; “gevherin hafifletilmiş. Gevher; 1.elmas, cevher. 2.inci. 3.değerli taş. 4. birşeyin aslı” (Devellioğlu 2011: 331) anlamına gelmektedir. Nisâr ise “saçan, saçıcı” manasında kelimeleri sıfatlandırır (Devellioğlu 2011: 983). Latîfî tezkiresinde şehzadenin bir matlasının onun gevher saçan sözlerinden olduğunu söylemiştir.

“Bu matla’ anun eş’âr-ı dürrer-bârından ve güftâr-ı güher-nisârındandır.” (L.T. s.147)

Tûtiyâ-yı hâk-pâyününden iden kat-ı nazar

İki gözümse gerekmez çıksun ey nûr-ı basar¹⁶⁰

1.2.3.2.2.3.Hoş-âyende nazm: Hoş-âyende; “hoşa giden, beğenilen” (Devellioğlu 2011: 431) manasına gelmekte olup Latîfî tarafından şehzadenin nazmı beğenilmektedir.

1.2.3.2.2.4.Nâzûk beyân: Latîfî, tezkiresinde şehzadenin beyanlarının nazik olduğu yorumunu yapmıştır.

“Hoş-âyende nazmı ve nâzûk beyânı vardır.” (L.T. s.147)

¹⁶⁰ Ey(sevgili) ayağının tozunun sürmesinden bakışı kesen gözünün nuru yeter iki gözüm gerekmez çıksınlar. Beytin geçtiği tezkire: (L. T. s.147)

1.2.3.2.2.5.Şi'r şûr-engîz: Şûr-engîz kelime manası olarak; “şamata gürültü yapan” (Devellioğlu 2011: 1171) anlamına gelmektedir. Latîfî tezkiresinde de taç ve taht yolunu, eşyalarını, kısmetini terk eden şehzadenin Mısır vilayetine gidip aşağıdaki şamata yapan şiiri söylediğini belirtmiştir. Şehzadenin bu gürültü yapan şiiri halden anlayan olup gönülde söz edinmiştir.

“Ve târik-i tâc ü taht ve fâriğ-ı raht u baht olup vilâyet-i Mısra gitmişlerdi. Ol zamânda bu şi'r-i şûr-engîzi hasb-i hal ve dilde makâl idinmişlerdi.” (L.T. s.147)

Tâc u kabâyı terk idüp 'üryan olayın bir zamân

*Gurbetde seyrân eyleyüp mihmân olayın bir zâman*¹⁶¹

Çeng ü rebâbun sohbeti mutrib tamâm oldu hemân

*Bezm-i belâda eyleyüp ney gibi nâlân olayın bir zaman*¹⁶²

Geh düşüben gâhî turup geh gülüben gâh ağlayup

*Geh kan yutup sarhoş olup sekrân olayın bir zaman*¹⁶³

1.3. ŞEHZADE MUSTAFA (MUHLİSÎ)

Şehzade hakkında XVI. yüzyılda yazılmış olan Ahdî'nin “Gülşen-i Şu'arâ” ve Beyanî'nin “Tezkire-i Şu'arâ” adlı tezkirelerinden şehzadenin hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik bilgileri görmek mümkündür.

Tezkirelerde kullanılan başlıklara baktığımızda Ahdî; “Sultân Mustafâ”, Beyanî ise “Zikr-i Şehzâde-i bâ-safâ Sultân Mustafa” başlıklarını atmışlardır. Ahdî ve Beyanî tezkirelerinde şehzadenin ölümüne, onu ölüme götüren sebeplere ve şairlik vasfına kısaca değinmişlerdir.

1.3.1. Hayatı

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğludur. 960/ 1553 yılında idam edilmiş bir şehzadedir. Beyanî bu idamın Rüstem Paşa'nın hile ve aldatmaları sonucunda gerçekleştiğini tezkiresinde belirtmiştir. Defin işlemleri yapıldıktan sonra şehzade Bursa'da defnedilmiştir. Gerçekleşen

¹⁶¹ Taç ve cüppeyi terk edip çıplak olayım bir zaman. Gurbette dolaşp misafir olayım bir zaman. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.147)

¹⁶² Sazların sohpeti sâzende oldu heme. Gam meclisinde ney gibi inleyen olayım bir zaman. Beytin geçtiği tezkire: (L. T. s.147)

¹⁶³ Gâh düşüp gâh durup gâh gülüp gâh ağlayıp gâh kan yutup sarhoş olayım bir zaman. Beytin geçtiği tezkire: (L.T. s.147)

bu hazin sona “Mekr-i Rüstem” denilmiştir. Ebced sistemindeki karşılığı şehzadenin idam edildiği Hicri 960 yılıdır.

“*Merhûm Sultân Mustafa İbn-i Sultân Süleymân Hândur*” (B. s.9)

“*Hicret-i nebeviyyenün tokuz yüz altmış senesinde sâkî-i devrân elinden peymânesi tolup câmkeş-i şerbet-i şehâdet olmuşdur. Rüstem Paşanın mekr u hîlesi bâ’is olmagla Mekr-i Rüstem târîh dinilmiştir.*” (B. s.9-10)

“*Sene tis’in ve tis’â mi’ede emr-i pâdişâhî ile bogıldı. Mekr-i Rüstem târîh vâkı’ olmuşdur. Mezârı Burûsa’dadur.*” (A. s.33)

“Mekr-i Rüstem” “مکر رستم” ifadesindeki Arap harfli kelimelerin ebced sistemindeki karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Her bir harfin sayı değeri toplandığında Şehzade Mustafa’nın idam edildiği tarih olan Hicri 960 yılını vermektedir.

Tablo 4: Şehzade Mustafa’nın Ölüm Tarihini Veren Ebced Hesabı

Harf	م	ك	ر	ر	س	ت	م	Toplam
SayıDeğeri	40	20	200	200	60	400	40	960

Ahdî, tezkiresinde şehzadenin boğularak öldürülmesinin ve saltanat makamından feyizlenememesinin sorumlusu olarak şehzadeyi görmektedir. Çünkü Ahdî’ye göre şehzade Cem’in kadehini devamlı içip gaflet şarabıyla kendisinin kötü gidişli sözlere kulak verdiğini âlemin sultanı Kanuni Sultan Süleyman’ın fikirleri ile zıt düşmüştüğünü dile getirmiştir. Neticesinde saltanat makamından feyizlenememiştir. Bu açıklama bize şehzadenin dış etkilerden etkilenecek kendisini ölüme sürüklediğini gösterir.

“*Ol kân-ı mürüvvet ve sadr nîşîn-i ‘işret ‘ale’-devâm şürb-i ‘âm ve câm-ı Cem nûş idüp bâde-i gafletle bî- hoş düşüp güftâr-ı bed-kirdârı gûş kılup hılâf-ı re’y-i Sultân-ı ‘alem ve zübde-i selâtin-i Cem-haşem-kâr olmuş anunçün pâye-i saltanâtdan ve pirâyeye-yi devletden nahl-i vücûdı ber-hûrdâr olmamış.*” (A. s.33)

1.3.2. Kişiliği

İncelediğimiz tezkirelerde şehzadenin kişiliğine yönelik çok fazla bilgi sunulmasa da onun mert ve cömert bir şahsiyete sahip olduğunu görmekteyiz. Tezkirelerden marifet erbabıyla daima sohbet içerisinde olduğunu öğrenmekteyiz. Tezkirelerde kişiliğine yönelik “kân-ı mürüvvet” ifadesi tespit edilmiştir.

1.3.2.1.Kân-ı mürüvvet: Kân; “1.maden ocağı, maden kuyusu 2.bir şeyin menbaı, kaynağı” (Devellioğlu2011:560), mürüvvet; “1. insanîyet, mertlik, yiğitlik 2. cömertlik, iyilikseverlik” (Devellioğlu 2011: 861) anlamlarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde padişahın mürüvvetin kaynağı olduğunu belirtmiştir.

“*Ol kân-ı mürüvvet...*” (A. s.33)

1.3.2.2.Şair, âlim ve maharet sahibi olanlara hürmet gösteren: Beyanî tezkiresinde şehzadenin marifet erbabıyla sürekli sohbet halinde olduğunu ifade etmiştir. Şehzade zeki olan kişilerle bir arada bulunup onlarla anlaşabildiğini ayrıca belirtmiştir.

“Şehzâde-i mezbûr ale’-d-devâm erbâb-ı ma’rifet ile sohbet ü ülfet ve ashâb-ı zekâ vü fitnat ile münâdemet ü muhâlatat üzre olmagın” (B. s.10)

1.3.3. Sanatı ve Poetikası

1.3.3.1. Sanatı

Osmanlı şair şehzadeler içerisinde yer edinen şehzade Mustafa şiirlerini yazarken Muhlisî mahlasını kullanmıştır. Ahdî tezkiresinde padişahın şiirlerinin tabiatı itibarıyla kötü olmadığını belirterek şehzadenin şiirlerini beğendiğini açıkça ifade etmiştir. Ahdî, tezkiresinde şehzadenin iki beytine, Beyanî ise bir şiirine yer vermiştir.

“Mahlas-ı şerîfi **Muhlisî**dür.” (B. s.9)

“Tabî’at-ı şî’riyyesi bed olmamağın mahlas-ı hâlisleri **Muhlisî** vâkı’ olmuştur.” (A. s.33)

1.3.3.2. Poetikası

Tezkirelerden şehzadenin şairliği ile ilgili; “kemâl-i kudret”, şiir sanatına yönelik; “eş’âr-ı güher-bâr” gibi poetik ifadeler tespit edilmiştir.

1.3.3.2.1.Şairliği ile İlgili Poetik Kavramlar

1.3.3.2.1.1.Kemâl-i kudret: Kemâl; “1. bütün, tam, noksansız, eksiksiz 2. kemale ermiş, olgun 3. yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü 4. âlim, bilgin, geniş bilgili” (Devellioğlu 2011: 559), Kudret ise “kudretli, kuvvetli, güçlü” (Devellioğlu 2011: 551) manalarına gelmektedir. Tezkireciler tezkirelerinde kişinin doğuştan getirdiği şairlik kabiliyetini ifade etmek için “kudret” kelimesinden faydalanırlar. Beyanî de şehzadenin kendisinde barındırdığı şiir yazma kabiliyetini kudret kelimesiyle ifade etmiştir. Tezkiresinde şehzadenin şiire karşı kudretinin ve gücünün tam olduğunu belirtmiştir.

“... nazm-ı eş’âra **kemâl-i kudret** ü miknet gelmiştir.” (B. s.10)

1.3.3.2.2.Şiiri ile İlgili Poetik Kavramlar

1.3.3.2.2.1.Eş’âr-ı güher-bâr: Güher-bâr; “cevher yağdıran” (Devellioğlu 2011: 341) anlamına gelmekte olup Beyanî şehzadenin bir şiiri hakkında bu yorumu yapmıştır.

“Bu eş’âr-ı **güher-bâr** ol şehzâde-i kâmkârundur.” (B. s.10)

Rif’at istersen eger mihr-i cihân-ârâ gibi

*Sür yüzün her gün yire eyle tenezzül mâ gibi*¹⁶⁴

Sûzen-i müjgânlarından geçmedi dil riştesi

*Yolda kaldum ey Mesîhâ hazret-i Îsâ gibi*¹⁶⁵

Katreden kemdür vücûdun Muhlisî ammâ aceb

*Nazm idüp dürler döker tab 'un senün deryâ gibi*¹⁶⁶

1.4. ŞEHZADE BÂYEZÎD (ŞAHÎ)

XVI. yüzyılda yaşamış olan tezkirecilerden Ahdî “Gülşen-i Şu’arâ” ve Beyanî “Tezkire-i Şu’arâ” adlı tezkirelerinde şehzadenin hayatı, kişiliği, sanatı ve poetikasına yönelik bilgiler vermişlerdir.

Şehzade Bayezîd ile ilgili Ahdî; “Sultân Bâyezîd”, Beyanî; “Zîkr-i Şehzâde-i Sa’id ü Şehîd Sultân Bâyezîd” başlıklarını atmışlardır. Tezkirelere kısaca göz attığımızda her iki tezkireci şehzadenin hayatından, padişahlık sevdasına düşüp o makama oturamayışından ve kısaca şiir sanatından bahsetmişlerdir.

1.4.1. Hayatı

Şehzade Bayezîd, Kanuni Sultan Süleyman’ın oğludur. Yaşamı boyunca padişah olamamış ve ömrünün son demlerine kadar dış ülkelerde yaşamıştır. Vefat ettiğinde ise Sivas’a getirilerek defnedilmiştir.

Beyanî tezkiresinde şehzadenin şiir yazarken kullandığı “Şahî” mahlasının gerçek manada kendisine nasip olmadığını söylemiştir. Hilekâr talih ona padişahlık makamını nasip etmemiştir. Padişahlık makamına oturamayan şehzade hak yolundan sapmış kişilere sığınmıştır. Ne yazık ki ömrünün sonuna kadar o kişilerin elinde kalmış ülkesine ayak basamamıştır. Ahdî ise padişahın iyi, hoş bir soya sahip olduğunu vurgulayarak onun kötü huylu kişilerin hilelerine inandığını böylelikle babasının öğütlerine kulak vermeyip akıl sahibi erkek kardeşine düşmanlık ettiğini belirtmiştir. Her iki tezkireci şehzadenin padişahlık niyetini ve bu niyetin gerçekleşmeyeceği üzerine başka şahıslara sığınışını anlatmaktadır.

¹⁶⁴ Cihanı süsleyen güneş gibi mevki istersen eğer. Tenezzül eyleme su gibi hergün yüzünü yere sür. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

¹⁶⁵ Ey Mesîhâ gönlümün bağı kirpiklerinin iğnesinden geçmedi Hazreti İsa gibi yolda kaldım. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

¹⁶⁶ Ey Muhlisî vücudum bir damladan daha değersizdir ama tabiatım nazm edip inciler döker deniz gibi. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

“Sultân Bâyezîd ibn-i Sultân Süleymân Hândur. Mahlas-ı şerîfî Şâhîdür... Lâkin sipihr-i mekkâr ol mahlası kendüye nâ-mübârek eyleyüp serdâr-ı rafaza vü melâhide olan şâh-ı pür-tebâha ilticâ itdürdi ve anda kârı tamâma ve ömri encâma irişdi.” (B. s.10)

“Nîkû-nijâd emr-i şerîfe inkıyâd itmeyüp eşhâs-ı bed-nihâdun mekr ü hîlesine i'timâd ü i'tikâd idüp pend-i peder-i ercmendin gûş kılmayup birâder-i hûşmendine 'adâvet ü husûmet itmiş hukuk-ı sâbıkayı ferâmûş kılmış... Mezârı Sivâs'dadur”. (A. s.34)

1.4.2. Kişiliği

Şehzadenin kişiliğine yönelik Ahdî ve Beyanî kısa bilgiler vermişlerdir. Onun iyi bir soydan geldiğini vurgulayarak marifet ilminde benzerinin bulunamayacağını, bilgin bir şahsiyete sahip olduğunu tezkirelerinde ifade etmişlerdir. Şehzadenin kişiliği ile ilgili tezkirelerden “bahr-ı irfâna cânı âşinâ, fûnûn-ı ma'ârifle ferîd, nîkû-nijâd” gibi ifadeler tespit edilmiştir.

1.4.2.1.Bahr-ı irfâna cânı âşinâ: İrfân; “1.bilme, anlama” (Devellioğlu 2011: 512) anlamına gelmektedir. Beyanî tezkiresinde şehzadenin irfan denizine canının aşına olduğunu ifade ederken onun bilgisinin çok fazla olduğunu belirtmek istemiştir.

“**Bahr-ı irfâna cânı âşinâ** olmuşdı. Ve kuhl-ı cilâ-yı kemâlâtla dîde-i basîreti rûşenâ bulmuşdı.” (B. s.10)

1.4.2.2.Fûnûn-ı ma'ârifle ferîd: Fûnûn,“hüner, marifet, sanat, ilim” (Devellioğlu 2011: 294), ma'ârif; “1.marifetler, bilimler 2.bilgi, kültür” (Devellioğlu 2011: 641), ferîd; “tek, eşsiz, eşi olmayan” (Devellioğlu 2011: 298). Ahdî tezkiresinde şehzade Bayezîd'den söz ederken onun marifet ilminde eşsiz olduğunu, eşi ve benzerinin bulunmadığını belirtmiştir.

“**Fûnûn-ı ma'ârifle ferîd** iken...” (A. s.34)

1.4.2.3.Nîkû-nijâd: Nîkû; “iyi, hoş” (Devellioğlu 2011: 980), nijâd; “1.soy, nesil, neseb 2.tabîat, cibilliyet” (Devellioğlu 2011: 978) anlamlarına gelmekte olup Ahdî şehzadenin iyi bir soydan geldiğini tezkiresinde belirtmiştir.

“**ol nîkû-nijâd**...” (A. s.34)

1.4.3. Sanatı ve Poetikası

1.4.3.1. Sanatı

Şehzade Bayezîd şiirlerini yazarken Şâhî mahlasını kullanmıştır. Şâhî'nin anlamı “şaha mensup, şahlık, hükümdarlık” (Devellioğlu 2011: 1138) olup bu mahlası neden tercih ettiğini Beyanî tezkiresinde izah etmiştir. Beyanî'ye göre şehzade Bayezîd, padişahlar padişahı arzusu ile bu mahlası kendine uğur saymıştır. Bu sebeple bu mahlası kullanmayı tercih etmiştir.

“**Şâhî** mahlas iderdi.” (A. s.34)

“Mahlas-ı şerîfî **Şâhî**dür. Ârzû-yı şehinşâhî ile teyemmünen mahlas-ı mezbûrî ihtiyâr itmişti.” (B. s.10)

1.4.3.2. Poetikası

1.4.3.2.1.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar

1.4.3.2.1.1.Eş'âr-ı mihnet-âsâr: Mihnet; “1.zahmet, eziyet, 2. gam, keder, sıkıntı, dert” (Devellioğlu 2011: 750) anlamlarına gelmektedir. Beyanî şehzadenin bir şiirini örnek göstererek bu şiirin eziyet ve sıkıntıdan izler taşıdığını tezkiresinde ifade etmiştir. Beyanî uğursuz olarak nitelendirdiği şahların elinde kalan şehzadenin mahpuz olduğunu belirterek aşağıdaki şiiri de orada çektiği sıkıntıları sitem rûzgârı ile şikâyet yoluyla söylediğini belirtir. Bu şiirin gam ve eziyetten izler taşıdığını ifade etmiştir.

“Bu eş'âr-ı mihnet-âsâr ol şehriyârun şâh-ı menhûsun elinde mahbûs oldukda rûzgâr-ı sitemkârdan şikâyet tarîkiyle söyledügi hasb-i hâli nâ-hem-vârîdür.” (B. s.10)

Derd-i hicrûn ile şehâ hâl diger-gûn oluyor

*Dil perişân u gözüm kâsesi pür-hûn oluyor*¹⁶⁷

Vuslat elden gidiyor dil niçe handân olsun

*Dem-i firkat geliyor ney gibi nâlân olsun*¹⁶⁸

Bulunmadı bir destüm alur dünyede hayfâ

*Tutdum yüzümi tâpuna ey Hazret-i Mevlâ*¹⁶⁹

Nâmıyla n'ola Şâhî isem n'ola kapunda

*Bir bende-hârûm ki bulunmaz bana hem-tâ*¹⁷⁰

1.5. ŞEHZADE CİHÂNGÎR (ZA'ÎFÎ)

XVI. yüzyılda yaşamış olan tezkirecilerden Ahdî “Gülşen-i Şu'arâ” adlı tezkiresinde Şehzade Cihângîr hakkında bizleri bilgilendirmiştir. Tezkiresinde şehzade için “Şehzade

¹⁶⁷ Ey şah! Ayrılığın derdi ile halim bozuluyor. Gönüm perişah gözümün kâsesi kan dolu oluyor. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

¹⁶⁸ Kavuşmak elden gidiyor gönül nasıl neşeli olsun? Ayrılık zamanı geliyor ney gibi inleyen olsun. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

¹⁶⁹ Dünyada bir faydam bulunmadı âh alır. Ey Hazreti Mevlâ yüzümü huzuruna tuttum. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

¹⁷⁰ Şâhî namıyla kapındaysam ne olacak ki bir hararetili köleyim bulunmaz bana bir benzer. Beytin geçtiği tezkire: (B. s.10)

Cihângîr” başlığını atmıştır. Tezkirede şehzadenin hayatına dair ölüm tarihini ve defnedildiği yeri bildirerek kısaca şairliğine değinmiştir.

1.5.1. Hayatı

Şehzade Cihângîr Kanuni Sultan Süleyman’ın oğludur. Halep’de 960/ 1553 yılında vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul’da Tophane’dedir.

“Pâdişâh-ı Süleyman-bârgâh ve Sultân-ı Cem-penâh hazretlerinin ferzend-i dilbendi idi... şehir-i Halep’de ‘alem-i bekâya cân atup revâne oldu. Târih-i mevti sene sittîn ve tis’â mi’edür ve merhûm-ı magfûrun mezârı İstanbul mukâbelesinde Top-hâne’dedür” (A. s.34)

1.5.2. Kişiliği

Şehzadenin kişiliğine yönelik Ahdî tezkiresinde “hey’et-i ten-i nahifi, kuvvet-i zihn-i latîf” gibi ifadelerle yer vermiştir.

1.5.2.1.Hey’et-i ten-i nahifi: Hey’et; “1.şekil, suret, kıyafet 2.görünüş” (Devellioğlu 2011: 414), nahif; “zayıf, arık” (Devellioğlu 2011: 935) manasına gelir. Ahdî tezkiresinde şehzadenin zayıf bir vücûda sahip olduğunu söylemektedir.

1.5.2.2.Kuvvet-i zihn-i latîf: Latîf; “yumuşak, hoş, güzel, nazik” anlamlarına gelmekte olup şehzadenin zihni için bu vasıflandırma yapılmıştır. Ahdî şehzadenin latif zihninin kuvvetinin mükemmel olduğunu tezkiresinde söylemiştir.

“Hey’et-i ten-i nahîfi ma’lûm-ı ehl-i hâl ve kuvvet-i zihn-i latîfi ber-kemâlimiş.”(A. s.34-35)

1.5.3. Sanatı ve Poetikası

3.5.3.1. Sanatı

Şehzade Cihângîr şiirlerini yazarken Za’îfî mahlasını kullanmıştır. Ahdî’nin tezkiresinden padişahın şairliğine yönelik “tab’-ı vekkad”, şiir sanatına yönelik ise “nazm-ı belâgat-mazmûn, mânend-i dürr-i meknûn” gibi poetik veriler tespit edilmiştir.

“Mahlas-ı şerîfi Za’îfî’dür.” (A. s.34)

1.5.3.2. Poetikası

1.5.3.2.1.Şairliği İle İlgili Poetik Kavramlar

1.5.3.2.1.1.Tab’: şairlik meziyetine sahip şehzadeler arasında gösterebileceğimiz Şehzade Cihângîr’in şairlik yeteneğinin doğuştan varolduğunu gösteren “tab’” kelimesi “tab’-ı vekkad” şeklinde karşımıza çıkmıştır. Vekkad; “parlak, aydınlık, ışıklık” (Devellioğlu 2011: 1334) anlamına gelmekte olup Ahdî, tezkiresinde şehzadenin parlak bir yaradılışa sahip olduğunu belirtmiştir.

1.5.3.2.2.Şiiri İle İlgili Poetik Kavramlar

1.5.3.2.2.1.Nazm-ı belâgat-mazmûn: Belâgat; “1.iyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme, uzdıllılık. 2. sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı” (Devellioğlu 2011: 92). Ahdî, tezkiresinde şehzadenin nazımının tertip ve dizilişinde kusursuz anlamlar barındırdığını ifade etmiştir.

1.5.3.2.2.2.Mânend-i dürr-i meknûn: Mânend; “benzer, eş” (Devellioğlu 2011: 668), dürr-i meknûn; “dizilmiş dizi inci; değerli inci” (Devellioğlu 2011: 701) anlamlarına gelmektedir. Ahdî tezkiresinde şehzadenin düzgün söylemiş nazımının değerli bir inciye benzediğini söylemektedir.

“Ahyânen tab‘-ı vekkaddan nazm-ı belâgat-mazmûn mânend-i dürr-i meknûn rişte-i nazma çeküp der-gûş-ı erbâb-ı hûş kılmadan hâlî olmaz imiş.” (A. s.35)

OSMANLI PADİŞAH VE ŞEHZADELERİ İÇİN TEZKİRE TABLOSU

Tablo 5: XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Padişahları

		TEZKİRELER (XVI. Yüzyıl)				
		Heşt Bihişt (Sehî Bey)	Tezkire-i Şu'arâ (Latifi)	Meşâ'irü's-şu'arâ (Âşık Çelebi)	Gülşen-i Şu'arâ (Ahdî)	Tezkire-i Şu'arâ (Beyanî)
PADİŞAHLAR	II. Murat	s.14	s.138-139	s.69-70	–	–
	Fatih Sultan Mehmet	s.14-15	s.139-141	s.70-71	–	s.4
	II. Bayezid	s.16-18	s.141-143	s.71-72	–	s.6
	Yavuz Sultan Selim	s.19-22	s.147-151	s.72-73	–	s.7
	Kanuni Sultan Süleyman	s.10-13	s.151-153	s.73-81	s.28-29	s.7-8
	II. Selim	–	–	s.81-110	s.29-32	s.8-9
	III. Murat	–	–	–	s.32-33	s.11-13
	III. Mehmet	–	–	–	s.34	–

Tablo 6: XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Padişahları

		TEZKİRELER (XVII. Yüzyıl)	
		Riyazü’ş- şu’arâ (Rîyâzî)	Tezkire-i Şu’arâ (Rızâ)
PADIŞAHLAR	II. Murat	–	s.28
	Fatih Sultan Mehmet	s.27-28	s.28-29
	II. Bayezid	s.28-30	s.29-30
	Yavuz Sultan Selim	s.30-33	s.30-31
	Kanuni Sultan Süleyman	s.33-37	s.31-32
	II. Selim	s.37-38	s.32-33
	III. Murat	s.38-39	s.33
	III. Mehmet	s.39-40	s.33-34
	I. Ahmet	s.23-27	s.34-35
	IV. Murat	–	s.35

OSMANLI ŞEHZADELERİ İÇİN TEZKİRE TABLOSU

Tablo 7: XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Osmanlı Şehzadeleri

		TEZKİRELER (XVI. Yüzyıl)				
		Heşt Bihişt (Sehî Bey)	Gülşen-i Şu'arâ (Ahdî)	Meşâ'irü'ő- şu'arâ (ÂşıkÇelebi)	Tezkire-i Şu'arâ (Beyanî)	Tezkire-i Şu'arâ (Latifi)
ŞEHZADELER	Şehzade Cem Sultan	s.18-19	–	s.212-215	s.5-6	s.144-146
	Şehzade Korkut	s.22-23	–	–	–	s.146-147
	Şehzade Mustafa	–	s.33	–	s.9-10	–
	Şehzade Bayezid	–	s.34	–	s.10-11	–
	Şehzade Cihangir	–	s.34-35	–	–	–

SONUÇ

Şairi anlayabilmek bir nebze olsun dünyasına inebilmek onun düşünce dünyasına ait kırıntıları keşfetmekten geçmektedir. Ortaya koyduğu şiirleri de anlayabilmek ve yorumlayabilmek için yol gösteren bir klavuza ihtiyaç vardır. Bu kılavuz ise şaire ve şiir sanatına yönelik anlama, yorumlama ve değerlendirmelerde kullanılacak olan poetik kavramlardır. Bu kavramların tespit edilmesi bazı çalışmalar neticesinde gerçekleşecektir. Poetik kavramlar yönünden zengin bir bilgi birikimine sahip olan şair tezkirelerinin incelenip değerlendirilmesi bu çalışmalardan biridir.

Şair tezkireleri içerdikleri birtakım bilgiler sayesinde günümüz edebiyat sahasında birçok çalışmaya kaynaklık yapmaktadır. Biyografik açıdan pekçok bilgiyi barındıran tezkireler bu özelliğinin yanı sıra dönemin yaşayış tarzını ve poetikasını da günyüzüne çıkartmaktadır. Tezkirelerde tezkire müellifleri şairlerin şairlik yeteneklerini anlatırken onların şairlikleri ve şiir sanatları ile alakalı poetik kavramları dile getirdikleri için poetik kavramlar sözlüğü oluşturabilmede önemli bir kaynaktır.

Çalışma yapılan tezkirelerde ele alınıp incelenen Osmanlı şair sultan ve şehzadelerinin hayatları ve kişilikleri ve sanatçı yönleri tezkirelerde yazılan bilgiler neticesinde izah edilmiştir. Kişilikleri ile ilgili yazılan her türlü bilgi dikkate alınmış olup bu konuda yapılan teşbihler ve değerlendirmeler gözardı edilmemiştir. Tezkirelerde padişah ve şehzadeler genellikle zekâlarıyla, ahlaklarıyla, cömertlikleriyle, adil ve merhametli tavırlarıyla, ilme ve ilm ehline olan düşkünlükleriyle, sanata ve sanatçıya karşı hamilik vasfıyla tanıtılmışlardır. Taşındıkları bu vasıflar sayesinde kişilikleri ile benzer özellikler taşıyan tarihi ve efsanevi kahramanlardan “Kisrâ, Bâyezid-i Bestâmî, İskender, Husrev, Nûşirevân, Süleymân, Cem, Ferîdûn, Hz. Yusuf, Kahraman, Cemşîd, Rüstem, Hâtem, Ferîdûn, Sa’d Vakkas Gâzî” gibi kişilere teşbih edilmişlerdir. Savaş meydanındaki yiğitlikleri de tezkirelere konu edilmiş bu konudaki maharetleri övgüyle dile getirilmiştir.

Tezkireciler şair sultan ve şehzadelerin sanatsal faaliyetleri hakkında da okuyucuyu aydınlatmışlardır. Sultan ve şehzadeler içerisinde sadece şiirle değil müzik ve hattatlık gibi sanatsal faaliyetlerle de ilgilenenlerin olduğu dile getirilmiş bu konuda aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.

Tezkireciler şair Osmanlı sultan ve şehzadelerin şiirle olan yakın münasebetini okuyucuya iletmiş, padişah ve şehzadelerden örnek beytler göstererek şiirle olan temaslarını daha iyi izah etmişlerdir. Bunu yaparken hem şair yaradılışlı sultan ve şehzadelerin şairlikleri ile ilgili poetik kavramları hem de şiir sanatları ile alakalı poetik kavramları biz okuyuculara sunmuşlardır. Padişah ve şehzadelerin şairlikleri ile ilgi kullanılan poetik kavramlar; şairlerin yetişme, eğitimi ve kültürü ile alakalı tabirlerden, şairin şairlik yeteneğinin yaradılışından itibaren var olduğunu ileri süren kavramlardan ve yaradılış halini niteleyen sıfatlardan oluşmaktadır. Şair sultan ve şehzadelerin tezkirelerden tespit edilen şiire dayalı poetik

kavramları ise kısaca şiirlerin özgünlüğünü, güzelliğini, kendine has duruşunu ifade eden tabirler ve şiir ile ilgili yapılmış olan tanım ve benzetmelerdir.

Bu poetik kavramların başında, şairin doğuştan kendisine verilmiş olan şairlik yeteneğinin izahı için kullanılan “tab” tabiri gelmektedir. Bu tabir “tabiat, kuvvet, kabiliyet, kudret, kadir, nihad” tabirleriyle yakın manaya gelip bu tabirler şairin şairlik vasfının yaradılıştan itibaren sahip olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Şaire doğuştan verilen şiir sanatı kabiliyetinin değerlendirilmesinde kullanılan bu tabirler ‘alem-ârâ, rûşen, bâhir, güher-rîz, hoş, pür iktidâr, âzmâyîş, nâm-dâr, selîm, enver, lutf, semend, sihr-sâz, şerîf, pâk, nâzûk, nazîf, sühan-güzâr, latîf, dürer-bâr, çalak, kudret-i tamm, vekkad” gibi vb. sıfatlarla da nitelendirmeler yapmıştır.

Tezkirelerde şairin şairliği noktasında kullanılan sıfat ve teşbihlere bakıldığında poetik kavram olarak; “bî-bedel şâ’ir, erbâb-ı belâgat ü beyân, sâhib-ma’rifet, hüner-ver, mahâret-i zahir, suhan-güzâr, âşıkane, merdâne, sarrâf-ı cevâhir-i kelâm, kelâm-ı Şâhiye, Sahbân, Sahbân, Selmân, ser ü kâr, tâzîyâne-i ebyât ü eş’âr, sâhib-hüner, sühan, mühre-i mahâret, ale’l-fevr, beligu’l-beyan, fasîhu’l-lisân” gibi ifadeler kullanılmıştır. Şairin şiirlerini meydana getirirken belâgat, fesâhat bilgisini, fasîh ve belîğ gibi poetik kavramlarla ifade etmiştir. Ayrıca şairin üslubunu ifade eden “tarz, üslûp” gibi tabirler de tezkirecilerin şair ile ilgili kullanmış olduğu poetik kavramlardandır.

Tezkirelerde şiirin övgüsünde kullanılmış olan sıfat ve teşbihlere bakıldığında poetik kavram olarak “dürer-bâr, güftâr-ı güher-nisâr, hoş-âyende, şûr-engîz, hayâl-engîz, cevâhir-i nazm, beyt-i ra’nâ, âşıkane, ebyât-ı latîf, ebyât-ı zîbâ, elfâz-ı fesâhat-libâs, eş’ar-ı âbdâr, eş’ar-ı belâgat-âsâr, eş’ar-ı bülend, gazeliyyât-ı ra’nâ, gazel-i zîbâ /Hûb, gevher-bâr, kelâmı belâgat-nizâm, kelimât-ı le’âlî-intizâm, kelimâtı mevzun, nâzûk güftâr, rengin elfâz, rindâne güftâr u matla’, şîr-i garrâ, beyt-i sûz-nâk, ebyât-ı ra’nâ, eş’âr âb-dâr, eş’âr-ı garrâ, eş’ar-ı suznâk, eş’âr-ı şecâ’at-şî’âr, ebyât-ı derdnâk, eş’ârı serî’ü’l-fehm, fehvâ-yı dakik, nükte-i ‘âcîb, icâz, mutazammîn-hâyâlât-ı garibe, müstemil-i ma’ânî-i bedîa’, sarrâf-ı cevâhir-i kelâm, sihir, kelâm-ı çâlâk, yek-dest, hemvâr, bî-mesâlib, bî-me’âyib, tasannu’, sehl-i mümteni’, beyt-i latîf, zülâl-i nazm-ı âbdâr, nazm-ı revân-bahş” letâfet- şî’âr, sehlü’l-mümteni, nâzûk beyân, emsâl-âmîz, hâssa me’ânî, nazmı selis, üslûbı nefis, eş’âr-ı hazîn, tûtî-i şîrîn-makâl, kalem-i ‘anber-bâr, tahrir-i kalem-i hoş-reftâr, beyt-i tasavvuf-âne, gazel-i mülemmâ, muhakkikâne eş’âr, mutasavvıfâne güftâr, muvahhidâne ve ârifâne şiir, durûb-ı emsâl, tercemân-ı lisânü’l-gayb, üstâdane güftâr” gibi kelime ve tamlamalar gösterilebilir. Ayrıca, “üstadane, âşıkane, tarz” gibi tabirlerle de şiirin hangi üslup ile yazıldığı tezkirelerde ifade edilmiştir.

Tezkirelerdeki poetik kavramları ortaya koymak adına yapılan bu çalışma, özgün bir model olması açısından önemlidir. Bu ve bunun gibi çalışmalar tüm tezkire ve divanlar üzerinde yapılacak poetik kavramlar ile ilgili sözlük çalışmalarına yol göstereceği inancını taşımaktayız.

KAYNAKÇA:

Açıkgöz, N. (2000). “Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve Âb-dar Örneği”. Türk Kültürü İnceleme Dergisi, 27, ss.149-160.

Akakuş R. (2012). “Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü’l-Kurra Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi”. (Genel Koord. M. Emin Özafşar). Uluslar Arası Kıraat Sempozyumu, 16-18 Kasım 2012, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları ss.501-543.

And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-Islâm Mitologyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristo. (1987). *Poetika*. (çev. İsmail Tunalı) İstanbul: Remzi Kitapevi.

Âşık ÇELEBİ. (2018) *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ. İnceleme- Metin*. (haz. Filiz Kılıç). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Bağdatlı Ahdî. (2009). *Gülşen-i Şu’arâ*. (haz.Süleyman Solmaz). Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâ, Denizli: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Beyanî. (2008). *Tezkire-i Şu’arâ*. (haz. Aysun Sungurhan Eyduran) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

BULUT, S. (2017). “Asya Coğrafyası’nın Büyük Edibi Ali Şîr Nevâî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türk Dili’ne Katkıları”. *Asya’dan Avrupa’ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, ss.23-41.

Can, B. (2018). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Hakkında Yapılan Çalışmaların Tahlili*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Canım R. (2009). “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebcad Ustası: Adanalı Sürûrî”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,13, ss.105-120.

Coşkun, M. (2011). “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”. *Bilig Kış*, 56, ss.57- 80

Coşkun, Y. (2015). *Düşten Fethe İstanbul*.T. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları.

Çetindağ, Y. (2010). *Şiir ve Tenkit Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde*. İstanbul: Kitapevi.

Çıkla, S. (2015). *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Devellioğlu F. (2011). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.

Elmalılı M. Hamdi Yazır. (2010). *Kur'an-ı Kerim ve Mealî*. (Sad. Mustafa Özel). İstanbul: Ebabil Yayıncılık.

Engin, S. (2006). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ının Tahlili*. Adana:Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Erkal, A. (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17.yüzyıl)*. Ankara: Birleşik Yayınevi.

ERZEN, M.H. (2013). “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/4, ss.835-854.

Işinsu Durmuş, T. (2009). *Tutsan Elini Ben Fakirin Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*. İstanbul: Doğan Kitap.

İlhan M. (2015). “Kuran’da Peygamberlerin Görev ve Özellikleri”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, ss.3

İpekten, H. (1996). *Araştırma - İnceleme Dizisi Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İsen M., Bilkan F.A., Durmuş Işinsu T. (2012). *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*. İstanbul: Kapı Yayınları,

İsen, M. (2015). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kalemlî, H. (2018). “Abdûlmecid Efendi’nin Halife Seçilmesi ve Biat Meselesi”. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXIII, ss. 663-701.

KAPANŞAHİN, M. (2007). *Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya Karşı Takip Ettiği Fetih Politikası*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Karatay, H. (2008). *Hattat Divân Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınlar.

Kılıç, F. (2011). “Nazım Şekilleri”. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. Mustafa İsen). Ankara: Grafiker Yayınları. ss. 207-250.

Kınlı, S. (2007). *Türk Sanatı Anabilim Dalı Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Kurnaz, C. (2013). *Açıklamalı Divan Şiir Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazlumlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınlar.

Lâtîfî. (2018). *Tezkiretü'ş- Şu'arâ ve Tabsiratü'n- Nuzamâ Tenkitli Metin*. (Haz. Rıdvan Canım). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Levent, A.Sırrı (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Manzumlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh yayınları.

Naskali, Gürsoy E. (2017). *Hutbe Kitabı*. İstanbul: Kitapevi.

Okay, O. (2015). *Poetika Dersleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Okur, M.M. (2010). “Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da Sultan Cem'le İlgili Yanlış Bilgiler”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 59-66.

Önal, A. (2019). “II. Bâyezid'in Ölümü Meselesi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 41, ss.1-36.

ÖZTÜRK, Murat (2013). “Klasik Türk Edebiyatında Padişahlara Yapılan Yergiler”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1, ss. 2143-2164.

Pala, İ.(2011). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Riyâzî Muhammed Efendi. (2017). *Tezkiretü'ş-Şuara*. (haz. Namık Açıkgöz). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Sazyek, H. (2000). “Poetika Kavramı ve Yeni Türk Edebiyatında Manzum Poetik Ön Sözler”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 577, ss.10 – 22.

Sehî Beg. (2017). *Heşt-Bihişt* (Haz. Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen. Hüseyin Ayan, Turgut Karabey). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Somer, Ş.N. (2013). “Osmanlı Arşiv Belgelerinin Günümüze Ulaşmasının Nedenleri: Kâğıt, Mürekkep ve Cilt Özellikleri”. (Konferans Eş Başkanı Oktay Güvemli). *III. Balkanlar ve Ortadoğu Ülkeleri Muhasebe ve Muhasebe Tarihi Konferansı*, 19-22 Haziran 2013, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ss.238-274.

Uzun, A. (1999). *Dîvân Şiiri’nde İslâm Dini Dışındaki Diğer Dinlerle İlgili Mefhumlar*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Uzun, A.(2016) “Divan Şiirinde Hz. Musa”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 5, ss.64-74

Yavuz B. (2009). *Amasya’ya Vâli Osmanlı’ya Pâdişâh Bir Şair Adlî*. Amasya: Anıt Matbaa.

Yorgancı, O. (2013). *Anadolu Âşıklar Dizisi Şair Padişahlar*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.

Yücel, İ. (2016). *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI.

Zavatçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Zehr-i Marzâde Seyyid Mehmet Rıza. (2017). *Rızâ Tezkiresi* (haz.Gencay Zavotçu). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

KAVRAMLAR DİZİNİ

‘Adl / dâd, 125

‘Âşıkane, 68

‘Âşıkâne eş‘âr u matla’, 92

A

Âb-dâr, 41, 112

Adl ü dâd, 45

Âhenîn-veş sine, 60

Ahter-i sa’âdet-mend-i bî-bâk, 118

Ale’l-fevr, 26

Âlim / Zu- fûnûn, 143

Âsâf-re’y, 60

Âşıkane, 126

Ayyaş, 22

Âzmâyîş-i tab‘-ı nâm-dâr, 109, 111, 112

B

Bahâdır/ Dilaver/ Şecâ‘at, 60

Bahr-ı irfâna cânı âşînâ, 151

Basit ve sade şiir, 121

Bâyezid-i Bestâmî, 48

Beligu’l-beyan, 68

Beyt-i bî-hemta, 112

Beyt-i dil-güşâ, 41

Beyt-i latîf, 55

Beyt-i letâfet-şi‘âr, 26

Beyt-i pür- nikât, 134

Beyt-i ra’nâ, 127

Beyt-i sûz-nâk, 71

Beyt-i tasavvuf-âne, 122

Bi’t-tab‘, 120, 121

Bî-bedel şâ‘ir, 140

Bî-mesâlib/ Bî-me’âyib, 54

C

Cem, 80, 144

Cemşid, 82, 129

Cevâhir-i nazm, 141

Cism-i latîf, 61

Cömert, 46

Cûd, bezl, fazl, sehâ, 101

Cümle-i zâde-i tab‘, 69

D

Dâver, 102

Dil-âver, 102

Dûde-i sûtûr-ı eş‘âr, 113

Durûb-ı emsâl, 92

Dürr-i ezher, 80

Dürr-i yekdâne, 109

E

Ebu’l hayrât/ Ebu’l hasenat, 33

Ebü’l Feth, 33

Ebü’l hayrat/ Ebü’l hayr, 21

Ebyât-ı derdnâk, 73

Ebyât-ı latîf, 93

Ebyât-ı musîbet-me’âl, 142

Ebyât-ı ra’nâ, 71

Ebyât-ı zîbâ, 93

Efrîdûn, 102

Ehâli-perver /Ri’âyet-i châlî, 83

Ehl-i ‘irfân, 63

Ehl-i fazîlet, 138

Elfâz-ı fesâhat-libâs, 94

Emsâl-âmîz, 140

Enûşînrevân, 62

Envâr-ı mihri ‘akl / Envâ‘-ı mâh-ı re’y, 63

Erbâb-ı belâgat ü beyân, 121

Eş‘âr âb-dâr, 72, 94

Eş‘âr-ı âb-dâr, 132

Eş‘âr-ı belâgat-‘ünvân, 72

Eş‘âr-ı bülend, 95

Eş‘âr-ı garrâ, 72

Eş‘ârı serî‘ü’l-fehm, 73

Eş‘ar-ı suznâk, 72

Eş‘âr-ı belâgat-âsâr, 94

Eş‘âr-ı belâgat-şi‘âr, 113

Eş‘âr-ı dürrer-bâr, 113, 146

Eş‘âr-ı güher-bâr, 150

Eş‘âr-ı hazîn, 127

Eş‘ârı latîf, 131

Eş‘âr-ı mihnet-âsâr, 152

Eş‘âr-ı şecâ‘at-şi‘âr, 72

Evbaş, 22

Evsâf-ı cemîl-i ‘alem-ârâ, 129

F

Fâris-i feres-i ma’reke-i ferâset, 63

Fasîhu'l-lisân, 68
Fâtih-i Mısırü'l-Kâhire, 64
Fazıl / Fazîlet-perver/ Fuzalâ, 144
Fâzıl/Kâmil, 47
Fehvâ-yı dakik / Nükte-i 'âcîb, 74
Ferîdün, 80
Ferzend-i ferzâne, 144
Fünûn-ı ma'ârifle ferîd, 151

G

Gazel-i âb-dâr-ı Şâh Selim, 114
Gazel-i mülemmâ, 122
Gazel-i pür-mesel, 115
Gazeliyyât-ı ra'nâ, 95
Gevher, 33
Gevher-bâr, 95
Gevher-i pâk, 118
Güftâr-ı güher-nisâr, 146
Güftâr-ı sudmend, 95

H

Hâ'iz-i cevâiz-i bi-şümâr, 119
Hâssa me'ânî, 141
Hâtem, 102, 118
Hâtır-ı 'âtır-ı 'anber-âmîz, 104
Hatt-ı vâfir, 52
Hayâl-engîz, 141
Hayrât-ı bi-gâye, 83
Hey'et-i ten-i nahifi, 154
Hoş tab' ve nâzûk, 39
Hoş-âyende nazm, 147
Hoş-tâb, 22, 25
Hoş-tab', 39, 86
Hûb / Gazel-i zîbâ, 95
Hûrşîd-emsâl, 125
Hurşîd-i re'y-i cihân-ârâ, 83
Husrev, 62, 119
Hüner- perver, 145
Hüner-veri, 89
Hz. Musa, 104
Hz. Yusuf, 80

İ

İcâz, 74
İhsan sahibi, 105
İskender, 81

K

Kâbiliyet, 68
Kâdir, 25,67, 69, 140
Kahraman, 81
Kalem-i 'anber-bâr, 128
Kalem-i dil-güşâ, 133
Kâmil, 119
Kân-ı ma'rifet/Menba'ul-ma'ârifet, 84
Kân-ı mürüvvet, 119, 149
Kelâmı belâgat-nizâm, 96
Kelâm-ı çâlâk, 75
Kelâm-ı Şâhî, 70
Kelimât-ı fesâhat-şi'âr, 133
Kelimât-ı le'âlî-intizâm, 97
Kelimâtı mevzun, 97
Kemâlât, 145
Kemâl-i kudret, 149
Kevkeb -i nazm-ı pür-envâr, 116
Kilk-i serî 'ü'l-harekât-ı tahrîr, 134
Kisrâ, 48
Kudret, 146
Kudret-i bâhi, 90
Kudret-i tamm, 53
Kûh-ı Sengîn-i Pür-Vakâr-ı Bürdbâr, 48
Kuvvet-i zihn-i latîf, 154

L

Letâyif sever, 34
Lutf-ı Tab', 69

M

Ma'delet-nihâd, 119
Ma'delet, 34
Mahâret-i mâlâ- kelâm, 53
Mahâret-i zahir, 90
Mânend-i dürr-i meknûn, 154
Matla'-ı belâgat-âftâb, 109
Melek-nijâd, 22
Menba'-ı adâlet, 84
Merdâne, 69
Mesel-âmîz, 42
Mi'mâr-ı ebyât-ı ma'ârif, 109
Micmere-i hâme-i müşk-bâr, 110
Muhakkikâne eş'âr, 123
Muhibb-i 'ulemâ, 120
Mutasavvîfâne güftâr, 123
Mutazammın-hâyâlât-ı garibe,74
Müştemil-i ma'âni-i bedîa', 74

Muvahhidâne ve ârifâne şiir, 124
Mühre-i mahâret, 24
Mürebbî-i zarîfân, 64

N

Nâhid, 145
Nazm-ı belâgat-mazmûn, 154
Nazmı bî-bedel, 42
Nazm-ı revân-bahş, 54
Nazmı selis, 141
Nâzûk, 39
Nâzûk beyân, 147
Nâzûk edâ, 84
Nâzûk güftâr, 97
Nîk-nihâd/nazûk- nihâd, 22
Nîkû-nijâd, 152
Nuşîrevân, 82

O

Ok atmada mahir, 105

P

Pâdişâh-ı ârif-i pür-ma'ârif, 64
Pür-edeb, 22
Püser-i hûş-mend, 125

R

Re'y-i âlem-ârâ, 85
Re'y-i zurefâ, 105
Rengin elfâz, 97
Ri'âyet-i ahâlî, 120
Rindâne güftâr u matla'lar, 98
Rûşen-nihâd, 90
Rüstem, 82, 103

S

Sa'd Vakkas Gâzî, 103
Sadâ-yı tâzîyâne-i ebyât ü eş'âr, 39
Sahbân, 71
Sâhib-hayr, 46
Sâhib-hüner, 39
Sâhib-i mi'yâr-ı ebyât-ı 'avârif, 110
Sâhib-ma'rifet, 121, 138
Sarrâf-ı cevâhir-i kelâm, 69, 75
Sâz, 146
Sehl-i mümteni', 56
Sehlü'l-mümteni, 26
Selmân, 71

Semend-i tab'-ı revân, 131
Semend-i tab'-ı revân, 131
Semend-i tab'-ı sihr-sâz, 70
Semend-tab'-ı çâlâk, 40
Ser ü Kâr, 54
Sihir, 75
Sikender, 61
Suhan-güzâr, 90
Suhen-güzâr, 110
Sühan, 39
Süleymân, 62, 80
Sürûr-ı sine-i sultân-ı bî-nifâk, 120
Sütüde- şiyem, 45

Ş

Şâh-ı 'adâlet-nihâd, 130
Şâh-ı ra'yyet-perver, 106
Şâhid-i sıdk-ı makâl, 76
Şecâ'at/Sehâvet, 86, 138
Şehinşâh-ı Sahib-i Adâlet, 65
Şeh-süvâr, 130
Şi'r şûr-engîz, 147
Şi'r-i garrâ, 98

T

Tab', 25, 39, 52, 69, 91, 111, 121, 126, 131, 154
Tab'-ı 'âlem-ârâ, 131
Tab'-ı enver, 109, 111
Tab'-ı güher-rîz, 111
Tab'-ı nazîf, 53
Tab'-ı pâk, 52, 70
Tab'-ı pîr ü cevân, 111
Tab'-ı pür iktidâr, 120, 121
Tab'-ı selîm, 107, 109, 111, 114
Tab'-ı şerîf, 39, 53, 91
Tab'ı vekkâd /tab'-ı vakkâd, 70, 154
Tahrir-i kalem-i hoş-reftâr, 128
Tarz-ı gazel, 52
Tasannu', 54
Tenhâ-rev, 34
Tercemân-ı lisânü'l-gayb, 99
Tîr-endâz, 47
Tûtî-i şîrîn-makâl, 128
Tüfek kullanmada mahir, 106

Ü

Üslûb-ı 'Acem, 71
Üslûb-ı gazel mümtâz, 41
Üslûbı nefis, 141

Üstâdane gûftâr, 99

V

Vâkâr/vekâr, 86

Vâsita-i 'ikd-ı selâtîn-i kişver-i Rûm, 33

Vücûd-ı latîf, 46

Vücûd-ı pür-cûd/ eshîyâ/ sehâvet, 87

Vüfûr-ı akl u idrâk / vüfûr-ı idrâk ü zekâvet, 65

Y

Yek-dest/ hemvâr, 76

Z

Zâde-i tab'-ı 'alem-ârâ, 111

Zâde-i tab'-ı dürrer-bâr, 25

Zâde-i tab'-ı sühan-güzâr, 91

Zâde-i tab'-ı 'alem-ârâ, 126

Zâde-i tab'-ı 'alem-ârâ, 40

Zâde-i tab'-ı nazîf, 130, 131

Zâde-i zihn-i pâk, 107

Zât-ı pâk, 87

Zihn-i latîf, 87

Zihn-i pâk, 65

Zülâl-i nazm-ı âbdâr, 55

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Emine FENER İBİŞ	Fotoğraf		
Doğum Yeri:	RİZE			
Doğum Tarihi:	27.10.1992			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Deliklikaya İlköğretim		İstanbul	1998-2003
Ortaöğretim	Deliklikaya Ortaöğretim		İstanbul	2003-2007
Lise	Fener Lisesi	Eşit Ağırlık	Rize	2007-2010
Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyat Bölümü	Artvin	2010-2014
Yüksek Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyat Ana Bilim Dalı	Artvin	2016-Tez aşamasında
İş Deneyimi:	2014-2015 yılları arasında Rize İyidere Hazar Çaysan Ortaokulunda Ücretli Türkçe Öğretmenliği			
Hakımda bilgi almak için önereceğim şahıslar:				
e-posta:	emine_fener53@hotmail.T.com			
Yayınlarımlarım:				